

БИСМИЛЛАҲИР РОҲМАНИР РОҲИЙМ

МУҚАДДИМА

Аллоҳ таолога Зотиға муносиб битмас-туғанмас ҳамду санолар бўлсин.

Пайғамбаримизга батамом ва мукаммал саловоту саломлар бўлсин.

Ҳидоят юлдузлари бўлган саҳобаи киромларга Аллоҳ таолонинг розилиғи бўлсин.

Уларга эҳсон ила эргашган барча мўмин-мусулмонларга Аллоҳ таолонинг тавфиқи ва раҳмати бўлсин.

Азиз китобхон, саҳобаи киромларнинг фазилатларига бағишланган жузлардан аввалги икkitасида тўрт рошид халифаларнинг ҳаётлари ва фазилатларини халифалик тартиблари бўйича ўрганиб чиқдик. Ундан кейинги жузда эса, жаннат башорати берилган ўн кишининг тўрт рошид халифалардан кейинги олтиталари ва Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг аҳли байтларидан бўлган зотлар билан танишдик.

Энди ушбу сатрлардан бошлаб, муҳожир саҳобаларнинг пешқадам вакиллари билан танишишга ўтамиз. Бу ишни уларнинг энг пешқадамларидан Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анхудан бошласак бўлар.

Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анху Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга жуда яқин бўлганликлари, худди оли байтдек бўлиб қолганликлари учун «ат-Тож ул-Жомеъ» китобининг соҳиблари Шайх Мансур Али Носиф раҳматуллоҳи алайҳи ҳам у кишини бевосита оли байтдан кейинги тартибга қўйганлар.

Биз бу китобни унда фазли зикр қилинган саҳобалар муҳожир саҳобаларнинг пешқадамларидан иборат эканини ва ҳамиша Пайғамбаримизнинг ёнларида бўлганликларини

эътиборга олиб, «Пешқадамлар» деб аташни мақсадга мувофиқ кўрдик.

Улар асли маккалик кишилар бўлиб, дину иймон учун она юртларини, мол-мулкларини, қариндош-уруғларини ташлаб, Мадинаи Мунавварага ҳижрат қилганлар. Шу сабабли кўплари мискин, фақирга айланган эдилар. Улар фақат Аллоҳ берадиган фазлини деб ва Унинг розилигини топамиз деб, бу машаққатларга бўйин эгдилар. Қийин аҳволга қарамасдан Аллоҳнинг ишига ва Пайғамбарга кўлларида келган ёрдамларини аямадилар. Шунинг учун ҳам Аллоҳ уларни иймонларида содиқ кишилар, деб мақтаб, Ҳашр сурасидаги қуйидаги оятни нозил қилган:

«Ўз диёрларидан ва мол-мулкларидан жудо қилинган фақир муҳожирларгадир. Улар Аллоҳдан фазл ва Унинг розилигини умид қиладилар. Аллоҳга ва Унинг Расулига ёрдам берадилар. Ўшандоқ кишилар содиқдирлар» (8-оят).

Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳам ўз ҳадисларида муҳожирлик фазлини юқори баҳолаганлар ва ўзиларининг муҳожир эканликларини ҳам эслатганлар. Биз фақат биргина ҳадиси шарифни намуна тариқасида келтириш билан кифояланамиз.

Абдуллоҳ ибн Зайд ибн Осимдан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Агар ҳижрат бўлмаганида ансорийлардан бир киши бўлар эдим», дедилар».

Бухорий ривоят қилган.

Ушбу ҳадисда Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам муҳожир бўлишни ансорийликдан устун қўймоқдалар. Бундан муҳожирлик ўша даврда жуда ҳам катта обрў бўлгани келиб чиқади.

Китобимизнинг бундан аввалги жузларида Ислом жамиятининг бошлиғи даражасига кўтарилган ва Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга қариндошлик

алоқалари бўлган, ўз қавми орасида кўзга кўринган шахслар ва саҳобаларларнинг ҳаётлари, фаолиятларини ўрганган бўлсак, энди турли элат ва миллатларга, қабила ва халқларга мансуб, ҳур ва қул билан ҳам, бошқа тоифадаги кишилар билан ҳам танишамиз. Ислом дини уларни қандоқ қилиб башариятга ҳидоят юлдузлари этиб танитганини ўрганамиз.

Албатта, бу эзгу ниятимизнинг амалга ошишида Биру Бор бўлган Аллоҳ таолонинг ёрдами ва тавфиқини сўраймиз ва Ўзига тазарруъ қилган ҳолда иш бошлаймиз.

فضل زيد بن حارثة مولى النبي ρ

НАБИЙ АЛАЙҲИССАЛОМНИНГ МАВЛОЛАРИ ЗАЙД ИБН ҲОРИСАНИНГ ФАЗЛИ

3032- قَالَ الْبَرَاءُ τ أَنَّ النَّبِيَّ ρ قَالَ: أَنْتَ أَخُونَا وَمَوْلَانَا.

رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

3032. Баро розияллоҳу анҳу айтдилар:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Сен биродаримиз ва мавломизсан», дедилар».

Бухорий ривоят қилган.

Шарҳ: Ана энди ўйлаб кўринг! Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг биродари бўлиш шарафига эга бўлган зот ким ўзи?!

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг мавлолари бўлиш шарафига сазовор бўлган зот-чи, ким эди ўзи?!

Юқоридаги ривоятдан маълум бўлишича, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам бу шарафли сўзларни Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳуга қарата айтганлар.

У бу шарафга қандай эришди?

Бу ва шунга ўхшаш бошқа саволларга жавоб олиш учун қаҳрамонимиз Зайд ибн Ҳориса ибн Шураҳбийл ибн Каъб ал Калбий ҳақларида келган ривоятларни бирма-бир синчиклаб ўрганиб чиқишга, у кишининг босиб ўтган ҳаёт йўлларини кўриб чиқишга тўғри келади.

Жоҳилият даври.

Яман диёри.

Бани Калб қабиласининг ерлари...

Бу қабиланинг аъзоларидан бири бўлмиш Ҳориса ибн Шураҳбийл ўз аёли Сўда бинти Саълабани сафарга кузатиб қўймоқда. Сўда эридан изн олиб, ўз қабиласи бўлмиш Той қабиласи ерлари томон қариндошларининг зиёратига кетмоқда. У ўзи билан бирга ўғли Зайдни ҳам олиб кетмоқда.

Она-бола Той қабиласидаги ўзларининг Бани Маън уруғлари ҳузурига етиб ҳам бордилар. Сўда анчадан буён кўришмаган яқинлари билан кўришиб, тўйиб-тўйиб суҳбатлашар эди. Унинг ўғли Зайд эса, қариндош болалар билан саҳронинг соф ҳавосида маза қилиб ўйнар эди. Она-бола ҳам, уларнинг қариндошлари ҳам жоҳилиятнинг жаҳолати ўзларига етказадиган мусибат ҳақида ўйлаб ҳам кўришмас эди.

Бирдан Бани Айн ибн Жиср уруғига мансуб бўлган жоҳил отлиқлар гуруҳи Бани Маън устига ғарот қилиб келиб қолди. Бирпасда ҳамма ёқни шовқин-сурон босди. Хотин-халажларнинг дод-войлари осмону фалакни тўлдирди.

Босқинчилар кўзларига кўринган нарсани олиб кетишга ҳаракат қилар эдилар. Отлиқлардан бири чанг-тўзон ичида кўрққанидан нима қилишини билмай,

довдираб турган кичик Зайдни олиб қочди. Зайд боскинчининг кучли қўлларида типирчилай-типирчилай, дод солиб, ўз меҳрибон онасидан, она юртидан узоқлашиб борар эди.

Жигаргўшасидан айрилган бечора Сўда қон йиғлаб қолаверди. Унинг кўзёшлари кечаю кундуз тинмас эди. Уни ҳаммадан ҳам ўғлининг ё ўлиги, ё тиригидан хабар йўқлиги қаттиқ қийнар эди.

Сўда эри Ҳорисанинг олдига овозининг борица дод солиб, кўз қорачиғлари Зайддан ажраб қолганларини айтиб, кириб борди. Бу машъум хабарни эшитиб, Ҳорисанинг кўзига дунё қоронғи бўлиб кўринди.

Хотинидан бўлиб ўтган ҳодисанинг тафсилотини эшитиши билан сафар анжомларини олиб, ўғлини қидириш учун йўлга тушди. Ҳориса ўз ўғлини қидириб, тоғу тошларни, дала-адирларни, дара-водийларни шаҳар-кишлоқларни тинмай кезар эди.

Фарзанд фирокига учраган бечора ота ўзи билмаган ҳолда ҳассос шоирга айланган эди. У юрган йўлида ўғли Зайд ҳақида, айрилиқ ҳақида шеърлар айтар эди. Ўша пайтда Ҳориса дарду фироққа тўла араб шеърларининг гултожи бўлиб қолажак байтларни айтаётганлигини хаёлига ҳам келтирмас эди.

Ҳа, жигарбандини излаб, гирён уриб юрган Ҳориса ибн Шурахбийл шеър айтар эди:

Зайдга йиғларман, не бўлганин билмасман.

Тирикми ёки ажали етганмикин, билмасман.

Аллоҳга қасам, сўрарман, аммо билмасман.

Ер ютдимми сани ёки тоғ ютдимми, билмасман.

Қани билсам, бир замон менга қайтишингни,

Қайтганингда бу дунёда менга етишингни.

Чиққанида қуёш менга уни мудом эслатур.

Ботганида қуёш менга хотирасин эслатур.

Эсганида шамоллар менга зикрини эслатур.

*Узайганда хафалигим хавф-хатарни эслатур.
Қистарман тинмай юрмоққа ер юзида туяни.
Айланмоқдан безмасман бездирмасман туяни.
Хоҳ тирикман, хоҳ менинг ажалим етадир.
Барча фонийдир, гар умиди узоққа тортадир,
Қайсга, Амрга васият қилурман, уни қидирадир.
Язидга, Жабалага васият қилурман, қидирадир.*

Ҳориса ибн Шурахбийлнинг ўз ўғли Зайднинг фироқида айтган ушбу «Қасидаи мимийя»да исмлари келган Қайс, Амр, Язид ва Жабалалар Зайд ибн Ҳорисанинг акаларидир.

Ҳориса ибн Шурахбийл ғаротчи қабила одамлари кўлига тушганидан сўнг дом-дараксиз кетган ўғли Зайдни қидириб, ер юзини кезиб турсин. Энди гапни Зайднинг ўзига бурайлик.

Бани Айн ибн Жиср уруғи одамлари Бани Маъндан ўлжага олган нарсаларидан баъзиларини сотиш учун жоҳилиятнинг Макка яқинидаги машҳур бозори Укозга олиб бордилар. Савдога қўйилган матоҳлар ичида бизнинг қаҳрамонимиз, саккиз ёшлар чамасидаги қорачадан келган, бурни пачоқ бола – Зайд ибн Ҳориса ҳам бор эди.

Ўша куни Қурайшнинг кўзга кўринган зодагонларидан бири Ҳаким ибн Ҳизом ибн Хувайлид ҳам бозорга тушган эди. Унинг бир неча кул сотиб олиш нияти бор эди. Сўнг у ишини битириб, қайтиш ҳаракатига тушди. Ҳаким ибн Ҳизом сотиб олган ғуломлар ичида саккиз ёшли Зайд ибн Ҳориса ҳам бор эди. Янги хўжайин бошқа кулларга қўшиб, уни ҳам Маккага, ўз уйига олиб кетди.

Ҳаким ибн Ҳизомнинг Укоздан келганини эшитган аммаси Ҳадийжа бинти Хувайлид унинг зиёратига келди. Қариндошлар бир оз гаплашиб ўтирдилар. Вақти-соати келиб, меҳмон қайтишга ҳозирланган пайтда Ҳаким ибн Ҳизом:

«Аммажон! Укоз бозоридан бир неча ғулом сотиб олиб

келдим. Улардан бирини сизга ҳадя қилмоқчиман, хоҳлаганингизни танлаб олинг», деди.

Ҳадийжа бинти Хувайлид хоним ғуломларга синчковлик билан назар соларкан, ўзи қорачадан келган, бурни пачоқ бўлса ҳам, истараси иссиққина йигитча ёқиб қолди. Ҳадийжа бинти Хувайлид хоним Зайдни ўзлари билан олиб, уйларига қайтдилар.

Зайд ҳушёр, зехли эди. У ўзининг яхши сифатлари ила хожа ойимига ёқиб қолди. Кишиларнинг кимлигини ва қадрини яхши биладиган Ҳадийжа хонимнинг ишонган хизматкорига айланди.

Вақти-соати етиб, эридан ажраганидан сўнг ўзига совчи қўйган «манман» деган зодагонларни қайтариб юрган Ҳадийжа бону ўзи одам қўйиб, Муҳаммад ибн Абдуллоҳ исмли камбағал йигитга турмушга чиқди. Ўзидан ёши катта ва бой хотинга уйланган камбағал куёв ёстикдошининг уйига келиб яшай бошлади.

Ҳадийжа хоним эрининг келажакда катта ишларга соҳиб бўлишига қаттиқ ишонар эди. Зотан, шу нарсага далолат қилувчи аломатларни кўрганидан сўнг у киши билан бир ёстикқа бош қўйишга қарор қилган эди. Шу боис бу заковатли хоним ўз эрининг кўнглини олиш учун барча чораларни ишга солар эди. Ҳадийжа бинти Хувайлид ўз жуфти ҳалоли Муҳаммад ибн Абдуллоҳга арзигулик бир совға қилмоқчи бўлди. Ўйлаб-ўйлаб, ўзининг энг афзал қули Зайддан яхшироқ совға бўлиши мумкин эмаслигига қаноат ҳосил қилди ва уни ўз турмуш йўлдошига совға қилди. Шу тариқа, Зайд Муҳаммад ибн Абдуллоҳ қарамоғига ўтди. Зайднинг янги хожаси жуда яхши одам эди. Бошқа хўжайинларга мутлақо ўхшамас эди. Уларнинг иккисини кўрган одам хўжа ва ғулом деб эмас, икки дўст деб ўйлаши турган гап эди.

Ҳаж мавсумларидан бирида кишилар жоҳилият даври ҳажини адо этмоқда эдилар. Зайд ўз қавмидан ҳаж учун

келган бир гуруҳ одамларни учратиб қолди. Улар уни танидилар, у ҳам уларни таниди. Узоқ кўришмаган ҳамқабилалар анча суҳбат қурдилар. Зайд таниш ҳожилар орқали ота-онасига салом айтиб юборди. Ҳожилар юртларига қайтиб боришлари билан Зайднинг отаси Ҳорисага хушхабарни айтиб, суюнчи олишди.

Ҳориса йиллар давомида ўзи кутиб юрган қувончли хабарни эшитиши билан уловини йўлга ҳозирлади. Севикли ўғлини қулликдан озод қилиш учун етгулик маблағ ҳам олди. У ўзи билан укаси Каъбни ҳам олиб, Макка томон йўлга тушди. Ака-ука кечаю кундуз тиним билмай, тезлаб юриб келиб, Маккада Муҳаммад ибн Абдуллоҳни топдилар ва:

«Эй Муҳаммад! Албатта, сизлар Байтуллоҳнинг аҳлисизлар, асирга тушганларни озод қиласизлар, асирга таом берасизлар. Менинг ўғлим сизнинг ҳузурингизда экан. Уни бизга беринг, унинг тўлови ҳақида бизга яхшилик қилинг. Албатта, сиз ўз қавмининг улуғи бўлган одамнинг зурриётисиз. Унинг тўловига нимани истасангиз, берамиз», деди.

«Сен айтаётган ўғил ким ўзи?» – деди Муҳаммад ибн Абдуллоҳ.

«Сенинг ғуломинг – Зайд ибн Ҳориса», деди.

Шунда Муҳаммад ибн Абдуллоҳ:

«Мен сизларга бундан ҳам яхшироқ нарсани бераман», деди.

«У нарса нима?» – деб сўрашди.

«Ҳузурингизда уни ўз ихтиёрига қўяман. Агар у сизларни ихтиёр қилса, уни тўлов бермай, олиб кетаверасизлар. Агар у мени танлайдиган бўлса, мен ўзимни ихтиёр қилган киши учун тўлов оладиган одам эмасман», деди.

«Жуда яхши қиласан! Аллоҳ сенга яхши мукофотлар берсин!» – дейишди.

Сўнгра Муҳаммад ибн Абдуллоҳ Зайдни чақириб:
«Эй Зайд! Анавиларни танийсанми?» – деб сўради.

«Ҳа, буниси отам, ана униси амаким», – деди Зайд.
Муҳаммад ибн Абдуллоҳ:

«Эй Зайд! Бу отанг. Бу амакинг. Мен ўзинг билган
одамман. Биздан кимни хоҳласанг, танла», – деди.

Шунда Зайднинг кўзларидан ёш оқа бошлади ва:

«Мен сиздан бошқа ҳеч кимни ҳеч қачон ихтиёр
қилмайман. Сиз мен учун ҳам ота, ҳам амаки ўрнидасиз»,
деди.

Отаси билан амакиси:

«Ҳой Зайд! Хурликни қўйиб, қулликни танлайсанми?!»
– дейишди.

Зайд уларга:

«Албатта. Мен бу одамдан шунчалар яхшилик
кўрдимки, энди ундан ажрай олмайман. Мен ҳеч қачон
ундан бошқа одамни ихтиёр қила олмайман», – деди.

Сўнгра Муҳаммад ибн Абдуллоҳ Зайднинг қўлидан
тутиб, етаклаб, Байтуллоҳга чиқди. Тўғри Каъбанинг
олдига бориб, «ҳижри Исмоил»да турди ва:

«Гувоҳ бўлинглар! Зайд менинг ўғлимдир. Мен унга
меросхўрман, у ҳам менга меросхўрдир», деди.

Зайднинг Муҳаммад ибн Абдуллоҳ ҳузурида қанчалик
икром-эъзозга эга эканлигини кўрган отаси ва амакиси
кўнгиллари таскин топиб, ортга қайтдилар. Шундан
бошлаб, Зайд ибн Ҳориса Зайд ибн Муҳаммад, деб
чақириб юрилди.

БИРИНЧИ МУСУЛМОНЛАРДАН

Ушбу ҳодисадан сўнг Муҳаммад ибн Абдуллоҳ Зайдни
яна ҳам яхши кўриб қолди. Зайд ҳам ўзини ушбу
муҳаббатга яраша тутар эди. Инсоният тарихида беназир
бўлган бу ҳодиса бежиз эмаслигини ҳамма кейинроқ

тушуниб етди. Зайд ўз ота-онаси ва қариндош-уруғидан устун кўрган зот келажакда охирзамон пайғамбари бўлиб чиқди.

Аллоҳ таоло Ислом нури билан ер юзини мунаввар қилиб, Жаброил алайҳиссалом Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга Қуръони Каримнинг биринчи оятларини олиб келган пайтда Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳу у кишига биринчилардан бўлиб иймон келтирди. Кечаги қулнинг қалби бугун иймон нури ила нурафшон бўлди. У Исломнинг биринчи кунларидан бошлаб, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ёнларида бўлди. Аллоҳ таолонинг динига кишиларни чақиришда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам дучор бўлган машаққатларга шерик бўлди. Ҳар қандай қийинчиликлар бўлса ҳам, сабр билан у зотнинг ёнларида мухлис хизматкор бўлди. Ислом ишининг барча машаққатларини бирга тортишди. Мушрикларнинг душманликларига, озорларига бирга чидашди. Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг пайғамбар бўлганларига ўн йил тўлди. Ўша йили у зотга асосий ҳомий бўлиб турган икки киши—амакилари Абу Толиб ва жуфти ҳалоллари Ҳадийжа онамиз вафот этдилар.

ТОИФ САФАРИ

Пайғамбарликнинг ўнинчи йили...

Маҳзунлик йили...

Шаввол ойи.

Сарвари олам Муҳаммад мустафо соллаллоҳу алайҳи васаллам ўз мавлолари, вафодор дўстлари, мухлис шогирдлари Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳунинг ҳамроҳликларида Бани Саъд қабиласи ерлари орқали Тоиф томон кетмоқдалар. Улар шояд Тоифдан бирор ёруғлик чиқса, маҳзунлик ариса, дин ишлари юришиб кетса, деган

умиддалар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Тоифга етиб борганларидан кейин диёр аҳолисининг асосини ташкил қилувчи Сақиф қабиласи аъёнлари билан учрашдилар. Улар билан мажлис қуриб, Исломга чақирдилар.

Аммо уларнинг жавоби энг ёмон жавоб бўлди. Улар у зот алайҳиссаломни масхара қилдилар. Бу ҳам етмаганидек, ўзларининг эси пастларини, қуллари ва бебош болаларини Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламни сўкишга, ортларидан қичқиритишга ва тош отишга чорладилар. Тоифликлар йўлнинг икки четига туриб олиб, у зот олдиларидан ўтаётганда аёвсиз тошбўрон қилдилар. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг оёқлари қонга, қалблари дарду аламга, тиллари эса Аллоҳ таолога илтижою дуога тўлди:

«Эй бор Худоё!

Ўзингга қувватим заифлигидан, хийлам озлигидан, одамлар олдида ожизлигимдан шикоят қилурман!

Эй раҳмиларнинг раҳмиси!

Сен заифҳолларнинг Роббисан!

Сен Роббимсан!

Мени кимга қўюрсан?!

Мени ёқтирмайдиган нотанишгами?!

Ёки ишимни душманга топширдингми?!

Агар менга ғазаб қилмаган бўлсанг, буларга эътибор бермайман!

Фақат Сенинг офиятинг мен учун кенгдир!

Зулматларни ёритган ва бу дунё ва охират ишини салоҳиятли қилган юзинг нури ила, менга ғазабинг нозил бўлишидан ва қаҳринг тушишидан паноҳ тиларман.

Токи рози бўлгунингча узр...

Фақат Аллоҳдагина имкон ва қувват бордир».

Аллоҳ таоло Ўз пайғамбарининг бу дуоларини дарҳол қабул қилди. Шу ондан ишлар аста-секин юриша бошлади.

Шунда Аллоҳ таоло у зотнинг ҳузурларига тоғ фариштасини юборди. У келиб, икки тоғни бир-бирига қўшиб юбориш ила аҳли Тоифни ҳалок қилишга изн сўради. Лекин Аллоҳ таоло томонидан оламларга раҳмат этиб юборилган зот бу ишга изн бермадилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам тоғ фариштасига:

«Уларнинг сулбидан Аллоҳнинг ёлғиз Ўзига ибодат қиладиган, Унга ҳеч нарсани ширк келтирмайдиган кишилар чиқишини умид қилурман», дедилар.

Муҳаммад мустафо соллаллоҳу алайҳи васалламни бундоқ ҳолда кўрган Утба ибн Робийъа ва Шайба ибн Робийъаларнинг раҳмлари келди. Ўзларининг Аддос исмли насроний ғуломларини чақириб:

«Узилган узумдан олиб, чайгин-да, анави одамга олиб боргин. Ундан есин», дедилар.

Аддос узумни олиб келиб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг олдиларига қўйди ва у зотга: «Егин», деди.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам қўлларини узатиб, «Бисмиллаҳ», дедилар-да, узумдан олиб едилар. Аддос ажабланиб:

«Валлоҳи, бу гапни ушбу диёр аҳли айтмайдилар», деди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам унга:

«Сен қайси юртдансан? Қайси диндасан?» – дедилар.

«Насронийман. Найнаводанман», деди у.

«Солиҳ киши Юнус ибн Муттонинг қишлоғиданмисан?» – дедилар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам.

«Юнус ибн Муттони сенга нима билдирди?» – деди Аддос.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«У биродарим. У Набий эди. Мен ҳам Набийман», дедилар. Шунда Аддос ўзини отиб, Расулуллоҳ соллаллоҳу

алайҳи васалламнинг бошлари, оёқ-қўлларидан ўпа бошлади. У мусулмон бўлди. Шундан сўнг Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳу ҳамроҳлигида Макка томон йўл олдилар.

Йўлда, кечаси бир гуруҳ жинлар Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам намоз ўқиётганларидаги кироатни эшитиб, у зотга иймон келтирдилар ва ўз қавмларини Исломга чақириш учун шошиб кетдилар. Бу ҳақда Аллоҳ таоло Аҳқоф ва Жин сураларида хабар берган.

Бу ҳодисанинг оғир пайтда юз бериши алоҳида ҳикматга молик эди. Одамлар Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламни инкор қилиб турганларида жинларнинг ўзларидан-ўзлари иймонга келишлари катта гап эди.

Улар Маккага яқинлашганларида Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳу:

«Эй Аллоҳнинг Расули, уларнинг олдига қандок кирасиз? Ахир улар сизни чиқардилар-ку?!» деди.

«Эй Зайд! Албатта, Аллоҳ сен кўриб турган нарсага қушойиш берур. Албатта, Аллоҳ Ўз динига нусрат берур. Ўз Набийсини зоҳир қилур», дедилар у зот.

Сўнгра Ҳузоъа қабиласидан бир одамини Мутъам ибн Адийга юбориб, Маккага унинг ҳимоясида қираётганликларини хабар қилдилар. Мутъам ибн Адий рози бўлди. У зот алайҳиссалом Маккага кирдилар.

Ислом тарихидаги мана шундай ҳассос ва ўта хавфли босқичда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ёнларида ёлғиз Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳунинг бўлишлари у киши учун шон-шарафдир. Фақат ушбу Тоиф сафарининг шон-шарафи бир неча минг кишига улашиб берилса, яна ортиб қоладиган бир шарафдир. Аммо мазкур шарафга фақат бир киши, яъни кечаги кул Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳу мушарраф бўлдилар.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ўзларининг

махбублари Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳуни ўз энагалари Умму Айман розияллоҳу анҳога уйлантириб қўйган эдилар. Ўша вақтнинг ўлчовида бу ҳам катта иш эди. Қўлни уйлантириб қўйиш ҳали ҳеч кимнинг ҳаёлига келмаган бир иш эди.

ҲИЖРАТ

Аллоҳ таоло Ўзининг мўмин бандаларига дину диёнат йўлида ҳижрат қилишга изн берди. Мусулмонлар аста-секин Маккадан Мадинага ҳижрат қила бошладилар. Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳу ҳам биринчилар қаторида ҳижрат қилдилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ўзлари ҳам ҳижрат қилиб, Мадинаи Мунавварага етиб келдилар. Аммо у кишининг оила аъзолари Маккада қолган эдилар. Кофирлар пайт пойлар эдилар. Оила аъзоларини олиб кетишга Мадинадан келиши мумкин бўлганларни ушлаб олиб, нима қилсалар, қилишлари ҳеч гап эмас эди.

Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам ўз оила аъзоларини Маккадан олиб келиш учун энг ишончли ва кўпгина камолот талабларига жавоб бера оладиган шахсни танлашлари керак эди. У зотнинг энг ишонган кишилари сифатида Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳу ана шундай одам бўлиб чикди. У киши Маккага бориб, аввал мўминларнинг онаси Савда онамизни, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қизлари Фотима ва Умму Кулсум розияллоҳу анҳоларни ва ўз аёллари Умму Айманни олиб келдилар. Бир муддатдан сўнг яна қайтиб бориб, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг бошқа қизлари, яъни Зайнаб розияллоҳу анҳони Мадинага олиб келишда иштирок қилдилар.

Албатта, мушриклар кўз-қулоқ бўлиб турган бир пайтда бундай масъулиятли, муҳим топшириқни бажариш

учун мислсиз жасорат, шижоат ва ихлос керак эди. Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳуда ана шу фазилатларнинг ҳаммаси ва яна улардан бошқа хислатлар ҳам керагидан ортиғи билан топилди. Ушбу ўта муҳим топшириқни адо этиш давомида Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳунинг баҳодирлик, мардлик, чапдастлик, Аллоҳ таоло ва Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг розиликлари йўлида ўлимнинг кўзига тик боқа олиш каби сифатлари ёрқин намоён бўлди.

ЯНА БИР СИНОВ

Афтидан Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳунинг қариндошлари Яманда юриб, у кишини соғинишар ва қандоқ қилиб бўлса ҳам у кишини ўз юртларига қайтариб олиб кетиш ҳақида фикр қилган бўлсалар керак. Бу маънони қуйидаги ривоятни ўрганиш орқали тушуниб оламиз.

3033- عَنْ جَبَلَةَ بْنِ حَارِثَةَ ط قَالَ: قَدِمْتُ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ

فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ ابْعَثْ مَعِيَ أَخِي زَيْدًا قَالَ: هُوَ ذَا فَإِنْ انْطَلَقَ مَعَكَ لَمْ أَمْنَعُهُ قَالَ زَيْدٌ: يَا رَسُولَ اللَّهِ وَاللَّهِ لَا أَخْتَارُ عَلَيْكَ أَحَدًا قَالَ جَبَلَةُ: فَرَأَيْتُ رَأَيْ أَخِي أَفْضَلَ مِنْ رَأْيِي. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

3033. Жабала ибн Ҳориса розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига келдим ва:

«Эй Аллоҳнинг Расули, мен билан укам Зайдни юборинг», дедим.

«Ана у. Агар сен ила кетадиган бўлса, мен ман

қилмайман», дедилар.

«Эй Аллоҳнинг Расули, сизга ҳеч кимни алмашмайман!» – деди Зайд.

Укамнинг фикри менинг фикримдан афзал эканлигини кўрдим».

Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳунинг акаси тўғри айтади. Унинг укаси Зайд розияллоҳу анҳу ўта фикрли одам. Уни Аллоҳ таоло шундоқ қилиб қўйган. Агар Аллоҳ таолонинг инояти бўлмаса, инсон боласи ўзича бундоқ ишни қила олмайди. Ҳа, Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳуни Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга муҳаббатли қилиб қўйган Зот Аллоҳ таолонинг Ўзи эди. Худди шунингдек, Аллоҳ таоло Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламни ҳам Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳуга муҳаббатли қилиб қўйган эди. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳуга нисбатан бошқача муҳаббатда эканликларини барча осонлик билан мулоҳаза қила олар эди. Шунинг учун ҳам, саҳобаи киромлар Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳуни «ҳиббур Расул», яъни Расулнинг маҳбуби, деб атар эдилар.

Имом Ҳоким ўзларининг «Мустадрак» номли китобларида Қайс ибн Абу Ҳозимдан ривоят қиладилар:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Зайднинг муҳаббати учун бизни маломат қилманглар», дедилар».

БАДРДА

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам саҳобалари билан Бадр томон йўлга чиққанларида эндигина Рамазон кирган эди. Мусулмонларда бор-йўғи етмишта туя бўлиб, навбат билан миниб келар эдилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу

алайҳи васаллам, ҳазрати Али ибн Абу Толиб ва Марсад ибн Абу Марсадлар бир туяни, Ҳамза ибн Абдулмуттолиб, Зайд ибн Ҳориса, Абу Кабша ва Онисалар биргаликда бошқа биттасини, ҳазрати Абу Бакр, ҳазрати Умар ва Абдурраҳман ибн Афв учовлон яна бир туяни навбат билан минар эдилар.

Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳу Бадр жангида бутун куч ва имкониятларини ишга солиб, душманга қарши урушдилар. У киши жанг майдонини бир лаҳза ҳам тарк этмадилар. Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳу доимо Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг яқинларида бўлишга ҳаракат қилдилар.

Аллоҳ таолонинг ёрдами билан мусулмонлар бу тарихий жангда душман устидан ғалаба қазондилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам бу зафарнинг хушхабарини мусулмонлар оммасига етказиш учун хабарчилар юборишга қарор қилдилар. У зот Абдуллоҳ ибн Роваҳа розияллоҳу анҳуни Аволийга, яъни Мадинанинг атрофидаги қишлоқларга юбордилар. Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳуни эса Мадинаи Мунавваранинг ўзига юбордилар.

Икки хушхабарчи Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг туяларига миниб, овозларининг борица кичкириб, ўзларига бириктирилган жойларга кириб бордилар. Аҳолининг барчаси кўчаларни тўлдириб, уларни қувонч билан кутиб олдилар. Бирпасда ҳамма ёқни «Аллоҳу акбар!» садолари тўлдирди.

ЗАЙД ҚУРЪОНДА

Юз мингдан кўпроқ одам Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга саҳобий бўлиш бахтига сазовор бўлдилар. Уларнинг ичида турли шарафларга соҳиб бўлган кишилар кўп эди. Ана шундай зотларнинг баъзиларининг

шахслари ва фазллари билан танишиб ҳам чиқдик. Аллоҳ таолонинг ёрдами ва тавфиқи ила яна бошқалари билан танишармиз ҳам. Саҳобаи киромларнинг сонлари ниҳоятда кўп. У зотларнинг фазллари ундан ҳам кўп. Аммо бир фазл борки, у фақатгина бир кишига насиб этган. Ўша бир киши Зайд ибн Ҳориса розияллоху анҳудирлар. Бу Қуръони Каримда исми зикр қилинганлик фазлидир.

Бешинчи ҳижрий сананинг Зулқаъда ойида бўлиб ўтган баъзи ҳодисалардан кейин Аллоҳ таоло ўша ишларга оид оятларни ўз ичига олган Аҳзоб сурасини нозил қилди.

Аҳзоб сураси Аллоҳ таолонинг Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи васалламни Аллоҳга тақво қилишга, кофир ва мунофиқларга итоат этмасликка буюриши билан бошланади. У зоти бобаракотнинг ўзларига келган ваҳийга эргашишлари ва Аллоҳга таваккал қилишлари лозимлиги уқтирилади.

Сўнгра жоҳилий урф-одатларнинг ботил жиҳатлари очиб ташланади. «Ақлли, зийрак одамнинг иккита қалби бўлади», деган тасаввурнинг ва бошқа одатларнинг ботиллиги айтиб ўтилади.

Жоҳилий арабларда «зихор» деб номланган ҳукм бор эди. Унга кўра, ким ўз хотинига: «Сен мен учун онамнинг бели кабисан», деса, унга хотини худди онасидек бўлиб қолади, деб ҳисобланарди. Сурада ўша ҳукм ботил этилади.

Шунингдек, фарзанд асраб олиш бўйича улар жорий этган ҳукмлар ҳам бекор қилинади. Сурада Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи васалламнинг Ислому умматига ҳаммадан афзал валий эканликлари, у зотнинг завжаи мутоҳҳаралари мўминлар учун маънавий она саналишлари ҳақидаги оятлар ҳам бор.

Келинг, масалани кенгроқ ва чуқурроқ англаб олишимиз учун ўша оятларни батафсилроқ ўрганиб чиқайлик. Чунки бу оятлар бевосита бизнинг

қахрамонимиз Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳуга тегишлидир.

«Аллоҳ бирон кишининг ичида иккита қалб қилган эмасдир. Ўзларингиз зиҳор қилаётган хотинларингизни сиз учун она ҳам қилган эмас ва асранди болаларингизни сизга фарзанд қилган эмас. Буларингиз оғзингиз билан айтган гапларингиздир. Аллоҳ эса, ҳақни айтур ва У тўғри йўлга хидоят қилур».

Бу оятда жоҳилият тузумининг учта ҳукми ҳақида сўз кетмоқда. Булар:

«Ақлли ва зийрак кишиларнинг қалби иккита бўлади», деган тасаввур;

«Ким хотинидан зиҳор қилса, хотини онаси бўлиб қолади», деган ақийда;

«Ким бирор бола асраб олса, ўз сулбидан бўлган боланинг ўрнида ўтади», деган ҳукм.

Бу уч ҳукмга кофир ва мунофиқлар тўла ишонишар ва амал қилар эдилар. Шу билан бирга, мўмин-мусулмонларнинг ҳам бу ҳукмларга итоат этишларини талаб қилар эдилар. Ким амал қилмаса, маломатга қолар эди. Мана шу оят мусулмонларнинг олдига Аллоҳга тақво қилиш, У Зот юбораётган ваҳийга эргашиш, фақат Яратганнинг Ўзига суяниш ва кофиру мунофиқларга эргашмаслик вазифасини амалий равишда қўйди.

«Аллоҳ бирон кишининг ичида иккита қалб қилган эмасдир».

Араб мушриклари «баъзи одамларнинг иккита қалби бўлади», деб эътиқод қилар эдилар. Жумладан, «Жамил ибн Маъмор ал-Феҳрий исмли одамнинг иккита қалби бор», дейишар эди.

Унинг ўзи ҳам:

«Менинг ичимда иккита қалб бор. Уларнинг ҳар бири билан Муҳаммаддан кўра яхшироқ фикр юритаман», дер

эди.

Ушбу ояти карима ана шу Жамилнинг ёлғончи эканлигини, мушрикларнинг бу маънодаги тушунчалари ботил эканлигини баён қилмоқда. Шу билан бир вақтда, ҳеч бир одам ҳеч қачон иккита қалбли бўлмаслигини, уларнинг бири билан иймон, иккинчиси билан куфр келтира олмаслигини, бир одам ҳам ростгўйлик, ҳам ёлғончилик қилолмаслигини, ҳам диндор, ҳам динсиз бўла олмаслигини, динга ҳам ихлос, ҳам адоват кўрсата олмаслигини уқтирмоқда. Аллоҳ таоло ҳар бир одамга битта қалб берган. У қалбга бир нарса сиғади. Ё иймон, ё куфр, ё нифоқ. Иймонли қалб эгаси доимо ростгўй, диндор, ихлосли, тақволи, ибодатли, ҳамма ҳолатда Аллоҳнинг амрига мувофиқ иш қиладиган, шариат бўйича йўл тутадиган бўлади. Унинг айтаётган сўзидан, қиладиган ишидан иймонли қалб эгаси эканлиги билиниб туради.

Ўз навбатида, кофир қалб эгаси ёлғончи, динсиз, ихлоссиз, фиску фужурга берилган, ҳаромхўр, ибодатсиз, Аллоҳнинг буюрганини кўйиб, бошқанинг айтганидан юрадиган бўлади. Кофирни ҳам гап-сўзидан, қиладиган ишидан таниб олиш мумкин.

Мунофиқ эса ичи бошқа, усти бошқа одамдир. У сиртидан мусулмон бўлиб кўринади. Ичи эса, кофир бўлади. Мусулмонларни кўрса, мусулмонман, дейди, Ислом амалларини бажаради. Ўзи қолса ёки кофирларга кўшилса, Ислом амалларини тарк этиб, куфр ишларини қилади. Уни ҳам гап-сўзи, юриш-туришидан билиб олса бўлади.

Демак, инсон фақат бир хил бўлиши мумкин, холос. Чунки Аллоҳ таоло унинг ичида фақат битта қалб яратган. Ўзининг шахсий ишларига алоҳида қалб, жамиятдаги ишларига яна бошқа бир қалб берган эмас. Диний ишлар учун алоҳида бир қалб, дунёвий ишлар учун яна бошқа бир қалб яратган эмас. Худо учун қиладиган муомаласига ҳам

бошқа битта қалб берган эмас. Аллоҳ таоло ҳар бир одамга ягона қалб берган. Ҳар бир одам шахсий юмушларида ҳам, жамият ишларида ҳам, дину диёнатда ҳам, Худо ва банда билан бўладиган алоқада ҳам бир қалб билан, бир йўл билан – Аллоҳ кўрсатган йўл билан юриши керак.

«Ўзларингиз зиҳор қилаётган хотинларингизни сиз учун она ҳам қилган эмас...»

«Зиҳор» арабларга хос истилоҳ бўлиб, жоҳилият қоидаларига кўра, ким ўз хотинига: «Сен мен учун худди онамнинг бели кабисан», деса, хотини онасига «айланиб» қолар эди. Яъни, худди онасига ўхшаб, никоҳи ҳаром бўлар ва бошқа ҳукмлар ҳам жорий қилинар эди. Зиҳор ҳақидаги тушунча ва унга тегишли ҳукмлар Мужодала сураси ва унинг тафсирида батафсил келтирилган. Бу оятда эса, зиҳор нотўғри эканлиги эълон қилинмоқда. Худди бир одамнинг ичида иккита қалб борлиги беҳуда ва мантиқсиз гап бўлганидек, эркак кишининг: «Мен сени зиҳор қилдим», дейиши билан хотини унинг учун она ўрнига ўтиб қолиши ҳам мантиқсиз эканлиги баён этилмоқда.

«...ва асранди болаларингизни сизга фарзанд қилган эмас».

Арабларда бола асраш, хусусан, ўғил болаларни асраб, ўзига ўғил қилиб олиш одати бор эди. Бу ҳолат айниқса, урушда асир тушганларни ўғил қилиб олиш борасида кўпроқ содир бўлар эди. Жоҳилият арабларидан ҳар бири бошқа бир одамнинг ўғлини ўзиники қилиб олиши мумкин эди. Бу ҳолат жуда кенг тарқалган эди.

Бир одам бир одамнинг боласига:

«Сен менинг ўғлимсан, мен сенга меросхўрман, сен менга меросхўрсан», деса ва бола буни қабул қилса, иш битди ҳисоб эди. Бола унга ўз сулбидан бўлган ўғлидек бўлар, мерос, никоҳ, талоқ ва бошқа ҳукмларда ўз ўғлига нима муомала қилинса, асранди болага ҳам шу муомала қилинар эди.

Аллоҳ таолонинг иродасидаги ҳикматга биноан, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳам Пайғамбар бўлишларидан олдин арабларга хос одат бўйича, аввал айтиб ўтганимиздек, Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳуни асранди ўғил қилиб олган эдилар.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам Аллоҳ таоло ирода қилган бир ҳикмат билан Зайд ибн Ҳорисани, аввал айтилганидек, асранди ўғил қилиб олганликларини ёдимизда тутайлик-да, яна жоҳилият аҳлининг бошқа бир одамнинг боласини ўзига фарзанд қилиб олишдек номаъкул одатига қайтайлик.

Аллоҳ таоло ушбу оят билан бу одатнинг ботил эканлигини баён қилди. Эътибор берадиган бўлсак, Аллоҳ таоло бир оятда бир йўла жоҳилиятнинг уч одатини ботилга чиқармоқда. Бир кишининг икки қалбли бўлиши мумкинлиги ҳақидаги хурофий тасаввурни; зиҳор қилинган хотин эрига она бўлиши ҳақидаги ҳукмни; бир одамнинг боласини бошқа одам ўзига фарзанд қилиб олиш одатини бекор, деб эълон қилмоқда. Сўнгра оятнинг давомида:

«Буларингиз оғзингиз билан айтган гапларингиздир», дейилмоқда.

Бундан «Ҳар кимнинг оғзидан чиққан гап қонун бўлавермайди. Бу ишлар беҳудадан-беҳудага оғзингизни тўлдириб гапириб юрган гапингиз, холос. Сизнинг гапингиз ноҳақдир», деган маъно келиб чиқади.

«Аллоҳ эса, ҳақни айтур ва у тўғри йўлга ҳидоят қилур».

Аллоҳ бу уч масалада ҳақни баён қилиб қўйди. Бир кишининг икки қалби бўлмайди. Зиҳор қилинган хотин эрига она бўлмайди. Тутинган ўғил фарзанд ўрнига ўтмайди. Аллоҳгина тўғри йўлга ҳидоят қилур, шунинг учун доимо У кўрсатган йўлдан юриш керак.

Аллоҳ асранди фарзандлар ҳақида қуйидаги йўлни

кўрсатади:

«Уларни ўз оталари исми билан чақиринглар. Ана шу Аллоҳнинг наздида тўғридир. Агар оталарини билмасангиз, улар сизнинг дин қардошларингиз ва дўстларингиздир. Билмасдан қилган хато нарсангиз учун сизга гуноҳ йўқ. Аммо дилдан қасд қилган бўлсангиз, Аллоҳ ўта мағфиратли ва ўта раҳмли Зотдир».

Бу оятлар нозил бўлгунга қадар одамлар бир одамнинг боласини ўғил қилиб олиб юрганлар. Инсонлар жамиятдаги мавжуд тушунча, урф-одатлар ила иш тутишган. Энди эса, Аллоҳ таоло оят нозил қилиб, бу одатни ботил қилди. Ўз-ўзидан одамларда «Нима қилиш керак? Аввал асраб олинган фарзанд хусусида нима қиламиз? Олдинги ишларимиз учун ҳам жавоб берамизми?» каби саволлар пайдо бўлади. Ушбу ояти карима ана шу саволларга жавоб бермоқда.

«Уларни ўз оталари исми билан чақиринглар. Ана шу Аллоҳнинг наздида тўғридир».

Яъни, асраб олинган фарзандларни асраб олган одамнинг исми билан эмас, унинг ҳақиқий отасининг исми билан чақиринглар.

3034- عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ ط قَالَ: مَا كُنَّا نَدْعُو زَيْدَ بْنِ

حَارِثَةَ إِلَّا زَيْدَ بْنَ مُحَمَّدٍ حَتَّى نَزَلَ فِي الْقُرْآنِ {ادْعُوهُمْ لِأَبَائِهِمْ هُوَ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ}. رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَالتِّرْمِذِيُّ.

3034. Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Зайд ибн Ҳорисани фақат «Зайд ибн Муҳаммад» деб чақирар эдик. Қуръоннинг: «Уларни ўз оталари исми билан чақиринглар. Ана шу Аллоҳнинг наздида

тўғридир» ояти нозил бўлгунича».

Муслим ва Термизий ривоят қилишган.

Шарҳ: Мазкур ояти карима нозил бўлганидан кейин эса ҳар кимни ўз насабий отаси исми билан чақириш лозим бўлди. Чунки ояти карима шунга амр қилди. Баъзи вақтларда насабий отанинг кимлиги номаълум бўлиб қолса, нима қилиш кераклигини оятда қуйидагича баён қилинди.

«Агар оталарини билмасангиз, улар сизнинг дин қардошларингиз ва дўстларингиздир».

Яъни, «Мабодо асраб олинган боланинг ҳақиқий отаси ким эканлиги маълум бўлмаса, улар сизга Ислом дини бўйича қардош бўладилар. «Дин қардошим», деб мурожаат қилинглار. Ёки мавло, яъни дўстларинг бўладилар. «Эй дўстим», деб мурожаат қилинглар. Аммо зинҳор «ўғлим», «фарзандим», деб мурожаат қилманглар», дейилмоқда.

Ушбу оятлар тушгунга қадар бошқа бир одамнинг боласини ўз фарзандим деб, унга ўз сулбидан бўлган фарзандига қилган муомалани қилиб юрганлар бу ҳақдаги илоҳий ҳукмни билмаган эдилар.

«Билмасдан қилган хато нарсангиз учун сизга гуноҳ йўқ».

Шунинг учун бу оятлар тушгунга қадар қилган ишларингизни ўйлаб, хижолат бўлманг. Энди ҳукмни билдингиз, унга амал қилишга ўтинг.

«Аммо дилдан қасд қилган бўлсангиз...»

Аммо ўша ишни билмасдан эмас, билиб туриб қилган бўлсангиз, гуноҳга қоласиз. Бошқа бир одамнинг боласини ўз болам деб даъво қилиш гуноҳ эканлигини билиб туриб, шу ишни қилсангиз, гуноҳ бўлади.

«Аллоҳ ўта мағфиратли ва ўта раҳмли Зотдир».

Билмай қилинган хатоларни кечиради ва Ўзи тўғри йўлни лутф билан кўрсатади.

Қуръони Карим инсонларни аста-секин тарбиялаб,

мустаҳкам шахсларни ва мусулмон жамиятини етиштиришни буюрган. Одамларни жоҳилият ботқоғидан чиқариб, Ислом нурига рўбарў қилган. Жамиятни шакллантириб, илоҳий қонун-қоидалар асосида яшашни ўргатиб келган.

Юқоридаги оятларда инсонларнинг насабга, никоҳга тегишли ўзаро алоқаларининг илоҳий ҳукмга тўғри келадиган-келмайдиган жиҳатлари баён қилиб ўтилди. Энди навбатдаги оятларда мусулмонларнинг, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга, у кишининг завжаи мутоҳҳараларига ва бир-бирларига нисбатан муносабатлари қандай бўлиши кераклиги баён этилади:

«Набий мўминлар учун ўзларидан кўра ҳақлидир. Унинг аёллари эса, уларнинг оналаридир. Аллоҳнинг Китобида қариндошлар бир-бирларига бошқа мўминлардан ва муҳожирлардан ҳақлидирлар. Фақат дўстларингизга яхшилик қилмоғингиз мустаснодир. Бу Китобда сатрлар ила битилмиш».

Маълумки, бундан олдинги оятлар ҳукми ила фарзанд асраш ҳукми бекор қилинди. Тўғрироғи, бу жоҳилий ҳукмнинг ботил эканлиги баён қилинди. Ўша баёнга биноан, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам ва Зайд розияллоҳу анҳу ораларидаги тутинган ота-болалик алоқаси ҳам узилди. Зайд розияллоҳу анҳу эса, бу алоқа билан фахрланиб юрар эдилар. Шу боисдан, ҳатто оталари ва амакиларидан ҳам воз кечган эдилар. Табиийки, бу ҳолат у кишининг руҳий-маънавий дунёларига таъсир қилган, ўзларида қандайдир ваҳшат, яъни ёлғизлик ҳис этган бўлишлари мумкин. Шунингдек, бошқа мусулмонларда ҳам, ҳатто мусулмон эмасларда ҳам шу каби ҳолатлар кўрилганлигига шубҳа йўқ. Натижада «Набий мўминларга нисбатан қандай мақомда бўлади?» деган савол туғилган бўлиши керак.

Ушбу оятнинг аввалида Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу

анхунинг кўнгиллари кўтарилмоқда ва уйғониши мумкин бўлган мазкур саволларга жавоб берилмоқда:

«Набий мўминлар учун ўзларидан кўра ҳақлидир».

Яъни, Пайғамбарнинг мўминлар учун тутган ўрни шунчалик улуғки, у асраб олган отадан ҳам, сулбий отадан ҳам, ҳатто ҳар бир мўминнинг ўз нафсидан ҳам юқори даражададир. Унинг бу даражаси доимий ва боқийдир. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳар бир нарсада мўминлар учун ҳаммадан, ҳатто ўзларидан ҳам устун мақомдадир.

Бу ғоятда олий мақомдир. Бу дунёда Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламдан бошқа инсонга берилмаган мақомдир. Бу мақомнинг улуғлигини янада чуқурроқ тушунишимиз учун ҳадиси шарифларга мурожаат этамиз.

Имом Бухорий ривоят қилган ҳадисда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам қуйидагиларни айтадилар:

«Менинг нафсим қудрат қўлида бўлган Зот билан қасамки, сизлардан бирортангиз мен то унга ўздан, мол-дунёсидан, боласидан ва барча одамлардан маҳбуброқ бўлмагунимча, мўмин бўла олмайди».

Қуйида келадиган ояти карималарнинг нозил бўлишига, барча мусулмонларга қиёматгача ибодат учун тиловат қилинадиган ва ҳукмига амал қилинадиган бўлишига Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳу сабаб бўлганлар.

«Ҳеч бир мўмин эркак ва ҳеч бир мўмина аёл учун Аллоҳ ва Унинг Расули бир ишга ҳукм қилганида ўз ишларини ўзларича ихтиёр қилмоқ йўқ. Ким Аллоҳга ва унинг Расулига осий бўлса, бас, батаҳқиқ, очиқ адашишга адашибди».

Барча мўмин-мусулмонлар учун Аллоҳ таолонинг амри, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳукмлари ҳамма нарсадан устун туради. Аллоҳнинг

кўрсатмаси, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг айтганлари турганида мўмин киши, хоҳ эркак бўлсин, хоҳ аёл, ўзича бир иш қила олмайди. Ва бу мумкин эмас! Ким Аллоҳнинг ва Унинг Расулининг ҳукмини қўйиб, ўзича иш тутса, Аллоҳ таборака ва таолога ва Унинг Расули соллаллоҳу алайҳи васалламга осий бўлади.

«Ким Аллоҳга ва Унинг Расулига осий бўлса, бас, батаҳқиқ, очиқ адашишла адашибди».

Очиқ адашганларнинг ҳоли нима кечиши ҳаммамизга маълум.

Ал-Авфий Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳудан куйидагиларни ривоят қилади: «Ҳеч бир мўмин эркак ва ҳеч бир мўмина аёл учун...» ояти Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳу учун совчиликка борганларида нозил бўлган. У зот соллаллоҳу алайҳи васаллам Зайнаб бинти Жаҳш ал-Асадиянинг олдиларига кириб, совчилик қилиб, розилигини сўрадилар.

У (Зайнаб):

«Мен унга (Зайдга) тегмайман», деди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Хўп де, унинг никоҳига кўнавер», дедилар.

«Эй Аллоҳнинг Расули, менга ўз нафсимда ҳам амр қилинадими?!» – деди у.

Икковлари гаплашиб турганларида Аллоҳ таоло:

«Ҳеч бир мўмин эркак ва ҳеч бир мўмина аёл учун...» оятини нозил қилди.

Шунда Зайнаб розияллоҳу анҳо:

«Эй Аллоҳнинг Расули, менга уни никоҳга олувчи, деб рози бўлдингизми?» – деди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ҳа», дедилар.

Зайнаб розияллоҳу анҳо:

«Ундай бўлса, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга осий бўлмайман, ўз нафсимни унинг никоҳига

топширдим», деди.

Оятнинг нозил этилишига сабаб бўлган воқеа ҳақидаги ривоятдан кўриниб турибдики, Зайнаб бинти Жаҳш розияллоҳу анҳо бу никоҳга ўз иродасига қарши, Аллоҳнинг оятини эшитиб, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг рағбатлари туфайлигина розилик бердилар. Чунки Аллоҳ ва Унинг Расули ҳукм қилган ишга ҳеч бир мўмин ва мўмина қарши чиқиши мумкин эмас. Мусулмонлар ушбу эътиқодда мустаҳкам турган пайтларида, яъни фақат Аллоҳ таолонинг ва Расулининг ҳукми ила иш юритганларида дунёнинг пешқадам уммати бўлганлар.

Жоҳилиятнинг ботил қонун-қоида ва урф-одатлари секин-аста йўқотилиб, ўрнига исломий қонун-қоида ва урф-одатлар жорий этилар эди. Жоҳилиятда турли инсоний табақалар мавжуд бўлиб, ҳар кимнинг қадр-қиймати қайси табақага мансублигига қараб белгиланган, шунга кўра муомала қилинган ва қуллар одам ўрнида кўрилмаган бўлса, Ислом ҳамманинг тенг эканлигини, оқ билан қора, араб билан ажам, бой билан камбағал, подшоҳ билан гадо орасида ҳеч қандай фарқ йўқлигини, бўлганида ҳам, фақат тақвога кўра бўлиши мумкинлигини қатъий низом асосига қўйди. Қуръонда бу ҳақда келган жуда кўп оятларни кўришимиз мумкин.

Расули акрам соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳам ушбу оламшумул таълимотларни амалда кенг татбиқ қилишга киришдилар ва бу ишни ўз яқинларидан бошладилар. Ўзларининг мавлолари – озод қилган қуллари Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳу номидан аммалари Умайя бинти Абдулмуттолибнинг қизлари Зайнаб бинти Жаҳш ал-Асадияга совчи бўлиб бордилар. Бу билан у киши аслида Исломда қул ҳам, Бани Ҳошимдан бўлган оқсуяк ҳам баробарлигини кўрсатмоқчи эдилар. Шундай бўлди ҳам. Зайд ибн Ҳориса ва Зайнаб бинти Жаҳш розияллоҳу анҳум

оила қуришди.

Лекин уларнинг турмушлари унча келишмади. Эр-хотин тотув яшай олмадилар. Зайд хотинидан норози бўлиб, унинг устидан шикоят қилиб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига қайта-қайта келди. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам эса, унга насихат қилиб, сабрга чақирар, оиласига қайтарар эдилар. Кейинроқ Зайд розияллоҳу анҳу хотини Зайнаб розияллоҳу анҳони талоқ қилиш ниятида эканлигини айта бошладилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам унга талоқ қилмай туришни маслаҳат беравердилар. Сўнгра иш бутунлай бошқача тус олиб кетди.

Келгуси ояти каримада ана шулар ҳақида сўз кетади:

«Эсла, сен Аллоҳ неъмат берган ва сен ҳам неъмат берган шахсга: «Жуфтингни ўзинг ила тутиб тур ва Аллоҳга тақво қил», дер эдинг. Ва ичингда Аллоҳ ошкор қилгувчи бўлган нарсани махфий тутардинг ва одамлардан кўрқардинг. Ҳолбуки, Аллоҳдан кўрқмоғинг ҳақлироқ эди. Қачонки Зайд ундан ўз хожатини адо этгач, Биз сени унга уйлантирдик. Токи мўминларга ўз асранди болалари хотинларида улардан хожатларини адо қилишгач, танглик бўлмасин деб. Ва Аллоҳнинг амри амал қилиниши лозим бўлгандир».

Аллоҳ субҳонаҳу ва таоло ушбу ояти каримада Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга у зот ўзлари озод қилган қуллари Зайд ибн Ҳорисага нималар деганларини эслатиш билан сўз бошламоқда:

«Эсла, сен Аллоҳ неъмат берган ва сен ҳам неъмат берган шахсга...»

Бу жумлада Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳунинг сифатлари келтирилмоқда.

«Аллоҳ неъмат берган...»

Аллоҳ Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳуга иймон-Ислом неъматини ва Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи

васалламга эргашиш саодатини берган эди.

«...сен ҳам неъмат берган...»

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Зайд розияллоҳу анҳуни кулликдан озод этган, унга кўплаб яхшиликлар қилган эдилар. Шу сабабли у жамиятда обрў-эътиборли, ҳамма ҳурмат қиладиган шахсга айланган эди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳам Зайд розияллоҳу анҳуни ўта яхши кўрар ва шу сабабли у киши «Расулуллоҳнинг маҳбуби» лақабини олган эдилар.

Оиша онамизнинг айтишларича, «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ўзлари иштирок этмаган юришларга Зайдни юборадиган бўлсалар, фақат амир қилиб юборар эдилар. У зот соллаллоҳу алайҳи васалламдан кейин қолганида эса, Зайдни ўзларига халифа қилар эдилар».

Ана шундай шахс Зайнаб бинти Жаҳшдан шикоят қилиб келганида:

«...Жуфтингни ўзинг ила тутиб тур ва Аллоҳга тақво қил», дер эдинг».

Аввал айтиб ўтилганидек, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўзлари совчи бўлиб, ўртада туриб, икковларини никоҳлаб қўйган эдилар. Зайнаб розияллоҳу анҳо Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг аммалари Умайма бинти Абдулмуттолибнинг қизи эди. Унинг маҳрига ўн динору олтмиш дирҳам пул, бир рўмол, бир чойшаб, бир кўйлак, саксон мудд таом ва ўн мудд хурмо берилган эди.

Муқотил ибн Ҳиббоннинг айтишича, Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳу ва Зайнаб розияллоҳу анҳолар бир йил ёки ундан сал кўпроқ бирга яшаганлар. Сўнгра Зайд розияллоҳу анҳу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга хотинидан шикоят қилиб кела бошлади. У зот соллаллоҳу алайҳи васаллам эса, унга: **«Жуфтингни ўзинг ила тутиб тур ва Аллоҳга тақво қил», дер эдилар...**

«Ва ичингда Аллоҳ ошкор қилгувчи бўлган нарсани махфий тутардинг...».

Аллоҳ таоло Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг кўнгилларига Зайд Зайнабни талоқ қилганидан кейин унга уйланиш ниятини солган эди. Аниқ амр бўлмаган эди-ку, аммо кўнгилларига солган эди. Шунинг учун Зайд розияллоҳу анхуга «Жуфтингни ўзинг ила тутиб тур», деб айтаётганларида ҳаёлларининг бир четида ушбу фикр бўлиб, Аллоҳдан амр келишини кутар эдилар. Аллоҳ таоло Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳаёлларида кечган шу гапни ҳам эслатмоқда. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг «Аллоҳ ошкор қилгувчи бўлган нарсани» махфий тутганликларининг сабаби кейинги жумлада келади:

«...ва одамлардан кўрқардинг. Ҳолбуки, Аллоҳдан кўрқмоғинг ҳақлироқ эди».

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам одамлар «Муҳаммад ўзининг асранди ўғли талоқ қилган хотинга уйланибди», деб айтишларидан кўрқар эдилар. Чунки ўша вақтнинг урф-одатига биноан, юқорида айтиб ўтганимиздек, асранди ўғилга худди ўз ўғлидек муомала қилинар эди. Ўз ўғлининг талоқ қилган хотинига уйланиш ҳаром бўлганидек, асранди ўғилнинг талоқ қилган хотинига ҳам уйланиш ҳаром ҳисобланар эди. Расули акрам ушбу мулоҳазалар билан Аллоҳ кўнгилларига солган ишни, яъни Зайд талоқ қилганидан кейин Зайнабга уйланиш ниятлари борлигини махфий тутар эдилар. Таъкидлаб айтишимиз керакки, бу фақат кўнгилга тушган фикр эди. Агар Аллоҳнинг очиқ-ойдин амри бўлганида, ҳечқачон махфий тутмас эдилар. Балки уни дарҳол ошкор қилар эдилар. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Аллоҳнинг амридан бирор сўзни ҳам махфий тутишга ҳақлари йўқ эди. Бундай қилмаганликлари маълум ва машҳурдир.

Ибн Жарир ат-Табарий раҳматуллоҳи алайҳи Омир розияллоҳу анҳудан қилган ривоятда Оиша онамиз розияллоҳу анҳо қуйидагиларни айтадилар:

«Агар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ўзларига ваҳий қилинган Аллоҳнинг китобидан бирор нарсани беркитадиган бўлсалар, **«ва ичингда Аллоҳ ошкор қилгувчи бўлган нарсани махфий тутардинг ва одамлардан кўрқардинг. Ҳолбуки, Аллоҳдан кўрқмоғинг ҳақлироқ эди»** деган оятни беркитар эдилар».

Ҳа, Расулуллоҳ Аллоҳнинг амрига итоат этиб, ҳеч нарсани беркитмадилар. Оят бўлиб нозил қилинганидан кейин бу гапларни ҳам ҳаммага ўқиб бердилар. Мана, асрлар давомида ўқиб келинмоқда ҳам.

Аллоҳ субҳанаҳу ва таоло ҳар бир ишни ҳикмат ила қилади. Бу ҳақиқат суранинг аввалида асранди болаларга ўз фарзандидек муомалада бўлишни ботил қилган оятлар ҳақидаги баёнда ҳам айтилган эди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Пайғамбар бўлгунларича ҳам жоҳилиятнинг ботил урф-одатларидан четда турганлар. У зот соллаллоҳу алайҳи васалламни Аллоҳ таолонинг Ўзи сақлаган. Фақат бола асраб олиш бобида Аллоҳ ирода қилган ҳикматга биноан, Зайд ибн Ҳорисани ўғил қилиб олганлар. Бу воқеаларнинг ҳикмати ана энди юзага чиқмоқда. Аллоҳ таоло шу одатни ва унга қўшиб, «асранди ўғилнинг талоқ қилган хотинига уйланиб бўлмайди», деган жоҳилиятнинг қонунини ботил қилиш учун чиқарган ҳукмни ўз Расули соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳаётида татбиқ этишни хоҳлаган экан. Чунки шунда ҳукм таъсирлироқ, ҳамма ҳеч иккиланмай, қабул қиладиган бўлади. Худди шу ҳикматга биноан, Расули ақрам соллаллоҳу алайҳи васаллам аммаларининг қизи Зайнаб бинти Жаҳш розияллоҳу анҳони норози бўлишларига қарамай, Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳуга никоҳлаб

берган эканлар. Худди шу ҳикматга биноан, **«Ҳеч бир мўмин эркак ва ҳеч бир мўмина аёл учун Аллоҳ ва Унинг Расули бир ишга ҳукм қилганида ўз ишларини ўзларича ихтиёр қилмоқ йўқ»** ояти нозил бўлган экан.

Мазкур ишларнинг асл моҳияти, улардан кўзланган ҳикмат энди юзага чиқмоқда ва Аллоҳ таоло Ўз Пайғамбарига:

«Қачонки Зайд ундан ўз ҳолатини адо этгач, Биз сени унга уйлантирдик», демоқда.

Яъни, Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳу Зайнаб бинти Жаҳшдан ҳолатини адо этиб, уни талоқ қилгач, Биз ўзимиз сенга уни завжа-хотин қилиб бердик, демоқда.

Шундай бўлиши керак эди. Аллоҳ таолонинг иродаси шу эди. Аллоҳ субҳонаҳу ва таоло Зайнаб бинти Жаҳш розияллоҳу анҳони Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга Ўзи никоҳлаб қўйди. Бу ерда валий ҳам, маҳр ҳам, гувоҳ ҳам йўқ. Ҳаммасининг ўрнига Аллоҳнинг амри бор.

Зайнаб бинти Жаҳш онамиз бундай никоҳ билан доимо фахрланиб юрар эдилар.

Имом Бухорий Анас ибн Молик розияллоҳу анҳудан қилган ривоятда бу ҳақда шундай дейилади:

«Зайнаб бинти Жаҳш розияллоҳу анҳо Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг бошқа аёлларига фахрланиб: «Сизларни аҳлларингиз никоҳлаб берган, мени Аллоҳ таоло етти осмоннинг устидан никоҳлаб берган», дер эди».

Кейинги жумлада бу ишнинг ҳикмати очиқ баён этилади:

«Токи мўминларга ўз асранди болалари хотинларида улардан ҳолатларини адо қилишгач, танглик бўлмасин деб».

«Бошқа бир одамнинг асранди боласи хотинидан ўз ҳолатини адо этиб, уни талоқ қилса, уни асраб олган киши

ҳалиги аёлга уйланиши мумкин эмас», деган ғирт мантиқсиз, хато жоҳилият қонунини энди Аллоҳ таолонинг Ўзи тўғрилади. Бу ишда намуна тариқасида Пайғамбари Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг шахсан ўзларини танлади.

«Ва Аллоҳнинг амри амал қилиниши лозим бўлгандир».

Бўлмасдан иложи йўқ. Шунинг учун Аллоҳ таолонинг бу борадаги амрига ҳам амал қилинди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Зайнабга уйландилар. Шу билан жоҳилиятнинг одамлар ҳаётига ва онгига қаттиқ сингиб кетган одатларидан бири, яъни «асранди ўғилнинг талоқ қилган хотинига уйланиш ҳаром», деган қонуни ботил бўлди. Мўминлардан яна бир танглик кўтарилди.

«Набийга Аллоҳ унга фарз қилган нарсада бирон танглик бўлмас. Бу олдин ўтганлар ҳақида ҳам Аллоҳ тутган йўлдир. Аллоҳнинг амри белгиланган қадар бўлди».

Модомики, Аллоҳ таоло бир нарсани фарз қилар экан, ундан ҳеч уялмаслик, қандайдир танглик ҳис этмаслик керак. Аллоҳ ҳар бир нарсани Ўзи билиб қилади. Пайғамбар ҳам Аллоҳнинг бандаси, унинг амрига бўйсуниши лозим.

«Набийга Аллоҳ унга фарз қилган нарсада бирон танглик бўлмас».

Шунинг учун Зайнабга уйланиш борасида ҳам Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга ҳеч қандай танглик бўлмаслиги керак. «Одамлар у дейди», «Одамлар бу дейди», деган мулоҳазалар ҳам бўлмаслиги лозим. Қолаверса, бу амр факат Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ёлғиз ўзлари учун бўлмаяпти.

«Бу олдин ўтганлар ҳақида ҳам Аллоҳ тутган йўлдир».

Аввал ўтган Пайғамбарлардан ҳам кўп хотинлилари

бўлган. Мисол учун, Довуд алайҳиссаломнинг юзта хотинлари, Сулаймон алайҳиссаломнинг эса, уч юзта хотинлари бўлган. Аллоҳ шуни ирода қилган, шунинг учун шундай бўлган.

«Улар Аллоҳнинг элчилигини етказадиган, Ундангина кўрқадиган, Аллоҳдан бошқа ҳеч кимдан кўрқмайдиган зотлардир. Аллоҳнинг Ўзи ҳисоб қилгувчиликка кифоядир».

Аллоҳнинг йўлига ҳеч қандай тангликсиз эргашиб юрган зотлар, яъни Набийлар қуйидаги сифатларга эга бўлганлардир:

«Улар Аллоҳнинг элчилигини етказадиган» зотлардир.

Аллоҳ уларни ўз элчиси – Пайғамбари қилиб юборган. Улар – Пайғамбарлар, яъни одамларга Аллоҳнинг хабарларини етказувчилардир. Сен ҳам, эй Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам, ўшаларга ўхшаб, Аллоҳнинг элчилигини одамларга етказадиган зотсан.

«...Ундангина кўрқадиган, Аллоҳдан бошқа ҳеч кимдан кўрқмайдиган зотлардир».

Яъни, илгари ўтган Пайғамбарлар фақат Аллоҳ таолодангина кўрққанлар, Аллоҳдан бошқа ҳеч кимдан кўрқмаганлар. Шунинг учун Аллоҳ уларга нимани амр этса, ўйлаб ўтирмай, дарҳол бажарганлар. Сен ҳам, эй Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам, Зайнабга уйланиш масаласида Аллоҳнинг айтганини қил, одамларнинг гапига эътибор берма.

«Аллоҳнинг Ўзи ҳисоб қилгувчиликка кифоядир».

Охиратда ҳисоб-китобни Аллоҳ таолонинг Ўзи қилади. Оғзига кучи етмаган одамлар эмас.

Ҳар бир нарсани ҳикмат билан қилувчи Зот Аллоҳ таолонинг биргина никоҳ, яъни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Зайнаб бинти Жаҳш онамиз розияллоҳу анҳога никоҳлари масаласига бунчалик

эътибор бериб, шунча оятларни нозил этиши бежиз эмас. Аввало, бу ерда гап жоҳилият даврида кенг тарқалган, одамлар қонига ва онгига сингиб кетган катта бир нотўғри урфни, қонун-қонидани ҳаётдан сиқиб чиқариш ҳақида кетмоқда. У ҳам бўлса, асранди бола тутиш, унинг талок қилган хотинини ўғай ота никоҳлаб ололмаслиги масаласидир. Бу ботил ҳукм туфайли жамиятда қанча ноқулайликлар, ҳаром-ҳариш ишлар келиб чиқиши мумкинлиги ҳақида аввал ҳам гапирилди. Жоҳилий жамиятда жорий этилган урф-одатларни йўқ қилишдек оғир ва машаққатли вазифани бажаришда намуна қилиб, бу сафар Аллоҳ таоло Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўзларини жалб этди. Эҳтимол, бу йўл билан ушбу ҳукмнинг таъсири яна ҳам орттирилгандир.

Қолаверса, аввалги оятларда ҳам айтиб ўтилганидек, бу ерда гап киши ўз нафсига, ўз хоҳишига қарши ўлароқ, Аллоҳ таолонинг амрини сўзсиз қабул қилиши ҳақида кетмоқда. Пайғамбаримизнинг ўзлари бу ишда ҳам гўзал намуна бўлишлари керак эди. Шунинг учун ҳам у зот соллаллоҳу алайҳи васаллам одамлар гап-сўз қиладиган, турли-туман миш-мишлар тарқатадиган ишга дучор бўлдилар.

Бу хусусда айтилган гаплар етарлидир. Аммо қадимда ҳам, ҳозирда ҳам бу масала Ислом душманлари ва баъзи тушуниб етмаган кишилар томонидан қайта-қайта кўзғатилиб, Исломга ва Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг шаъниларига таъналар қилишга уринганлар ва уриниб келмоқдалар. Ҳатто баъзи исломий китобларга, баъзи тафсирларга ҳам бу борада нотўғри тушунчалар кириб қолган. Шунинг учун уламоларимиз ушбу масалага алоҳида эътибор билан қарайдилар. Бу хусусда душманлар томонидан тўқилган ботил ривоятларга раддия берадилар. Ана шундай ботил ривоятлардан бири қуйидагича:

Эмишки, Зайнаб бинти Жаҳш розияллоҳу анҳо Зайд

ибн Ҳориса розияллоҳу анҳу билан яшаб юрганидаёқ у кишига Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг кўзлари тушиб, яхши кўриб қолибдилар ва «Субҳана муқаллибал қулуб», яъни «қалбларни айлантириб тургувчи Зот пок бўлди», дебдилар. Зайнаб буни эшитиб, гап нимада эканлигини англабди ва Зайдга айтибди. Шундан кейин Зайд Зайнабни талоқ қилиш ҳақида ўйлаб қолибди ва Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига бориб, бу ҳақда сўз очибди. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам эса, «Жуфтингни ўзинг билан тутиб тур», дебдилар ва ҳоказо.

Бу гаплар тухмат ва бўҳтон эканлиги аниқ. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам аммаларининг қизлари Зайнабни бундан аввал кўрмаган эдиларми? Зайнабга ўзлари совчи бўлиб, Зайдга олиб бермаган эдиларми? Наҳотки, Расули акрам соллаллоҳу алайҳи васалламдек зот бошқа бир одамнинг хотинига бошқача кўнгил билан қараса?!

Ҳамма нарсани олдиндан билгувчи Аллоҳ таоло душманларнинг бу хусусда бўҳтон ва тухматлар тўқишларини ҳам олдиндан билган. Шунинг учун унга тааллуқли гапларни олдиндан очиқ-ойдин баён қилган. Қуръони Карим шахс, жой, вақтни аниқ айтиш услубини кўлламайди. Бу унинг умумийлигини, ҳар замон, ҳар макон ва ҳар жамиятга мослигини орттиради. Қуръони Каримда бирорта саҳобийнинг исми зикр қилинмаган. Аммо ушбу масалага алоқадор зотлардан бири бўлган Зайд розияллоҳу анҳунинг исми «қачонки Зайд ундан ўз ҳожатини адо қилгач» деб очиқ-ойдин келтирилган. Бу ишнинг, яъни, Зайнабга Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам уйланишларининг ҳам сабабини очиқ-ойдин келтирган: «Токи, мўминларга ўз асранди болалари хотинларида улардан ҳожатларини адо қилишгач, танглик бўлмасин деб».

Қуйидаги оят ҳам худди шу масалани ёритади:

«Муҳаммад сизлардан бирон эркакнинг отаси бўлган эмас. Лекин Аллоҳнинг Расули ва Пайғамбарларнинг сўнггисидир. Аллоҳ ҳар бир нарсани ўта билгувчидир».

Эй одамлар, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Зайнабга уйланганлиги учун «Муҳаммад ўз ўғлининг хотинига уйланди», деб бўҳтон қилманглар.

«Муҳаммад сизлардан бирон эркакнинг отаси бўлган эмас».

Жумладан, Зайнабни талоқ қилган Зайд ибн Ҳорисанинг ҳам отаси эмас. Зайднинг отаси Ҳориса ибн Шураҳбийлдир. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Зайд талоқ қилган Зайнабга жоҳилият ҳукмини ботил қилиш учун Аллоҳнинг амри ила уйландилар. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг жоҳилият ҳукмига биноан Зайдни асраб олишлари ҳам Аллоҳ ирода этган ҳикмат ила шу одатни йўқ қилиш учун бўлган эди. У зотга Зайд ҳеч қачон ўғил бўлган эмас. Ҳеч ким Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга ўғил бўлмаган. У зот эса ҳеч қайси ўғилга ота бўлмаган.

«Лекин Аллоҳнинг Расули ва Пайғамбарларнинг сўнггисидир».

Лекин Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳамма учун Аллоҳнинг юборган Расулидир. У зот Пайғамбарларнинг сўнггисидир, ундан кейин ҳеч бир Пайғамбар келмас.

«Аллоҳ ҳар бир нарсани ўта билгувчидир».

Шундай қилиб, Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳунинг исмлари Қуръони Каримда айнан зикр қилинди. Аллоҳ таоло жоҳилиятнинг кишиларнинг қон-қонига сингиб кетган одатларидан бирини ботил қилишда, у туфайли халқ орасида юзага келадиган турли нохуш ҳолатларга чидашдек улкан синовга Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи

васалламнинг ўзларини ва у зотнинг энг вафодор дўстлари Зайд ибн Ҳориса розияллоху анҳуни танлаб олган эди.

РАСУЛУЛЛОҲНИНГ ҚУВОНЧЛАРИ

Имом Бухорий, Муслим, Термизий, Аҳмад ва Насайлар Оиша розияллоху анҳодан ривоят қиладилар:

«Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам бир куни олдимга масрур ҳолларида, юзларида қувонч барқ уриб кириб келдилар ва:

«Эй Оиша! Биласанми, Мужаззар ал-Мудлажий олдимга кириб, Усома ва Зайднинг бошларига чопон ёпилган ҳолда, очиқ турган оёқларини кўриб, «Албатта, ушбу оёқлар бир-биридандир», деди!»— дедилар».

Ушбу ривоятдан Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам Зайд ибн Ҳориса розияллоху анҳуни қанчалар яхши кўришларини, у кишининг обрўсини ўз обрўлари каби санашларини билиб олсак бўлади.

Зайд розияллоху анҳунинг ўғиллари Усома розияллоху анҳу ҳам Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи васалламнинг эркатоилари эди. Усома ибн Зайд розияллоху анҳу «Ҳиббуррасул», яъни Расулнинг маҳбуби деган лақабни олган эдилар. Саҳобаи киромлар у кишини маҳбубнинг ўғли маҳбуб, деб атаб эдилар.

Шу билан бирга, Зайд розияллоху анҳу қорачадан келган оқ танли бўлишларига қарамай, у кишининг ўғиллари Усома розияллоху анҳу қора эдилар. Усоманинг оналари Умму Айман Барака ал-Ҳабашия розияллоху анҳо қора танли аёл эдилар. Баъзи бир фитначи кишилар «Оқ танли одамнинг боласи ҳам қора танли бўладими? Бу ерда бир гап бўлса керак», деб, фисқу фасод гаплар тарқатар эдилар. Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам бу гаплардан хижолат бўлар, эзилар эдилар. Бу масалада гапни бир ёқлик қилиш мақсадида ўша вақтнинг урфига

кўра, Мужазир ал-Мудлажий исмли қиёфачи таклиф қилинди. У кимларни аниқлаши кераклигини билмаслиги учун Зайд розияллоҳу анҳу ва у кишининг ўғиллари Усома розияллоҳу анҳуни бир уйга ўтказиб, бошларига чопон ёпиб қўйишди. Фақат оёқларигина очик турар эди. Қиёфачи келиб, икковларининг оёқларини кўрди ва «Бу оёқлар бир-биридан дир», яъни, «Ота-боланинг оёқларидир», деди. Бу гапдан Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ниҳоятда хурсанд бўлиб кетдилар ва Оиша онамиз васф қилганларидек, кириб келиб, бўлган воқеани айтиб бердилар.

Шу билан Зайд ва Усома розияллоҳу анҳумоларнинг ота-болаликлари тасдиқланди.

Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳунинг туҳматчиларнинг туҳматидан халос бўлганларидан бунчалик қувонишлари у зотнинг мазкур саҳобий розияллоҳу анҳуларга бўлган чексиз муҳаббатларининг аломатидир.

ИСЛОМИЙ МЎЪЖИЗА

Имом Бухорий, Муслим ва Аҳмадлар Али розияллоҳу анҳудан ривоят қиладилар:

«Зайд ибн Ҳориса Маккага бориб, Ҳамзанинг қизини олиб келди.

Шунда Жаъфар:

«Уни мен ўз қарамоғимга оламан. Унга мен ҳақлиман. Чунки у амакимнинг қизи. Унинг холаси менинг қўлимда. Хола она билан баробар», деди.

Али эса:

«Унга мен ҳақлироқман. У амакимнинг қизи, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қизлари менинг қўлимда. Бу қизга у ҳақлироқ», деди.

Зайд эса:

«Унга мен ҳақлиман. Уни олиб келиш учун мен бордим, мен сафар қилдим, мен олиб келдим», деди.

Сўнг Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам уларнинг олдига чиқдилар. Уни Жаъфарга беришга ҳукм қилдилар ва:

«У холаси билан бўлади. Хола она билан баробардир», дедилар».

Шаҳидларнинг саййиди Ҳамза ибн Абдулмуттолиб розияллоҳу анҳунинг Иммора исмли қизи Маккада қолиб кетган эди. Отаси розияллоҳу анҳу ҳижрат қилган пайтда уни ўзи билан бирга олиб келишга имкон бўлмаган эди. Кўп ўтмай, Уҳуд жангида ҳазрати Ҳамза розияллоҳу анҳу шаҳид бўлди. Лекин бу, унинг қизи Иммора мушриклар ичида қаровсиз қолди, дегани эмас эди. Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳу хавф-хатарга қарамасдан, Маккага бориб, Иммора бинти Ҳамзани олиб келди. Шунда у билан Жаъфар ибн Абу Толиб ва Али ибн Абу Толиб розияллоҳу анҳумо Имморани ўз қарамоғларига олиш учун талаша бошладилар. Уч тарафнинг ҳар бири қизни ўз қарамоғига олишга айнан ўзини ҳақли, деб билар ва бунга ўзича далил келтирар эди.

Уларнинг бу ишини кузатиб турган одамнинг хаёлидан беихтиёр «Наҳотки шу одамлар асрлар давомида қиз болани ўзига ор деб билган, кечагина қизларини ҳатто тириклайин кўмиб юрган халқнинг вакиллари бўлсалар?» деган фикрлар ўтарди.

Қандай мўъжиза рўй бердики, улар ўз қизларини эмас, бегоналарнинг қизини ўз қарамоғларига олиш учун талашмоқдалар?!

Ҳа, бу Ислом мўъжизасидир. Бу инсонлар бегоналарнинг қизини ўз қарамоғларига олиб, тарбиялашни ўзи учун фахр деб биладиган мусулмонлардир.

Ислом дини уларни шундай қилишга буюради.

Улар ажру савоб умидида Имморани ўз қармоғларига олиб, тарбиялаш учун ҳар қанча талашишга тайёрлар.

Буларнинг орасида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўзлари ҳукм чиқармасалар, бўлмас эди. Ана, у зоти муборак ҳам чиқиб келдилар. Учовларининг гапларини, далилларини диққат билан тингладилар. Сўнг кизнинг Жаъфар ибн Абу Толиб розияллоҳу анҳунинг қармоғига берилиши ҳақида ҳукм чиқардилар. Чунки Жаъфар розияллоҳу анҳунинг хотини қизнинг холаси эди. Хола эса, она ўрнидадир.

Муҳаддис имомларимиз худди шу кишилар иштирокидаги ва худди шунга ўхшаш ривоятни бир оз ўзгаришлар билан келтирадилар. Эҳтимол, иккинчи ривоят биринчисининг бошқача кўринишидир. Ёки бўлмаса иккиси алоҳида-алоҳида икки ҳодиса бўлиб, гап Ҳамза розияллоҳу анҳунинг бошқа-бошқа иккита қизлари ҳақида кетаётгандир. Нима бўлганда ҳам икки ривоят ҳам саҳиҳ ва иккиси бир-бирини бойитади. Келинг, иккинчи ривоятнинг маъносини ҳам келтирайлик.

Имом Бухорий ва бошқалар қилган ривоятда қуйидаги маънолар айтилади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Маккаи Мукаррамадан чиқмоқчи бўлиб турганларида шаҳидларнинг саййиди Ҳамза розияллоҳу анҳунинг қизлари у зотга эргашиб, «Амаки, амаки», деб келиб қолди. Ҳазрати Али югуриб бориб, унинг қўлидан тутиб, Фотимаи Заҳронинг олдиларига олиб бордилар ва «Амакингнинг қизини ол», дедилар. Ҳазрати Фотима кизчани кўтариб олдилар. Ўша ерда кизчани ўз қафолатларига олиш ҳақида Али, Жаъфар ва Зайдлар талашиб кетишди:

Али розияллоҳу анҳу:

«Мен уни олдим. У амакимнинг қизи», деди.

Жаъфар розияллоҳу анҳу бўлса:

«У менинг амакимнинг қизи. Холаси – хотиним», деди.

Зайд розияллоҳу анху ўз навбатида:

«У менинг биродаримнинг қизи», деди.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Хола онанинг ўрнидадир», деб уни холасига бериш ҳақида ҳукм чиқардилар. Шу билан бирга, қизчани ўз қафолатига олиш учун талашган саҳобаларига илиқ сўзлар айтдилар. Алига:

«Сен мендансан, мен сенданман», дедилар.

Жаъфар ибн Абу Толибга:

«Менинг халқимга ва хулқимга ўхшадинг», дедилар.

Зайд розияллоҳу анхуга эса:

«Сен биродаримиз ва мавломизсан», дедилар.

Кимлардир «Бир етим қизни ўз қафолатига олиш учун талашсалар, нима бўлибди?» дейиши мумкин. Лекин бу талашув бундан бир минг тўрт юз йилдан зиёдроқ вақт илгари бўлаётганига эътибор берайлик. Бу талашув кечагина қиз болани ор билган, оиласида қиз туғилса, хафа бўлиб, юзи қорайиб кетадиган, уни олиб бориб, тириклайин кўмиб ташлайдиган жамиятнинг кечаги аъзолари орасида бўлаётганлигига эътибор берайлик.

Ҳа, Исломи инсониятни жаҳолат ботқоғидан маърифат гулшанига олиб чиқаётган эди. Аммо атроф ҳали мазкур жаҳолатдан қутула олгани йўқ эди.

Ушбу ҳодисадаги иккинчи исломий мўъжиза Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анхуга қаратиб:

«Сен биродаримиз ва мавломизсан», деган гапларида ўз ифодасини топган.

Бунда Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам кечаги кулга унинг ўзларига ва Қурайшнинг икки аслзода аъзолари бўлмиш Жаъфар ва Али ибн Абу Толибларга биродар, яъни, ака-ука бўлганини эълон қилмоқда эдилар. Яқин-яқингача бу эълонга тенг келадиган эълонни ҳеч ким

кила олгани йўқ, десак, муболаға қилмаган бўламиз.

Ушбу макомдаги учинчи исломий мўъжиза кечаги қул бўлмиш Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳунинг икки аслзода қурайшлик билан шараф талашиши эди. У киши ўзларини Жаъфар ва Али розияллоҳу анҳулардан кўра уларнинг амакилари Ҳамза розияллоҳу анҳуга яқинроқ, деб даъво қилмоқда эдилар. Кечагина қул бўлиб юрган одамнинг бугун ўзини бундоқ муаззаз тутиши учун иймон ғурури ва Ислом туйғуси лозим эди. Ана шу нарсалар Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳуда мужассам бўлган эди.

ГЎЗАЛ СИФАТЛАР

Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳу Муҳаммад алайҳиссаломнинг мухлис шогирдлари ўлароқ, ўзларида мўмин-мусулмон инсонда бўлиши лозим бўлган гўзал сифатларни мужассамлаштирган эдилар. У кишининг ҳақларидаги ривоятларни ўрганар эканмиз, ушбу маънони яққол кўрамыз.

Имом Тобарий, Ибн Абу Ҳотим, Абдурраззоқ ва бошқалар ўзларига етиб келган ровийлардан ривоят қиладилар:

«Ўзингиз яхши кўрган нарсадан инфок қилмагунингизча, яхшиликка ноил бўла олмассиз» ояти нозил бўлганида Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳу ўзининг Шибла лақабли отини олиб келди. У кишининг ўша отдан кўра ўзи учун махбуброқ моли йўқ эди. Бас, у:

«Бу садақадир!» – деди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам уни қабул қилиб олдилар ва ўғли Усома розияллоҳу анҳуни мингазиб қўйдилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Зайднинг юзида бундан (ажабланиш аломатини) кўрдилар ва:

«Албатта, Аллоҳ уни сендан қабул қилди», дедилар».

Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анхунинг Қуръони Карим амрига ҳозиржавобликларини қаранг! Оят нозил бўлиши билан, унга амал қилишга ўтишларини қаранг!

У кишининг қилган садақалари ўғилларига қайтариб берилганида «Савобдан маҳрум бўлиб қолмадиммикан?» деб ажабланишларини қаранг!

Ушбу ривоятда зикри келган сифатлар Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анхунинг ҳақиқатда ҳам энг олиймақом инсоний сифатлар соҳиби бўлганликларига далолат қилади.

Ибн Абдулбарр ўзларининг «Ал-Истийъоб фи таъйизил асҳоб» номли китобларида қилган ривоятларида Лайс ибн Саъд розияллоҳу анҳу қуйидагиларни айтадилар:

«Менга айтилишича, Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳу Тоифда бир одамдан хачирни кирага олган экан. Кирачи унга ўзи хоҳлаган жойда туширишни шарт қилибди. Бас, уни хароба томон бошлаб олиб кетибди ва «Туш», дебди. У тушибди. Қараса, харобада кўпгина ўликлар ётибди. Бас, уни ўлдирмоқчи бўлган кирачига:

«Муҳлат бер. Икки рақъат намоз ўқиб олай», дебди.

«Ўқиб ол! Сендан олдин анавилар ҳам ўқишган. Аммо намозлари уларга ҳеч қандай фойда бермади», дебди.

Ривоятни Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳу шундай давом эттирадилар:

«Намозни ўқиб бўлганимдан кейин мени ўлдириш учун келди. Бас, мен: «Ё арҳамар роҳимийн!» дедим.

У «Уни ўлдирма!» деган овозни эшитди.

У бундан кўрқиб, ташқарига чиқди. У ёқ-бу ёққа қараб, ҳеч нарсани кўрмади. Яна мен томон қайтди.

«Ё арҳамар роҳимийн!» дедим.

Шу тариқа уч марта такрорланди. Кейин қарасам, бир отлик турибди. Қўлида темир найзаси бор. Найзанинг учида олов шуъласи бор. У найзани кирачига тиккан эди, кураклари орасидан тешиб чиқди. Кирачи ерга йиқилди.

Сўнгра ҳалиги отлик менга:

«Биринчи марта «Ё архамар роҳимийн!» деб чақирганингда еттинчи осмонда эдим. Иккинчи марта «Ё архамар роҳимийн!» деб чақирганингда дунё осмонида эдим. Учинчи марта «Ё архамар роҳимийн!» деб чақирганингда хузурингга келдим», деди».

Бу ривоятга изоҳнинг ҳожати бўлмаса керак.

МОҲИР САРКАРДА

Зайд ибн Ҳориса розияллоху анху Бадр ва Уҳуд урушларида фаол иштирок этдилар. Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам Мурайсиъ жангига чиққанларида Зайд ибн Ҳориса розияллоху анхуни Мадинага, ўзларининг ўринларига ўринбосар қилиб қўйиб кетдилар.

Сўнгра Зайд ибн Ҳориса розияллоху анху Хандақ ва бошқа жангларда ҳам қатнашдилар. Худайбияда қатнашиб, ризвон байъати соҳибларидан бўлдилар. Хайбар жангида ҳам ўзларининг мухлис лашкар эканликларини кўрсатдилар.

Зайд ибн Ҳориса розияллоху анху Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламнинг силоҳларини сақловчи ишончли одамлари эдилар.

Имом Ҳоким ўзларининг «Мустадрак» номли китобларида, Имом Ибн Асокир «Тарихи Димашк»да Жабада ибн Ҳориса розияллоху анхудан ривоят қиладилар:

«Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам жанг қилмаган вақтларида силоҳларини фақатгина Алига ва Зайдга берар эдилар».

Зайд ибн Ҳориса розияллоху анхуда етук жангчида бўлиши лозим бўлган барча сифатлар мужассам эди. У кишида жанг майдонларида керак бўладиган сабр-матонат ҳам етарлича бор эди. Шунингдек, Аллоҳ таоло Зайд ибн

Ҳориса розияллоҳу анҳуга ботирлик, шижоатлилик каби бошқа сифатларни ҳам берган эди. Бу инсонда ғалаба Аллоҳ таоло тарафидан бўлишига содиқ иймон ва жанг қилишнинг ҳусни тадбири, яъни юксак маҳорати бор эди. Ушбу сифатлар у кишининг нафақат яхши жангчи, балки моҳир саркарда бўлишларининг асосий омилларидан эди.

Шунинг учун ҳам Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳуга алоҳида эътибор билан қарар эдилар. У кишини аҳли байтдан ҳисоблар эдилар. Сарийяларга амир қилиб юборар эдилар.

Имом Ҳоким Шаъбий розияллоҳу анҳудан ривоят қиладилар:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам қай бир сарийяни юборсалар, ва унинг ичида Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳу бўлса, албатта, уни амир қилар эдилар».

Тарихчиларимиз Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳуни етита сарийяга амир қилганликларини айтадилар.

Имом Ибн Саъд ўзларининг «Тобақоти Кубро» китобларида Муҳаммад ибн Умар ал-Вокидийдан ривоят қиладилар:

«Зайднинг биринчи сарийяси Қирадага бўлган. Кейин Жаҳумга бўлган. Ундан сўнг Ийсга, Торфга, Ҳисмага ва Умму Қирфага. Сўнгра Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам уни Мўта жангида одамларга амир қилдилар ва амирлардан устун қўйдилар».

Энди ўша сарийяларнинг баъзилари ҳақида бир оз тўхталайлик.

ҚИРАДА САРИЙЯСИ

Имом Ибн Саъд «Тобақоти Кубро»да қуйидагиларни ёзадилар:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам ўз ҳижратларига

йигирма саккиз ой тўлганида, Жумадул охира ойининг аввалида Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳуни сарийяга бошлиқ қилиб, Қирадага юбордилар.

Бу Зайднинг амирлигида чиққан биринчи сарийя эди.

Қирада Зоти Ирқ тарафдаги Рабза билан Ғамра орасидаги Нажд еридир. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам уни Қурайш карвонининг йўлини тўсгани юбордилар.

Карвонда Сафвон ибн Уяйна, Ҳувайтиб ибн Абдул Уззо, Абдуллоҳ ибн Абу Робийъалар бор эдилар. Унда кўп мол, вазни ўттиз минг дирҳам бўлган қуйма тилло ва кумуш идишлар бор эди. Уларнинг йулбошловчиси Фурот ибн Ҳайён ал-Ажалий эди. У уларни Зоти Ирқ ила Ироқ йўлига бошлаб кетди.

Уларнинг бу иши ҳақидаги хабар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга етди. У зот Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳуни юз отликқа бошлиқ қилиб юбордилар. Улар йўлни тўсиб чиқиб, карвонни қўлга туширдилар. Қавмнинг аъёнлари қочиб кетдилар.

Карвонни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига олиб келишди. Бас, у зот бешга бўлдилар. Унинг бешдан бири йигирма минг дирҳамга етди. Қолганини сарийя аҳлига тақсим қилиб бердилар.

Фурот ибн Ҳайён асирга тушди. У Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига келтирилди. Унга «Мусулмон бўлсанг, тек қўйиласан», дейилди. У мусулмон бўлди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам уни қатл қилмай, тарк қилдилар».

БАНИ СУЛАЙМ САРИЙЯСИ

Ибн Саъд раҳматуллоҳи алайҳи куйидагиларни келтиради:

«Олтинчи ҳижрий сананинг Робийул охира ойида

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳуни Бани Сулаймга юбордилар. У Ботни Нахлнинг чап томонидан бориб, Жамумга етди. Ботни Нахл Мадинадан олти барид узоқдадир. Улар у ерда музайналик Ҳалима исмли аёлни учратдилар. У аёл уларни Бани Сулаймнинг маҳаллаларидан бирига йўллаб қўйди.

Улар у маҳаллада чорва ҳайвонлари, қўйлар ва асирларга эга бўлдилар. Асирлар ичида Ҳалима ал-Музайниянинг эри ҳам бор эди. Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳу ўзларига тушган нарсаларни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга олиб борганида у зот ал-Музайнияга ўзини ва эрини ҳиба (совға) қилиб бердилар. Билол ибн Ҳорис бу ҳақда шеър ҳам айтди».

ИЪЙС САРИЙЯСИ

Ибн Саъд раҳматуллоҳи алайҳи куйидагиларни келтиради:

«Олтинчи ҳижрий сананинг Жумадул улаа ойида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга Қурайшнинг карвони Шомдан келаётганлиги хабари етди. Бас, у зот Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳуни бир юз етмиш киши билан юбордилар. Улар карвонни қўлга олдилар. Ўшанда Сафвон ибн Умайянинг кўп кумуши ҳам қўлга олинди. Карвондаги кишиларни асирга олдилар. Асирлар ичида Абул Осс ибн Робийъ ҳам бор эди. Уларни Мадинага олиб келдилар. Абул Осс Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қизлари Зайнабдан паноҳ сўради. Бас, унга паноҳ берди ва Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам бомдодни ўқиб бўлганларидан сўнг у (Зайнаб):

«Мен Абул Оссга паноҳ бердим!», деб нидо қилди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Мен бун билганим йўқ эди. Сен паноҳ берган шахсга биз ҳам паноҳ бердик», дедилар ва ундан олинган

нарсаларни қайтариб бердилар».

ТОРФ САРИЙЯСИ

Ибн Саъд раҳматуллоҳи алайҳи бу сарийя ҳақида қуйидагиларни келтиради:

«Олтинчи ҳижрий сананинг Жумадул охира ойида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳуни Торфга юбордилар. У Мироз номли жой яқинидаги бир сувли ер бўлиб, Нахийлга етмасдан келади. Маҳажжага кетадиган Бақара йўлида бўлиб, Мадинадан ўттиз мил узоқдадир. У (Зайд ибн Ҳориса) ўн беш киши билан чиқди. Чорваларни ва қўйларни қўлга олди. Аъробийлар қочиб кетдилар. Зайд тонг чоғида чорваларни олиб, Мадинага кириб келди. У (ўлжа)лар йигирмата туядан иборат эди. У (Зайд) ҳеч қандай ёмонликка дуч келмади. У тўрт кун ғойиб бўлди».

ҲИСМАА САРИЙЯСИ

Ибн Саъд раҳматуллоҳи алайҳи бу сарийя ҳақида қуйидаги маълумотларни келтиради:

«Олтинчи ҳижрий сананинг Жумадул охира ойида Ҳисмаага Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳунинг сарийяси борадиган бўлди. У ер Водил Куронинг ортидадир.

Дихя ибн Хулайфа ал-Калбий Қайсарнинг олдидан келаётган эди. У унга паноҳ бериб, сарпо кийдирган эди. Ҳунайд ибн Ориз ва унинг ўғли Ориз ибн Ҳунайд ўзларининг Жузомлик бир қанча одамлари билан Ҳасмаада унинг йўлини тўсдилар. Унинг устида жанда кийимдан бошқа нарсани қўймадилар. Бани Зобиблик бир гуруҳ кишилар бу хабарни эшитдилар ва уларнинг устига бостириб бориб, Дихяга ёрдам бердилар. Дихя Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига келиб,

хабарни етказди.

Бас, у зот Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳуни беш юз киши билан юбордилар. У билан бирга Дихяни ҳам қайтардилар. Зайд кечаси юриб, кундузи паналар эди. У билан бирга унинг Бани Узралик йўлбошловчиси ҳам бор эди. Улар бориб, тонг чоғида қавм устига ҳужум қилдилар. Уларнинг ичида қатл ва жароҳат содир этдилар. Ҳунайд ва унинг ўғлини қатл қилдилар. Кейин чорва ҳайвонлари ва бошқа нарсалари томон ғорат қилдилар. Минг туя, беш минг қўй, юзта аёл ва болаларни қўлга киритдилар.

Зайд ибн Рифоъа ал-Жизомий ўз қавмидан бир қанча одамлар билан Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига борди ва у зотга ўзлари уларнинг олдида борганларида ва мусулмон бўлганларида берган мактубларини берди-да:

«Эй Аллоҳнинг Расули, бизга ҳалол нарсани ҳаром қилманг ва ҳаром нарсани ҳалол қилманг», деди.

«Қатл этилганларни қандоқ қиламан?» дедилар.

«Эй Аллоҳнинг Расули, тирик қолганларни бизга беринг. Қатл бўлганлар менинг ушбу икки оёғим остида», деди у.

«Абу Зайд рост айтди!» дедилар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам.

У зот улар билан Али розияллоҳу анҳуни Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳунинг олдида уларнинг ҳарамлари ва молларини қайтариб бериш ҳақидаги амр билан юбордилар. Али юриб кетаётиб, Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳунинг хушхабарчиси Рофеъ ибн Мукайс қавмнинг туяларидан бирини миниб келаётганини кўриб қолди. Али бу туяни қавмга қайтариб берди. У Зайдни Фухлатайнда (у ер Мадина билан Зил Марванинг орасида) учратиб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг амрларини етказди. У одамлардан нима олган бўлса, барчасини қайтариб берди».

ВОДИЛ ҚУРО САРИЙЯСИ

Олтинчи ҳижрий сананинг Ражаб ойида Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳуни Водил Қурога юбордилар. У ерда у кишига Бани Фирозаликлар дуч келдилар. Тўқнашувда Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳунинг шерикларидан баъзи кишилар мусибатга учрадилар. Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳунинг ўзлари ярадор бўлдилар. У киши қайтиб келганларидан сўнг Бани Фирозага жанг қилмасдан туриб, ғусл қилмасликка қасам ичдилар. Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳунинг жароҳатлари тузалганидан кейин Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам у кишини Бани Физора томон юбордилар.

УММУ ҚИРФА САРИЙЯСИ

Аҳмад Зайни Даҳлон «ас-Сийра ан-Набавийя»да куйидагиларни ёзади:

«Ўша сарийялардан бири «Умму Қирфа» сарийяси деб номланади. Умму Қирфа Физора қабиласига мансуб Фотима бинти Робийъа ибн Бадр исмли аёлнинг кунясидир. Бу аёлнинг ўнта ўғли, иккита қизи бўлиб, ўғилларидан бирининг исми Қирфа эди. Шунинг учун бу аёлнинг куняси Умму Қирфа бўлган.

Умму Қирфанинг уйида унинг маҳрамларидан элликта эркакнинг қиличлари осиб қилиқ турар эди. У Водил қуро номли жойда истиқомат қилар эди. Шунинг учун Умму Қирфа сарийяси Водил Қуро сарийяси деб ҳам аталади.

Бу сарийянинг юборилиши ва унга тегишли ҳодисалар олтинчи ҳижрий сананинг Рамазон ойида бўлиб ўтган ва унинг тафсилоти куйидагича:

Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳу ўз тижоратлари

билан Шомга борган эдилар. У киши билан бирга Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг саҳобаларининг тижорат моллари ҳам бор эди. Савдо карвони Водил Қурога келганида физораликлар Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳуни ва у кишининг шерикларини уриб, молларини тортиб олдилар.

Улар қайтиб келиб, бўлган воқеани Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга айтиб беришди. Бас, у зот Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳу бошчиликларида сарийя юборишга қарор қилдилар ва уларга:

«Кундузи беркиниб туриб, кечаси юринглар», дедилар.

Зайд ва унинг шериклари кундузи беркиниб туриб, кечаси юриб кетдилар. Улар билан физоралик йўл кўрсатувчи ҳам бор эди. Физораликлар уларнинг келаётганларидан хабар топдилар. Улар назоратчи қўйиб қўйишди. Тонг отганда у тоғнинг устига чиқиб, хавф кутилаётган томонга қараб турар эди. У бир кунлик масофани кўра олар ва: «Чорвангизни боқаверинг, чорвангизни боқаверинг, улардан дарак йўқ!» дер эди.

Кеч кирганда ўша киши тоғнинг устига яна бир чиқиб, бир кечалик масофага назар солар ва: «Ухлашди, сизга ҳеч хавф йўқ», дер эди.

Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳу бошлиқ саҳобалар қасд қилинган жойга етишларига бир кеча қолганда йўлбошловчилари йўлни адаштириб қўйди ва кеч киргунча хато йўлдан бошлаб борди. Улар физораликларни кўриб қолдилар ва шунда адашганларини тушуниб етдилар. Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳу ва унинг шериклари тонг чоғида кутилмаганда ҳужум қилиб, физораликларни ўраб олдилар ва қатл қилдилар. Улар Умму Қирфани қўлга туширдилар. Бу аёл ўз қавмида катта шарафга эга эди. Мусулмонлар уни қатл қилдилар, чунки у Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламни сўккан ҳамда ўғиллари ва невараларидан ўттиз кишини қуроллантириб, «Мадинага

жанг қилинглар, Муҳаммадни ўлдиринглар!» деган эди.

Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳу бу сафардан ўз шериклари билан биргаликда зафар қозониб қайтдилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам у кишини қай ҳолда кутиб олганларини «Жомеъул усул» китобида келтирилган ривоятда Оиша онамиз қуйидагича васф қиладилар:

«Зайд ибн Ҳориса Мадинага етиб келиб, эшикни қоққанида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам менинг уйимда эдилар. У зот яланғоч ҳолда, устларида авратларини тўсадиган нарсадан бошқа кийим йўқ ҳолда эдилар. У зот кийимларини судраб, эшик томон тезлаб бордилар ва уни кучоқлаб ўпдилар. Аллоҳга қасамки, Расулуллоҳни бундан олдин ҳам, кейин ҳам яланғоч ҳолларида кўрмаганман».

Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳунинг фазллари ҳақида фақат шу ривоятгина ворид бўлганида ҳам у кишининг фазллари қай даражада эканлигини ҳис этишимиз учун етарли бўлар эди. Ўзимиз ўйлаб кўрайлик, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам худди шундоқ муомалани Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳудан бошқа бирор кишига қилганларини биламизми?!

МЎЪТА ЖАНГИ

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Бусродаги Рум томонидан тайинланган ҳоким Шурҳабийл ибн Амр ал-Ғассонийга ал-Ҳорис ибн Умайр ал-Аздийни элчи қилиб юбордилар. У эса элчини ушлаб, боғлаб қўйди. Кейин бўйнидан чопиб, ўлдирди.

Одатда, элчига ўлим йўқ, деган қоида ҳаммага маълум эди. Аммо насоролар ҳамма амал қиладиган ушбу қоидага амал қилмай, мусулмонларнинг элчисини ўлдирдилар. Улар бу ишни уруш чиқариш мақсадида қилган эдилар.

Элчини ўлдириб қўйиб, яна аскар тўплашни давом эттирдилар.

Румликлар юз минг аскар йиғдилар. Уларнинг Шомдаги иттифокдошлари ва насроний араб қабиалари ҳам юз минг аскар тўпладилар. Мана шу икки юз минг аскар билан мусулмонларни йўқ қилиб ташлаш қасдида эдилар.

Саккизинчи ҳижрий сананинг Жумадал ула ойи эди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам румликларга қарши аскар юборишга қарор қилдилар. Уч минг кишилик лашкарга Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳуни амир этиб тайинладилар. У киши Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг озод қилган қуллари эди. Лашкар ичида эса, катта саҳобалар бор эди.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳуни амир этиб тайинлар эканлар:

«Агар Зайдга бирор гап бўладиган бўлса, одамларга Жаъфар ибн Абу Толиб бош бўлур. Агар Жаъфарга бир гап бўладиган бўлса, Абдуллоҳ ибн Равоҳа», дедилар.

Сўнгра у зот оқ байроқ тикиб, уни Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳуга бердилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам уларга Аллоҳнинг номи ила жанг қилишни, Аллоҳнинг душманига қарши уруш қилишни, тайинладилар. У зот шунингдек, аёллар, болалар ва қарияларга меҳрибон бўлишни, дарахтларни кесмасликни ва биноларни бузмасликни тайинладилар.

Лашкар ўз вазифасини адо этиш учун йўлга тушганда одамлар чиқиб, уларни кузатиб қолдилар. Бу лашкарнинг олдида узоқ ва машаққатли сафар ва оғир жанглар турар эди. Олдинда уларни ўша пайтдаги энг кучли империянинг мададига суянган аёвсиз душман кутар эди.

Ислом лашкари машаққатли сафарни бошидан кечириб, «Маъон» деган жойга етиб борди. Ўша ерда уларга Рум ўзларига қарши юз минг аскар тўплаганлиги,

уларга Лахм, Жузом, Балқийн, Бахро, Балий ва бошқа араб қабилаларидан яна шунча адад қўшилганлигининг хабари келди.

Мусулмонлар бу хабарни эшитганларидан сўнг маслахатлашиб, «Маъон»да икки кун туриб қолдилар. Улар «Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васалламга мактуб ёзиб, душманнинг адади ҳақида хабар берсак, у зот бизга ёки янги кучлардан мадад берсалар, ёки бошқа бир амр берсалар, ўшани қилсак», деган фикрга бордилар.

Икки кундан кейин Абдуллоҳ ибн Равоҳа розияллоҳу анху кишиларни шижоатлантириб:

«Эй қавм! Аллоҳга қасамки, сиз қўрқаётган нарса ўзингиз талаб қилиб чиққан нарса, яъни шаҳидликдир!

Биз одамларга қарши сон билан ёки кучу кўплик билан уришмаймиз!

Биз фақатгина Аллоҳ бизни мукаррам қилган ушбу дин билан уришамиз!

Қани, жўнанглар!

Икки яхшиликдан бири зафар ёки шаҳидликдан бошқа нарса бўлмайди!» деди.

Одамлар дадил туриб, йўлга тушдилар. Улар юриб бориб, Балқоонинг Машориф деган қишлоғига етганларида румликлардан ва араблардан иборат душман аскарига йўлиқдилар. Душман яқинлашиб кела бошлади. Мусулмонлар ўзларини «Мўъта» деган қишлоқ томонга олдилар. Ўша ерда икки тараф тўқнашди ва шиддатли жанг бошланди.

Мусулмонларнинг амири Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анху Пайғамбар соллalloҳу алайҳи васаллам томонларидан берилган байроқни баланд кўтарган ҳолда душманга қарши баҳодирона жанг қилдилар. Жанг давомида у киши шаҳид бўлдилар.

Анас розияллоҳу анхундан ривоят қилинади:

«Набий соллalloҳу алайҳи васаллам:

«Байроқни Зайд олди, мусибатга учради. Сўнгра уни Жаъфар олди, мусибатга учради. Сўнгра уни Ибн Равоҳа олди, мусибатга учради. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг икки кўзлари ёш тўкар эди. Сўнгра Холид ибн Валид амирликни олди ва унга фатҳ берилди», дедилар».

Ҳа, Мўътада ниҳоятда шиддатли жанг бўлган. Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳу ушбу жангда шаҳид бўлганлар.

Байроқни Жаъфар ибн Абу Толиб олиб, лашкарга амирлик қила бошлаганлар. У кишининг ўнг қўллари кесилгач, байроқни чап қўллари билан тутиб, жангни давом эттирганлар. Чап қўллари ҳам кесилганда, байроқни жағлари билан тутиб турганлар. Сўнгра Жаъфар розияллоҳу анҳу ҳам шаҳид бўлганлар. Байроқни Абдуллоҳ ибн Равоҳа олиб, лашкарга амирлик қилганлар ва у киши ҳам шаҳид бўлганлар.

Шунда амирсиз қолган лашкарни Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг изнлари бўлмаса ҳам, Холид ибн Валид розияллоҳу анҳу бошқара бошлаганлар. У киши оғир вазиятда жуда ҳам оқилона ва усталик билан иш тутганлар. Натижада мусулмонлар учун катта фалокат билан тугаётган жангда Аллоҳ таоло уларга фатҳу нусрат берган.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга мазкур уч буюк саҳобийнинг шаҳид бўлганликлари ҳақидаги машъум хабар етганида у зот кўзларидан ёш тўкиб йиғлаганлар.

«Сияри Аъламун Нубалаа» китобида келтирилишича:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга Зайднинг шаҳид бўлганлиги ҳақидаги хабар етганда унинг ҳаққига дуо қилганлар ва:

«Биродарингизга дуо қилинглар. Батаҳқиқ, у жаннатга шошилиб, кириб кетди», деганлар.

Имом Ибн Саъд раҳматуллоҳи алайҳи Амр ибн

Шурхабийл ал-Ҳамадонийдан ривоят қиладилар:

«Зайд ибн Ҳориса, Жаъфар ва ибн Равоҳанинг қатл бўлганлари хабари Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга етганида, у зот туриб, уларнинг шаънини зикр қилдилар ва Зайддан бошлаб:

«Эй Аллоҳим, Зайдни мағфират қилгин! Эй Аллоҳим, Зайдни мағфират қилгин! Эй Аллоҳим, Зайдни мағфират қилгин!

Эй Аллоҳим, Жаъфарни мағфират қилгин!

Эй Аллоҳим, Абдуллоҳ ибн Равоҳани мағфират қилгин!» дедилар».

Имом Ибн Саъд раҳматуллоҳи алайҳи Холид ибн Шумайр розияллоҳу анҳудан ривоят қиладилар:

«Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳу мусибатга учраганда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам улар (аҳли Зайд)нинг олдиларига келдилар. Зайднинг кизи у зотни кўриб, қаттиқ йиғлади. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳам йиғлаб, ҳиқиллаб қолдилар. Шунда Саъд ибн Убода розияллоҳу анҳу:

«Эй Аллоҳнинг Расули, бу нима?» деди.

«Бу ҳабибнинг ҳабибга шавкидир», дедилар у зот».

Ушбу ривоятлардан Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳунинг Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қалбларидан қандоқ жой олганликларини билиб олсак бўлади. Албатта, бу жуда ҳам улуғ бир мақомдир.

НАБИЙ АЛАЙҲИССАЛОМ ХОТИРАЛАРИДА

Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳу энг олий сифатлари билан Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг хотираларида қолдилар. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам умрларининг охиригача у кишини фақат яхшилик билан эслаб юрдилар.

Имом Ибн Абу Шайба, Баззор ва Доракутнийлар Усома ибн Зайд розияллоху анхудан ривоят қиладилар:

«Отам қатл қилинганда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига келдим. У зот мени кўришлари билан, икки кўзларидан ёш оқди. Эртаси яна келганимда у зот менга:

«Бугун ҳам худди сени кеча кўрганимдаги ҳолат бўлмокда», дедилар».

Ҳа, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ўзларининг муборак умрларининг охирларигача Зайд ибн Ҳориса розияллоху анхуни соғинч билан эслаб юрдилар:

3035- عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ τ قَالَ: بَعَثَ النَّبِيُّ ρ بَعْثًا وَأَمَرَ عَلَيْهِمُ أَسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ فَطَعَنَ بَعْضُ النَّاسِ فِي إِمَارَتِهِ فَقَالَ النَّبِيُّ ρ : أَنْ تَطْعُنُوا فِي إِمَارَتِهِ فَقَدْ كُنْتُمْ تَطْعُنُونَ فِي إِمَارَةِ أَبِيهِ مِنْ قَبْلُ وَإِنَّمَا اللَّهُ إِنْ كَانَ لَخَلِيفًا لِلْإِمَارَةِ وَإِنْ كَانَ لَمِنْ أَحَبِّ النَّاسِ إِلَيَّ وَإِنَّ هَذَا لَمِنْ أَحَبِّ النَّاسِ إِلَيَّ بَعْدَهُ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَالتِّرْمِذِيُّ وَمُسْلِمٌ. وَزَادَ: فَأَوْصِيكُمْ بِهِ فَإِنَّهُ مِنْ صَالِحِيكُمْ.

3035. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам бир аскар юбордилар ва уларга Усома ибн Зайдни амир қилдилар. Баъзи одамлар унинг амирлигига таъна қилдилар. Шунда Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Агар унинг амирлигига таъна қилаётган бўлсангиз, бундан олдин отасининг амирлигига ҳам таъна қилган эдингиз. Аллоҳга қасамки, у амирликка лойиқ бўлган бўлса ва менга одамларнинг энг маҳбубларидан бўлган бўлса, албатта, бу ҳам менга ундан кейинги одамларнинг энг маҳбубларидандир»,

дедилар».

Бухорий, Термизий, Муслим ривоят қилганлар ва:

«Бас, унга яхшилик қилишингизни тавсия қиламан. Чунки у солиҳларингиздандир»ни зиёда қилганлар.

Шарҳ: Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам кичик ёшли Усома ибн Зайд розияллоҳу анҳуни ичида улуғ саҳобийлар бўлган катта лашкарга қўмондон қилиб тайинлаганларида кишилар орасида турли гаплар тарқалган. Хусусан, у кишининг ёш болалигини айтиб, таъна қилганлар. Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ўша миш-миш ва гап-сўзларни рад этиш учун ушбу ривоятда келган гапларни айтганлар ва ҳамма жим бўлиб қолган.

Албатта, Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўзларини бундоқ тутишлари у зотнинг Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳуга бўлган улкан муҳаббатлари сабабли эди.

САҲОБАЛАР ХОТИРАСИДА

Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳу ўзларининг биродарлари бўлмиш саҳобаи кромлар хотираларида ҳам фақат яхшиликлар билан сақланиб қолганлар. Бу ҳақда кўплаб ривоятларни учратамиз. Улардан баъзиларини мисол тариқасида келтирамиз.

3036- فَرَضَ عُمَرُ لِأَسَمَةَ بِنِ زَيْدٍ فِي ثَلَاثَةِ آلَافٍ وَخَمْسِ مِائَةٍ وَفَرَضَ لِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ فِي ثَلَاثَةِ آلَافٍ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ لَأَبِيهِ: لَمْ فَضَّلْتُ أَسَمَةَ عَلَى فَوَاللَّهِ مَا سَبَقَنِي إِلَى مَشْهَدٍ فَقَالَ: لَأَنَّ زَيْدًا كَانَ أَحَبَّ إِلَيَّ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ مِنْ أَبِيكَ وَكَانَ أَسَمَةُ أَحَبَّ إِلَيَّ

رَسُولِ اللَّهِ ﷺ مِنْكَ فَأَثَرْتُ حُبَّ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ عَلَى حُبِّي. رَوَاهُ
التِّرْمِذِيُّ.

3036. Умар Усома ибн Зайдга уч минг беш юз тайин қилди. Абдуллоҳ ибн Умарга уч минг тайин қилди. Шунда Абдуллоҳ ибн Умар отасига:

«Нима учун Усомани мендан афзал кўрдингиз? Аллоҳга қасамки, у бирор машҳадга мендан олдин борган эмас», деди.

«Чунки Зайд Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга сенинг отангдан маҳбуброқ бўлган! Усоманинг ўзи Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга сендан кўра маҳбуброқ бўлган! Бас, мен Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг муҳаббатларини ўз муҳаббатимдан устун қўйдим», деди Умар».

Термизий ривоят қилган.

Оиша онамиз Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳуни хотирлаб:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ўзлари иштирок этмаган юришларга Зайдни юборадиган бўлсалар, фақат амир қилиб юборар эдилар. У зот соллаллоҳу алайҳи васалламдан кейин қолганида Зайдни ўзларига халифа қилар эдилар», дер эдилар.

Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳу шаҳид бўлганларида эллик беш ёшда эдилар.

Аллоҳ таоло у кишидан рози бўлсин! Омин!

فضل أسامة بن زيد ﷺ

УСОМА ИБН ЗАЙД РОЗИЯЛЛОҲУ

АНҲУНИНГ ФАЗЛИ

Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга пайгамбарлик келганига олти йил тўлиб, еттинчи йилга ўтаётган бир пайт эди. Мушрикларнинг Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам бошлиқ мусулмонларга бўлган жабру ситамлари ҳаддан ошиб бораётган, оз сонли ва заифҳол мусулмонлар қандоқ қилиб бўлса ҳам иймонларини сақлаб қолиш пайдан бўлиб турган бир пайт эди. Улар ўз бошларига кетма-кет тушаётган мусибатларга сабр қилиш билан бирга, навбатдаги мусибат қачон келар экан, дейдиган бўлиб қолишган эди.

Ана шундай пайтда ҳар қандай инсон ҳам ўта ҳассос бўлиб қолади. Жоҳилиятнинг қатма-қат зулумотлари ортидан озгина бўлса ҳам умид учқунини излайди. Салгина яхшиликни ҳам хурсандчилик башорати сифатида қабул қилади.

Аммо ўша салгина яхшиликнинг ўзи қани?

Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳам Аллоҳ таоло ваъда қилган яхшиликларни сабот билан кутмоқдалар. У зот саҳобаи киромларни тинчлантирадилар, уларга тасалли берадилар. Шу билан бирга, ўзлари ҳам саҳобаларига қўшилиб, кушойишни кутадилар. Қани энди, одамларнинг кўнглини кўтарадиган озгина бўлса ҳам бирор хурсандчилик бўлса!

Бирдан, кутилмаганда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга хушхабар келиб қолди.

Умму Айман ўғил кўрибди!

Қаранг-а!

Умму Айман ўғил кўрибди!

Ҳа, ҳа!

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга энагалик қилган ҳабашистонлик Барака ал-Ҳабашийя ўғил кўрибди!

Ўша Мадинадан қайтиш йўлида Омина онамиз вафот

этиб қолганларида кичик Муҳаммадни олиб келиб, бобоси Абдулмуттолибга топширган қора чўри қиз ўғил кўрибди!

Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анхунинг хотини Умму Айман ўғил кўрибди!

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ўзларининг энагалари Умму Айманни жуда ҳам яхши кўрар ва ҳурмат қилар эдилар. Тез-тез у кишини тақдирлаб:

«У онамдан кейинги онам. Аҳли байтимнинг қолгани», дер эдилар.

Кейинчалик ўзлари ниҳоятда яхши кўрадиган яна бир инсон Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳу билан Умму Айманни никоҳлаб қўйган эдилар. Мана энди у зотнинг чексиз муҳаббатларига ва ишончларига сазовор бўлган бу икки инсонга Аллоҳ таоло ўғил ато этди!

Янги меҳмоннинг дунёга келиши, оз сонли мусулмонлар сафига янги бир жажжи аъзонинг қўшилиши Набий соллаллоҳу алайҳи васалламга чексиз сурур ато этганлигидан саҳобаи киромлар мутлақо ажабланмадилар. Балки бу қувончга улар ҳам қўшилдилар. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қувончларига сабаб бўлган ҳар бир нарса, албатта, барча мусулмонларнинг ҳам қувончларига сабаб бўлиши турган гап эди.

Янги меҳмон отасидан кўра кўпроқ онасига ўхшар эди. Ранги қоп-қора, бурни пачоқ. Қуйиб қўйган ҳабашистонлик. Унга Усома деб исм қўйдилар. Мурғак Усоманинг отаси ҳам, онаси ҳам мусулмон. У мусулмон ота-онадан туғилган биринчи мусулмон фарзандлардан бўлган бўлса, ажаб эмас. Бунинг устига, Усоманинг ота-онаси Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга Исломгача ҳам, Исломда ҳам ихлос билан хизмат қилиб, у зотнинг энг ишончли ва маҳбуб кишиларига айланган ва чексиз муҳаббатларига сазовор бўлган кишилар эди.

Усоманинг ўта қийинчилик пайтда худди яхшилик элчиси каби дунёга келиши ҳам унга бўлган муҳаббатни

ошириб юборди. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам уни ниҳоятда яхши кўрар эдилар. У эса, Қуръон оятлари нозил бўлиб турган хонадонда, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ёнларида ажойиб бир руҳоний ҳаводан нафас олиб, кўзларни қувонтириб, улғая борди.

Аллоҳ таолонинг изни ила мусулмонлар аста-секин Маккадан Мадинага ҳижрат қила бошладилар. Вақти-соати келиб, сарвари олам Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўзлари ҳам ҳижрат қилдилар. Шунингдек, Усоманинг отаси Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анху ҳам ҳижрат қилдилар. Аммо ҳижрат қилиш қийин бўлганлигидан, мушриклардан беркинган ҳолда ҳижрат қилинганлигидан, икковлари ҳам аҳли аёлларини ўзлари билан бирга олиб кета олмадилар. Усома онаси билан, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг аҳли байтлари билан Маккада қолди. Ўша пайтда улар оила бошлиқларидан ажраб, Маккада қолиб, хавф-хатар остида ўта ҳаяжонли кунларни бошларидан кечирдилар. Кейинроқ Усоманинг отаси Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анху Мадинадан қайтиб келиб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг аҳли байтларини ва Усома билан унинг онаси Умму Айманни ҳам Мадинага олиб кетди.

РАСУЛНИНГ ЭРКАТОЙИ

Ҳижрат қилиб, Мадинада жойлашганларидан сўнг Усоманинг оиласи одатдагидек, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг аҳли байтларининг бир бўлаги сифатида тинч ва фаровон истиқомат қила бошлади. Усоманинг ота-онаси Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ва у зотнинг оилалари хизматида қоиму доим эдилар. Усоманинг ўзи эса, Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг эркатойлари бўлиб юрар эди. Саҳобаи киромлар уни «махбубнинг ўғли махбуб», деб атар эдилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Усомага бўлган муҳаббатлари шу даражада эдики, у зот уни ўз набиралари Ҳасан ибн Али билан тенг кўрар эдилар. Кўпинча у зот имом Ҳасанни бир тиззаларига, Усомани бошқа тиззаларига ўтказиб олар, икковларини бирга бағрларига босар эдилар.

Бир куни Усома останага қоқилиб, йиқилиб тушди. Унинг пешонасидан қон оқа бошлади. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Оиша онамизга амр қилиб, Усомага қарашни топширдилар. Аммо сабрлари етмай, ўзлари туриб, тезда бордилар ва Усоманинг қонини сўриб ташлаб, меҳр билан уни юпата бошладилар.

3037- عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: أَرَادَ النَّبِيُّ ﷺ أَنْ يُنَحِّيَ مُحَاطَ أُسَامَةَ قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ دَعْنِي حَتَّى أَكُونَ أَنَا الَّذِي أَفْعَلُ قَالَ: يَا عَائِشَةُ أَحَبِّهِ إِلَيَّ أَحِبُّهُ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

3037. Оиша розияллоҳу анҳо айтадилар:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам Усоманинг бурнини артиб қўймоқчи бўлдилар. Мен у зотга:

«Менга қўйиб беринг, ўша ишни мен қилай», дедим.

«Эй Оиша, унга муҳаббат қилгин! Бас, таъкидлаб айтаманки, мен унга муҳаббат қилурман», дедилар».

Термизий ривоят қилган.

Ўйлаб кўрайлик-а, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам яна кимни шунчалик эркалатганлар? Кимга бунчалик муҳаббат қилганлар? Бу оддий мулоҳазалар эмас. Агар Усоманинг отаси кул бўлганлигини, онаси эса, хабашистонлик чўри бўлганлигини эсга олсак, фикримиз яна ҳам равшан бўлади. Ўша вақтда кул ва чўриларга ҳамда улардан дунёга келган қоп-қора, пачоқ бурунли

болага бунчалик олиймақом муносабатда бўлиш ҳеч кимнинг ҳаёлига сиғмайдиган бир мўъжиза эди.

Бу Ислом мўъжизаси эди! Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам одамларни асл келиб чиқишига ёки танасининг рангига қараб эмас, тақвосига қараб кадрлаш юзасидан амалий дарс ўтар эдилар.

Усома улғайиб бориши билан Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг унга бўлган эҳтимомлари ҳам улғайиб борар эди.

Қурайшнинг ашрофларидан бири бўлмиш Ҳаким ибн Ҳазом ўзи Ямандан эллик тилло динорга сотиб олган қимматбаҳо чопонни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга совға қилди. У чопон ўша юртнинг подшоҳларидан бири Зу Язанники бўлган экан. Ўша пайтда Ҳаким ибн Ҳазом мушрик бўлганлиги учун Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам чопонни ҳадя сифатида қабул қилмадилар, балки баҳосини тўлаб олдилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ўша чопонни бир марта жумага кийдилар, холос. Сўнгра уни ечиб, Усомага бердилар. Усома бу чопонни кийиб олиб, ўз тенгдошларига кўз-кўз қилиб юрар эди.

Усоманинг мартабаси қанчалик улуғ эканлигини ушбу набавий эҳтимом яққол кўрсатиб турибди.

УҲУДДА

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг муҳаббатлари, эҳтимомлари ва эркалашлари ёш Усома ибн Зайд розияллоҳу анҳуни талтайтириб юбормаган эди. Балки у ўзида масъулиятни сезган ҳолда барча томондан етук исломий тарбия олиб, ўсиб борди.

Вақти-соати келиб, мусулмонларнинг Уҳудда мушриклар билан жангга киришларига тўғри келиб қолди.

Шу пайт ёш болалар «Биз ҳам урушда қатнашамиз»,

деб келиб қолдилар. Улардан Усома ибн Зайд, Барро ибн Озиб, Зайд ибн Арқам, Зайд ибн Собит каби кичкиналарини «Ҳали урушга ёшлик қиласизлар», деб қайтардилар.

Самура ибн Жундаб ва Рофеъ ибн Худайж каби каттароқларини қабул қилдилар. Уларнинг ёши ўн бешда эди.

Ёши етмаганлиги учун ҳарбий хизматга қабул қилинмаган, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг байроқлари остида уруш қилишга муяссар бўла олмаган Усома ибн Зайд розияллоҳу анҳу икки кўздан дув-дув ёш тўкиб, Мадинага қайтди.

ХАНДАҚ УРУШИДА

Мушриклар Ислом жамиятини ер юзидан бутунлай супуриб ташлаш ниятида барча аҳзобларини тўплаб, Мадинаи Мунавварага бостириб келдилар. Шунда оммавий сафарбарлик эълон қилинди ва жангга ҳозирлик кўрила бошланди.

Усома ибн Зайд яна ёш мусулмон йигитчалар билан бирга келиб, ўзининг урушда қатнашиш ниятида эканлигини изҳор қилди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам урушга яроқли бўлганларни танлаб олиш учун сафдаги йигитчаларни бирма-бир кўздан кечириб келаётганларида Усома ибн Зайд розияллоҳу анҳу бўйини узун қилиб кўрсатиш учун оёғининг учида турар эди. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам унга раҳм қилиб, урушда қатнашишига изн бердилар.

Ўн беш ёшни эндиgina қоралаган Усома ибн Зайд розияллоҳу анҳу қилич кўтариб, биринчи бор Аллоҳ таолонинг йўлида урушга кирди.

МЎЪТА ЖАНГИДА

Ўзларига Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам томонларидан урушга изн берилган пайтдан бошлаб, Усома ибн Зайд розияллоҳу анҳу барча жангларда фаол катнашдилар. У киши ўзларининг буюк оталари кўмондонлиги остида ҳам Аллоҳ таолонинг каломини устун қилиш йўлида уруш қилдилар. Мўъта жангида Усома ибн Зайд розияллоҳу анҳу айнан ўз оталари Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳунинг байроқлари остида душманга қарши жангга кирдилар.

Ўша куни ўзларидан сон жиҳатидан бир неча ўн баробар кўп бўлган душманга қарши иймони ила баҳодирларча жанг қилган музаффар Ислом лашкари ичида ёш ўспирин Усома ибн Зайд розияллоҳу анҳу ҳам бор эди. Қилич, найза ва камон ўқлари ўрмони ичида уларга чап бериб, ҳаёт-мамот жангини олиб бораётган Усома ибн Зайд розияллоҳу анҳу ўз қиблагохининг шаҳид бўлиб, жон берганини ўз кўзи билан кўрди. Бу мусибат Усома ибн Зайд розияллоҳу анҳунинг шаштини қайтара олмади. У киши ҳеч нарса бўлмагандек, Абдуллоҳ ибн Равоҳа розияллоҳу анҳунинг кўмондонликлари остида жангни давом эттирдилар. Бу кўмондон ҳам шаҳид бўлганларидан сўнг эса, Жаъфар ибн Абу Толиб розияллоҳу анҳунинг раҳбарликларида ва ниҳоят, Холид ибн Валид розияллоҳу анҳунинг байроқлари остида жанг қилдилар.

Усома ибн Зайд розияллоҳу анҳу Мўътанинг тупроқларига азиз оталарни бериб, улардан қолган тулпорни миниб қайтдилар.

ФАТҲДА

Аллоҳ таолонинг инояти билан Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Маккани фатҳ этиш учун юриш

бошладилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Зи Тувога етганларида Аллоҳ берган зафарга шукр қилиб, бошларини эгдилар. У зотнинг муборак пешоналари эгарнинг қошига тегай дер эди. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам туяларининг устида Фатҳ сурасини тиловат қилиб борар эканлар, у зотнинг ортларига ўзлари озод қилган кулнинг ўғли Усома ибн Зайдни мингаштириб олган эдилар. Бу шараф аслзода арабларга эмас, асл кулнинг фарзандига насиб этганлигида ҳам Исломнинг улуғворлиги акс этиб турар эди.

Ўша буюк зафар ва фатҳ куни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Каъбаи Муаззама ичига кириб, узоқ қолиб кетдилар. У ерда намоз ўқидилар.

Каъбанинг ичида намоз ўқиш ҳар бир мусулмон учун катта бахт. Каъба ўз номи билан Каъба, яъни Байтуллоҳ. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳам унинг ичида намоз ўқиганлар. У зот соллаллоҳу алайҳи васаллам билан бирга Каъбанинг ичига Усома ибн Зайд, Усмон ибн Толҳа ва Билол ибн Рабоҳ розияллоҳу анҳум кирганлар. Сўнгра эшикни ёпиб қўйганлар. Улар Каъбаи Муаззаманинг ичида бир муддат қолиб кетганлар.

Каъбанинг ичидан қайтиб чиққанларида Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу ҳазрати Билол розияллоҳу анҳудан «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам нима қилдилар?» деб сўраганлар. Шунда Билол «Бир устунни ўнг, бир устунни чап, учта устунни орт тарафларида қилиб, намоз ўқидилар», деб айтган.

Мулоҳаза қилиб кўрайлик-а, мазкур тарихий кунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам билан бирга Каъбанинг ичига кирган уч кишининг ичида Усома ибн Зайд розияллоҳу анҳунинг исмлари биринчи бўлиб зикр қилинмоқда.

ҲУНАЙНДА

Макка фатҳидан кейин, ададларининг кўплигидан мағрурланиб, душманни назар-писанд қилмай кетаётган мусулмонлар лашкарига тўсатдан пистирмадан шиддатли хужум қилиб қолишди. Кутилмаганда қаттиқ зарбага учраган мусулмонлар тум-тарақай бўлиб, турли томонга қоча бошладилар.

Ана шундай оғир бир пайтда Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ёнларида Аббос ибн Абдулмуттолиб, Абу Суфён ибн ал-Ҳорис билан бирга олти та баҳодир саҳобийлар қолдилар, холос. Худди ўша баҳодирларнинг бири, Исомнинг шон-шарафини ўз жонидан устун қўйганларнинг бири Усома ибн Зайд розияллоҳу анҳу эдилар.

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ушбу иймонли кичик ва баҳодир гуруҳ ила Аллоҳ таолонинг ёрдамида мағлубиятни ғалабага айлантириб юборишга муваффақ бўлдилар. Жангдан қочган мусулмонларни қайтариб, мушрикларнинг адабини бердилар.

Инсоният тарихининг ҳал қилувчи давларидан бири бўлган ана шу пайтда Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга энг яқин турган кишилардан бири Усома ибн Зайд розияллоҳу анҳу бўлдилар.

АҲЛИМ ИЧИДА ЭНГ МАҲБУБИ УСОМА

Усома ибн Зайд розияллоҳу анҳу доимо Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам билан бирга эдилар. Агар ривоятларга синчковлик билан разм соладиган бўлсак, Усома ибн Зайд розияллоҳу анҳу сафарларда доимо у зотнинг уловларига мингашиб юрганларини кўрамиз. Яна бир бор мулоҳаза қиладиган бўлсак, ҳазарда бўлганларида ҳам Усома ибн Зайд розияллоҳу анҳу Пайғамбар

соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ёнларида хизматда бўлганликларини кўрамиз. Бу ҳолатлар эса, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Усома ибн Зайд розияллоҳу анҳуга бўлган улкан муҳаббатлари ва ишончларидан келиб чиққан, дея оламиз.

3038- عَنْ أُسَامَةَ τ قَالَ: كُنْتُ جَالِسًا عِنْدَ النَّبِيِّ ρ إِذْ

جَاءَ عَلِيٌّ وَالْعَبَّاسُ يَسْتَأْذِنَانِ فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ عَلِيُّ وَالْعَبَّاسُ
يَسْتَأْذِنَانِ فَقَالَ: أَتَدْرِي مَا جَاءَ بِهِمَا؟ قُلْتُ: لَا أَدْرِي فَقَالَ: لَكِنِّي
أَدْرِي فَأَذِنَ لَهُمَا فَدَخَلَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ جِئْنَاكَ نَسْأَلُكَ أَيُّ
أَهْلِكَ أَحَبُّ إِلَيْكَ؟ قَالَ: فَاطِمَةُ بِنْتُ مُحَمَّدٍ فَقَالَ: مَا جِئْنَاكَ
نَسْأَلُكَ عَنْ أَهْلِكَ قَالَ: أَحَبُّ أَهْلِي إِلَيَّ مَنْ قَدْ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ
وَأَنْعَمْتُ عَلَيْهِ أُسَامَةُ بْنُ زَيْدٍ قَالَ: ثُمَّ مَنْ؟ قَالَ: ثُمَّ عَلِيُّ بْنُ أَبِي
طَالِبٍ قَالَ الْعَبَّاسُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ جَعَلْتَ عَمَكَ آخِرَهُمْ قَالَ: لِأَنَّ
عَلِيًّا قَدْ سَبَقَكَ بِالْهِجْرَةِ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

3038. Усома розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг хузурларида ўтирган эдим. Бирдан Али билан Аббос келиб, изн сўраб қолишди.

«Эй Аллоҳнинг Расули, Али билан Аббос изн сўрашмоқда», дедим.

«Уларни нима олиб келганини билдингми?» дедилар.

«Билмадим», дедим.

«Аммо мен биламан», дедилар.

Бас, у зот изн бердилар. Улар кирдилар ва:

«Эй Аллоҳнинг Расули, ҳузурингизга аҳлингиздан қай бири сизга энг маҳбуби эканлигини сўрагани келдик», дейишди.

«Фотима бинти Мухаммад», дедилар.

«У аҳлингиз ҳақида сўрагани келганимиз йўқ», дейишди.

«Аҳлимнинг менга энг маҳбуби, батаҳқиқ, Аллоҳ унга инъом берган ва мен ҳам унга инъом берган шахс, Усома ибн Зайддир», дедилар.

«Сўнгра ким?» дейишди.

«Сўнгра Али ибн Абу Толиб», дедилар.

Шунда Аббос:

«Эй Аллоҳнинг Расули, амакингизни охирига қўйдингизми?» деди.

«Чунки Али ҳижрати ила сендан ўзиб кетган», дедилар».

Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Бу ривоятга изоҳ бериш ҳам қийин. Изоҳ бераман, деб маънонинг гўзаллигига футур етказиб қўйишимиз мумкин.

Қаранг-а!

Оламларнинг сарвари, қиёматдаги улкан шафоат соҳиби бўлган зот Мухаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Аҳлимнинг менга энг маҳбуби, батаҳқиқ, Аллоҳ унга инъом берган ва мен ҳам унга инъом берган шахс, Усома ибн Зайддир», демоқдалар.

Бу гапни у зоти бобаракот унча-мунча одамларга эмас, ҳазрати Али билан ҳазрати Аббос розияллоҳу анҳумога айтмоқдалар.

Бу гапни у зоти бобаракот унча-мунча пайтда эмас, айнан ўзларидан аҳллари ичида энг маҳбуб шахс ҳақида алоҳида сўралган пайтда айтмоқдалар.

Биргина мана шу омилнинг ўзи Усома ибн Зайд

розияллоху анҳуга ҳар қанча шон учун, ҳар қанча шараф учун етарлидир.

УЙЛАНИШ

Имом Муслим келтирган ривоятда Фотима бинти Қайс розияллоху анҳога бирданига уч киши: Абу Жаҳм ибн Хузома, Муовия ва Усома ибн Зайд розияллоху анҳум совчи қўйганлар. Фотима Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламдан маслаҳат сўраганларида, «Абу Жаҳм асосини елкасидан туширмайди, Муовия камбағал, моли йўқ, Усома ибн Зайдга теккин», деганлар.

Фотима бинти Қайс розияллоху анҳо Қурайш кабиласидан бўлса ҳам, асли қул бўлган Усома ибн Зайд розияллоху анҳуга текканлар. Бу иш Пайғамбар соллаллоху алайҳи васалламнинг маслаҳатлари билан бўлган.

Имом Муслим, Термизий, Аҳмад ва Насайлар Фотима бинти Қайс розияллоху анҳодан ривоят қиладилар:

«Уни (Фотима бинти Қайс розияллоху анҳони) Абу Амр ибн Ҳафс ўзи ғойиб бўла туриб, боин талоқ қилди. Сўнг вакили орқали арпа юборди. Аёл бундан ғазабланди. Шунда у (эр), «Аллоҳга қасамки, сенинг бизда ҳеч қандай ҳақкинг йўқ», деди. Аёл Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламнинг ҳузурларига келиб, бу нарсани хабар қилди.

Бас, у зот: «Сенинг унда нафақа ҳақкинг йўқ», дедилар ва Умму Шарийкнинг уйида идда ўтиришга амр қилдилар. Сўнггра: «У аёлнинг олдида асҳобларим кириб турадилар. Яхшиси, Ибн Умму Мактумнинг олдида идда ўтириб кўя қол. У аъмо (кўзи ожиз) одам. Кийимингни ечишинг бор. Қачон ҳалол бўлсанг, менга хабар бер», дедилар.

Ҳалол пайтимда у зотга Муовия билан Абу Жаҳм совчи қўйганларини зикр қилдим. Шунда у зот «Абу Жаҳм асосини елкасидан туширмайди, Муовия бўлса ялангоёқ,

ҳеч моли йўқ. Яхшиси, Усома ибн Зайдга никоҳлан», дедилар.

Мен уни ёқтирмадим.

Шунда у зот: «Сен Усомага никоҳлан!» дедилар.

Бас, мен унга никоҳландим. Аллоҳ менга ундан яхшилиқ берди. У сабабли ҳавас қилиндим».

Оила қурмоқчи бўлган кишиларнинг аҳли фазл, илмли зотлардан маслаҳат сўрашлари яхши иш эканлигини шундан билиб олса бўлади. Фотима бинти Қайс розияллоҳу анҳонинг Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламдан бу ҳақда маслаҳат сўрашлари шуни кўрсатади.

Маслаҳат сўралган киши Аллоҳ учун холис маслаҳат бериши лозим. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам шундай қилдилар. Абу Жаҳм елкасидан калтаги тушмайдиган, яъни хотинини кўп урадиган одам эканлигини, Муовия эса камбағал эканлигини баён қилиб, Усома розияллоҳу анҳуга тегишни маслаҳат бердилар.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳар бир маслаҳатларида хайр-барака бор. У зотнинг маслаҳатларига амал қилиб, Усома розияллоҳу анҳуга эрга теккан Фотима бинти Қайс розияллоҳу анҳо кўп яхшиликларга ноил бўлганлиги, бошқа аёллар ҳавас қиладиган даражага эришганлиги шуни кўрсатади.

Шу билан бирга, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Усома ибн Зайд розияллоҳу анҳунинг бошқалардан устун фазлга эга эканлигини ҳам баён қилмоқдалар.

НАБАВИЙ ДАРСЛАР

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам кези келганда, Усома ибн Зайд розияллоҳу анҳуга бир умрга татигулик танбеҳ ва дарслар берар эдилар. У зот Усома ибн Зайд

розияллоху анҳуни ўз вақтида эркалатганлари каби, вақти келганда койир ҳам эдилар.

Имом Аҳмад ибн Ҳанбал ўзларининг «Муснад»ларида Усома ибн Зайд розияллоху анҳудан қуйидагиларни ривоят қиладилар:

«Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам бизларни Жуҳайнанинг ерларидан Хурқага юбордилар. Биз уларни тонг чоғида босдик. Уларнинг ичида бир одам бор эди. Улар биз томон бостириб келсалар, ўша одам ичларида бизга қарши энг ашаддийси бўлар эди. Агар қочсалар, у орқаларини химоя қилиб борар эди. Мен ансорийлардан бири билан унинг устига бостириб бориб қолдим. Биз унга етай деб қолганимизда у «Лаа илаҳа иллаллоху!» деди. Ансорий тўхтади. Мен уни қатл қилдим.

Бас, бу Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламга етиб борди. Бас, у зот:

«Эй Усома! «Лаа илаҳа иллаллоху», деганидан кейин ҳам уни қатл қилдингми?!» дедилар.

«Эй Аллоҳнинг Расули, уни ўлимдан қутулиш учунгина айтди», дедим.

У зот ўз гапларини қайта-қайта такрорлайвердилар, такрорлайвердилар. Ҳатто «Ўша кунгача мусулмон бўлмай турсам бўлар экан», деб орзу қилдим».

Ушбу ривоятни Имом Бухорий ва Муслимлар ҳам келтирганлар.

Ибн Исҳоқнинг ривоятида:

«Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламнинг хузурларига келганимизда хабар бердик. Шунда у зот:

«Эй Усома! «Лаа илаҳа иллаллоху»дан кейин сенга ким шафоат беради?!» дедилар.

«Эй Аллоҳнинг Расули, уни ўлимдан қутулиш учунгина айтди», дедим.

«Эй Усома! «Лаа илаҳа иллаллоху»дан кейин сенга ким шафоат беради?!» дедилар.

У зотни ҳақ ила юборган Зотга қасамки, менга ўша гапларни қайта-қайта такрорлайверганларидан «Олдин ўтган Исломим бўлмаса эди, Исломга бугун кирган бўлсаму, уни қатл қилмасам эди», деб орзу қилдим ва:

«Аллоҳга аҳд бериб айтаманки, энди ҳеч ҳам «Лаа илаҳа иллаллоҳу»ни айтган одамни қатл қилмайман!» дедим.

«Мендан кейин ҳам-а?» дедилар у зот.

«Сиздан кейин ҳам», дедим».

Ҳа, ўшанда Усома ибн Зайд розияллоҳу анҳу учун бир умрга етиб, ортадиган набавий дарс берилган эди. Усома ибн Зайд розияллоҳу анҳу ушбу дарсни умр бўйи унутмадилар ва «Лаа илаҳа иллаллоҳу»ни айтган бирор кишига ёмонликни раво кўрмадилар.

Энди Усома ибн Зайд розияллоҳу анҳуга берилган иккинчи набавий дарсга бир назар ташлайлик.

Имом Бухорий, Мусъаб ибн Умайр розияллоҳу анҳу, Термизий, Аҳмад ва Насайилар шундай ривоят қиладилар:

«Ўғрилиқ қилган маҳзумиялик бир аёлнинг ҳоли қурайшликларни ташвишга солди. Улар:

«У ҳақда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга ким гапиради?» дейишди.

Кейин: «У зотга Усома – Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг маҳбубидан бошқа ким ҳам журъат қила олар эди?!» дейишди.

Бас, Усома у зотга бу ҳақда гапирди. Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам унга:

«Аллоҳнинг ҳаддларидан бирида шафоатчилик қиласанми?!» дедилар.

Сўнгра туриб, хутба қилиб:

«Эй одамлар! Албатта, сиздан олдин ўтганларнинг ҳалок бўлишлари ичларида шарифлари ўғрилиқ қилса, кўйиб юбориб, заифлари ўғрилиқ қилса, унга ҳаддни қоим қилишлари сабабидандир. Аллоҳ номи билан қасамки, агар

Фотима бинти Муҳаммад ўғрилиқ қилса ҳам, албатта, унинг қўлини кесурман!» дедилар».

Бошқа ривоятда:

«Сўнгра ҳалиги аёл ҳақида амр қилдилар. Унинг қўли кесилди», дейилган».

Ўғрилиқ қилган аёлнинг исми Фотима бинти ал-Асвад ал-Махзумия бўлиб, у машҳур Қурайш қабиласининг Бани Махзум уруғидан бўлган.

Қурайшликлар ўз обрўларини сақлаб қолиш учун воситачилик қилиб бўлса ҳам, жинойтчини жазодан қутқариб қолиш одатини бу ерда ҳам ишга солмоқчи бўлиб, воситачи излашган.

Усома ибн Зайд розияллоҳу анҳу Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг маҳбублари, яъни эркатоилари бўлганлиги учун у зот унинг гапини қабул қилишларини яхши билишган.

Усома ибн Зайд розияллоҳу анҳу ҳақиқатдан ҳам Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга ҳеч ким гапира олмайдиган гапларни гапира олишга журъати бор одам бўлганлар. Шунинг учун ҳам қурайшликлар у кишидан воситачиликни сўрашганда, дарҳол ўртага тушганлар. Аммо Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳақнинг олдида ҳеч нарсага эътибор бермас эдилар.

Аллоҳ таоло белгилаб қўйган жазо – ҳадд тўғрисидаги иш ҳокимга етиб борганидан кейин афв этилмайди. Агар ҳоким Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўзлари бўлсалар ҳам, бу қоида ўз кучида қолаверади.

Ҳа, Ислом шариатида ҳокимнинг ўзигача етиб келган жиноий ишни афв этмаслиги ўта муҳим ишдир. Шунинг учун ҳам, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам бу масалани Усома ибн Зайд розияллоҳу анҳунинг ўзларига ёки қурайшликларга айтиб қўявермай, хутба қилиб, ҳаммага эълон қилдилар.

Исломда жиноятчи ким бўлишидан қатъи назар, ҳатто Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қизлари бўлса ҳам, белгиланган жазони олиши шарт.

Мана бунинг номи «Қонун олдида ҳамма баробарлиги» дейилади. Бундай адолат эса, фақат Исломдагина бўлиши мумкин.

Ана шу тарзда Усома ибн Зайд розияллоҳу анҳу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан яна бир набавий дарс олдилар. Бу дарс ҳам бир умрга етарли дарс бўлди. Усома ибн Зайд розияллоҳу анҳу шундан сўнг умрларининг охиригача Аллоҳ таолонинг ҳаддларида ўртага тушиб, воситачилик қилмадилар.

ИФК ҲОДИСАСИДА

Душманлар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг покиза жуфти ҳалоллари, мўминларнинг онаси Оиша розияллоҳу анҳога қарши тухмат уюштириб, у кишининг номларини булғаш мақсадида ҳаракат қилдилар. Тарихда «Ифк ҳодисаси» номи ила машҳур бўлган бу ҳодиса Ислом уммати учун, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўзлари учун катта синов бўлган эди.

Ўшанда оғир аҳволда қолган Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам турли кишилардан маслаҳат сўраганлар. Бу ҳақда Оиша онамиз розияллоҳу анҳонинг ўзлари қуйидагиларни айтадилар:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ваҳий келавермаганидан кейин Али ибн Абу Толиб ва Усома ибн Зайдларни чақириб, аҳлидан ажраш ҳақида маслаҳат қилдилар.

Усома Расулуллоҳга у зотнинг аҳлида ҳеч қандай айб кўрмаганлиги ва уларга нисбатан ўзида муҳаббат борлиги ҳақида сўзлади.

«Эй Аллоҳнинг Расули, улар сизнинг аҳлингиз,

Аллоҳга қасамки, улар ҳақида фақат яхшиликни биламиз, холос», деди».

Албатта, бу ривоят Усома ибн Зайд розияллоҳу анҳунинг фазллариға фазл қўшадиган бир ривоятдир.

Аввало, у киши «Ифк ҳодисаси» рўй берганида жуда ҳам ёш бўлганлар. Ана шундай шахсдан Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам ўзларининг оилавий ишларида, бошларига тушган энг ташвишли масалада маслаҳат сўрашлари Усома ибн Зайд розияллоҳу анҳунинг ким эканликларини яна бир бор кўрсатади.

Иккинчидан, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам маслаҳат сўраганларнинг ичида Усома ибн Зайд розияллоҳу анҳунинг маслаҳатлари мақсадга ва ҳақиқатга тўғри келадиган маслаҳат бўлган. Бир оз ўтиб, ўша фикрни тасдиқловчи оятлар нозил бўлган.

ВИДОЛАШУВ ҲАЖИДА

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам видолашув ҳажига борганларида ҳам, одатдагидек, Усома ибн Зайд розияллоҳу анҳу у зот билан бирга эдилар. Мазкур ҳажни васф қилган уламоларимиз Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Усома ибн Зайд розияллоҳу анҳуни орқаларига мингаштириб юрганларига алоҳида эътибор берадилар:

«Сўнгра Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам (улов) миниб мавқиғга бордилар. Туялари Қасвонинг қорнини ўша ердаги катта тошларга тўғри қилдилар. Пиёдалар қаршиларида бўлиб қолди. У зот қиблага қараб турдилар. Шу туришларида куёш ботгунича турдилар».

Имом Ибн Саъд раҳматуллоҳи алайҳи ўзларининг «Тобакоту Кубро» китобларида қуйидагиларни ёзадилар:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Усома ибн Зайдни деб ифозани (Арафотдан қайтишни)

кечиктирдилар. Уни кутиб турдилар. Бас, бир бурни пачок қора ғулом келди. Аҳли Яман «Ҳали шуни деб тутилиб турдикми?» дедилар.

Кейин Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Усомани орқаларига мингаштириб, қайтишни бошладилар. У зот Қасвонинг жиловини қаттиқ тортганларидан унинг боши эгарнинг қошига тегай деб қолди. Кейин ўнг қўллари билан ишорат қилиб:

«Эй одамлар! Сокин бўлинглар! Сокин бўлинглар!» дер эдилар. Қачон қумтепачалардан бирига келганда туя унга чиқиб олиши учун жиловни бир оз бўшатар эдилар.

Муздалифага етиб келганларидан кейин шом ва хуфтонни бир азон, икки иқома билан ўқидилар. Иккисининг орасида ҳеч нарса ўқимадилар».

Бу ҳам Усома ибн Зайд розияллоҳу анҳу учун катта шарафдир. Видолашув ҳажи каби катта бир тарихий ходисанинг бош қахрамонларидан бири бўлиш ҳар кимга ҳам насиб бўлавермаган.

ЁШ ҚЎМОНДОН

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳаждан Зулҳижжа ойдан беш кун қолганда қайтиб келдилар. Янги, ўн биринчи ҳижрий йилнинг биринчи, яъни Мухаррам ойи ҳам ўтди. Сафар ойининг охирига келиб, душанба куни у зотнинг хасталиклари бошланди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам хаста бўлишларига қарамай, Шом тарафга Усома ибн Зайд розияллоҳу анҳу бошлиқ сарийя юборишга аҳамият бердилар.

Ибн Асокир Усома ибн Зайд розияллоҳу анҳунинг ўзларидан куйидагиларни ривоят қилади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам у кишини аҳли Убнага тонг чоғида жанг қилишга амр қилган

эканлар. Сўнгра Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Усомага:

«Аллоҳнинг исми ила юриб бор», дедилар.

У байроғини кўтариб чиқди. Уни Бурайда ибн Хусойб ал-Асламийга берди. Бас, у байроқни Усоманинг уйига олиб бориб, ўрнатди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Усомага амр қилган эдилар, у Журфга аскаргоҳ курди. У ўз аскарларини бугунги Сулаймоннинг сувхонаси бор жойга жойлаштирди. Одамлар ўша томон чиқа бошладилар. Ким ўз ҳожатидан фориғ бўлса, аскаргоҳга келар эди. Ҳожатини чиқармаганлар эса, чиқаришга ҳаракат қилар эди.

Умар ибн Хаттоб, Абу Убайда, Саъд ибн Абу Ваққос, Абул Аъвар Саъид ибн Зайд ибн Амр ибн Нуфайл ва бошқа аввалги муҳожирлардан бирор киши қолмай, мазкур жангга чиқдилар.

Ансорийлардан ҳам кўпчилик чиқди: Қатода ибн Нўъмон, Салама ибн Аслам ибн Ҳурайш ва бошқалар.

Баъзи бир муҳожирлар, уларнинг ичида энг қаттиқ сўзлиси Айяш ибн Абу Робийъа эди. «Ушбу болани биринчи муҳожирларга бошлиқ қиладими?» дедилар.

Бу ҳақда гап кўпайиб кетди. Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳу бу гапларнинг баъзисини эшитди. У гапларни гапирганларга раддия қилди. Сўнгра Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига келиб, гапнинг хабарини берди.

Бас, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам қаттиқ ғазабга келдилар. У зот бошларини боғич билан боғлаб олган эдилар. Елкаларида қатийфа бор эди. Сўнгра минбарга чиқдилар. Аллоҳга ҳамду сано айтдилар ва:

«Аммо баъду, эй одамлар! Усомани амир қилганим ҳақида менга етган, баъзиларингиз айтган гап нима ўзи?!

Аллоҳга қасамки, агар Усоманинг амирлигига таъна қилаётган бўлсангиз, бундан олдин отасининг амирлигига

ҳам таъна қилган эдингиз. Аллоҳга қасамки, у амирликка лойиқ бўлган бўлса ва менга одамларнинг энг маҳбубларидан бўлган бўлса, албатта, бу ҳам менга ундан кейинги одамларнинг энг маҳбубларидандир. Албатта уларнинг икковлари ҳам барча яхшиликка лойиқдирлар. Унга яхшилик қилинглар. Чунки у сизларнинг яхшиларингиздандир», дедилар.

Сўнга у зот тушиб, уйларига кириб кетдилар. Бу шанба куни, Робиъул аввалдан ўн кун қолганда бўлди.

Усома билан бирга чиқишлари лозим бўлган мусулмонлар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам билан хайрлашиш учун келдилар. Уларнинг ичида Умар ибн Хаттоб ҳам бор эди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам бўлсалар:

«Усоманинг юришини амалга оширинглар!» дедилар.

Умму Айман кириб:

«Эй Аллоҳнинг Расули! Тузалиб олгунингизча Усомани аскаргоҳида туришига қўйиб берсангиз бўлар эди. Усома шу ҳолатда чиқадиган бўлса, кўнгли нотинч кетади», деди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам яна:

«Усоманинг юришини амалга оширинглар!» дедилар.

Одамлар аскаргоҳ томон кетдилар. Улар якшанба кечаси ўша ерда тунадилар.

Якшанба куни Усома ўзи тушиб келди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам оғирлашиб қолган эдилар. Ўша куни у зотга дори ичиришган эди. Усома кўзларидан ёш оқиб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг хузурларига кирди. У зотнинг олдиларида Аббос, атрофларида аёллар бор эди.

Усома у зотга бўйин эгди ва ҳазратни ўпди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам гапирмас эдилар».

3039- عَنْ أُسَامَةَ بْنِ زَيْدٍ τ قَالَ: لَمَّا ثَقُلَ رَسُولُ اللَّهِ ρ هَبَطْتُ وَهَبَطَ النَّاسُ الْمَدِينَةَ فَدَخَلْتُ عَلَيْهِ وَقَدْ أَصَمْتُ فَلَمْ يَتَكَلَّمْ فَجَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ ρ يَضَعُ يَدَيْهِ عَلَيَّ وَيَرْفَعُهُمَا فَأَعْرِفُ أَنَّهُ يَدْعُو لِي. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

3039. Усома розияллоху анхудан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам оғирлашиб қолганларида тушдим. Одамлар ҳам Мадинага тушдилар. Мен у зотнинг олдиларига кирдим. Бас, жим бўлиб қолган эканлар. Гапирмадилар. Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам кўлларини устимга қўйиб, кўтара бошладилар. У зот мени дуо қилаётганларини билдим».

Термизий ривоят қилган.

«Сўнгра Усома аскаргоҳга қайтиб кетди. Душанба куни бўлганда у аскаргоҳидан келди. Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам ўзларига келиб қолган эдилар. Бас, Усома у зотнинг олдиларига келди. У зот:

«Аллоҳнинг баракаси ила жўна!» дедилар.

Усома билан видолашганда Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам тетик эдилар.

У зотнинг роҳатларидан масрур бўлган аёллари бир-бирларининг сочларини тарай бошладилар.

Абу Бакр розияллоху анху кириб келди ва:

«Эй Аллоҳнинг Расули, алҳамдулиллаҳ, тетик бўлиб қолибсиз. Бугун Хорижанинг қизининг куни, менга изн берсангиз», деди.

У зот унга изн бердилар. Бас, у Санҳга кетди. Усома ўз аскаргоҳи томон отланди ва ўз асқобларига аскаргоҳга бориш ҳақида жар чақирди. У аскаргоҳига бориб тушди ва одамларга жўнаш ҳақида амр берди. Наҳор анча чўзилиб

қолган эди».

СЎНГГИ ВИДОЛАШУВ

Усома Журфда уловига минмоқчи бўлиб турганда Умму Айманнинг хабарчиси келиб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг вафот этишлари аниқ бўлиб қолганлигини айтди.

Усома Мадинага қараб юрди. У билан бирга Умар ва Абу Убайдалар ҳам бор эдилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига етиб борганларида у зот жон бераётган эдилар. У зот соллаллоҳу алайҳи васаллам Робиъул аввалнинг ўн иккинчи санаси, душанба куни қуёш заволга кетган пайтда вафот этдилар.

Журфда аскаргоҳ куриб турган мусулмонлар Мадинага кирдилар. Бурайда ибн Ҳусойин розияллоҳу анҳу ҳам Усоманинг байроғини кўтариб, кириб келди ва уни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг эшиклари олдига ўрнатди.

Шундан сўнг катта мусибатга учраган Ислом уммати ўз Пайғамбарини дафн қилишга тайёргарлик кўра бошлади. У зот соллаллоҳу алайҳи васалламни ювиш, кафанлаш ва ерга қўйиш керак эди. Бу ишларни у зотга энг яқин бўлган кишилар қиладиган бўлдилар. Ана шу энг яқин кишилар ичида Усома ибн Зайд розияллоҳу анҳу ҳам бор эдилар.

Омир аш-Шаъбий розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васалламни Али, Фазл ва Усома ибн Зайдлар ювишган. Улар у зотни қабрга ҳам қўйишган. Фориғ бўлгандан сўнг Али: «Кишига акраболари валий бўлади», деган».

Абу Довуд ривоят қилган.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламни ювиб,

кабрга қўйган кишилар бахтли кишилардир. Уларга ана шундай улуғ иш насиб этганлиги учун ҳам улар бахтлидирлар.

Али ибн Абу Толиб розияллоху анху у зотнинг амакиваччалари ҳамда куёвлари.

Фазл ибн Аббос амакилари Аббос ибн Абдулмуттолибнинг ўғиллари.

Усома ибн Зайд Пайғамбаримизнинг маҳбублари, у зотнинг мавлолари Зайд ибн Ҳориса розияллоху анхунинг ўғиллари.

Бошқа ривоятларда зикр қилинишича, мазкур уч кишига яна уч киши ёрдам бериб туришган: Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи васалламнинг амакилари Аббос ибн Абдулмуттолиб, Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи васалламнинг озод қилган қуллари Шақрон розияллоху анху ва ҳазрати Аббоснинг яна бир ўғиллари Қусам ибн Аббос розияллоху анху. (Бу киши розияллоху анху Самарқандда дафн қилинганлар.)

Али розияллоху анхунинг: «Кишига ақраболари валий бўлади», деган гаплари «Ўлимдан кейинги шунга ўхшаш дафн ишлари қариндошларнинг ҳаққидир», деган маънода айтилган.

Оиша розияллоху анҳодан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайҳи васалламни ювмоқчи бўлганларида «Нима қилсак экан, Пайғамбар соллаллоху алайҳи васалламнинг кийимларини ҳам бошқа маййитларимизникини ечганимиз каби ечсакмикан ёки кийимларини устларида қолдириб, юваверсакмикан?» дейишди. Ихтилофга тушганларида Аллоҳ уларга уйқу солди. Улардан бирор киши ҳам қолмай, ҳаммасининг жағи кўксига тиралиб қолди. Сўнгра уларга уй томондан бир гапирувчи гап гапирди. Унинг кимлиги билинмас эди. У:

«Набий соллаллоху алайҳи васалламнинг кийимларини

устиларидан ечмай ювинглар», деди.

Шунда туриб, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламни кўйлакларининг устидан ювдилар. Кўйлакнинг устидан сув қуйишар, қўлларини (баданга) теккизмасдан, кўйлакни ишқар эдилар».

Абу Довуд, Ибн Ҳиббон ва Ҳоким ривоят қилганлар.

Саҳобаи киромлар Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламни ювиш пайтида кийимларини ечиш ёки ечмаслик ҳақида турли фикрга бориб, нима қилишни билмай, ухлаб қолишлари, сўнгра ғойибдан овоз келиб, кийимларини ечмасликнинг буюрилиши Аллоҳ таолонинг Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга бўлган иноятдир.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламни ҳазрати Али розияллоҳу анҳу ривоятда васф қилинганидек қилиб ювганлар, Фазл ибн Аббос ва Усома ибн Зайд розияллоҳу анҳумо сув қуйиб туришган.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламни Али ибн Абу Толиб, Фазл ибн Аббос ва Усома ибн Зайд розияллоҳу анҳум қабрга қўйганлар.

Ушбу зикр қилинган маълумотлардан Усома ибн Зайд розияллоҳу анҳунинг фазллари очик-ойдин кўриниб турибди. У киши кимларнинг устидан қўмондон бўлганларига эътибор берсак, бу нарсаяна ҳам ойдинлашади.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг хасталиклари оғирлашган пайтда ёнларида турган, у зотни ювиш ва дафн қилиш пайтида иштирок этган оз сонли кишилардан бири Усома ибн Зайд розияллоҳу анҳу эканлиги ҳам у кишининг фазллари ҳақида гапни чўзиб ўтиришга ҳожат йўқлигига далолат қилади.

ҲАЗРАТИ АБУ БАКР ДАВРЛАРИДА

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан кейин мусулмонлар жумҳури томонидан Ислом жамиятига бошлиқ қилиб сайланган Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анҳу ўзларининг халифалик ишларини айнан Усома ибн Зайд розияллоҳу анҳуга тегишли ишдан бошладилар.

УСОМА ЛАШКАРИНИНГ ЮБОРИЛИШИ

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ўз вафотларидан олдин Рум томонга юбориш учун Усома ибн Зайд розияллоҳу анҳу бошчиликларида ҳозирлаган лашкарни у зот амр этган ишларни бажариш учун юбориш зарур эди.

Ўша пайтда Усома розияллоҳу анҳу 17–18 ёшлик йигитча эдилар. Шундай бўлса-да, Пайғамбар алайҳиссалом уни румликлар билан Мўътада бўлган урушда шаҳид бўлган отаси Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳунинг хотирасига катта саҳобаи киромлардан ташкил топган лашкарга раҳбар қилган эдилар.

Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анҳунинг халифа бўлганларидан кейинги биринчи қилган ишлари Усома лашкари ишини охирига етказиш бўлди. У киши бу ишга Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қатъий васиятлари сифатида қарадилар.

Ал-Байҳақий Урвадан ривоят қилади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам беморликларида:

«Усоманинг лашкарини ижро қилинглар», дедилар.

У юриб бориб, Журфга етди. Шунда хотини Фотима бинти Қайс одам юбориб, «Шошилмай тур, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам оғирлашиб қолдилар», деди. Кўп ўтмай, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам қабз қилиндилар. У зот қабз қилинганларида у (Усома) Абу Бакрнинг олдида қайтиб келиб:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам мени юбораётганларида ҳозиргидан бошқа ҳолат эди. Мен арабларнинг кофир бўлишидан хавфдаман. Агар улар куфр келтирсалар, энг биринчи уруш очиладиганлар ўшалар бўлади. Куфр келтирмасалар, кетавераман. Мен билан одамларнинг сараси ва энг яхшилари бор», деди.

Шунда Абу Бакр одамларга хутба қилди ва:

«Аллоҳга қасамки, албатта, мени қуш олиб қочиши Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ишларидан олдин бошқа ишни бошлашимдан кўра яхшироқдир», деди. Кейин уни юборди».

Дарҳақиқат, ўша пайтда аҳвол жуда нозик ва оғир эди. Миллатнинг сараси Усома розияллоҳу анхунинг лашкарида эди. Усоманинг ўзи эса, жуда ҳам ёш эди. Баъзи кишилар унинг ёшлигини айтиб, Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анҳудан унинг ўрнига бошқа одамни қўйишни таклиф қилишди. Аммо Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анҳу «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам тайинлаган одамни бўшатиб, ўрнига бошқани қўяманми», деб қўнмадилар.

Охири катта саҳобаи киромлардан бир гуруҳи Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анҳу билан алоҳида жиддий суҳбат қилишга қарор қилдилар.

Имом Ибн Ҳажар ал-Асқалоний ўзларининг «Фатҳул Борий» номли китобларида келтирадилар:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг вафотлари ҳақидаги хабар арабларга етиб, муртадлар Исломдан муртад бўлганда Абу Бакр Усомага:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам сени йўллаган томонга жўна», деди.

Одамлар чиқиб, аввалги жойларга аскаргоҳ қурдилар. Бурайда байроқни олиб чиқиб, аввалги жойига тикди. Бу аввалги муҳожирларнинг катталарига оғир ботди. Абу Бакрнинг олдига Умар, Усмон, Саъд ибн Абу Ваққос ва

Саъид ибн Зайд розияллоху анҳум кирдилар ва:

«Эй Расулуллохнинг халифаси! Араблар сенга ҳар тарафдан бузилишди. Албатта, сен манави ёйилган лашкар билан бир нарса қила олмайсан. Сен уларни Ридда аҳллари учун тайёрлаб қўй. Булар билан уларнинг кекирдагидан оласан. Аҳли Мадинанинг ғарот бўлиб қолишидан омонлигини ҳам ўйлаш керак. Унда бола-чақалар, аёллар бор. Ислом барқарор бўлгунча ва Ридда аҳли ўзлари чиққан нарсага қайтгунларича ёки уларни қилич битиргунча Рум жангини ортга суриб турсанг. Ўшандан кейин Усомани юбораверар эдинг. Румнинг бизга ҳужум қилиб қолишидан ҳам эмин бўлар эдик», дедилар.

Абу Бакр уларнинг гапини яхшилаб эшитгандан сўнг:

«Сизлардан бирор киши яна бошқа гап айтмоқчими?» деб сўради.

«Йўқ. Гапимизни ўзинг эшитдинг», дедилар.

«Нафсим қўлида бўлган зот ила қасамки, агар мени Мадинада йиртқичлар еб кетишига аниқ ишонсам ҳам, ушбу лашкарни юбораман. Бундан аввал бошқани қилмайман. Ахир Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга ваҳий нозил бўлиб турганда «Усоманинг лашкарини ижро қилинглар», деганлар-ку! Лекин бир гап бор. Уни Усомага айтаман. Унга Умарни бизнинг ҳузуримизда қолдириб кетиши ҳақида гапираман. Унга бизнинг ҳолатимиз бор. Аллоҳга қасамки, билмадим, Усома буни қилармикин ёки йўқ. Аллоҳга қасамки, агар бош тортса ҳам, ёмон кўрмайман», деди.

Қавм унинг Усома лашкарини ижро қилишга азму қарор қилганлигини англади.

Абу Бакр Усоманинг уйига бориб, Умарни қолдириб кетиш ҳақида у билан гаплашди.

Усома:

«Хўп», деди.

Абу Бакр унга:

«Чин кўнгилдан изн бердингми?» деди.

«Ҳа», деди у.

Кейин у унинг олдидан чиқди ва жарчисига «Мен азм қилдимки, Усоманинг лашкарига Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳаётлик чоғларидан қўшилганлардан бирортаси ортда қолмасин! Агар ким у билан чиқишдан кечикса, мен уни ортларидан пиёда юбораман!» деб жар чақиришга амр қилди. Усоманинг амирлиги ҳақида гап қилган муҳожирларга алоҳида одам юбориб, уларнинг чиқишларига қаттиқ турди. Бирор киши ҳам чиқмай қолмади.

Усома ва мусулмонларни кузатиш учун Абу Бакрнинг ўзи чиқди. Улар Журфдан отланиб, жўнадилар. Ададлари уч минг киши эди. Мингта отлари бор эди. Абу Бакр Усоманинг ёнида пиёда юриб борди.

«Усома унга:

«Эй Расулуллоҳнинг халифаси, ё сиз мининг, ё мен тушай», деди. Абу Бакр унга:

«Аллоҳга қасамки, сен тушмайсан! Аллоҳга қасамки, мен ҳам минмайман! Аллоҳнинг йўлида қадамимни бир оз чанг қилсам нима бўлибди. Ғозийга ҳар бир босган қадами учун етти юз савоб ёзилади ва етти юзта хатоси ўчирилади» деди».

Кейин Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анҳу Усомага ва унинг одамларига тавсия сўзларини айтдилар:

«Хиёнат қилманглар. Ҳеч кимни алдаманглар. Ўлжадан беркитиб олманглар. Ўлганларга тегманглар. Ёш болани ва қари кишиларни ўлдирманглар. Хурмоларни кесманглар ва куйдирманглар. Мевали дарахтни кесманглар. Қўй, сигир ва туяларни ейишдан бошқага сўйманглар. Қачон ўзларини ибодатхонага бағишлаган қавмнинг олдидан ўтсангиз, уларни ўзларини бағишлаган нарса ила тек қўйинглар. Қачон бошларининг ўртасини олдириб, атрофини боғлаганга ўхшатиб олдирмаган

қавмни кўрсангиз, қилич билан сочини олдирган жойига уринг. Қачон сизга таом қўйилса, Аллоҳнинг исмини айтиб энг. Эй Усома, Қузоъа юртида Набиюллоҳ сенга амр қилган ишларни адо эт. Сўнгра Абулга бор. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг амрларини камчиликсиз адо эт», дедилар.

Сўнгра улар билан хайрлашиб, Журфдан Мадинага қайтдилар.

Усома Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам амр қилган ерга етиб борди. Қузоъа юртига лашкарлар юборди. Усома ва унинг одамлари Исломдан қайтмоқчи бўлиб турган қабилаларнинг олдидан ўтганларида улар «Агар буларнинг қуввати бўлмаганда, бунчалик аскарни юбора олишмас эди», деб, ниятларидан қайтдилар.

Усома Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг айтганларини қирқ кун ичида амалга ошириб, Мадинага музаффар ҳолда қайтди. Бу лашкарнинг юборилиши катта фойда келтирди. Дўсту душман Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг вафотларидан кейин ҳам Ислом жамияти кучли ҳолда эканлигини тушуниб етдилар.

ҲАЗРАТИ УМАР ДАВРЛАРИДА

Ҳазрати Умар розияллоҳу анҳу жамият мулкидан фуқароларга маош тайин қилар эдилар. У киши маош тайин қилишда одамларнинг кимлигига қарар эдилар. Шунинг учун маошлар турлича бўлар эди. Ўша вақтдаги мавжуд ҳақиқий халқчиллик сиёсати ва вазиятидан фойдаланиб, баъзи кишилар ҳазрати Умар розияллоҳу анҳуга эътирозлар ҳам қилар эдилар. Эътирозчилар асосан ўзига белгиланган ҳақ кимникидандир оз бўлганига норозилик билдирар эдилар. Одил халифа ҳазрати Умар розияллоҳу анҳу уларнинг ҳаммасига жойида жавоб берар эдилар.

Бир куни ана шундоқ эътирозлардан бири ҳазрати Умар розияллоҳу анҳунинг ўз ўғиллари Абдуллоҳ розияллоҳу анҳудан содир бўлди. Келинг, воқеанинг тафсилотини имом Термизий келтирган ривоятдан ўрганайлик:

«Умар Усома ибн Зайдга уч минг беш юз тайин қилди. Абдуллоҳ ибн Умарга уч минг тайин қилди.

Шунда Абдуллоҳ ибн Умар отасига:

«Нима учун Усомани мендан афзал кўрдингиз? Аллоҳга қасамки, у бирор машҳадга мендан олдин борган эмас», деди.

«Чунки Зайд Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга сенинг отангдан маҳбуброқ бўлган! Усоманинг ўзи Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга сендан кўра маҳбуброқ бўлган! Бас, мен Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг муҳаббатларини ўз муҳаббатимдан устун қўйдим», деди Умар».

Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳу қачон Усома ибн Зайд розияллоҳу анҳуни кўрсалар:

«Мархабо, амирим!» деб сўрашар эдилар. Агар бирор киши бунга ажабланадиган бўлса, «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам уни менга амир қилган эдилар», дер эдилар.

ҲАЗРАТИ АЛИ ДАВРЛАРИДА

Усома ибн Зайд розияллоҳу анҳу ҳазрати Али розияллоҳу анҳуни жуда ҳам яхши кўрар ва ўта ҳурмат қилар эдилар. Ҳазрати Али розияллоҳу анҳу ўзларига қарши чиққан мусулмон тоифаларга қарши кураш бошлаганларида Усома ибн Зайд розияллоҳу анҳу ҳақ у кишининг томонида эканлигини яхши билар эдилар. Аммо бу ишда Усома ибн Зайд розияллоҳу анҳу ҳазрати Али розияллоҳу анҳунинг ёнларида туриб, жанг қила олмас

эдилар. Чунки у киши «Лаа илаҳа иллаллоҳ»ни ўз жонини сақлаш учун айтган мушрикни ўлдириб қўйиб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан бир умрга етгулик танбех олган эдилар. Ўшанда Усома ибн Зайд розияллоҳу анҳу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга у зотдан кейин ҳам «Лаа илаҳа иллаллоҳ»ни айтган бирорта одамга ёмонлик соғинмасликка ваъда берган эдилар.

Шу боис Усома ибн Зайд розияллоҳу анҳу ҳазрати Али розияллоҳу анҳуга одам юбориб:

«Агар сен шернинг оғзига тушсанг, мен сен билан унинг оғзига киришга тайёрман, аммо бу ишни қила олмайман», дедилар.

Усома ибн Зайд розияллоҳу анҳу ўша вақтдаги ихтилоф ва урушлар вақтида уйларида ташқарига чиқмай ўтирдилар.

Баъзи яқин одамлари Усома ибн Зайд розияллоҳу анҳунинг олдиларига келганда:

«Мен ҳеч қачон «Лаа илаҳа иллаллоҳ» деган бирор кишига қарши урушмайман», дедилар.

Шунда улардан бирлари:

«Аллоҳ «Ва улар билан то фитна бўлмагунча ва диннинг ҳаммаси Аллоҳга бўлгунча уруш қилинг», деган эмасми?!» деди.

«Улар мушриклар эдилар. Батаҳқиқ, биз улар билан то фитна бўлмагунча ва диннинг ҳаммаси Аллоҳга бўлгунча уруш қилдик», деб жавоб бердилар Усома ибн Зайд розияллоҳу анҳу.

КАМОЛОТ СИФАТЛАРИ

Юқорида кўрганимиздек, Усома ибн Зайд розияллоҳу анҳу етук мўъмин бўлиб улғайган эди. Унда комил мусулмонга хос барча сифатлар мавжуд эди. Энди у кишининг ўша сифатларидан баъзиларини ўрناк учун

ўрганиб чиқамиз.

Усома ибн Зайд розияллоҳу анҳу онани ҳурмат қилишда барчага ўрнак эдилар.

Имом Ибн Саъд раҳматуллоҳи алайҳи Муҳаммад ибн Сирийн розияллоҳу анҳудан ривоят қиладилар:

«Усмон ибн Аффон розияллоҳу анҳунинг даврларида бир туп ҳурмонинг нархи минг дирҳамга етди. Усома розияллоҳу анҳу ўзининг бир туп ҳурмосини кесиб, унинг чарвисини (ичидаги мазали мағзини) онасига олиб берди. Одамлар унга:

«Сени бунга нима мажбур қилди? Бир туп ҳурмонинг баҳоси минг дирҳамга чиққанини ўзинг кўриб турибсан-ку?!» дедилар.

«Онам мендан ўшани сўрадилар. У киши мендан ўзим қодир бўлган нарсамни сўрасалар, албатта, бераман», деди у киши».

Усома ибн Зайд розияллоҳу анҳу нафл ибодат қилишда ҳаммага ўрнак эдилар.

Имом Термизий, Аҳмад, Насайй ва Ибн Можа раҳматуллоҳи алайҳим ривоят қиладилар:

«Усома ибн Зайд розияллоҳу анҳу ўз молининг талабида Водий ал-Қуро томон жўнади. У душанба ва пайшанба кунлари рўза тутар эди. Бас, ходими унга:

«Нима учун қари чол бўла туриб, душанба ва пайшанба кунлари рўзасини тутасиз?» деди.

«Аллоҳнинг Пайғамбари бу икки куннинг рўзасини тутар эдилар. Бу ҳақда сўралганларида:

«Албатта, бандаларнинг амаллари душанба куни ва пайшанба куни арз қилинади. Менинг амалим арз қилинганда рўзадор ҳолда бўлишни яхши кўраман», дедилар», деди».

Водий ал-Қуро Мадинаи Мунаввара билан Шом орасидаги бир водий бўлиб, у ерда Мадина аҳлининг мол-мулклари бўлар эди.

Улуғ саҳобий Усома ибн Зайд розияллоҳу анҳу қариб қолганларига қарамай ўша мулкларига бориб келар, устига устак нафл рўзасини ҳам кўймас эдилар. Аввало Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ўша кунлар рўзасини тутганлари учун шундай қилар эдилар.

Ҳа, саҳобаи киромлар, чин мусулмонлар ҳар бир каттаю кичик ишларини ўз ҳабиб Пайғамбарлари Муҳаммад ибн Абдуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг суннати санияларига мослаб қилишга ҳаракат этганлар. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг суннатларига ҳилоф иш қилишни залолат, деб билганлар.

Қолаверса, Усома ибн Зайд розияллоҳу анҳуга у кишининг ходимлари берган саволни Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга баъзи саҳобалар ҳам бериб, нима учун душанба ва пайшанба кунлари рўза тутиш афзал кўрилишини билишга қизиққан эканлар. Сабаб эса, ҳадисда зикр қилинганидек ҳар душанба ва пайшанба кунлари бандаларнинг амаллари Аллоҳ таоло ҳузурида арз қилинар экан. Албатта, ўша арз қилинадиган амалларнинг қабул бўладигани бор, қабул бўлмайдигани бор. Арз пайтида амал эгаси рўза тутган ҳолида Аллоҳ таолога илтижо қилиб турса, унинг сабабидан амали кўпроқ қабул бўлиши мумкин экан.

Шунинг учун ҳам Усома ибн Зайд розияллоҳу анҳу қариб қолган чоғларида ҳам душанба ва пайшанба кунларининг нафл рўзаларини тутиб юрган эканлар.

Усома ибн Зайд розияллоҳу анҳу оталари, оналари ва Умму Салама оналаримиздан ҳаммаси бўлиб, 128 та ҳадис ривоят қилдилар.

Бу зот ҳижратнинг 54-йили Муовия розияллоҳу анҳунинг халифалик даврида вафот этдилар.

Биз Усома ибн Зайд розияллоҳу анҳунинг шон ва шарафга тўла муборак ҳаётларини ўрганар эканмиз, Ислом кул ота ва чўри онадан туғилган болани қандоқ қилиб

инсонийликнинг олий чўққиларига олиб чиққанлигининг гувоҳи бўлдик.

Биз Усома ибн Зайд розияллоҳу анхунинг шон ва шарафга тўла муборак ҳаётларини ўрганар эканмиз, Ислом коп-қора рангли, пучук бурунли ҳабашийни қандоқ қилиб ўн минглаб аслзода араблардан устун бир мақомга олиб чиққанлигининг гувоҳи бўлдик.

Биз Усома ибн Зайд розияллоҳу анхунинг шон ва шарафга тўла муборак ҳаётларини ўрганар эканмиз, Ислом шарофати билан отаси Ямандан олиб келиниб, бозорда сотилган ва онаси Ҳабашистондан чўрилик учун олиб келинган, бошқа қариндошлари бўлмаган бир «келгинди»нинг, ўн саккиз ±шида қанчадан-қанча ерлик аслзодаларни ўз ичига олган музаффар лашкарга олий кўмондон бўлганлигига гувоҳ бўлдик.

Усома ибн Зайд розияллоҳу анхунинг шон ва шарафга тўла муборак ҳаётларини ўрганар эканмиз, Ислом бундан ўн тўрт аср илгари қандай инсоний мўъжизалар содир этганлигининг гувоҳи бўлдик.

Аллоҳ таоло Усома ибн Зайд розияллоҳу анҳудан рози бўлсин ва у зот каби буюк кишиларни тарбиялаб етказган Исломни доимо қувватли қилсин, омин!

فضل بلال بن رباح الحبشى مؤذن النبي ﷺ

**НАБИЙ СОЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ
ВАСАЛЛАМНИНГ МУАЗЗИНЛАРИ
БИЛОЛ ИБН РАБОҲ РОЗИЯЛЛОҲУ
АНХУНИНГ ФАЗЛЛАРИ**

Аллоҳ таоло ер юзини Ислом нури билан мунаввар қилишидан олдинги тузумни беҳуда «жоҳилият» деб аталмаган эди. Ўша тузумнинг жаҳолати ҳаётнинг ҳар бир

соҳасида ўзини намоён қилиб турар эди. Ана ўша жоҳилликларнинг энг кўзга кўринганларидан биттаси кишиларни кишилар томонидан қул қилиб олиниши мумкинлиги эди. Бошқача айтганда ўша пайтдаги тузумнинг энг даҳшатли кўринишларидан бири озод кишини қул қилиб сотиш мумкинлиги эди.

Хуррият инсонга Аллоҳ таоло томонидан берилган энг улкан неъматларнинг энг гултожи ҳисобланади. Бу неъматни ундан тортиб олиб, ўзини қул қилиш энг катта жиноятдир. Шунинг учун ҳам ҳур инсонни қул қилишни ўзига раво кўрган жоҳилият тузуми инсон зотиға қарши мислсиз катта жиноят қилган тузум сифатида ҳар қанча қораланса, шунча оз.

Жоҳилият даврида бу ишни қиладиган одамлар ниҳоятда кўп эди. Мисол учун, Зайд ибн Ҳориса, Салмон ал-Форсий, Суҳайб ал-Румий ва Билол ибн Рабоҳ розияллоҳу анҳулар асли ҳур кишилар бўлиб, уларни мушриклар қул қилиб, сотиб юборган эдилар.

Ушбу сатрларда ана шу жоҳилият зулмиға учраб, қуллиққа маҳкум этилган кишилардан бири Билол ибн Рабоҳ розияллоҳу анҳу ҳақларида сўз юритамиз.

Билол ибн Рабоҳ асли Ҳабашистонлик бўлиб, арабларнинг Бани Жамаҳ қабиласининг қулиға айланган эди. Қоп-қора рангли, новча, озғин ва ёноклари бўртиб чиққан бу инсон ўз хожаларидан инсон инсонға қилиши мумкин бўлган барча ноҳақлик, зулм ва жабр-ситамларни кўриб, яшар эди.

БИРИНЧИ МУСУЛМОНЛАРДАН

Билол ибн Рабоҳ Ҳабаший ўз хожалари зулми остида оддий инсонлик ҳақларида маҳрум ҳолда яшаб юрган бир даврда Аллоҳ таоло ер юзини Ислому нури ила мунаввар қила бошлади ва Аллоҳ таолонинг охирги Пайғамбари

Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам кишиларни аста-секин икки дунё саодатига эриштирувчи динга чақиришга тушдилар. У зотга биринчи бўлиб эргашганлар орасида Билол ибн Рабоҳ розияллоҳу анҳу ҳам бор эдилар.

Ушбу қавлнинг ҳақ эканлигига қуйидаги ривоят ва унинг шарҳи далилдир.

Имом Бухорий раҳматуллоҳи алайҳи Аммор ибн Ясир розияллоҳу анҳудан ривоят қиладилар:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васалламни у зот билан бешта қул, икки аёл ва Абу Бакргина борлигида кўрдим».

Бу Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам дастлаб Пайғамбар бўлганларидаги ҳолат эди. У зотга биринчи бўлиб иймон келтирганлар шулардан иборат эди.

Бешта қул: Билол ибн Рабоҳ, Зайд ибн Ҳориса, Омир ибн Фухайра, Абу Фукайҳа (Сафвон ибн Умайянинг кули) ва Убайд ибн Зайд ал-Ҳабаший эдилар.

Икки аёл: Хадийжа онамиз ва Умму Айман розияллоҳу анҳолар эдилар.

Улар билан бирга ягона ҳур эркак Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анҳу бор эдилар. Тўғрироқ айтасак, балоғатга етган эркаклардан Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга биринчи бўлиб иймон келтирган зот Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анҳу эдилар. Бунга барча тарихчилар ва Ислом уммати иттифоқ қилишган.

Билол ибн Рабоҳ розияллоҳу анҳунинг Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга биринчи бўлиб иймон келтирган бешликда бўлишларининг ўзи у кишининг фазллари қанчалар улуғ эканини кўрсатиб турибди.

Ўша пайтда мушриклар бу оз сонли мусулмонлар ўз Пайғамбарлари Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг суҳбатларидан баҳраманд бўлишларига ҳам чидай олмас эдилар. Ҳатто улар Набий соллаллоҳу алайҳи васалламга уларни ўз ҳузурларидан ҳайдаш таклифини ҳам қилган эдилар.

Имом Аҳмад ибн Ҳанбал Асбот ибн Муҳаммаддан, у зот Ашъасдан, у зот Кирдавсдан, у эса Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳудан қуйидагиларни ривоят қиладилар:

«Қурайш зодагонларидан бир гуруҳи Пайғамбаримизнинг олдиларидан ўтиб кетаётиб, у кишининг ҳузурларида Сухайб, Билол, Аммор, Хаббоб ва бошқа заифҳол мусулмонларни кўриб қолдилар ва Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга:

«Эй Муҳаммад! Ўз қавминг ичидан шуларга рози бўлдингми? Орамиздан Аллоҳ неъмат берганлар шуларми? Энди биз шуларга эргашишимиз керакми? Уларни ҳайда! Уларни ҳайдасанг, эҳтимол биз сенга эргашармиз», дейишди. Шунда: «Эртаю кеч Роббиларига унинг юзини ирода қилиб, дуо этаётганларни ҳайдама!» ояти нозил бўлди».

Ана шу ояти каримада зикр қилинганлар орасида Билол ибн Рабоҳ розияллоҳу анҳу ҳам бор эдилар. Ўзи ҳақида Аллоҳ таолонинг каломидида оят нозил бўлган кишидан ҳам саодатлироқ киши бормикан дунёда?!

БИРИНЧИ АЗОБЛАНГАНЛАРДАН

Билол ибн Рабоҳ розияллоҳу анҳудек зот учун фақатгина биринчилардан бўлиб Исломига киришнинг ўзи кифоя қилмас эди. Билол ибн Рабоҳ розияллоҳу анҳудек буюк қалб эгаси бўлган бу зот ўз ихтиёри билан кирган дини йўлида ўзини фидо қилишга ҳам тайёр эканини кўрсатиши керак эди. Шундоқ бўлди ҳам.

Макка кофирлари Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга эргашиб, Исломига кирган оз сонли мусулмонларни мисли кўрилмаган қийноқларга, азоб-укубатларга солдилар. Уларнинг бундан кўзлаган бирдан-бир мақсадлари мўминларни иймондан қайтариб, яна

кофир қилиш, забунликка қайтариш эди. Айниқса, Ислоннинг ривожланиб бораётганидан жазавага тушган мушриклар ана шу ўта заифҳол, ҳимоясиз, мусулмонларни бездириш билан диндан қайтаришга уриндилар ва уларга кўз кўриб, кулоқ эшитмаган азобу уқубатларни раво кўрдилар.

Аммо мусулмонлар бу азобларга сабр қилиш билан инсоният тарихи саҳифаларига олтин ҳарфлар билан ёзиладиган намуналар кўрсатдилар.

Мушриклар ҳазрати Билол розияллоҳу анҳуни турлитуман азобларга солдилар. Улар у кишини шиддатли иссиқ пайтида чалқанча ётқизиб, кўксиларига қизиган оғир харсанг тошлар қўйиб, ё диндан қайтишни ёки шу ҳолатда ўлиб кетишни таклиф этдилар. Ҳазрати Билолнинг эса, тилларидан ±лғиз калима—«Аҳад, Аҳад» деган сўзлар тушмасди, холос.

Ушбу ҳолат Имом Аҳмад ва Ибн Мажалар Ибн Масъуд розияллоҳу анҳудан келтирган ривоятда қуйидагича васф қилинади:

«Исломни аввал зоҳир қилганлар еттитадир: Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам, Абу Бакр, Аммор ва унинг онаси Сумайя, Суҳайб, Билол ва Миқдод розияллоҳу анҳумлар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламни Аллоҳ таоло амакилари билан ҳимоя қилди. Аллоҳ Абу Бакрни ўз қавми билан ҳимоя қилди. Бошқаларни эса, мушриклар тутиб, темир кўйлақлар кийдирдилар ва қуёшда эритдилар. Уларнинг ҳар бири мушриклар ирода қилган нарсани қилишга мажбур бўлдилар. Фақат Билолнинг жони Аллоҳнинг йўлида ўзига ҳам, қавмига ҳам арзимас кўринди. Бас, уни тутиб, болаларга бериб, Макка кўчалари бўйлаб судратиб сазойи килдирдилар. У эса, «Аҳад, Аҳад» дейишдан бошқа сўзни айтмас эди».

Абу Нуъайм Мужоҳиддан келтирган ривоятда

жумладан куйидагилар айтилади:

«Бошқаларга темир кўйлақлар кийдирдилар ва қуёшда эритдилар. Уларга темирнинг ва қуёшнинг иссиғи Аллоҳ хоҳлаганича таъсирини ўтказди. Кечки пайт уларнинг олдига Аллоҳнинг лаънатиға учраган Абу Жаҳл келди. У ўз найзасини кўтариб олган эди. У уларни сўка бошлади ва уларга дўқ қилди».

Билол ибн Рабоҳ розияллоҳу анҳунинг мушриклардан кўрган азоб-уқубатлари ҳақида Зубайр ибн Баккор Урва ибн Зубайр розияллоҳу анҳудан куйидагиларни ривоят қилади:

«Билол Бани Жумуҳлик бир аёлнинг қули эди. Улар уни Макканинг иссиқ жойида азоблар эдилар. Ширк келтириши учун унинг орқасини қизиган тошга босар эдилар. У бўлса, «Аҳад, Аҳад» дер эди, холос. У ана шундай ҳолда турганда олдидан Варақа ибн Навфал ўтар ва «Аҳад, Аҳад, эй Билол! Аллоҳга қасамки, агар уни қатл қилсангиз, мен албатта, унинг қабрини зиёратгоҳ қилиб олурман!» дер эди».

Кўзга кўринган мушриклардан бири бўлган Умайя ибн Халаф Билол ибн Рабоҳ розияллоҳу анҳуни қаттиқ азоблашни ўз зиммасига олган эди. У ҳазрати Билолни турли азобларга солар эди.

Абу Нуъайм Ибн Исҳоқдан куйидагиларни ривоят қилади:

«Умайя ибн Халаф уни кун қаттиқ қизиган пайтда Макканинг Батҳо деган жойига олиб чиқиб, кўкрагига катта харсанг тош бостириб кўяр ва «Муҳаммадга куфр келтирасан ва Лоту Уззога ибодат қиласан! Бўлмаса, ўлгунингча шундоқ турасан», дер эди. У бўлса ана шундай қийноқ остида ҳам «Аҳад! Аҳад!» дер эди. Бир куни уларнинг олдидан Абу Бакр Сиддиқ ўтиб қолдилар ва Умайяга:

«Худодан кўрқмайсанми? Бу бечорани қачонгача

азоблайсан?», дедилар. Умайя бўлса:

«Буни сен буздинг, раҳминг келса, азобдан кутқариб ол!» деди.

Шунда Абу Бакр Сиддиқ ҳазрати Билолни сотиб олиб, озод қилдилар.

Шундай қилиб, Билол ибн Рабоҳ розияллоҳу анҳу Исломнинг фазли ила кулликдан озод бўлдилар. У кишини озод қилган зот Исломнинг фидокорларидан бўлмиш Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анҳу эдилар. Исломдаги улуғ зотлардан бири ундаги бошқа бир улуғ зотни кулликдан озод қилган эди. Ушбу маънони ҳазрати Умар розияллоҳу анҳунинг қуйидаги сўзларидан билиб оламиз.

3040- عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: كَانَ عُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ أَبُو بَكْرٍ سَيِّدُنَا

وَأَعْتَقَ سَيِّدَنَا يَغْنِي بِلَالًا. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

3040. Жобир розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Умар: «Абу Бакр улуғимиздир. У улуғимизни озод қилган», дер эди. Яъни, Билолни».

Бухорий ривоят қилган.

Ҳазрати Умар розияллоҳу анҳунинг бу сўзлари жуда ҳам ибратли бўлиб, Исломда инсоннинг қадрини ўлчашда унинг иймонига ва тақвосигагина қаралишини яна бир бор таъкидламоқда. Ҳа, Исломда Билол ибн Рабоҳ розияллоҳу анҳуга ўхшаш аввал қул бўлган, сўнг бошқа бир одамлар томонидан озод қилинган кишилар ҳам бутун бошли Ислом умматининг улуғи бўлиши ҳеч гап эмас. Бунинг учун у инсон чин мусулмон бўлса, бас.

Келинг, биргалашиб ўзи қоп-қора ҳамда озғин, ёноқлари бўртиб чиққан бу новча ҳабаш инсон қандай қилиб охирзамон Пайғамбари Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг энг яқин кишисига ва Ислом умматининг саййидига айланганлигини ўрганиб чиқайлик.

Иймоннинг ва Исломнинг таъмини татиб кўрган Билол ибн Рабоҳ розияллоху анхуга бу йўлдаги барча азоб-укубатлар ҳузур-ҳаловат ўрнида ўтар эди. Мушрикларнинг у кишига азоб беришдан мақсадлари уни қандай қилиб бўлмасин, динидан қайтариш эди. Билол ибн Рабоҳ розияллоху анху эса, азоб-укубат қанча авжига чиқса ҳам, назар-писанд қилмас, балки Аллоҳ таолонинг йўлида синовга учраганидан қувонар эди. Мушрикларнинг анвойи азоблари у кишини Исломдан қайтариш ўрнига яна ҳам эътиқодларини зиёда этар эди. Билол ибн Рабоҳ розияллоху анху қулликдан озод бўлганларидан кейин ҳам кофирлару дин душманларининг озорларидан қутулмадилар. У киши барча мўминлар қатори барча балоларга бардош бердилар.

БИРИНЧИ МУҲОЖИРЛАРДАН

Пичоқ бориб суякка тақалиб, тинч-омон яшаш, ўз динига эътиқод билан амал қилишнинг барча йўллари ҳам иш бермай қолган бир пайтда Аллоҳ таоло ўзининг мусулмон бандаларига динлари учун ҳижрат қилишга изн берди. Пайғамбар соллаллоху алайҳи васалламнинг амрлари билан мусулмонлар аста-секин Маккадан Мадинага ҳижрат қила бошладилар. Фақат дин учун ҳамма нарсадан воз кечиб, бошқа юртга бош олиб кетиш осон эмас эди. Бу ишни амалга ошириш учун дину диёнатни ҳамма нарсадан устун қўювчи ва бу йўлда жон фидо қилувчи киши бўлиши керак эди. Билол ибн Рабоҳ розияллоху анху ана шундай нодир кишиларнинг биринчиларидан бўлдилар.

Билол ибн Рабоҳ розияллоху анхунинг биринчи муҳожирлардан эканлигига қуйидаги ривоят ёрқин далилдир.

Имом Бухорий раҳматуллоҳи алайҳи Бароо розияллоху

анхудан қуйидагиларни ривоят қиладилар:

«Мадинага, бизнинг олдимизга биринчи бўлиб келган Мусъаб ибн Умайр ва Ибн Умму Мактум бўлдилар. Икковлари одамларга Қуръон ўқитар эдилар. Кейин Билол келди. Саъд ибн Абу Ваққос, Аммор ибн Ясир, сўнгра Умар ибн Хаттоб Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг йигирмата саҳобалари билан келди...».

Муҳожир бўлиш ҳар бир мусулмон учун катта бахт. Аммо биринчи муҳожирлардан бўлиш алоҳида олий мақомдир. Билол ибн Рабоҳ розияллоҳу анҳунинг ана шундай мақом соҳиби бўлганлари у зот учун улкан фазл эканлигига заррача шубҳа йўқ.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ўзлари ҳам ҳижрат қилиб келганларидан кейин муҳожирлар ва ансорларни бир-бирлари билан биродарлаштирганларида Билол ибн Рабоҳ розияллоҳу анҳуни Убайда ибн ал-Ҳорис ибн Муттолиб билан биродар қилдилар.

БИРИНЧИ МУАЗЗИН

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Мадинаи Мунавварага ҳижрат қилиб келганларидан сўнг Билол ибн Рабоҳ розияллоҳу анҳу у зотнинг энг яқин кишиларидан бирига айландилар. У киши Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан бир зум ҳам ажрамасдан, доимо хизматларига шай турар эдилар. Билол ибн Рабоҳ розияллоҳу анҳу аввало, Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг муборак масжидларини бино қилишда фаол қатнашдилар. Масжид қурилиб битгач эса, унда жамоат бўлиб намоз ўқиш бошланди.

Ана шунда мусулмонлар масжидда тўпланиб, намоз вақтини кутиб ўтиришар, вақт бўлгач эса, намоз ўқир эдилар. Шу тариқа аста-секин масжидда жамоат намозини ўқиш учун одамларни чақириш эҳтиёжи пайдо бўлди.

Шунда баъзи кишилар насороларга ўхшаб, занг чалишни, бошқалари яҳудийларга ўхшаб, дуд чалишни таклиф қилдилар. Бу таклифлар Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга хуш келмади.

Абу Довуд, Ибн Можа ва Доримийлар келтирган ривоятда Абдуллоҳ ибн Зайд ибн Абду Роббиҳ розияллоҳу анҳум қуйидагиларни айтадилар:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам одамларни намозга тўплаш учун занг чалишга амр қилганларида кечаси туш кўрдим. Олдимга занг кўтарган бир одам келди. Мен унга:

«Эй Аллоҳнинг бандаси, зангни сотасанми?» дедим.

У: «Бу билан нима қиласан?» деди.

Мен: «У билан намозга чақирамиз», дедим.

У: «Сенга бундан яхшироқ нарсани айтиб берайми?» деди.

Мен: «Ҳа», дедим.

У: «Аллоҳу акбар», дейсан, деб охиригача айтиб берди. Шунингдек, икомани ҳам айтиб берди. Тонг отиши билан Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига бориб, кўрган тушимни айтиб бердим.

У зот: «Иншааллоҳ, бу ҳақ туш. Билолнинг ёнида туриб, кўрганингни айтиб бериб тур. У азон айтсин, унинг овози сеникидан кучли», дедилар.

Мен Билол билан туриб, айтиб турдим, у азон айтди. Буни уйда туриб эшитган Умар ибн Хаттоб ридосини судраб, югуриб чиқди ва:

«Эй Аллоҳнинг Расули, сизни ҳақ ила юборган Зотга қасамки, мен ҳам шунга ўхшаш туш кўрдим», деди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Аллоҳга ҳамдлар бўлсин!» дедилар.

Шундай қилиб, кечаги қора танли кул Исломнинг шарофати билан бугун илоҳий мадҳиядек жаранглаувчи азонни биринчи марта айтиш шарафига муяссар бўлган

саодатманд инсонга айланди.

Ҳа, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг амрлари билан ана шу саодатли инсон баланд жойга чиқиб, азон айта бошлади:

«Аллоҳу акбар, Аллоҳу акбар,
Аллоҳу акбар, Аллоҳу акбар
Ашҳаду аллаа илаҳа иллаллоҳ,
Ашҳаду аллаа илаҳа иллаллоҳ,
Ашҳаду анна Муҳаммадар Росулуллоҳ,
Ашҳаду анна Муҳаммадар Росулуллоҳ,
Ҳайя алас Солаҳ, Ҳайя алас Солаҳ,
Ҳайя алал Фалаҳ, Ҳайя алал Фалаҳ,
Аллоҳу акбар, Аллоҳу акбар,
Лаа илаҳа иллаллоҳ».

Ушбу азон калималарининг маънолари қуйидагичадир:

«Аллоҳу акбар»

«Аллоҳ улуғдир. Аллоҳ ҳар нарсадан буюқдир. У Зот ўзига нисбат берилган номуносиб нарсалардан улуғдир».

«Ашҳаду аллаа илаҳа иллаллоҳ»

«Аллоҳдан ўзга ҳеч илоҳи маъбуд йўқ, деб гувоҳлик бераман».

«Ашҳаду анна Муҳаммадар Росулуллоҳ»

«Муҳаммад Аллоҳнинг Расули эканлигига гувоҳлик бераман».

«Ҳайя алас Солаҳ»

Намозга келинглار – шошилинглар.

«Ҳайя алал Фалаҳ»

«Ютуқ – нажотга келинглар – шошилинглар».

«Аллоҳу акбар»

«Аллоҳ улуғдир. Аллоҳ ҳар нарсадан буюқдир. У Зот ўзига нисбат берилган номуносиб нарсалардан улуғдир».

«Лаа илаҳа иллаллоҳ»

«Аллоҳдан ўзга ҳеч илоҳи маъбуд йўқдир».

Билол ибн Рабоҳ розияллоҳу анҳу ўзларининг

инсоният тарихидаги биринчи азонлари билан тарихда биринчи марта Ислом жамияти қоим бўлганлигини бутун дунёга эълон қилар эдилар.

Билол ибн Рабоҳ розияллоху анху ўзларининг инсоният тарихидаги ўша биринчи азонлари билан тарихда биринчи марта илоҳий дастур асосида ҳаёт кечирувчи жамоа пайдо бўлганлигини дунёга эълон қилар эдилар.

Билол ибн Рабоҳ розияллоху анху ўзларининг инсоният тарихидаги ўша биринчи азонлари билан тарихда биринчи марта жамоат бўлиб намоз ўқишни йўлга қўйган жамият пайдо бўлганлигини бутун дунёга эълон қилар эдилар.

Билол ибн Рабоҳ розияллоху анху ўзларининг инсоният тарихидаги ўша биринчи азонлари билан тарихда биринчи марта илоҳий адолатдан баҳраманд бўлиб яшайдиган жамият пайдо бўлганлигини бутун дунёга эълон қилар эдилар.

Ҳазрати Билол розияллоху анху Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи васалламнинг масжидлари атрофидаги энг баланд уй бўлган Бани Нажжор қабиласидаги бир аёлнинг уйи тепасига чиқиб, азон айтар эдилар.

Имом Абу Довуд Бани Нажжорлик ана шу аёл розияллоху анҳодан ривоят қиладилар:

«Менинг уйим масжид атрофидаги энг баланд уй эди. Билол бомдоднинг азонини унинг устига чиқиб, айтар эди».

Азон айтиш ўта муҳим иш бўлганлигидан, барча мусулмонларнинг ибодатларига, намозу рўзаларига бевосита алоқадор бўлганлигидан Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламнинг ўзлари Билол ибн Рабоҳ розияллоху анхуга бу ишни қандоқ адо этиш лозимлигини алоҳида эҳтимом ила таълим берар эдилар.

Имом Термизий Жобир розияллоху анҳудан ривоят қиладилар:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам Билолга:

«Эй Билол, қачон азон айтсанг, азонингни шошилмай, чўзиб айт. Қачон иқома айтсанг, тезлаб айт. Азонинг билан иқоманг орасида, таом еювчи таомидан, шароб ичувчи шаробидан, қистаниб қолган қазои хожатдан фориг бўлгунча вақт қўй», деганлар».

Бу иш ўта масъулиятли бўлганлигидан ҳам Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Билол ибн Рабоҳ розияллоҳу анҳуга ёрдамчи ҳам тайин қилиб, ўз масжидларида икки муаззин бўлишини жорий қилган эдилар.

Имом Муслим Ибн Умар розияллоҳу анҳудан ривоят қиладилар:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг иккита муаззинлари бор эди: Билол ва аъмо Ибн Мактум».

Бу икки муаззин намоз вақтларини аниқлаб, кишиларни намозга чорлаш билан бирга, мусулмонларнинг рўзаларининг вақти тўғри бўлишига ҳам масъул эдилар.

Ҳадис илмининг имомлари бу ҳақда қуйидаги ривоятни келтирадилар:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Билол кечасида азон айтади. Ибн Умму Мактум азон айтгунча еб-ичаверинглар», дедилар».

Бухорий:

«У кўзи ожиз киши бўлиб, қачон унга «субҳ бўлди, субҳ бўлди», дейилсагина азон айтар эди», деган жумлани зиёда қилган.

Рамазон кечалари ҳазрати Билол розияллоҳу анҳу кечаси одамларни уйғотиш учун азон айтар эдилар. Ушбу азондан кейин саҳарликни давом эттириш мумкин эди.

Абдуллоҳ ибн Умму Мактум розияллоҳу анҳу эса, бомдод намози учун тонг отганда азон айтар эдилар. Албатта, бу вақтда саҳарлик қилишни тўхтатиш керак эди.

Билол ибн Рабоҳ розияллоҳу анҳу Рамазонда фақат

сахарлик ёки ифторлик вақтини аниқлашдагина эмас, балки Рамазон ойининг кирганини Ислом умматига эълон қилишда ҳам сидқидилдан хизмат қилар эдилар.

Ибн Аббос розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Бир аъробий Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламнинг ҳузурларига келиб:

«Мен ҳилолни кўрдим», деди.

«Лаа илаҳа иллаллоҳ, деб шаҳодат берасанми?» дедилар.

«Ҳа», деди.

«Муҳаммадар Расулуллоҳ, деб шаҳодат берасанми?» дедилар.

«Ҳа», деди.

«Эй Билол, одамларга эълон қил, рўза тутсинлар», дедилар».

Сунан эгалари, Ибн Ҳиббон ва Ҳоким ривоят қилганлар.

Билол ибн Рабоҳ розияллоху анҳу Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламга нафақат у зотнинг масжидларида, балки барча сафарларида ҳам муаззинлик қилар эдилар.

Имом Бухорий, Муслим, Термизий, Насайи ва Абу Довудлар Абу Жуҳайфа розияллоху анҳудан ривоят қиладилар:

«Билолнинг айланиб юриб, азон айтаётганини кўрдим. У оғзини у ёққа, бу ёққа бурар, икки бармоғи кулоғида эди. Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам ошланган теридан қилинган қапада эдилар. Бас, Билол у зотнинг олдиларига асони кўтариб чиқиб, яланглик жойга санчди. Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам унга қараб, намоз ўқидилар. Олдиларидан ит, эшак ўтиб турар эди. У зотнинг устларида қизил кийим бор эди. Мен у зотнинг икки болдирларини кўриб турар эдим».

Бошқа бир ривоятда:

«Ҳайя алас Солах, Ҳайя алал Фалах»га етганида бўйнини ўнгга, чапга бурди, айланмади», дейилган.

«Билолнинг айланиб юриб азон айтаётганини кўрдим» дегани, «бир жойдан иккинчи жойга кўчиб» деганидир. Чунки азон қиблага қараб айтилади, орқага айланиб бўлмайди.

Имом Муслим Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан куйидаги ривоятни келтирадилар:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам Хайбар жангидан қайтганларида кечаси билан юрдилар. У зотни мудроқ босганида, кечанинг охирида дам олишга қарор қилдилар ва Билолга: «Бизнинг кечасиги қоровулимиз бўл», дедилар.

Билол кудрати етганича намоз ўқиди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ва у кишининг саҳобалари уйкуга кетдилар. Тонг яқин қолганда Билол юкларига суянган ҳолда кўзи кетиб, ухлаб қолди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳам, Билол ҳам, саҳобалардан бирортаси ҳам куёш уларни урмагунича уйғонмадилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам биринчи бўлиб, чўчиб уйғондилар ва

«Ҳой Билол!!!» дедилар. Билол:

«Сизнинг нафсингизни олган менинг нафсимни ҳам олди», деди. У зот:

«Туриб, жўнанглар!» дедилар.

Бас, туриб, кўчларини бир оз юргиздилар. Сўнгра Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам таҳорат қилдилар ва Билолга амр қилдилар. У такбир айтди. Бас, уларга бомдод намозини ўқиб бердилар. Намозни ўқиб бўлиб:

«Ким намозни эсидан чиқарса, эслаган чоғида ўқиб олсин. Чунки Аллоҳ таоло: «Намозни Менинг зикрим учун қоим қил», деган», дедилар».

Билол ибн Рабоҳ розияллоҳу анҳу ўзларининг муаззинлик вазифаларини шараф билан адо этар эдилар. У киши бу масъулиятли вазифани ортиғи билан уддалар

эдилар, десак ҳам муболаға қилмаган бўламиз. Ушбу фикрнинг далили учун куйидаги ривоятни келтирамиз.

3041- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ τ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ρ قَالَ لَيْلَالٍ عِنْدَ صَلَاةِ الْعَدَاةِ: يَا بِلَالُ حَدِّثْنِي بِأَرْجَى عَمَلٍ عَمِلْتَهُ عِنْدَكَ فِي الْإِسْلَامِ مَنَفَعَةً فَإِنِّي سَمِعْتُ اللَّيْلَةَ خَشَفَ نَعْلَيْكَ بَيْنَ يَدَيَّ فِي الْجَنَّةِ قَالَ بِلَالُ: مَا عَمِلْتُ عَمَلًا فِي الْإِسْلَامِ لَمْ أَرْجَى عِنْدِي مَنَفَعَةً مِنْ أَيِّ لَأ أَتَطَهَّرُ طَهُورًا تَامًا فِي سَاعَةٍ مِنْ لَيْلٍ وَلَا نَهَارٍ إِلَّا صَلَّيْتُ بِذَلِكَ الطُّهُورِ مَا كَتَبَ اللَّهُ لِي أَنْ أُصَلِّيَ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَابْنُ خَارِثٍ وَلَفْظُهُ: سَمِعْتُ دَفَّ نَعْلَيْكَ بَيْنَ يَدَيَّ فِي الْجَنَّةِ.

3041. *Абу Хурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:*

«Расулulloх соллаллоху алайҳи васаллам бомдод намозидан сўнг Билолни чақирдилар ва унга:

«Эй Билол, менга ўзингнинг Исломда қилган манфаатли ишларингдан энг умидлисини айтиб бер. Бу кеча жаннатда, олдимда сенинг кавушингнинг шитири-шитирини эшитдим», дедилар. Шунда Билол:

«Исломда қилган манфаатли ишларимдан энг умидлиси кечасими, кундузими, қай соатда таҳорат қилсам, албатта, ўша таҳоратим билан Аллоҳ менга фарз қилган намозни ўқиганимдан бошқа нарса эмас», деди.

Муслим ва Бухорий ривоят қилганлар. Бухорийнинг лафзида:

«...жаннатда, олдимда сенинг кавушингнинг дупурини эшитдим», дейилган.

Бу маънони яна ҳам тўлиқроқ ва аниқроқ англаб етишимиз учун Имом Бухорий, Муслим ва Термизийлар Абу Бурайда розияллоҳу анҳудан ривоят қилган қуйидаги ҳадиси шарифни ҳам ўрганишимиз лозим:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам тонг чоғида Билолни чақирдилар ва унга:

«Эй Билол, нима ила мендан олдин жаннатга кирдинг? Қачон жаннатга кирсам, албатта, олдимда сенинг шитир-шитирингни эшитаман. Бу кеча ҳам жаннатга кирдим ва олдимда сенинг шитир-шитирингни эшитдим. Сўнг бир олтиндан бўлган тўрт бурчак ва баланд қасрга келдим:

«Бу қаср кимники?» дедим.

«Бир араб одамники», дедилар.

«Мен арабман. Бу қаср кимники?» дедим.

«Қурайшлик бир одамники», дедилар.

«Мен қурайшликман. Бу қаср кимники?» дедим.

«Муҳаммад умматидан бир одамники», дедилар.

«Мен Муҳаммадман. Бу қаср кимники?» дедим.

«Умар ибн Хаттобники», дедилар.

Шунда Билол:

«Эй Аллоҳнинг Расули! Қачон азон айтсам, албатта, икки ракъат намоз ўқидим. Қачон таҳоратим кетса, албатта, ўша вақтнинг ўзида таҳорат қилдим ва менинг зиммамда Аллоҳ учун икки ракъат намоз бор, деб билдим», деди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ўша икки нарса билан экан», дедилар».

Қаранг-а! Кечаги қора танли кул бугун сарвари олам Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг олдиларига тушиб, жаннатда юрибди!

Қаранг-а! Кечаги мушрик хожаларининг ноинсоний муомалаларидан ҳақорат остида эзилиб яшаётган ҳабаш бугун коинотлар сарвари Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳавасларини келтириб, жаннатда у зотнинг

олдиларида кавушини таққиллатиб бормокда.

Қаранг-а! Кечагина одам ўрнида кўрилмайдиган лекин бугун муаззинга айланган хабашдан Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўзлари унинг нима амал билан жаннати бўлганлиги ҳақида сўрамоқдалар.

Бундан ортиқ шараф ва фазл бўлиши мумкинми?

Бундан ортиқ бахту саодат бўлиши мумкинми?

Бундан ортиқ даражаю мартаба бўлиши мумкинми?

БИРИНЧИ МУЖОҲИДЛАРДАН

Билол ибн Рабоҳ розияллоҳу анҳу азонни вақтида айтиб, намозларини ўқиб юраверсалар бўлар эди. Ана шу ишнинг ўзи ҳам у кишини олий мақсадга – жаннатга киришга эриштириши турган гап эди. Биз буни юқоридаги ривоятлардан ҳам билиб олдик. Аммо иймон ҳаловатини татиган, Аллоҳ таолонинг розилиги учун яшашни ўзига шиор қилиб олган инсон учун бу жуда ҳам оз кўринди. Билол ибн Рабоҳ розияллоҳу анҳудек мусулмон олий юксакликларни кўзламасдан яшай олмас эди. Шунинг учун ҳам амалларнинг афзали фарз қилиниши билан Билол ибн Рабоҳ розияллоҳу анҳу биринчилардан бўлиб, ўша ишга ўзларини урдилар ва жангга отландилар. Барча тарихчиларимиз Билол ибн Рабоҳ розияллоҳу анҳунинг Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг барча жангларида фаол қатнашганликларини алоҳида таъкидлайдилар.

Биз ана шу жангларнинг биринчиси Бадр жанги ҳақида бир оз тўхталиб ўтишни лозим кўрдик.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Мадинаи Мунавварага қилган ҳижратларининг иккинчи йили, аниқроғи, ҳижратдан ўн тўққиз ой ўтиб, Рамазон ойида катта Бадр уруши бўлди.

Нафақат Ислом тарихида, балки бутун инсоният

тарихида Бадр урушининг аҳамияти ниҳоятда каттадир. Бу уруш бўлиб ўтган кунни Аллоҳ таоло «Фурқон куни», яъни ҳақ билан ботил ажратиладиган кун, деб номлаган.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам бу урушнинг шиори «Аҳад! Аҳад!» бўлишини ихтиёр қилган эдилар.

Билол ибн Рабоҳ розияллоҳу анҳу биринчилардан бўлиб, Аллоҳ таолонинг йўлидаги урушга отландилар. У киши дин қардошлари билан бирга сафда борар эканлар, ўзларига таниш, Бадр урушига ҳам белги қилинган шиор «Аҳад! Аҳад!»ни бор овозлари билан баралла айтиб борар эдилар.

Қурайшликлардан Ҳорис ибн Омир, Умайя ибн Халаф, Утба ибн Робиъа, Шайба ибн Робиъа, Ҳаким ибн Ҳизом, Абул Бухтурий ибн Ҳишом, Али ибн Умайя ибн Халаф, Осс ибн Мунаббихлар урушдан бутунлай бош тортдилар. Абу Жаҳл уларни айблади. Уқба ибн Абу Муъайт ва Назр ибн Ҳорис Абу Жаҳл тараф бўлишди.

Шундай қилиб, Билол ибн Рабоҳ розияллоҳу анҳунинг ашаддий душмани бўлмиш Умайя ибн Халаф ҳам ўзи истамаган ҳолда Бадр урушида иштирок этишга мажбур бўлди.

Жанг бошланиши билан мусулмонлар «Аҳад! Аҳад!» деган гулдурос садолар остида душман устига шердек отилдилар. Ушбу тавҳид шиори ҳамма мушриклардан ҳам кўра Умайя ибн Халафни қаттиқ даҳшатга солар эди. Бу шиор унга таниш эди. У қора танли, Билол исмли ҳабаший кулни азоблаб, ҳузур қилган пайтларида ўз ўлжаси бўлмиш ўша ожиз мусулмоннинг «Аҳад! Аҳад!» деганини кўп эшитган эди. Ўша вақтда бу сўзларга у унча эътибор бермаган эди. Энди эса, «Аҳад! Аҳад!» бутун бошли бир умматнинг шиорига айланган эди.

Жанг мусулмонларнинг устунлиги билан борар эди. Мушриклар эса, ўзларининг шармандали мағлубиятларига яқинлашиб келмоқда эдилар.

Саҳобалардан Абдуррахман ибн Авф розияллоху анху Бадр уруши давомида бир неча совутларни ва бошқа нарсаларни ўлжа қилиб олдилар. У киши уруш майдонида ўз ўлжаларини кўтариб кетаётиб, жоҳилиятдаги дўстлари Умайя ибн Халафга кўзлари тушди. У билан бирга ўғли Али ибн Умайя ҳам бўлиб, ота-бола қаерга қочишларини билмай турар эдилар.

Умайя Абдуррахман ибн Авф розияллоху анхудан совутлар ва бошқа ўлжаларни ташлаб, ўзи билан ўғлини асир қилиб олишини илтимос қилди. У киши кўлларидаги ўлжаларни ташлаб, иккисини асир қилиб олдилар ва олдиларига солиб ҳайдаб кетдилар. Улар йўлда кетишаётганида Билол ибн Рабоҳ розияллоху анху Умайяни кўриб қолдию, у мушрик ўзига ўтказган жабру ситамларини эслаб, ўзини тутиб тура олмади ва баланд овоз билан:

«Эй Аллоҳнинг ансорлари! Куфрнинг боши, Умайя ибн Халаф! Агар у нажот топса, мен нажот топмасман!» деб қичқира бошлади. Бу қичқирикни эшитиб у ерга бирпасда ансорларнинг бир неча баҳодир йигитлари етиб келишди ва Умайя ибн Халаф билан унинг ўғлини ўраб олдилар. Абдуррахман ибн Авф розияллоху анху иккисини ҳам ҳимоя қилишга уриндилар, аммо бўлмади. Билол ибн Рабоҳ розияллоху анху билан ансорлар «Аҳад! Аҳад!» садолари остида Умайянинг ишини битириб қўя қолдилар.

Ўша «сур-сур»да Абдуррахман ибн Авф розияллоху анхунинг оёқларига бир кишининг қиличи тегиб ҳам кетган эди. Кейинчалик у киши оқсоқ бўлиб қолдилар ва «Билолни Аллоҳ раҳм қилсин, совутларим кетгани-кетган, у мени асирларимда ҳам фожиага учратган эди», деб юрар эдилар.

Бадр жанги мусулмонларнинг мислсиз зафари билан яқунланди. Мушриклардан етмиштаси ўлдирилиб, етмиштаси асирга тушди. Пайғамбар соллаллоху алайҳи

васаллам жанг майдонини айланиб, уни ўликлардан тозалаш ҳақида кўрсатмалар бердилар. Жумладан, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам душман ўликларини эски қудуққа ташлашга амр қилдилар. Умайя ибн Халаф совути ичида шишиб кетган экан, уни кўтариб бўлмади. Устидан тош ва тупроқлар билан кўмиб қўя қолишди.

БИРИНЧИ ДЕВОНБЕГИ

Билол ибн Рабоҳ розияллоҳу анҳу Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг турли-туман хизматларини ҳеч қайтармай ихлос билан бажарар эдилар. У киши Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг шахсий котиблари бўлиш билан бирга, сафарларда кузатувчилари, меҳмон кузатувчилари ва хазинадорлари ҳам эдилар. Буларнинг ҳаммасини бирлаштириб, девонбегилари эдилар, десак муболаға қилмаган бўламиз.

Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам вақти-вақти билан аёллар ҳузурига бориб, уларга оид масалаларни баён этиб, ваъз-насихат қилганликлари маълум. Ана шундай пайтларда ҳам Билол ибн Рабоҳ розияллоҳу анҳу у зот билан бирга бўлар эдилар.

Жобир розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам билан ийдда хозир бўлдим. Бас, хутбадан олдин азонсиз ва иқоматсиз намозни бошладилар. Сўнгра Билолга суяниб (хутба қилгани) турдилар. Бас, Аллоҳга тақво қилишга амр қилдилар. У Зотга тоат қилишга тарғиб қилдилар. Одамларга ваъз қилиб, эслатдилар. Сўнгра юриб, аёлларга яқинлашдилар. Бас, уларга ваъз қилиб, эслатмалар бердилар.

«Садақа қилинглар. Албатта, сизларнинг аксарингиз жаҳаннамнинг ўтинидирсиз», дедилар. Шунда аёлларнинг

яхшиларидан юзлари қизил бир аёл туриб:

«Нима учун, эй Аллоҳнинг Расули?» деди.

«Чунки сизлар шикоятни кўп қиласизлар. Эрга куфрони неъмат қиласизлар», дедилар.

Кейин аёллар тақинчокларидан садақа қила бошлашди. Билолнинг этагига балдоқлари ва узукларидан ташлар эди».

Бешовларидан фақат Термизий ривоят қилмаган.

Кўпинча Билол ибн Рабоҳ розияллоҳу анҳу Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг шахсий хизматларини қилар, жумладан, таҳоратларига сув ҳам тутар эдилар.

Абу Жухайфа розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига келсам, у зот теридан қилинган қизил қуббанинг ичида эканлар. Билолнинг Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг таҳорат сувларини олиб турганини кўрдим. Одамлар таҳорат сувига ўзларини уришар эди. Ким ундан бирор нарсага эришса, ўзига суртар, ундан бирор нарсага эриша олмаганлар эса, соҳибининг қўлидаги ҳўлдан олар эди».

Бухорий ва Насайи ривоят қилишган.

Ушбу ҳадиси шарифнинг давомида саҳобаи киромларнинг Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга бўлган улкан муҳаббатларидан бир кўриниш васф қилинмоқда.

«Билолнинг Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг таҳорат сувларини олиб турганини кўрдим».

Бу ҳолат ҳам Билол розияллоҳу анҳунинг Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг хизматларини қилишга рағбатлари кучли эканлигини кўрсатади.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ўша Билол розияллоҳу анҳу келтирган сувдан таҳорат қилар эдилар.

«Одамлар таҳорат сувига ўзларини уришар эди».

Яъни, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам таҳорат

қилганларида ажраб тушган сувга саҳобалар ўзларини уриб, уни илиб олишга ҳаракат қилар эдилар.

«Ким ундан бирор нарсага эришса, ўзига суртар, ундан бирор нарсага эриша олмаганлар эса, соҳибининг кўлидаги хўлдан оларди».

Саҳобалардан ким Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг таҳорат сувларидан бирор томчини илиб қолишга эришса, дарҳол уни ўз баданига суртар эди. Улардан ким бевосита ўша сувдан олишга мувофиқ бўлмаса, муваффақ бўлган киши кўлидаги хўлдан олишга шошилар эди.

Билол ибн Рабоҳ розияллоҳу анҳу эса, ўша ҳамма бир томчисига зор бўлаётган сувни Набий соллаллоҳу алайҳи васалламга қуйиб турар эдилар. Бунинг ўзи ҳам катта шараф эмасми?

Билол ибн Рабоҳ розияллоҳу анҳу Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг бошқалардан махфийроқ бўлган руҳий ҳолатларида ҳам ҳозир бўлар эдилар.

Абд ибн Ҳумайд, Ибн Абу Ҳотим ва Ибн Ҳиббонлар Ато раҳматуллоҳи алайҳидан ривоят қиладилар:

«Мен, Абдуллоҳ ибн Умар ва Убайд ибн Умайр мўминларнинг онаси Оиша розияллоҳи анҳонинг олдиларига кирсак, у киши тўсиқларининг ичида ўтирган эканлар. У кишига салом берган эдик:

«Булар кимлар?» деб сўрадилар. Биз:

«Булар Абдуллоҳ ибн Умар ва Убайд ибн Умайр», дедик. У киши:

«Эй Убайд ибн Умайр, бизни зиёрат қилишингдан нима тўсади?» дедилар. У:

«Тез-тез зиёрат қилиб тур, муҳаббат зиёда бўлади, деганларидек-а?» деди. У киши:

«Биз сенинг зиёратингни ва келиб туришингни хоҳлаймиз», дедилар. Абдуллоҳ ибн Умар:

«Бизга Расулуллоҳ алайҳиссаломдан кўрган энг

ажойиб нарсани айтиб беринг», деди. У киши йиғладилар. Сўнгра:

«Ҳамма ишлари ажойиб эди. Менинг навбатим кунларидан бирида келиб, мен билан бирга ўринга кириб ётдилар. Бир муддат ўтгандан сўнг:

«Эй Оиша, менга изн бер, Парвардигоримга ибодат қилай», дедилар. Туриб, сув идишга бориб, оз сув ишлатиб, таҳорат қилдилар. Сўнгра туриб, кироат қилдилар, йиғладилар. Мен кўзёшларининг ёноқларидан оқаётганини кўрдим. Сўнгра ўтириб, Аллоҳга ҳамду сано айтдилар, йиғладилар. Мен кўзёшларининг кўксиларига оқиб тушаётганини кўрдим. Кейин ўнг ёнбошларига ёнбошлаб, қўлларини юзларига тирадилар, йиғладилар. Мен кўзёшларининг ерга оқиб тушаётганини кўрдим. Билол туриб, у кишини намозга чақирди:

«Намозга, эй Аллоҳнинг Расули», деди. У кишининг йиғлаётганларини кўриб:

«Эй Аллоҳнинг Расули, Аллоҳ сизнинг аввалгию кейинги гуноҳларингизни кечган бўлса ҳам йиғлаяпсизми?» деди. У киши:

«Эй Билол! Шукр қилувчи банда бўлмайинми?! Мен йиғламай, ким йиғласин! Ҳолбуки, бу кеча менга: «Албатта, осмонлару ернинг яратилишида ва кечаю кундузнинг алмашилиб туришида...» ояти нозил бўлди. Ким шу оятни ўқиса-ю, улар ҳақида тафаккур қилмаса, ҳолига вой бўлсин», дедилар».

Албатта, Набий соллаллоҳу алайҳи васалламни бундай нозик ҳолда кўриш ва у зот билан сирдошдек муомалада бўлиш ҳаммага ҳам насиб қилавермаган.

Билол ибн Рабоҳ розияллоҳу анҳу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг оилавий хизматларини ҳам қилар эдилар. Бунга у кишининг ҳазрати Али ва Фотимаи Заҳро розияллоҳу анҳумларнинг тўйларидаги хизматларини мисол қилиб келтирсак бўлади.

Али ибн Абу Толиб каррамаллоху важҳаху келиб, Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламга яқинроқ жойга турди ва у зот эшитадиган қилиб:

«Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламнинг қизларига совчилик қилмоқчи бўлган эдим. Ўзимнинг бирор нарсам ҳам йўқ эди. Аммо яқинлик ва меҳрларидан умидвор бўлиб, сўраган эдим», деди.

Пайғамбар соллаллоху алайҳи васаллам дарҳол буни мулоҳаза қилдилар ва у кишига оғир ботмайдиган қилиб:

«(Маҳрга) Бирор нарсанг борми?» дедилар.

«Йўқ, эй Аллоҳнинг Расули», деб жавоб берди Али.

«Хутамийя совутинг қани?» дедилар.

«Ўзимда, Эй Аллоҳнинг Расули», деди.

«Ўшани бер, бўлмаса», дедилар.

Али ибн Абу Толиб каррамаллоху важҳаху тезда бориб, совутни олиб келдилар. Набий соллаллоху алайҳи васаллам уни сотиб, келинга сеп қилишга амр этдилар. Совутни Усмон ибн Аффон розияллоху анху тўрт юз етмиш дирҳамга «сотиб» олдилар. Али ибн Абу Толиб розияллоху анху бу дирҳамларни келтириб, Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламнинг олдиларига қўйдилар. У зот уларни муборак қўллари билан олиб, бир қисмини Билол розияллоху анхуга бериб, атир ва хушбўй нарса сотиб олиб келишга амр қилдилар. Қолганини Умму Салама розияллоху анҳога бериб, келинга керакли нарсаларни сотиб олишни тайинладилар.

Сўнгра Муҳаммад соллаллоху алайҳи васаллам ўз саҳобаларини чақириб, уларни ўз қизлари Фотимани Али ибн Абу Толибга тўрт юз мисқол кумуш маҳр ила қоим суннат ва вожиб фарийзат шарти ила никоҳлаб бераётганларига гувоҳ қилдилар. У зот никоҳ хутбасини келин-куёвнинг ҳақларига дуо қилиш, уларга бахт-саодат ва солиҳ зуррият тилаш билан тамомладилар. Бу маросимнинг охирида эса, меҳмонларга бир идишда хурмо

кўйилди.

Билол ибн Рабоҳ розияллоҳу анҳу Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига келган турли меҳмонлар ва элчиларни кутиб олиш, уларни меҳмон қилиш ишларини ҳам бажарар эдилар.

Тажийб элчилари келганда Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам уларни хурсанд бўлиб, кутиб олдилар ва катта икром кўрсатдилар. Улар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан баъзи нарсаларни сўраган эдилар, у зот мактуб ёзиб бердилар. Сўнгра улар Қуръони Каримдан, Суннатдан сўрай бошладилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг уларга бўлган рағбатлари яна ҳам ортди ва ҳазрати Билолга уларни яхшилаб зиёфат қилишни амр қилдилар. Улар қайтмоқчи бўлганларида:

«Сизларни нима шошилтиряпти?» дейилди.

«Отимизда қолганларнинг ҳузурига тезроқ борайлик. Уларга Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламни кўрганимизни, у зот билан гаплашганимизни ва бизга берган жавобларини етказайлик», дедилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Билол ибн Рабоҳ розияллоҳу анҳуга умрларида бошқа ҳеч кимга топширмаган топшириқларни ҳам берган эдилар. Бу топшириқ у зотнинг ўзлари ҳозир бўлмаганларида ўринларига бошқа кимни намозга ўтказиш ҳақидаги топшириқ эди.

Саҳл ибн Саъд розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Бани Амр ибн Авф (қабиласи)га уларнинг ораларини ислоҳ қилиш учун бордилар. Намоз вақти бўлиб қолди. Муаззин Абу Бакрнинг ҳузурига келиб:

«Иқомат айтсам, одамларга намозга ўтиб берасанми?» деди. У:

«Ҳа», деди.

Бас, Абу Бакр намоз бошлади. Расулуллоҳ соллаллоҳу

алайҳи васаллам келиб, намоз ўқиётганларнинг ичидан ўтиб, сафга турдилар. Одамлар қарсақ чалдилар. Абу Бакр намозда ҳеч нарсаси назар солмас эди. Одамлар қарсақни кўпайтириб юборганларидан кейин назар солиб, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламни кўриб қолди. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам унга «Маконингда туравер», деб ишора қилдилар. Абу Бакр икки қўлини кўтариб, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам унга амр қилган нарсаси учун Аллоҳга ҳамд айтди. Сўнгра орқасига тисарилиб, сафга турди. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам олдинга ўтиб, намозни ўқиб битирдилар ва намоздан чиққанларидан сўнг:

«Эй Абу Бакр, мен амр қилганимда сени собит туришдан нима ман қилди?» дедилар.

Абу Бакр:

«Эй Аллоҳнинг Расули, Абу Қўҳофанинг ўғлига Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг олдиларида туриб намоз ўқишга йўл бўлсин», деди.

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Не бўлдики, қарсақни кўпайтириб юбордингиз? Кимни намозида бир нарсаси ташвишга солса, тасбеҳ айтсин. Чунки қачон у тасбеҳ айтса, унга эътибор берилади. Қарсақ чалиш аёллар учундир», дедилар.

Учовлари ва Насий ривоят қилганлар.

Мазкур Бани Амр ибн Авф ансорийларнинг Авс қабилаларидан бўлиб, Қубо тарафда истиқомат қилар эдилар. Уларнинг орасида жанжал чиқиб, муштлашув бўлган, бир-бирларига тош отишган эдилар. Ана ўшандан келиб чиққан ора бузилишини ислоҳ қилиш учун Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам уларнинг олдиларига борган эдилар.

Аср намози бўлиб, ҳазрати Билол азон айтдилар. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам у кишига, агар намоз вақти бўлиб қолсаю, мен келмасам, Абу Бакрга

айтгин, одамларга жамоат намозини ўқиб берсин, деб кетган эдилар. Ҳазрати Билол, Абу Бакр Сиддик розияллоху анҳуга бу гапни айтиб, икома айтаверайми?, дедилар. У киши: «Ҳа», дедилар. Намоз бошланди.

Шунда Расулуллоҳ алайҳиссалом етиб келиб сафларни ёриб ўтиб, биринчи сафга турдилар. Кейин ушбу ривоятда зикр қилинган ҳодисалар ва гап-сўзлар бўлиб ўтди.

Албатта, бу иш ҳам Билол ибн Рабоҳ розияллоху анхунинг фазлларига фазл қўшадиган бир ишдир.

Билол ибн Рабоҳ розияллоху анху урушда фаол катнашиб бўлганларидан кейин тушган ўлжаларни бўлишни ташкил қилишда ҳам Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламнинг энг яқин ёрдамчилари эдилар.

Имом Абу Довуд Сижистоний Самура ибн Жундаб розияллоху анхундан ривоят қиладилар.

«Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламнинг одатлари—ўлжа тушганда Билолга амр қилар эдилар. У одамларни чақирар эди. Ҳамма тушган ўлжасини олиб келар, кейин тақсимлардилар. Бир куни бир киши тушдан кейин бир жун жиловни олиб келди ва:

«Эй Аллоҳнинг Расули, мана бу қўлга тушган ўлжалардан эди», деди. У зот:

«Билолнинг уч марта нидо қилганини эшитдингми?!»— дедилар. У:

«Ҳа», деди. У зот:

«Нимага келмадинг?» деб сўрадилар. У одам узр айтди. У зот:

«Йўқ, мен уни сендан зинҳор қабул қилмайман, қиёмат куни шу билан келасан», дедилар»

Мана бу ўринда Билол ибн Рабоҳ розияллоху анхунинг қанчалик муҳим вазифани бажарганлари яққол кўриниб турибди.

КАЪБА УСТИДАГИ БИРИНЧИ МУАЗЗИН

Вақти-соати келиб, Аллоҳ таоло Ўз Пайғамбари Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга Маккаи Мукаррамани фатҳ қилиш шарафини берди. Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам билан бу катта шарафда бирга бўлганлар ичида Билол ибн Рабоҳ розияллоҳу анҳу ҳам бор эдилар.

Ўша куни ҳижратнинг саккизинчи йили, Рамазон ойининг йигирманчи куни эди.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Маккага киришлари билан Байтуллоҳга қараб юрдилар. Ўша пайтда Байтуллоҳнинг атрофида уч юз олтмишта бут бор эди. У зот соллаллоҳу алайҳи васаллам Каъбани тавоф қилиш жараёнида «Ҳақ келди ва ботил йўқ бўлди» оятини ўқиб юриб, бирин-кетин ўша бутларни йиқитдилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам тавофларини битирганларидан кейин Каъбанинг калитига соҳиб бўлган Усмон ибн Толҳани чақириб калитни олиб келишни сўрадилар. У калитни олиб келиб берди. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Каъбага киришларидан олдин унинг ичидаги бут ва сувратларни чиқариб ташлашга амр қилдилар. Одамлар Каъба ичидаги барча нарсаларни чиқариб ташладилар. Сўнгра у зот ичкарига бир неча саҳобалар билан кирдилар. Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам билан бирга Каъба ичига Усома ибн Зайд, Усмон ибн Толҳа ва Билол ибн Рабоҳ розияллоҳу анҳум кирдилар. Сўнгра эшикни ёпиб қўйдилар. Улар Каъбаи Муаззаманинг ичида бир муддат қолиб кетдилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Каъбанинг ичидан қайтиб чиққанларидан кейин яна Усмон ибн Толҳани чақириб калитни бердилар-да:

«Уни абадийликка олинглар. Уни сизга мен берганим йўқ. Уни сизга Аллоҳ берди. Уни сиздан фақат золимгина тортиб олиши мумкин», дедилар.

Сўнгра Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Билол розияллоҳу анҳуга Каъбанинг устига чиқиб намозга азон айтишни амр қилдилар. Кечаги қора қул бугун Ислом шарофати билан Аллоҳнинг уйи устида туриб, Аллоҳнинг мадҳияси бўлмиш азонни ўзининг жарангдор овози билан баралла айтган биринчи ва ягона одам бўлди. Билол Ҳабашийнинг овози илоҳий нидо билан ернинг қок марказидан атрофга ажойиб бир ҳолда тараларди.

«Аллоҳу акбар, Аллоҳу акбар,
Аллоҳу акбар, Аллоҳу акбар,
Ашҳаду аллаа илаҳа иллаллоҳ,
Ашҳаду аллаа илаҳа иллаллоҳ,
Ашҳаду анна Муҳаммадар Росулуллоҳ,
Ашҳаду анна Муҳаммадар Росулуллоҳ,
Ҳайя алас Солаҳ, Ҳайя алас Солаҳ
Ҳайя алал Фалаҳ, Ҳайя алал Фалаҳ,
Аллоҳу акбар, Аллоҳу акбар,
Лаа илаҳа иллаллоҳ».

Кечагина мушриклар томонидан одам ўрнида кўрилмай хорланган қора танли қул бугун барчадан афзал бўлиб, иймоннинг куфр устидан ғолиб чиққанлигини билдириб, Аллоҳ таолонинг уйи устидан илоҳий мадҳияни янграмоқда эди.

Кечагина мушриклар томонидан одам ўрнида кўрилмай хорланган қора танли қул бугун барчадан афзал бўлиб, Исломнинг жоҳилият устидан ғолиб чиққанлигини билдириб, Аллоҳ таолонинг уйи устидан илоҳий мадҳияни янграмоқда эди.

Кечагина мушриклар томонидан одам ўрнида кўрилмай хорланган қора танли қул бугун барчадан афзал бўлиб, нурнинг зулматлар устидан ғолиб чиққанлигини билдириб, Аллоҳ таолонинг уйи устидан илоҳий мадҳияни янграмоқда эди.

Кечагина мушриклар томонидан одам ўрнида

кўрилмай хорланган қора танли қул бугун барчадан афзал бўлиб, Ислом адолатининг куфр зулми устидан ғолиб чиққанлигини билдириб, Аллоҳ таолонинг уйи устидан илоҳий мадҳияни янграймоқда эди.

Кишилар Аллоҳнинг динига гуруҳ-гуруҳ бўлиб кира бошладилар.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг муаззинлари Билол Ҳабаший розияллоҳу анҳу эса ҳеч кимга насиб этмаган бахтга муяссар бўлган эдилар. У киши шу тариқа Макка фатҳи куни Каъбаи Муаззама устида туриб, илоҳий мадҳия— азон айтиш бахтига муяссар бўлдилар.

Шу билан бирга, Билол ибн Рабоҳ розияллоҳу анҳу Ислом умматига Каъбаи Муаззама ичида намоз ўқиш қандоқ бўлишини ривоят қилган киши ҳамдирлар. Бошқа катта саҳобалар ҳам бу масалада Билол ибн Рабоҳ розияллоҳу анҳуга шогирд эдилар. Буни куйидаги ривоятдан билиб олсак ҳам бўлади.

«Ибн Умар розияллоҳу анҳу қачон Каъбанинг ичига кирсалар, эшикка орқасини қилиб юриб борар, токи ўзи билан деворнинг орасида уч аршинча қолганда тўхтар ва Билол унга хабар берганидек, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам намоз ўқиган маконда намоз ўқир эди ва: «Бир киши Байтнинг қайси тарафида намоз ўқиса, бўлаверади», дер эди.

Бухорий ва Аҳмад ривоят қилишган.

Каъбанинг ичида намоз ўқиш ҳар бир мусулмон учун катта бахт. Каъба ўз номи билан Каъба, яъни Байтуллоҳ. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳам унинг ичида намоз ўқиганлар. У зот соллаллоҳу алайҳи васаллам билан бирга Каъба ичига Усома ибн Зайд, Усмон ибн Толҳа ва Билол ибн Рабоҳ розияллоҳу анҳум кирганлар. Сўнгра эшикни ёпиб қўйганлар. Улар Каъбаи Муаззаманинг ичида бир муддат қолиб кетганлар.

Каъбанинг ичидан қайтиб чиққанларида Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу ҳазрати Билол розияллоҳу анҳудан «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам нима қилдилар?» деб сўраганлар. Шунда Билол розияллоҳу анҳу «Бир устунни ўнг, бир устунни чап, учта устунни орт тарафларида қилиб, намоз ўқидилар», деб айтган. Ўша пайтда Байтуллоҳнинг ичида олтита устун бор экан. Кейинчалик ҳазрати Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу қачон Каъбанинг ичига кирсалар, худди Билол розияллоҳу анҳу хабар берганларидек қилиб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қилганларини такрорлашга уринар эканлар.

Буларнинг ҳаммаси Билол ибн Рабоҳ розияллоҳу анҳунинг фазллари қанчалар улуғ эканлигини яна бир бор намоён қилади.

БИРИНЧИ МУХТАРАМЛАРДАН

Билол ибн Рабоҳ розияллоҳу анҳу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам билан бирга яшаб, у зотнинг хизматларида бўлиб, ўзларидаги ихлос, такво, ибодат ва фидокорлик каби яхши хислат ҳамда ахлоқлар билан мусулмонлар оммасининг чексиз эҳтиромини қозонган биринчи шахслар сафидан ўрин олдилар. У кишини ҳамма бараварига ҳурмат-иззат қилар эди. Гоҳида билмасдан беодоблик қилиб қўйганлар ҳам дарҳол узр сўрашга ўтар эди.

Машҳур саҳобийлардан Абу Зарр розияллоҳу анҳу Билол ибн Рабоҳ розияллоҳу анҳу билан айтишиб қолганлар. Аччиқланган Абу Зарр розияллоҳу анҳу: «Эй қора хотиннинг ўғли!» деган эдилар. Иккинчи томон бу гапни иркчилик ва қуллиқда айблаш, деб тушунди ва Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга шикоят қилди.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам бу ишда Абу Зарр розияллоҳу анҳуни айбдор деб топдилар. У кишини кўрганларида қаттиқ хафа бўлдилар:

«Эй Абу Зарр, сен ичингда жоҳилият бор одам экансан», дедилар. Яъни, ҳали сенинг ахлоқингда жоҳилиятнинг ахлоқларидан бор экан-ку, дедилар.

Бу Абу Зарр Ғифорийдек киши учун қаттиқ айблов эди. У киши қилмишларига узр маъносида «У ҳам мени сўкканидан кейин унга ўша гапни айтишга мажбур бўлдим», демокчи бўлдилар. Лекин Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам бу узрни қабул қилмадилар. Яна аввалги гапларини такрорладилар ва кейин тушунтириш ибораларини ҳам айтдилар. Бу набавий насихатлар Абу Зарр Ғифорий розияллоҳу анҳуга қаттиқ таъсир қилди. Бошқа ривоятларда зикр қилинишича, у киши бориб, ҳазрати Билол розияллоҳу анҳунинг оёқлари остига тупрокқа юзларини қўйиб ётдилар ва: «Ушбу қора оёқларинг билан юзимни босиб ўтмагунингча ўрнимдан турмайман», дедилар.

Кейинчалик Абу Зарр Ғифорий розияллоҳу анҳу умрларининг охиригача ушбу ҳадисни ҳаммага айтиб, тушунтириб юрдилар ва ўзлари ҳам унга оғишмай амал қилиб ўтдилар.

Ибн Саъднинг ривоят қилишларича, Билол розияллоҳу анҳу укаси билан бир араб қабиласига совчи бўлиб бориб:

«Мен Билолман, манави укам Абдон, Ҳабашистонданмиз. Залолатда эдик, Аллоҳ ҳидоят қилди. Қул эдик, Аллоҳ озод қилди. Агар қиз берсангиз, Алҳамдулиллаҳ. Бермасангиз, Аллоҳу акбар!» дедилар.

Шунда халиги араблар «Сен акаси бўлганингдан кейин, албатта, унга қиз берамиз-да!» дейишди.

Билол ибн Рабоҳ розияллоҳу анҳу ўзлари қора танли собиқ қул бўлишларига қарамай, аслзода араб оиласидан уйланганлар. Абдуррахман ибн Авф розияллоҳу анҳунинг

сингиллари Билол ибн Рабоҳ розияллоҳу анҳу билан турмуш қурганлар.

Қуйидаги ривоят эса, Билол ибн Рабоҳ розияллоҳу анҳунинг Ислом умматининг муҳтарам зотлари рўйхатининг биринчи қаторидан жой олган оз сонли бахтиёр зотлардан бири эканликларини кўрсатади.

Али розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Албатта, ҳар бир набийга еттита нажийб ёки накийб берилди. Менга эса, ўн тўртта берилди», дедилар.

Биз (Алига):

«Улар кимлар?» дедик.

«Мен, икки ўғлим, Жаъфар, Ҳамза, Абу Бакр, Умар, Мусъаб ибн Умайр, Билол, Салмон, ал-Микдод, Абу Зарр, Аммор, Абдуллоҳ ибн Масъуд», деди».

Термизий ривоят қилган.

«Нажийб» саййид ва фозил шахс дегани. «Накийб» сўзи эса, танланган ишбоши, ёрдамчи раҳбар маъноларини англатади.

Ушбу ривоятда зикрлари келган Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга нажийб ва накийб бўлиш мартабасига эришган зотлар улуғ бахт-саодат соҳибларидир. Уларнинг ҳар бири бир олам. Асли ҳабашистонлик бўлган собиқ қул Билол ибн Рабоҳ розияллоҳу анҳунинг ана шу бир оламга татигулик зотлар қаторидан ўрин олганликлари Ислом мўъжизаларидандир.

ВИДОЛАШУВ АЗОНИ

Вақти-соати келиб, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам бу фоний дунёни тарк этдилар. Саҳобаи киромларнинг кўпчилиги у зотнинг бу дунёдан кўз юмишларини ўз тасаввурларига сиғдира олмадилар. Ҳа, бу жудоликнинг юки ниҳоятда оғир эди. Ушбу қайғуни Билол

ибн Рабоҳ розияллоҳу анҳу ҳам ғоятда оғир қабул қилдилар. У киши сарвари оламнинг муборак жасадлари ўраб қўйилган, ҳали қабрга қўйилмаган пайтда азон айтдилар:

«Аллоҳу акбар, Аллоҳу акбар,
Аллоҳу акбар, Аллоҳу акбар,
Ашҳаду аллаа илаҳа иллаллоҳ,
Ашҳаду аллаа илаҳа иллаллоҳ,
Ашҳаду анна Муҳаммадар Расулуллоҳ,
Ашҳаду анна Муҳаммадар Расулуллоҳ,
Ҳайя алас Солаҳ, Ҳайя алас Солаҳ,
Ҳайя алал Фалаҳ, Ҳайя алал Фалаҳ,
Аллоҳу акбар, Аллоҳу акбар,
Лаа илаҳа иллаллоҳ».

Билол ибн Рабоҳ розияллоҳу анҳунинг бу сафарги азонлари Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам билан видолашув азони эди.

Билол ибн Рабоҳ розияллоҳу анҳунинг бу сафарги азонлари Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳаётдан кўз юмганларидан кейинги аза ва мотам азони эди.

Билол ибн Рабоҳ розияллоҳу анҳунинг бу сафарги азонлари Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг фироқларига йиғлаш азони эди.

Билол ибн Рабоҳ розияллоҳу анҳунинг бу сафарги азонлари Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг муҳаббатлари ила ёнаётган қалбдан ҳасрат билан тўлиб чиқаётган азон эди.

Билол ибн Рабоҳ розияллоҳу анҳунинг бу сафарги азонлари бутун Ислом умматини йиғлатаётган азон эди.

Бу ҳақда Ибн Саъд раҳматуллоҳи алайҳи Мусо ибн Муҳаммад ибн Иброҳим ат-Таймийдан, у ўз отасидан куйидагиларни ривоят қиладилар:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам вафот этганларида Билол розияллоҳу анҳу азон айтди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳали қабрга қўйилмаган эдилар. Бас, у қачон «Ашҳаду анна Муҳаммадар Расулуллоҳ» деса, масжиддаги одамлар ув тортиб йиғлар эдилар».

ҲАЗРАТИ АБУ БАКР ДАВРЛАРИДА

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Рафики Аълога интиқол қилиб, бу дунёни тарк этганларидан кейин Билол ибн Рабоҳ розияллоҳу анҳуга ер юзи бошқача кўрина бошлади. У киши ҳар қадамда ўз маҳбуб пайғамбарлари Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламни эслатувчи Мадинаи Мунавварада чидаб юра олмасликларини англаб етдилар. Шунинг учун ҳам янги сайланган халифа Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анҳу у кишидан азон айтишни сўраганларида, «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан бошқага азон айтмайман», деб, узр айтдилар.

Кейинроқ янги сайланган халифа Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анҳунинг ҳузурларига келиб; Мадинадан бошқа тарафларга чиқишга рухсат сўрадилар.

Абу Бакр розияллоҳу анҳу у кишига рухсат бермадилар. Бундан Билол ибн Рабоҳ розияллоҳу анҳунинг аччиқлари чиқди ва қуйидаги ривоятда зикр қилинган гапларни айтдилар.

3042- عَنْ قَيْسٍ τ أَنَّ بِلَالَ قَالَ لِأَبِي بَكْرٍ: إِنْ كُنْتُ إِيمًا اشْتَرَيْتَنِي لِنَفْسِكَ فَأَمْسِكْنِي وَإِنْ كُنْتُ إِيمًا اشْتَرَيْتَنِي لِلَّهِ فَدَعْنِي وَعَمَلِي لِلَّهِ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

3042. Қайс розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Билол Абу Бакрга:

«Агар сен мени ўзинг учун сотиб олган бўлсанг, мени ушлаб қол! Агар сен мени Аллоҳ учун сотиб олган бўлсанг, мени Аллоҳ учун амал қилишимга қўйиб қўй!» деди».

Бухорий ривоят қилган.

Бу гапга жавобан биринчи халифа розияллоҳу анҳу:

«Эй Билол, Аллоҳ ҳаққи сенга айтаманки, менинг ёшим улғайиб қолди. Қувватим заифлашди. Ажалим яқинлашди», дедилар.

Билол ибн Рабоҳ розияллоҳу анҳу бу сўзларни эшитгандан сўнг тўхтаб қолдилар.

Шу билан бирга, бошқа ишларда фаол иштирок этдилар. Бунинг далили сифатида тарихчиларнинг «Абу Бакр Билолга: «Одамлару одамлар! Шомдаги Рум урушига кўзғолинглар!» деб жар чақиришни амр қилди», деган сўзларини келтиришимиз мумкин.

ҲАЗРАТИ УМАР ДАВРЛАРИДА

Вақти-соати келиб, ҳазрати Умар розияллоҳу анҳу халифа бўлганларида Билол ибн Рабоҳ розияллоҳу анҳу у кишидан урушга чиқишга рухсат сўрадилар. Одил халифа Билол ибн Рабоҳ розияллоҳу анҳуга урушга чиқишга изн бердилар. Уларнинг ўзаро алоқалари жуда яхши эди. Билол ибн Рабоҳ розияллоҳу анҳу ҳазрати Умарнинг нафсиятларини аъло даражада билар эдилар. Ҳатто бошқаларга у киши билан қандоқ муомала қилиш кераклиги ҳақида маслаҳатлар ҳам берар эдилар.

Ибн Саъд раҳматуллоҳи алайҳи Асламдан ривоят қилади:

«Билол розияллоҳу анҳу: «Эй Аслам! Умар билан қандоқсизлар?» деди.

«Жуда яхши! Фақат унинг ғазаби чикқанда улуғ бир иш бўлади», дедим.

«Унинг ғазаби чиққанда олдида бўлсанг, ғазабидан тушгунича Куръон ўқи», деди».

Билол ибн Рабоҳ розияллоҳу анҳу халифадан изн олганларидан кейин Шом тарафларга бориб, фатҳ ишларида фаол қатнашдилар. Худди шу Шом ерларида Билол ибн Рабоҳ розияллоҳу анҳунинг халифа Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳу билан қуйидаги ривоятда зикр қилинган тарихий учрашувлари ҳам бўлиб ўтди.

Имом Тобароний ва Абу Убайдлар Қайс ибн Абу Ҳозимдан ривоят қиладилар:

«Билол розияллоҳу анҳу Умар розияллоҳу анҳунинг олдига у Шомга келганда келди. Унинг ҳузурида лашкарларнинг амирлари бор эди.

У: «Эй Умар! Эй Умар!» деди.

Умар: «Манави Умар!» деди.

У: «Албатта, сен анавилар билан Аллоҳнинг орасидасан. Сен билан Аллоҳнинг орасида ҳеч ким йўқ. Сен олдиндагиларга, ўнг тарафингдагиларга ва чап тарафингдагиларга назар сол! Ана ўшалар, сенинг ҳузурингга келдилар. Аллоҳга қасамки! Улар фақат қуш гўшти ейдилар», деди.

Умар: «Рост айтдинг! Мен улар то мусулмонлардан ҳар бирига икки муддан буғдой ва ўшанга етарли сирка ва ёғнинг кафолатини бермагунларича, ўрнимдан турмайман», деди.

Улар: «Эй мўминларнинг амири, биз сизга кафолатини берамиз. Аллоҳ хайрни кўп ва кенг қилди», дедилар.

У: «Ундоқ бўлса, хўп!» деди.

Сўнгра у кишига «Билолга амр қилсангиз, бир азон айтса», дейишди. У киши амр қилдилар. Ҳазрати Билол розияллоҳу анҳу азон айтдилар:

«Аллоҳу акбар, Аллоҳу акбар,

Аллоҳу акбар, Аллоҳу акбар,

Ашҳаду аллаа илаҳа иллаллоҳ,

Ашҳаду аллаа илаҳа иллаллоҳ,
Ашҳаду анна Муҳаммадар Росулуллоҳ,
Ашҳаду анна Муҳаммадар Росулуллоҳ,
Ҳайя алас Солаҳ, Ҳайя алас Солаҳ,
Ҳайя алал Фалаҳ, Ҳайя алал Фалаҳ,
Аллоҳу акбар, Аллоҳу акбар,
Лаа илаҳа иллаллоҳ».

У киши азонни бошлашлари билан ҳамма йиғлашга тушди. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламни кўрган бирор одам қолмай, бутун вужудлари ила йиғладилар. Ҳаммаларининг соқоллари ҳўл бўлиб кетди. Энг қаттиқ йиғлаган одам ҳазрати Умар розияллоҳу анҳу бўлдилар. Уларни кўриб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламни кўрмаганлар ҳам йиғладилар».

Ҳазрати Билолнинг азонлари мусулмонларнинг ёдига уларнинг ҳабиблари Муҳаммад мустафо соллаллоҳу алайҳи васалламни солган эди.

Ҳазрати Билолнинг азонлари мусулмонларнинг ёдига улар вақт ўтиши билан баъзи Ислом таълимотларидан узоқлашиб бораётганларини солган эди.

Ҳазрати Билолнинг азонлари мусулмонларнинг ёдига улар доимо ўз Пайғамбарлари Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам кўрсатиб берган йўл ила боришлари лозимлигини солган эди.

Ҳазрати Билолнинг азонлари мусулмонларнинг ёдига улар дунёга берилмасликлари лозимлигини солган эди.

Билол ибн Рабоҳ розияллоҳу анҳу Шомда йигирманчи ҳижрий санада, олтмиш уч ёшларида ўша ерда тарқалган вабо касаллигидан вафот этдилар. Ҳозирда у кишининг қабрлари Димашқ шаҳрида. Аллоҳ таоло Билол ибн Рабоҳ розияллоҳу анҳудан рози бўлсин! Омин!

فضل مصعب بن عمير القرشي ط

МУСЪАБ ИБН УМАЙР АЛ-ҚУРАЙШИЙ РОЗИЯЛЛОҲУ АНҲУНИНГ ФАЗЛЛАРИ

Аллоҳ таолонинг охирги ва мукаммал дини бўлмиш Ислом барча замон ва маконларга мос эканлиги ҳақида ҳамма иттифоқ қилган. Бунга шубҳа йўқ. Биз ана шу фикрга Ислом динининг ҳамма жинсдаги, ҳамма рангдаги, ҳамма ирқдаги, ҳамма ҳолатдаги, ҳамма табақадаги кишиларга ҳам мослигини кўшимча қилмоқчимиз. Бу фикримизнинг тасдиғи сифатида Исломнинг илк даврида шу динга кирган кишиларга бир назар ташлашни таклиф қиламиз.

Улар турли-туман кишилар эдилар. Уларнинг ҳаммалари келажакда инсоният тарихидаги нодир шахсларга айландилар.

Уларнинг ҳар бирлари Ислом томонидан ер юзида икки оёғи билан юрадиган «тирик Қуръон»ларга айландилар.

Уларнинг ҳар бирлари барча замон ва маконлардаги барча кишилар уларга эргашсалар, хидоят топадиган хидоят юлдузларига айландилар.

Келажак сатрларда ана шу исломий мўъжизалардан бири ҳақида ожизона сўз юритмоқчимиз.

Бу исломий мўъжиза ўзига хосдир.

Унда иймон йўлида ноз-неъматлардан бош тортиш юз беради.

Унда Ислом учун дунёнинг барча ҳойи ҳавасларидан юз ўгириш юз беради.

Унда иймон ва Ислом учун ҳамма нарсани қурбон қилишга тайёр турадиган кишилар борлиги ҳақида сўз кетади.

Ана шу исломий мўъжизанинг тўлиқ исми Мусъаб ибн Умайр ибн Ҳошим ибн Абду Маноф ибн Абдуд Дор ибн

Қусойдир. Мусъаб ибн Умайр розияллоҳу анхунинг насаблари Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг насаблари билан Қусойда бирлашишини кўриб турибмиз.

Мусъаб ибн Умайр розияллоҳу анху Маккадаги энг обрўли, бой ва айшу ишратга берилган оилалардан бирида дунёга келдилар. У кишининг оналари Хуннос бинти Молик ўзининг шаддодлиги, удабуронлиги ва айтган гапидан қайтмаслиги билан ном чиқарган аёл эди.

Мусъаб ибн Умайр розияллоҳу анхунинг ота-онаси уни кичиклигидан ноз-неъматга буркаб ўстирдилар.

Маккада уларнинг ўғлидек эркатой бола йўқ эди.

Маккада уларнинг ўғлидек яхши еб-ичадиган бола йўқ эди.

Маккада уларнинг ўғлидек яхши кийинадиган бола йўқ эди.

Маккада уларнинг ўғлидек энг хушбўй атирларни сепадиган бола йўқ эди.

Маккада уларнинг ўғлидек хусни жамоли билан ҳаммани қойил қолдирадиган бола йўқ эди.

Уларнинг ўғли Макка мажлисларининг гули эди.

Уларнинг ўғли Макка гўзалларининг орзуси эди.

Уларнинг ўғли Макка йигитларининг ҳаваси эди.

Уларнинг ўғли Макка зодагонларининг эркаси эди.

Эркатой Мусъаб ҳеч бир йиғин ёки мажлисдан қолмас эди. Одамлар тўпланган ҳар бир жойда ҳозир нозир бўлиб, ҳамманинг ҳавасини келтириш унга ўзига хос ҳузур бахш этар эди. Шунинг учун ҳам қаерда янги йиғин бўлса, дарҳол ўша ерга етиб боришни одат қилиб олган эди.

Кунлардан бир кун Мусъаб ўз қавмида Амин лақаби ила машҳур бўлган Муҳаммад исмли кишининг пайғамбарлик даъвосини қилаётганлиги ҳақида, у ўзига эргашганлар билан яширинча Сафо яқинидаги Дорул Арқам номли жойда йиғилишлар ўтказётганлиги ҳақида хабар эшитди. У бу хабарни эшитиши билан ўша ерга

бориш ва пайғамбарлик даъвосини қилаётган Муҳаммаднинг мажлисида қатнашиб, у ердагиларнинг ҳам оғзини очириб қўйиш фикрида ёна бошлади.

Эркатой Мусъаб иложини қилиб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ўз саҳобалари билан мажлис куриб ўтирган ҳовли, Арқам ибн Абу Арқам розияллоҳу анхунинг ҳовлисига кириб борди. Одатда, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам у ерда ўз саҳобаларига Қуръони Каримдан нозил бўлган оятларни тиловат қилиб берар, уларнинг саволларига жавоб берар ва уларга бош бўлиб, намоз ўқиб берар эдилар.

Мусъаб мажлисга келиб қўшилиши билан унинг кулоқларига Ҳакиму Хобир Аллоҳ таолонинг мўъжизавий каломидан Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам тиловат қилаётган ояти карималар кирди. Ўткир зехнли Мусъаб бу калом оддий башарнинг каломи эмаслигини дарҳол сизди. У яхшироқ ўрнашиб ўтириб, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг муборак оғизларидан чиқаётган ҳар бир лафзни шавқу завқ билан илиб ола бошлади. У Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳар бир сўзларини бутун вужуди ила тинглар ва ўзига сингдирар эди.

Бу кун Мусъаб ибн Умайрнинг куни эди.

Бу кун Мусъаб ибн Умайрнинг бахти кулган кун эди.

Бу кун Мусъаб ибн Умайрнинг иймонга кириш куни эди.

Дорул Арқамга кофир-мушрик холида кириб борган Мусъаб ибн Умайр у ердан мўмин-мусулмон бўлган холида чиқиб кетди. Энди у тамоман бошқа инсонга айланган эди.

Бошқалардан қўрқмаса ҳам, забардаст онаси Хуннос бинти Молиқдан қўрққан Мусъаб ибн Умайр розияллоҳу анху ўзининг мусулмон бўлганини яширди. Аммо янги мусулмон Мусъаб ибн Умайр розияллоҳу анхунинг

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг суҳбатларига иштиёқи зўр эди. У Дорул Арқамда бўладиган яширин мажлисларнинг бирортасини ҳам қолдирмасликка ҳаракат қилди. Шу билан бирга, бор имконини ишга солиб, ўз иймонини Макка аҳлидан сир сақлашга, хусусан, онасига билдирмасликка тиришар эди.

Ўша пайтда Маккада мусулмонларнинг бирор гапини сир сақлаш амри маҳол эди. Бутун бошли шаҳар гўёки фақат мусулмонлар ҳақидаги гаплар билан яшар эди. Каттаю кичик, эркагу аёлнинг эртаю кеч гапирадиган гапи янги дин, яъни Ислом ва унинг аҳли – мусулмонлар ҳақида бўлар эди. Маккаликларнинг кўзлари мусулмонлардан бошқани кўрмайдиган, кулоқлари мусулмонлар ҳақидаги гапдан бошқани эшитмайдиган бўлиб қолган эди.

Бундай шароитда Мусъаб ибн Умайр розияллоҳу анҳунинг ҳам сири фош бўлмай қолиши амри маҳол эди. У киши ўзининг мусулмон бўлганликларини сир сақлашга ҳарчанд уринмасинлар, бари-бир бу сир тезда фош бўлди. Бир куни Мусъаб ибн Умайр розияллоҳу анҳунинг яширинча Дорул Арқамга кириб кетаётганларини Усмон ибн Толҳа кўриб қолди. Кейинроқ худди шу Усмон ибн Толҳа Мусъаб ибн Умайр розияллоҳу анҳунинг Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга ўхшаб намоз ўқиётганини ҳам кўриб қолди. Шунда у Мусъаб ибн Умайр розияллоҳу анҳунинг мусулмон бўлганига тўла ишонч ҳосил қилди ва бу хабарни зудлик билан Мусъабнинг онасига етказди.

Эркатойида пайдо бўлган ғалати ўзгаришдан ажабланиб юрган шаддод аёл дарҳол ўғлини тергашни бошлади. Иш катталашиб бориб, Мусъаб ибн Умайр розияллоҳу анҳуга ота-онаси ва Макка зодагонлари олдида нима учун мусулмон бўлганлиги ҳақида ҳисобот беришига тўғри келди. Мушрик қавм ўз аъзоларидан яна бири, ҳаммага ўрнак бўлиб юрадиган ёш йигит мусулмон бўлганига чидай олмай, хуноб эди. Уларнинг сўкишлари,

дўк-пўписалари ва дашномларига Мусъаб ибн Умайр розияллоху анху хотиржамлик билан, Қуръони Карим оятларидан тиловат қилиш ила жавоб берар эдилар. Мана шу ўзига хос тергов давомида Хуннос бинти Молик ўз ўғлини бир зарба билан оғзи-бурнини қонга белаб қўйиш мақсадида шиддат билан отилди-ю, ёш мусулмон вужудидаги салобат қаршисида шаштидан қайтиб, унинг қўли ўзига бўйсунмаган ҳолда беҳол бўлиб, пастга тушди. Шаддод хотин Хуннос бинти Молик бўш келмади. У ота-боболарининг динини тарк этиб, мусулмон бўлган бебош ўғлини ўласи қилиб калтаклашга журъат қилмаган бўлса ҳам, уни ҳеч қаёққа чиқа олмайдиган қилиб қамаб қўйишнинг йўлини топди.

Мусъаб ибн Умайр розияллоху анху онасининг қамоғида анча вақт қолиб кетди. Аммо қамоқда туриб ҳам ўз мусулмон биродарлари билан алоқани узмади. Мусъаб ибн Умайр розияллоху анху баъзи мусулмонларнинг ўз динларини сақлаш мақсадида Ҳабашистонга хижрат қилишга ҳаракат қилаётганларидан хабар топди ва иложини топиб, қочиб чиқиб, уларга қўшилиб олди. Шундоқ қилиб, Мусъаб ибн Умайр розияллоху анхунинг исми Исломда биринчи хижрат қилганлар рўйхатининг олтин саҳифаларига ёзилиб қолди. Ҳабашистонда хижратда юрган мусулмонларга «Маккадаги ҳолат яхшиланибди», деган хабар келганда Мусъаб ибн Умайр розияллоху анху ҳам баъзи биродарлари билан она шаҳрига қайтди. Аммо уларнинг умидлари пучга чиқди. Маккага келишса, аҳвол аввалгидан ҳам баттар экан. Мусъаб ибн Умайр розияллоху анху Ҳабашистонга иккинчи марта хижрат қилишга мажбур бўлди.

Мусъаб ибн Умайр розияллоху анху Ҳабашистондан иккинчи марта қайтиб келганида таниб бўлмас даражада ўзгариб кетган эди. У киши ўз ҳаётларини ҳамма тарафдан таг-туби билан ўзгартириб бўлган эди. Мусъаб ибн Умайр

розияллоху анху энди фақат Аллоҳ таоло учун нафас олар, иймон асосида ҳаёт кечирар эди. Кечагина дунё матоҳига кўмилиб юрган одам бугун мол-дунёни сариқ чақача кўрмайдиган кишига айланган эди.

Ибн Саъд раҳматуллоҳи алайҳи ўз китобларида Муҳаммад Абдарийдан, у ўз отасидан қилган қуйидаги ривоятни келтирадилар:

«Мусъаб ибн Умайр Макканинг энг ёш, энг гўзал ва энг сочи чиройли йигити эди. Ота-онаси уни ниҳоятда яхши кўрар эди. Унинг онаси ўта бой, моли кўп аёл бўлиб, унга энг чиройли ва рақиқ кийимларни кийдирар эди. У Макка аҳлининг энг хушбўй йигити бўлиб, ҳазрамий пойафзал кияр эди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам уни эслаб, «Маккада Мусъаб ибн Умайрдан кўра сочи чиройлироқ, кийими рақиқроқ ва нозу неъматга кўмилганроқ кишини кўрганим йўқ», дер эдилар. Унга Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Арқам ибн Абу Арқамнинг ҳовлисида Исломга чақираётганлари ҳақида хабар етди. У ўша ерга кириб, у зотга иймон келтирди. Қайтиб чиққанида онаси ва қавмидан кўрқиб, ислomini яширди. У Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг хузурларига махфий равишда келиб турар эди. Усмон ибн Толҳа унинг намоз ўқиётганини кўриб қолди ва онаси ҳамда қавмига хабар берди. Улар уни тутиб, қамаб кўйдилар. У Ҳабашистон томон биринчи хижратига чиққунича, маҳбус ҳолида турди. Сўнг мусулмонлар қайтганларида улар билан бирга ҳоли ўзгарган бўлиб, қайтиб келди».

Кунлардан бир кун Мусъаб ибн Умайр розияллоху анху Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг атрофларида давра қуриб ўтирган мусулмонлар томон юриб кела бошлади. Улар уни кўришлари билан кўзларини ерга тикдилар. Кўпларининг кўзларидан ёш оқа бошлади. Чунки кечагина Макканинг гули бўлиб юрган йигит бугун

етмиш ямоқ эски жилбобни кийиб олиб, озиб-тўзиб, хароб бир ҳолда келмоқда эди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам унга оҳиста назар солдилар. У зот ўз саҳобаларининг ҳолини ҳам мулоҳаза қилдилар ва кулимсираб:

«Мана шу Мусъабни Маккада бундан кўра ота-онаси нозу неъматга кўпроқ кўмган йигит йўқлигида кўрган эдим. Батаҳқиқ, у буларнинг ҳаммасини Аллоҳга ва У Зотнинг Расулига бўлган муҳаббати туфайли тарк қилди», дедилар.

Мусъаб ибн Умайр розияллоҳу анҳунинг онаси ўзининг гапига кирмай, мусулмон бўлган ва бу динидан муртад бўлишга кўнмаган ўғлига кийим-кечак ҳам, озиқ-овқат ҳам бермай қўйган эди.

Мушриклар ичида ўзига яраша обрўга эга бўлган шаддод аёл Хуннос бинти Молик ўғли Мусъаб ибн Умайр розияллоҳу анҳуни у Ҳабашистондан қайтиб келганидан сўнг яна бир бор ўз измига солишга уриниб кўрди. У гапига кирмаган, ўз динини маҳкам ушлаган ўғлини яна камаб қўймоқчи бўлди. Шунда Мусъаб ибн Умайр розияллоҳу анҳу онасига уни камашда ёрдам берадиган ҳар бир шахсни, у ким бўлишидан қатъи назар ўлдиришга қасам ичди. Ўғлининг айтганидан қайтмаслигини билган она ўз ниятидан қайтди.

Мусулмон бўлганлиги учунгина уйидан ҳайдаб чиқарилаётган Мусъаб ибн Умайр розияллоҳу анҳу онасига яқинлашиб борди-да:

«Эй онажон! Мен сизга насиҳат қилмоқчиман. Менинг сизга раҳмим келмоқда. «Лаа илаҳа иллаллоҳу Муҳаммадур Расулуллоҳ», деб шаҳодат келтиринг!» деди.

Ғазаб отига миниб олган она бу гапга:

«Юлдузлар ила қасамки, мен сенинг динингга кирмайман! Мени мияси айниган дейишсинми?! Ақли заиф дейишсинми?!» деб, дод солди.

Шундай қилиб, Мусъаб ибн Умайр розияллоҳу анҳу оч-наҳор, юпун ҳолида ҳаёт кечири бошлади. У егани таом, кийгани кийим топа олмаса ҳам, бахтиёр эди. Унинг учун иймони ҳамма нарсадан қимматлироқ эди.

БИРИНЧИ ЭЛЧИ

Ҳаж мавсумида одамларни ўз динига тарғиб қилиб юрган Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламни кўриб, яҳудийлар васф қилган охирзамон пайғамбари шу киши эканликларига ишонч ҳосил қилган бир гуруҳ ясриблик араблар иймон келтириб, янаги ҳаж мавсумида қайта учрашишга ваъдалашиб кетган эдилар.

Келаси ҳаж мавсумида ўша ваъдалашилган жойга ясрибликлардан ўн икки киши келишди. Яна «Ақаба»да Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам билан учрашишди. Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам улардан байъат олдилар.

Мазкур мусулмонлар ўз юртларига қайтаётганларида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам уларга Мусъаб ибн Умайр розияллоҳу анҳуни кўшиб бердилар ва у кишига одамларга Қуръон ўқитиш, Исломдан таълим бериш ва дин аҳкомларини ўргатишни топширдилар.

Мусъаб ибн Умайр розияллоҳу анҳу ва ясриблик мусулмонлар аҳолини Исломга чақиришда жонбозлик кўрсатдилар. Мусъаб ибн Умайр розияллоҳу анҳу Пайғамбар алайҳиссаломнинг тавсиялари бўйича иш олиб борар эдилар. У киши одамларга Қуръон ўқитиш, Ислом таълими бериш ва дин аҳкомларини ўргатишни ажойиб услуб билан йўлга қўяр эдилар. Гоҳида баъзи одамлар у кишини ўлдирмоқчи бўлиб, қурол кўтариб келсалар-да, Мусъаб ибн Умайр розияллоҳу анҳунинг ширин муомаласи, қироати ва Ислом ҳақидаги сўзларидан кейин кўнгиллари эриб, мусулмон бўлиб, у киши нима топшириқ

берса, ўшани сўзсиз бажарадиган бўлиб, қайтиб кетар эдилар.

Ислом Ясриб бўйлаб, мисли кўрилмаган тезликда тарқалиб борар эди. У ердаги бош қабилалар—Авс ва Хазражнинг кўплаб одамлари, жумладан, Саъд ибн Муоз ва Усайд ибн Ҳузайр каби ўз қавмининг улуғлари ҳам Исломга кирдилар. Бани Ашҳалнинг ҳаммаси битта ҳам қолмай, мусулмон бўлдилар. Хуллас, Ясрибда Ислом кирмаган оила қолмади.

Имом Тобароний Урва розияллоҳу анҳудан қилган узун ривоятда жумладан, қуйидагилар зикр қилинади:

«Бас, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам уларга Мусъаб ибн Умайр розияллоҳу анҳуни юбордилар. У Бани Ғанамлик Асъад ибн Зирораникига тушди. У одамларни Исломга чақира бошлади. Ислом тарқалиб, унинг аҳли кўпая бошлади. Улар ўз ишларини махфий равишда олиб борар эдилар».

Ибн Исҳоқ раҳматуллоҳи алайҳи Абдуллоҳ ибн Абу Бакр ибн Муҳаммад ибн Амр ибн Ҳазмдан ва бошқалардан ривоят қиладилар:

«Асъад ибн Зирора Мусъаб ибн Умайр розияллоҳу анҳуни Бани Абдулашҳал ва Бани Дуфарнинг турар жойларига олиб борди. Саъд ибн Муъоз Асъад ибн Зироранинг холаваччаси эди. Бас, Асъад ибн Зирора уни Бани Дуфарнинг боғларидан бирига олиб кирди. Марақ кудуғи ёнида ўтирдилар. Икковларининг олдиларига мусулмон бўлган кишилар йиғилишди. Ўша пайтда Саъд ибн Муъоз ва Усайд ибн Ҳузайрлар ўз қавмлари Бани Абдулашҳалнинг улуғлари эдилар. Икковлари ҳам ўз қавмининг динидаги мушриклар эдилар. Уларга бўлаётган ишнинг хабари келганда Саъд Усайдга:

«Отанг ўлгур! Анави юртимизга келиб заифларимизнинг бошини айлантираётган икки кишининг олдида бор! Икковини сўкиб, диёримизга келишларини

ман қил! Агар ўзинг билганингдек, Асъад ибн Зирора қариндошим бўлмаганида, нима қилишни ўзим билардим. У холамнинг ўғли. Унга бир нарса дея олмайман», деди.

Усайд ибн Хузайр найзасини олиб, улар томон юриб кетди. Асъад ибн Зирора уни кўриши билан Мусъабга:

«Манави келаётган ўз қавмининг улуғи. Аллоҳ учун унга тўғри гапир», деди.

«Агар ўтирса, у билан гаплашаман», деди Мусъаб.

У келиб, икковларининг устида тўхтади-да, таҳдид ила:

«Икковингни бизга нима олиб келди?! Заифларимизнинг бошини айлантирмоқдасанлар?! Агар жонларингдан умидларинг бўлса, бизга яқинлашмаларинг!» деди.

«Аввал ўтириб, бир эшитиб кўрсанг бўлармиди. Агар бу ишдан рози бўлсанг, қабул қилар эдинг. Агар ёқтирмасанг, ўзинг ёқтирмаган нарсани тарк қилар эдинг», деди Мусъаб.

«Инсоф қилдинг!», деди у ва найзасини санчиб қўйиб, икковларининг ёнига ўтирди. Мусъаб унга Ислом ҳақида сўзлаб берди. Кейин Қуръон қироат қилиб берди.

Икковлари кейинроқ бу ҳолни эслаб:

«Ўшанда унинг гапиришидан олдин юзидан Исломнинг шуъласини кўриб турар эдик», дер эдилар.

«Бу қандоқ ҳам гўзал! Бу қандоқ ҳам ажойиб! Бу динга кирмоқчи бўлганингизда қандоқ қиласизлар?!» деб сўради у.

«Ғусл қиласан. Покланасан. Кийимингни поклайсан. Сўнгра ҳақ шаҳодатни келтирасан. Кейин намоз ўқийсан», дедилар икковлари. У туриб, ғусл қилди. Кийимини поклади. Сўнгра ҳақ шаҳодатни келтирди. Кейин икки рақъат намоз ўқиди ва икковларига қараб:

«Ортимда бир киши қолган. Агар у иккингизга эргашса, унинг қавмидан бирор киши қолмай, сизларга эргашади. Мен уни сизларнинг ҳузурингизга юбораман. У

Саъд ибн Муъоздир», деди. Сўнгра найзасини олиб, ўз мажлисларида ўтирган Саъд ва унинг қавми томон юриб кетди. Унинг келаётганига назар солган Саъд ибн Муъоз:

«Аллоҳ номи ила қасам ичаманки, Усайд сизнинг олдингиздан кетган юздан бошқа юз билан келмоқда», деди. У етиб келиб, мажлисда ўтирганларнинг олдида тўхтаганида Саъд унга:

«Нима қилдинг?» деди.

«Иккала одам билан гаплашдим. Мен уларда бир ёмонлик кўрмадим. Мен уларни қайтардим. Улар «Сен ёқтирган нарсани қиламиз», дейишди. Менга айтилишича, Бани Ҳориса Асъад ибн Зирорани ўлдиргани чиқибдилар. Улар сенинг холангнинг ўғли эканлигини билиб, сени ҳақоратламоқ учун шундоқ қилмоқчи эканлар», деди у.

Ўзига Бани Ҳориса ҳақида зикр қилинган нарсадан ғазабланган Саъд ибн Муъоз ғазаб билан шошилиб, ўрнидан турди-да, найзасини қўлига олиб:

«Аллоҳга қасамки, ҳеч нарсани эплай олмабсан!» деди. Сўнгра Саъд ҳалиги икки киши томон юриб кетди. У икковларининг бамайлихотир ўтирганларини кўриши билан Усайд бу икковларининг сўзини эшитишини ирода қилганини тушуниб етди. У келиб, Асъад ибн Зирорага дўк ура кетди:

«Аллоҳга қасамки, эй Абу Умома! Аллоҳга қасамки, агар орамингда қариндошлик бўлмаганида, мендан яхшилик кўрмас эдинг! Сизлар бизнинг юртимизга биз ёқтирмаган нарсани олиб келасизларми ахир?!» деди.

Ундан олдин Асъад Мусъабга:

«Аллоҳга қасамки, олдинга бир саййид келмоқда. Агар у сенга эргашса, унинг қавмидан ҳеч ким сенга хилоф қилмайди», деган эди. Мусъаб Саъдга мулоимлик билан:

«Аввал ўтириб, бир эшитиб кўрсанг бўлармиди. Агар бу ишдан рози бўлсанг, қабул қилар эдинг. Агар ёқтирмасанг, ёқтирмаган нарсангни сендан узоқ қилар

эдик», деди.

«Инсоф қилдинг», деди у ва найзасини санчиб қўйиб, икковларининг ёнига ўтирди. Мусъаб унга Ислом ҳақида сўзлаб берди. Қуръон қироат қилиб берди. Мусо ибн Уқбанинг айтишича, ўшанда у «Зухруф»нинг аввалини ўқиган экан.

«Ўшанда унинг гапиришидан олдин юзидан Исломнинг ишроқини кўриб турар эдик», деди у. Кейин у икковларига:

«Агар мусулмон бўлмоқчи, бу динга кирмоқчи бўлсангиз, қандоқ қиласизлар?!» деди.

«Ғусл қиласан. Покланасан. Кийимингни поклайсан. Сўнгра ҳақ шаҳодатни келтирасан. Кейин икки ракъат намоз ўқийсан», дедилар икковлари. У туриб, ғусл қилди. Кийимини поклади. Сўнгра ҳақ шаҳодатни келтирди. Кейин икки ракъат намоз ўқиди ва найзасини қўлига олиб, қавми мажлис куриб ўтирган жойга қайтиб кета бошлади. У билан бирга Усайд ибн Ҳузайр ҳам кетди.

Унинг келаётганига назар солган қавми:

«Аллоҳ номи ила қасам ичамизки, Саъд сизнинг олдингиздан кетган юздан бошқа юз билан келмоқда», дедилар. У етиб келиб, мажлисда ўтирганларнинг олдида тўхтади-да:

«Эй Бани Абдулашҳал! Мени ўз ичингизда ким деб биласизлар?!» деди.

«Сен саййидимизсан! Ичимизда раъйи афзалимизсан! Энг яхши хислатлигимизсан!» дейишди.

«Аллоҳга қасамки, токи Аллоҳга ва Унинг Расулига иймон келтирмагунингизча эркагингизнинг ҳам, аёлингизнинг ҳам каломи мен учун ҳаромдир», деди у.

Аллоҳга қасамки, Абдулашҳал диёрида кечкурунгача бирорта эркак ёки аёл қолмай, барчалари мусулмон бўлдилар. Саъд ва Мусъаб Асъад ибн Зироранинг уйига қайтиб бордилар ва ўша ерда одамларни Исломга

чақирдилар. Ансорийларнинг уйларида мусулмони йўқ бирорта ҳам уй қолмади. Магар, Умайя ибн Язийд, Хотам, Воил ва Воқифларнинг хонадонлари бундан мустасно эди. Улар Авслик эдилар».

Яна ҳаж мавсуми қайтиб келди. Мусъаб ибн Умайр розияллоҳу анҳу бошлиқ ясриблик мусулмонлар киши билмас тариқа ўз қавмларининг мушрикларига қўшилиб, ҳажга келдилар. Одамлар билан бирга ҳаж қилдилар. Арофатдан кейин шайтонга тош отиш вақти келганда Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам билан Ақабада учрашишга келишишди. Учрашув кечаси бўлганда ҳаммалари ўз қавмлари билан ухлаш учун ётдилар. Кечанинг учдан бири ўтганидан кейин битта-битта бўлиб, ҳеч кимга билдирмасдан учрашув жойига кела бошладилар.

Тўпланиб бўлгач, қарасалар, етмиш уч эркак ва икки аёл: Насиба бинти Каъб ва Асмаа бинти Амр ибн Адийлар эканлар.

Ҳаммалари Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламни кута бошладилар. Бир пайт у зот келаётганларини пайқадилар. Ёнларида бир киши ҳам бор эди. Яқинроқ келишганда бу одам Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг амакилари Аббос эканлиги маълум бўлди.

Орада сўзлашув бўлиб ўтди. Мусулмонлар Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам нимани талаб қилсалар, ўшанга тайёр эканликларини билдирдилар. Шунда Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам улардан ўз ичларидан ўн иккита нақиб сайлашларини сўрадилар. Улар ўн икки кишини танладилар. У зот нақибларга:

«Сизлар ўз қавмингизга худди Ййсо ибн Марямнинг ҳаворийлари кафил бўлганидек кафилсизлар. Мен ўз қавмимга кафилман», дедилар.

Кейин Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам уларга Қуръон тиловат қилдилар. Уларни Аллоҳга чақириб,

Исломга тарғиб қилдилар ва:

«Аёлларингиз ва болаларингизни нимадан ҳимоя қиладиган бўлсангиз, мени ҳам ўшандан ҳимоя қилишингиз шарти ила сизларнинг байъатингизни қабул қиламан», дедилар.

Бароо ибн Маърур Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг кўлларини олиб, биринчи бўлиб байъат қилди. Кейин ҳамма бирма-бир байъат қилиб чиқди. Сўнгра Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам уларга:

«Энди жойларингизга бораверинглар», дедилар.

Мусъаб ибн Умайр розияллоҳу анҳу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ишончларини тўла оқлаган эдилар. Кўпгина катта саҳобийлар туриб, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам Мадинага устозликка айнан Мусъаб ибн Умайр розияллоҳу анҳуни танлаганликлари бежиз эмас экан. Мусъаб ибн Умайр розияллоҳу анҳунинг ёлғиз ўзлари иймон ва эътиқод ила олиб борган ишлари ўз самарасини берди.

Бу йўлда Аллоҳ таолонинг иноятидан сўнг биринчи устоз Мусъаб ибн Умайр розияллоҳу анҳунинг сабр-матонатлари, тинимсиз меҳнатлари катта иш берган эди. Айниқса, у кишининг шахсий фазилатлари, ҳусни хулқлари алоҳида мактовга лойиқдир. Чунки ҳусни хулқ ҳар бир устоз учун муҳим шартлардан ҳисобланади. Аллоҳ таоло бу масалада Мусъаб ибн Умайр розияллоҳу анҳуни кам қилмаган эди.

Мусъаб ибн Умайр розияллоҳу анҳунинг хулқлари ҳақида Ибн Саъд раҳматуллоҳи алайҳи Омир ибн Робийъа розияллоҳу анҳудан қуйидагиларни ривоят қиладилар:

«Мусъаб ибн Умайр розияллоҳу анҳу Исломга кирганидан бошлаб, то Уҳудда қатл қилингунича менинг дўстим ва оғайним бўлган эди. Биз билан икки марта Ҳабашистон ҳижратига чиқди. Қавм орасида у менинг рафиқим бўлган эди. Ундан кўра хулқи яхшироқ ва хилофи

камроқ одамни кўрмадим».

Ана шундай хулқ эгаси бўлмиш Мусъаб ибн Умайр розияллоху анхунинг чақириқлари сабабли Ясриб арабларининг кўпчилиги мусулмон бўлиб, узоқ вақт азоб-укубатда қолган Пайғамбар соллаллоху алайҳи васаллам бошлиқ маккалик мусулмонларнинг ҳижрат қилишлари учун муносиб жой ва қавм ҳозирланди.

Барча нарса тайёр бўлганидан сўнг ҳижратга изн берилди. Мусулмонлар аста-секин Ясриб томон ҳижрат қила бошладилар. Мусъаб ибн Умайр розияллоху анху бошлиқ ясриблик мусулмонлар ўз дин қардошларини мисли кўрилмаган очик қалб билан кутиб олиб, жойлаштира бошладилар. Пайғамбар соллаллоху алайҳи васаллам ҳижрат қилиб келганлиридан кейин эса, улар алоҳида жамият бўлиб яшай бошладилар. Ана шу пайтда ҳам Мусъаб ибн Умайр розияллоху анху ўзларининг зоҳидлик ҳаётларини қўймадилар. Ўзлари учун эмас, дину диёнат учун яшашларини давом эттирдилар.

Имом Термизий, Абу Яъло ва Ибн Роҳавайҳлар ҳазрати Али розияллоху анхудан ривоят қиладилар:

«Қишнинг совуқ кунларидан бирида очликка чидай олмай, кўчага чикдим. Совуқ мени кучсизлантирган эди. Уйимдаги ошланган терини олиб, тешиб, бошимдан ўтказдим ва иссиқ бўлсин, деб, кўксимга боғлаб олдим. Аллоҳга қасамки, уйимда егулик бирор нарса йўқ эди. Набий соллаллоху алайҳи васалламнинг уйларида бирор нарса бўлганида ҳам билар эдим. Бас, Мадинанинг четроғига чикдим. Боғида юрган бир яҳудийни девор тешигидан кўриб қолдим. У менга:

«Эй аъробий, сенга нима бўлди?! Бир дона хурмога бир пақир сув тортиб берасанми?» деди.

«Ҳа. Эшикни оч», дедим. У эшикни очди. Мен кирдим. Бир пақир сув тортсам, у бир дона хурмо берар эди. Кафтим хурмога тўлганда:

«Бўлди. Етади!» дедим ва уларни едим. Устидан сувни ичиб олиб, Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг хузурларига келдим. Масжидга кириб, у зотнинг олдиларига ўтирдим. У киши бир тўп саҳобалари билан эдилар. Бир пайт хузуримизга ямоқ босган чопонини кийиб олган Мусъаб ибн Умайр розияллоҳу анҳу келиб қолди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг кўзлари унга тушиши билан аввал қандоқ нозу неъматларга бурканиб юрганини эсладилар ва ҳозирги ҳолини кўриб, кўзларига ёш келиб, йиғлаб юбордилар. Сўнгра у зот:

«Сизлар эрталаб бир сарпо, кечқурун бошқа сарпо киядиган бўлганингизда, уйингизга худди Каъбага парда тутилгандек парда тутиладиган бўлганда ҳолингиз қандоқ бўларкин?» дедилар.

«Ундок кунда биз яхшиликда бўламиз. Маишатимиз кифоя қилиб, ибодатга фориғ бўламиз», дедик.

«Йўқ! Бугун сизлар ўшандок кундаги ҳолингиздан яхшироқсизлар», дедилар».

Имом Байҳақий ва Тобаронийлар Умар розияллоҳу анҳудан ривоят қиладилар:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Мусъаб ибн Умайр розияллоҳу анҳунинг юриб келишига назар солдилар. Унинг устида белига боғлаб олган пўстак бор эди. У зот:

«Манави Аллоҳ қалбини мунаввар қилганга назар солинглар. Мен уни ота-онаси энг яхши таом ва шаробга кўмиб ташлаганини кўрганман. Мен унинг устида икки юз дирҳамга сотиб олган сарпосини кўрганман. Аллоҳнинг муҳаббати ва Унинг Расулининг муҳаббати буни сиз кўриб турган ҳолатга чақирди», дедилар.

Имом Ҳоким Зубайр розияллоҳу анҳудан ривоят қиладилар:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Қубода бир

гурух кишилар билан ўтирган эдилар. Мусъаб ибн Умайр розияллоху анху баданини тўлиқ тўсмайдиган бир чопонни кийиб олиб, келиб қолди. Одамлар бошларини пастга эгдилар. У келиб салом берди. Улар алик олдилар. Набий соллаллоху алайҳи васаллам у ҳақда яхши ва мақтов сўзларини айтдилар-да:

«Мен буни ота-онаси Маккада икром қилганини, неъматлантирганини кўрганман. Қурайшнинг йигитлари ичида бунга ўхшаш йигит йўқ эди. Сўнгра Аллоҳнинг розилиги ва Расулининг нусрати учун ўша нарсаларни тарк қилди», дедилар».

БИРИНЧИ БАЙРОҚДОР

Мусъаб ибн Умайр розияллоху анхунинг зоҳидлиги ва тақводорлиги ҳақиқий ижобий сифатлардан эди. Шунинг учун ҳам Аллоҳнинг йўлида уруш қилиш фарз бўлганда у киши биринчилардан бўлиб, отилиб чиқдилар. Мусъаб ибн Умайр розияллоху анху оддий мужоҳид бўлибгина қолмадилар, балки Ислом тарихидаги биринчи урушнинг биринчи байроқдори бўлиш бахтига сазовор бўлдилар.

Бадр уруши куни ансорийлар номидан гапирган Саъд ибн Муоз розияллоху анхунинг нутқлари тамом бўлганидан сўнг Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам:

«Қани, Аллоҳнинг баракоти билан юринглар! Аллоҳ менга икки тоифадан бирини ваъда қилди. Аллоҳга қасамки, мен у қавмнинг йиқиладиган жойларини кўраётгандекман!», дея мужда бердилар.

Одамлар жангга дуч келишларини, улар қасд қилган карвон аллақачон ўтиб кетганини англадилар. Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламнинг гаплари қалбларда нусрат келишига ишонч туғдирди.

Ўша куни Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи васаллам байроқ тикишга амр этдилар. Байроқлар учта эди. Бирини

Мусъаб ибн Умайр розияллоху анҳу кўтариб юрди. Қолган иккитасининг ранги қора бўлиб, уларни Али ибн Абу Толиб ва Саъд ибн Муозлар кўтаришди.

Шунингдек, курул ҳам ошкор қилинди. Ҳолбуки, Мадинадан чиққанларида байроқ тикилмаган эди. Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам Рамазоннинг ўн еттинчи куни, жума кечаси, хуфтон пайтида Бадрнинг қуйи томонига келиб тушдилар.

Мусъаб ибн Умайр розияллоху анҳу Бадр урушида мусулмон лашкарнинг байроқдорига муносиб шахс сифатида барчага ўрнак кўрсатиб, фаол иштирок этдилар. Бу жангда мушриклардан етмиш киши асир тушди. Расулуллоҳ алайҳиссалом асирларни саҳобаларга тарқатдилар ва уларга яхши муомалада бўлишни тайинладилар. Мусъаб ибн Умайр розияллоху анҳу асирлар масаласида ҳам ҳақиқий мўмин қилиши лозим бўлган ишни қилдилар. Бу ҳақда тарихчиларимиз қуйидагиларни ривоят қиладилар:

«Мусъаб ибн Умайр розияллоху анҳу ўтиб кетаётса, туғишган укасини бир ансорий асир қилиб олиб кетаётган экан. Унга қараб:

«Буни маҳкам ушла, онасининг мол-дунёси кўп. Сендан сотиб олиши мумкин», деди.

Ўша асир, яъни Абу Азиз ибн Умайр айтадики:

«Мени Бадрда ушлаб, ансорийлар яшайдиган жойга олиб келишди. Агар уларга бирор егулик келтирилса, нонини менга бериб, ўзлари хурмо ер эдилар. Кимнинг кўлига нон тушса, менга келтириб берар эди. Мен нонни қайтарсам, улар қўл ҳам теккизишмас эди».

ШАҲИДИ АЪЛО

Бадр урушида раҳбарларидан ажраб қолган Қурайш қабиласига Абу Суфён ибн Ҳарб бошлиқ бўлиб қолди. У

одамларини мусулмонлардан ўч олишга чақира бошлади. Бу орада Қурайшнинг бутун бошли бир карвони мусулмонлар қўлига тушиш арафасида базўр қутулиб қолди. Шунда мушриклар ўша карвондаги ҳамма мол-мулкларни мусулмонларга қарши урушга сарфлашга аҳд қилишди. Абу Суфён Қурайшдан ва Қурайш билан шартнома тузганлардан ҳамда Аҳбош деган жойда аҳдлашилгани учун «Аҳобийш» номи билан машҳур бўлган араблардан жами уч мингтача одам тўплади.

Ҳижратнинг учинчи йили Шаввол ойида мушрикларнинг лашкари йўлга чиқди. Қочиб кетишларнинг олдини олиш ва шижоатлантириб туриш учун хотинларини ҳам ўзлари билан бирга олиб чиқдилар.

Улар Мадинаи Мунавварага қараб юриб келиб, Уҳуд тоғи яқинига тушдилар.

Пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссалату вассалом саҳобалар билан «Душманга қарши чиқиш керакми ёки Мадинадан чиқмай туриш яхшими?» деган масалада маслаҳат қилдилар.

У зотнинг ўзларининг фикрларича, Мадинадан чиқмасдан, тўсиқлар ҳосил қилиб туриш, агар душман бостириб кирса, тор кўчаларга кираверишда уруш қилиш, аёллар эса, уйларнинг устидан ёрдам беришлари керак эди.

Лекин Бадр урушида қатнаша олмай қолган кўпчилик саҳобалар, айниқса, ёшлар қарши чиқишни сўраб, маҳкам туриб олдилар.

Кўпчиликнинг фикри шу бўлиб кўринди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ўринларидан туриб, Оиша онамизнинг хужраларига кириб, совутларини кийиб чиқдилар.

Бу пайт ҳалиги одамлар ҳам шаштларидан тушиб қолган эдилар. Улар: «Биз Аллоҳнинг Расулини Мадинадан чиқишга мажбур қилибмиз-ку», дедилар-да:

«Эй Аллоҳнинг Расули, агар Мадинада қолмоқчи

бўлсангиз, қолаверинг», дейишди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Набий совутини кийганидан кейин у билан душман орасида Аллоҳнинг ҳукми чиқмагунча ечмайди», дедилар.

Пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссалом минг нафар саҳоба билан чиқдилар. Абдуллоҳ ибн Умму Мактум розияллоҳу анҳуга Мадинада қолганларга жамоат намозини ўқиб бериб туришни буюрдилар.

Йўлда Пайғамбар алайҳиссалом:

«Ким бизни уларга яқин жойдан бошлаб чиқа олади?» дедилар. Ансорийлардан бир киши водийнинг бир тарафидан бошлаб, Уҳуд тоғига яқин жойдан олиб чиқди.

Уҳуд тоғига орқаларини қилиб жойлашдилар. Пайғамбар алайҳиссалом амр бермагунларича ҳеч ким уруш қилмаслигини тайинладилар. Бу ишлар жума куни кечки пайт бўлди.

Шанба куни эрталабдан Пайғамбар алайҳиссалом етти юз кишини урушга тайёрлай бошладилар. Элликта отлиқ, элликта камончи бор эди. Уларга Абдуллоҳ ибн Жубайр розияллоҳу анҳуни бошлиқ этиб тайинладилар. У кишига ва аскарларига эгаллаб турган жойларидан жилмасликни амр қилдилар:

«Агар кушлар келиб аскарни олиб қочаётганини кўрсангиз ҳам, жойингизни тарк этманг», деб таъкидладилар.

Улар мусулмонлар аскарининг орқа томонини кўриқлашлари керак эди. Камончиларга мушрикларни мусулмонлар ортидан келтирмай, камондан ўққа тутиб туришни топширдилар.

Расулуллоҳ алайҳиссалоту вассалом иккита совутда чиқдилар. Байроқни Мусъаб ибн Умайр розияллоҳу анҳуга бердилар. Бир қанотга Зубайр ибн Аввомни, иккинчи қанотга Мунзир ибн Амрни бошлиқ қилдилар.

Мусулмонлар Уҳудда шиддатли жанг қилдилар.

Айниқса, Абу Дужона Ансорий, Толҳа ибн Убайдуллоҳ, Ҳамза ибн Абдулмуттолиб, Али ибн Абу Толиб, Назр ибн Анас, Саъд ибн Робеълар катта жасорат кўрсатдилар.

Куннинг биринчи ярмида мусулмонлар кофирлардан ғолиб келишди. Мушрикларнинг бошлиқларидан етмиш киши қатл этилди. Улар енгилиб, ортга қараб қоча бошладилар. Қочиб-қочиб, аёллари турган жойгача бордилар. Аёллар ҳам қочишга тайёрланиб, кийимларини йиғиштира бошладилар.

Мушрикларнинг енгилиб қочаётганини кўрган камончилар Пайғамбар алайҳиссалом қимирламай туришни тайинлаб қўйган жойларини ташлаб кетдилар.

Улар бир-бирларига:

«Қаранглар, ўлжа, ўлжа!» деб қичқиришар эди.

Амирлари Пайғамбар алайҳиссаломнинг шартларини эсларига солишса ҳам, кўнмадилар. Мушриклар батамом енгилиб бўлди, деб гумон қилиб, ўлжа йиғишга киришиб кетдилар ва Уҳуд томонни очик қолдирдилар.

Шу пайт Холид ибн Валид фурсатни ғанимат билиб, мушрикларнинг отлиқларини худди ўша ерга бошлади. У ердан ўтиб, мусулмонларнинг орқа томонларидан бостириб кирди. Холид ибн Валид бошлиқ отлиқлар мусулмонлар устига бостириб келганини кўрган қочиб кетаётган мушриклар ҳам ўзларини ўнглаб, яна уруш майдонига юзландилар. Натижада мусулмонлар қуршовда қолдилар.

Ҳамма нарса тескарисига айланиб, мусулмонлар енгилар бошладилар. Уларнинг сафида саросима бошланди. Қўркув ҳукм суриб, тартибсизлик юз бера бошлади. Ҳеч ким бундай бўлишини кутмаган эди.

Мусулмонлар ичида шаҳидлар кўпайди. Мушриклар Пайғамбаримиз алайҳиссалом томонга ҳужум бошладилар. У зот оз сонли кишилар ҳимоясида эдилар. Уларнинг ҳам кўпчилиги ўз Пайғамбарларининг ҳимоясида мардонавор

жанг қилиб, шаҳид бўлдилар. Мушриклар асосий эътиборни Расулulloҳ алайҳиссаломга қаратдилар. Улар Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга зарар етса, мақсадларига эришишларини яхши билар эдилар.

Ана шундай оғир пайтда мусулмонларнинг байроқдори Мусъаб ибн Умайр розияллоҳу анҳу хавф-хатарни чуқур хис қилдилар ва қўлларидаги байроқни баланд кўтариб, шердек наъра тортиб, такбир айтиб, мисли қўрилмаган жанг қилдилар. У кишининг бутун фикру зикрлари мушриклар эътиборини Набий соллаллоҳу алайҳи васалламдан чалғитиб, ўзларига қаратиш эди. Мусъаб ибн Умайр розияллоҳу анҳу бир ўзлари худди бутун бошли бир лашкардек жанг қилар эдилар. У киши бир қўллари билан байроқни авайлаб кўтариб олиб, иккинчи қўллари билан душманни аёвсиз қирар эдилар. Мусъаб ибн Умайр розияллоҳу анҳу ўз мақсадларига етдилар. Мушриклар эътиборини ўзларига қаратдилар. Келинг, яхшиси гапни ўша тарихий жанг иштирокчисидан, яъни, Мусъаб ибн Умайр розияллоҳу анҳунинг нодир қахрамонлигининг жонли гувоҳидан эшитайлик.

Ибн Саъд Иброҳим ибн Муҳаммад ибн Шурҳабийл ал-Абдарийдан, у киши ўз отасидан ривоят қиладилар:

«Уҳуд куни байроқни Мусъаб ибн Умайр розияллоҳу анҳу кўтарди. Мусулмонлар саросимага тушганларида Мусъаб байроқ ила собит турди. Чавандозлардан Ибн Қумайъа унинг устига бостириб келиб, ўнг қўлига зарба бериб, кесиб ташлади. Мусъаб «Муҳаммад бир расул, холос. Ундан аввал ҳам расуллар ўтган!», деди ва байроқни чап қўли билан кўтарди. Мушрик унинг чап қўлини ҳам кесиб ташлади. У эгилиб, байроқни икки тирсаги билан кўтариб, «Муҳаммад бир расул, холос. Ундан олдин ҳам расуллар ўтган!», деб бораверди. Сўнгра мушрик унга найза билан ҳамла қилди. Найза санчилганидан кейин Мусъаб йиқилди ва байроқ тушди».

Ҳа, Уҳуд урушида мусулмонларнинг байроқдори бўлган улкан саҳобий Мусъаб ибн Умайр розияллоҳу анҳу ҳам шаҳиди аъло бўлдилар. У киши мусулмон бўлишларидан олдин Қурайшнинг энг эркатой ва нознеъматга қўмилган, егани олдида, емагани ортида, зару кимҳобларга бурканган йигитларидан бири эдилар. Шаҳид бўлганларида эса у зотга ўзлари кийиб юрган чопондан бошқа кафанлик топилмади. Чопонни бош томонига тортсалар, икки оёқлари очилиб қолди. Оёқларига тортсалар, бошлари очилиб қолди. Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«У билан бошини ёпинглар, оёғига изхир ўсимлигидан қўйинглар», деб амр қилдилар.

Бу ҳақда ўша ҳодисанинг жонли гувоҳи Ҳаббоб ибн Арт розияллоҳу анҳу қуйидагиларни айтадилар:

3043- عَنْ حَبَّابٍ τ قَالَ: هَاجَرْنَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ρ نَبَغِي وَجَهَ اللَّهِ فَوَقَعَ أَجْرُنَا عَلَى اللَّهِ فَمِنَّا مَنْ مَاتَ وَمَنْ يَأْكُلُ مِنْ أَجْرِهِ شَيْئًا وَمِنَّا مَنْ أَيْنَعَتْ لَهُ ثَمَرَتُهُ فَهُوَ يَهْدِيهَا وَإِنَّ مُضْعَبَ بْنِ عُمَيْرٍ مَاتَ وَمَنْ يَتْرُكُ إِلَّا ثَوْبًا كَانُوا إِذَا غَطُّوا بِهِ رَأْسَهُ خَرَجَتْ رِجْلَاهُ وَإِذَا غَطُّوا بِهِ رِجْلَيْهِ خَرَجَ رَأْسُهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ρ: غَطُّوا رَأْسَهُ وَاجْعَلُوا عَلَى رِجْلَيْهِ الْإِذْخِرَ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَابْنُ خَرَّازٍ.

3043. Ҳаббоб розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам билан бирга Аллоҳнинг розилигини тилаб, ҳижрат қилдик. Бизнинг ажримиз Аллоҳнинг зиммасига тушди. Бас, биздан ажридан бирор нарсани емай ўлганлар ҳам бўлди. Биздан кимнингдир меваси пишиб етилди ва ул

уни териб олди. Мусъаб ибн Умайр ўлганда бир дона кийимдан бошқа нарсани қолдирмади.

У билан бошини ёпсалар, икки оёғи очилиб қолди. У билан оёқлари ёпилса, боши очилиб қолди. Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«У билан бошини ёпинглар, оёқларига изхир ўсимлигидан қўйинглар», деб амр қилдилар.

Термизий ва Бухорий ривоят қилишган.

Мусъаб ибн Умайр розияллоҳу анҳу шаҳиди аъло бўлганларида ёшлари қирқда эди.

Уламоларимиз:

«Аллоҳ таолонинг Аҳзоб сурасидаги:

«Мўминлардан Аллоҳга берган ваъдаларига содиқ қолган кишилар бордир. Бас, улардан баъзилари ажалини топди. Баъзилари эса, интизор бўлиб турибди. Улар бирор нарсани алмаштирмадилар», деган қавли айнан Мусъаб ибн Умайр розияллоҳу анҳу ва у кишининг шаҳид биродарлари ҳақида нозил бўлган», дейдилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳам Мусъаб ибн Умайр розияллоҳу анҳу ва у киши билан бирга Уҳудда иймон йўлида шаҳид бўлган зотларни муносиб тақдирладилар. Ўша куни мусулмонлар учун катта мусибат етганига ва ўзларига катта қийинчиликлар ориз бўлганига қарамай Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам жанг майдонида сочилиб ётган мурдалар ичидан Мусъаб ибн Умайр розияллоҳу анҳунинг жуссаларини излаб, топдилар. У зот ўзларининг биринчи элчилари, биринчи даъватчилари ва биринчи байроқдорлари Мусъаб ибн Умайр розияллоҳу анҳунинг қонга беланган муборак жасадига алам билан назар солиб, туриб қолдилар. Сарвари оламнинг кўзлари Мусъаб ибн Умайр розияллоҳу анҳунинг биргина эски чопонидан иборат кафанига ҳам тушди ва дарду алам билан шаҳиди аъло саҳобийга қараб:

«Сени Маккада кўрган эдим. Унда сендан кўра кийими ракикрок, сочи гўзалроқ одам йўқ эди. Энди бўлса сен сочинг тўзим, биргина чопондасан», дедилар.

Сўнгра оламларнинг сарвари алайҳиссалом Мусъаб ибн Умайр розияллоҳу анҳуга ва у кишининг шаҳид биродарларига қарата:

«Аллоҳнинг Расули шоҳидлик берурки, албатта, сизлар қиёмат куни Аллоҳнинг ҳузуридаги шоҳидларисиз», дедилар.

Бу сўзларни айтиб бўлганларидан кейин Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам тирик қолган саҳобаи киромларга мурожаат қилиб:

«Сизлар уларни зиёрат қилинглар. Уларнинг ҳузурларига келиб туринглар. Уларга салом бериб туринглар. Менинг жоним қўлида бўлган Зот ила қасамки, қиёматгача қай бир салом бергувчи уларга салом берса, албатта, улар алик олурлар», дедилар.

Бир йил ўтганидан сўнг Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам яна келиб, Уҳуд шаҳидлари қабри устида худди тобутдаги майитга жаноза ўқигандек жаноза ўқидилар.

فضل عبد الله بن عمر بن الخطاب ؓ

АБДУЛЛОҲ ИБН УМАР ИБН ХАТТОБ РОЗИЯЛЛОҲУ АНҲУНИНГ ФАЗЛИ

3044- عَنْ ابْنِ عُمَرَ ؓ قَالَ: رَأَيْتُ فِي الْمَنَامِ كَأَنَّمَا فِي يَدِي

قِطْعَةً إِسْتَبْرَقٍ وَلَا أَشِيرُ بِهَا إِلَى مَوْضِعٍ مِنَ الْجَنَّةِ إِلَّا طَارَتْ بِي إِلَيْهِ
فَقَصَصْتُهَا عَلَى حَفْصَةَ فَقَصَّصْتُهَا عَلَى النَّبِيِّ ؓ فَقَالَ: إِنَّ

أَخَاكَ رَجُلٌ صَالِحٌ أَوْ إِنَّ عَبْدَ اللَّهِ رَجُلٌ صَالِحٌ . رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ
وَالشَّيْخَانِ.

3044. *Ибн Умар розияллоху анхудан ривоят қилинади:*

«Тушимда қўлимда бир парча шойи борлигини кўрдим. Унга жаннатнинг қаерига ишора қилсам, мени ўша ерга учуриб олиб борар эди. Бас, мен уни Хафсага айтиб бердим. У Набий соллаллоху алайҳи васалламга айтган экан:

«Албатта, уканг солиҳ одамдир» ёки «Абдуллох солиҳ одамдир», дебдилар».

Термизий ва икки шайх ривоят қилишган.

Бу ривоятда Абдуллох ибн Умар розияллоху анхунинг солиҳ одам эканликлари Расулуллох соллаллоху алайҳи васаллам томонларидан таъкидланмоқда. Бу эса, Абдуллох ибн Умар розияллоху анху учун фазл устига фазлдир.

Энди ёш болалик пайтидаёқ Набий соллаллоху алайҳи васалламнинг олиймақом баҳоларига сазовор бўлган қахрамонимиз Абдуллох ибн Умар розияллоху анхунинг ҳаёт йўллари билан, у кишининг авсофи ҳамидалари билан бир бошдан танишиб чиқишга ҳаракат қилайлик.

Расулуллох соллаллоху алайҳи васалламнинг пайғамбар бўлганларига уч йил тўлган эди. Макканинг кўзга кўринган одамларидан бири Умар ибн Хаттобнинг хотини Зайнаб бинти Мазъун ўғил кўрди. Ҳа, Пайғамбар соллаллоху алайҳи васалламнинг эмикдош акалари, машҳур саҳобий Усмон ибн Мазъун розияллоху анхунинг сингиллари Зайнаб бинти Мазъун ўғил кўрди. Эр-хотин янги меҳмонга Абдуллох деб исм қўйдилар.

Бу фарзанд мусулмон оилада мусулмон бўлиб вояга етди. Абдуллох ибн Умар розияллоху анху ўз отасининг Ислом учун олиб борган тинимсиз курашининг жонли гувоҳи бўлиб ўсиб борар эди.

Ибн Исҳоқ Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳудан ривоят қилади:

«Умар розияллоҳу анҳу Исломга келганида:

«Қурайшда ким энг кўп гап ташувчи?» деди.

«Жамил ибн Муъаммар ал-Жаҳмий», дейилди.

У эрталаб унинг олдига борди. Мен ҳам «Нима қилар экан, кўраман», деб изидан эргашиб бордим. Кўрганимни эслаб қоладиган ёш бола эдим. Умар унинг олдига бориб:

«Эй Жамил, билдингми, мен мусулмон бўлдим! Муҳаммаднинг динига кирдим!» деди.

Аллоҳга қасамки, у индамасдан туриб, кийимини судраб, юриб кетди. Умар унинг ортидан эргашди. Мен унинг ортидан эргашдим. У масжиднинг эшигида туриб баланд овоз билан:

«Эй Қурайш жамоаси! (Улар Каъба атрофидаги мажлисларида ўтирган эдилар) Огоҳ бўлинглар! Ибн Хаттоб диндан чиқибди!» деди. Умар унинг ортидан:

«Ёлғон айтди! Мен мусулмон бўлдим! «Лаа илаҳа илаллоҳу, Муҳаммадун Расулуллоҳи», деб шаҳодат келтирдим!» деди.

Улар унга ёпирилдилар. То куёш ботгунча мушталашдилар. Чарчаб, ўтиришди. Улар унинг боши устида тўпланишди. У уларга:

«Нима қилсангиз, қилаверинг! Аллоҳ номи ила қасам ичаман! Агар уч юз киши бўлсак, ёки биз уни (каъбани) сизга тарк қиламиз, ёки сизлар бизга тарк қиласиз!» деди.

Улар шу ҳолда туришган эди, қурайшлик бир чол келиб қолди. Унинг устида ҳибара ва йўл-йўл кўйлак бор эди. У келиб, тўхтади-да:

«Сизларга нима бўлди?!» деди.

«Умар диндан чиқди!» дейишди.

«Жим бўлинг! Бир одам ўзига бир ишни ихтиёр қилса, қилибди. Сенлар нимани хоҳлайсанлар?! Бани Адий ўз одамини сизларга шундоқ топшириб қўяди, деб

ўйлайсизларми?! Бу одамни тек қўйинглар!» деди.

Аллоҳга қасамки, улар худди ечилган кийимдек ундан ажрадилар.

Мадинага ҳижрат қилгандан кейин отамга:

«Отажон! Мусулмон бўлганингизда Маккада сиз билан муштлашаётган қавмни зажр қилган одам ким эди?» дедим.

«Ўғлим, у Осс ибн Воил ас-Саҳмий эди», деди у».

Албатта, отасининг бу каби тасарруфлари ёш Абдуллоҳнинг қалбида чуқур из қолдирган эди.

Ота-онаси билан ҳижрат қилганида у ўн ёшда эди. Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу ўзининг буюк отасидан кўп нарса ўрганди. У Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан яхшиликнинг ҳаммасини битта қолдирмай ўрганди. У кичиклигиданоқ ҳар бир ишни худди Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам қилганларидек қилиши, тақвоси билан ном чиқарди. Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу жуда ёш бўлишига қарамай, ўзидан катта мусулмонлар нима қилсалар, ўшани қилишга жазм этар ва удалар эди. Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам бошлиқ мусулмонлар Бадр жангига тайёргарлик бошлаганларида ўн икки ёшли Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу ҳам урушда қатнашиш истагини билдирди.

Ибн Асокир Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳунинг ўзларидан ривоят қилади:

«Бадр куни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга арз қилиндим. У зот мени кичик санаб, қабул қилмадилар. Мен учун ўша кечасидек бедорлик, маҳзунлик ва йиғи кечаси бўлмаган. Чунки ўшанда мени Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам қабул қилмаган эдилар».

Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу Уҳуд жангида ҳам ёши кичиклиги учун қатнаша олмади. Фақатгина Хандақ урушида энг ёш саҳобийлардан бўлиб, жангда

қатнашиш бахтига муяссар бўлди.

Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Уҳуд куни мени урушга олиш учун кўрикдан ўтказдилар. Ўшанда ўн тўрт ёшли бола эдим. Бас, менга ижозат бермадилар. Хандақ куни яна кўрикдан ўтказдилар. Ўшанда ўн беш ёшли бола эдим. Бас, менга ижозат бердилар».

Бешовлари ривоят қилишган.

Уҳуд урушига тайёргарлик кўрилаётган пайтда олдинда турган хавф-хатарни бутун вужудлари билан ҳис этган ўспирин мусулмон йигитлар ҳам урушда қатнашиш талабида келишган. Шунда Расули акрам соллаллоҳу алайҳи васаллам уларни бирма-бир кўрикдан ўтказганлар. Ҳар бирларини ким биландир кураштириб кўрганлар ва йиқитса, жангга олганлар, яна кимнингдир ёшини сўраб-суриштирганлар.

Ўша пайтда Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу ўн тўрт ёшда эканлар. У кишига урушда иштирок этишга ижозат берилмаган. Келаси йили Хандақ урушида эса, ўн беш ёшга тўлганлар ва Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам у кишига урушда қатнашишга ижозат берганлар.

Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қолган барча жангларида иштирок этишга мушарраф бўлдилар ва ўша ёш пайтларидаёқ Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг икромларига сазовор бўлдилар.

Уламоларимиз, жумладан, имом Аҳмад ибн Ҳанбал раҳматуллоҳи алайҳи «Зиёратчини икром қилиш» бобида Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳудан қуйидаги ҳадисни ривоят қилади:

«У киши Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига кирганида у зот ичига хурмо қипиғи солинган ёстиқни узатган эканлар. «Мен унинг устига ўтирмадим. У

мен билан у зотнинг орамизда қолди», дейдилар Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анху».

ҲАЗРАТИ УМАР ДАВРЛАРИДА

Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анхунинг оталари Умар ибн Хаттоб халифа бўлганларида у киши учун ўзларидаги соҳидлик, тақводорлик ва бошқа энг яхши сифатларни сайқаллаш даври бўлди, десак, хато қилмаган бўламиз. Чунки барча нарасада ўта талабчан ҳазрати Умар розияллоҳу анху ўз фарзандларига нисбатан яна ҳам талабчанроқ эдилар. Бошқаларга рухсат берган нарсаларида ҳам ўз оила аъзоларига, хусусан, Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анхуга рухсат бермас эдилар.

Ҳазрати Умар розияллоҳу анху кишиларга мол тақсим қилдилар.

«Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анхуга уч минг тайин қилди. Шунда Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анху:

«Эй отажон! Усома ибн Зайдга тўрт минг тайин қилдингиз. Менга уч минг тайин қилдингиз. Унинг отасининг сизда йўқ фазли бўлган эмас. Унинг ўзининг менда йўқ фазли бўлган эмас», деди. Умар:

«Унинг отаси Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга сенинг отангдан кўра маҳбуброқ бўлган! Унинг ўзи Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга сендан кўра маҳбуброқ бўлган!» деди».

Мана шу ҳодисада Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анху ўз оталаридан кишиларни тўғри баҳолаш, молга ўч бўлмаслик ва ўзига қарашли кишини бошқадан устун қўймаслик каби фазилатларни яна бир бор ўргандилар.

Имом Байҳақий, Саъид ибн Мансур ва Ибн Абу Шайбалар Ибн Умардан ривоят қиладилар:

«Туялар сотиб олдим. Уларни қўриқхонада боқтирдим. Семирганларида бозорга олиб келдим. Умар бозорга

кирди. У семиз туяларни кўриб:

«Бу туялар кимники?» деди.

«Абдуллоҳ ибн Умарники», дейилди.

«Эй Абдуллоҳ ибн Умар! Оҳ! Оҳ! Мўминларнинг амирининг ўғли!» дея бошлади. Югургилаб, олдида бордим-да:

«Сизга нима бўлди, эй мўминларнинг амири?» дедим.

«Булар қандоқ туялар?!» деди.

«Мен сотиб олган туялар. Уларни қўриқхонага юбориб, мусулмонлар истаган нарсани мен ҳам истадим», дедим.

«Мўминлар амирининг ўғлининг туяларини боқинглар! Мўминлар амирининг ўғлининг туяларини суғоринглар! Эй Абдуллоҳ ибн Умар! Ўз сармоянгни олгин-да, ортганини Байтулмолга қўйиб қўйгин!» деди».

Ушбу ҳодисадан Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу ўз оталаридан яқин одамнинг номини сотиб, ўзига фойда орттириш фазилатли иш эмаслигини, ундан кўра жамоат мулкани муҳофаза қилиш зарурроқ эканини билиб олдилар.

Ибн Можа Ибн Умардан ривоят қилади:

«У ўз дастурхонида ўтирса, олдида Умар кириб қолибди. У унга жой бўшатибди. У «Бисмиллаҳ», деб, қўл чўзиб, бир луқма ебди-да, ортидан яна бир луқма олиб туриб:

«Таом ёғли бўлибдими? Аммо ёғи гўштнинг ёғи эмасга ўхшайди», дебди. Абдуллоҳ:

«Эй мўминларнинг амири! Бозорга чиқиб, семизроқдан олмоқчи бўлган эдим, қиммат экан. Бир дирҳамга озгинини сотиб олдим. Яна бир дирҳамга ёғ сотиб олиб кўшдим», деди.

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг хузурларида бу иккиси жам бўлса, бирини еб, иккинчисини садақа қилар эдилар», деди у.

«Эй мўминларнинг амири, олинг. Бундан кейин бу иккиси менинг ҳузуримда жам бўлса, албатта мен ҳам ўшандоқ қиламан», деди Абдуллоҳ».

Ушбу дарсдан Абдуллоҳ ибн Умар розияллоху анху ҳеч ким мусулмонлар оммасидан ўзини ортиқ тутмаслиги кераклигини, ортиқча нарсани муҳтожларга бериш зарурлигини ва доимо Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламга эргашиш лозимлигини яна ҳам чуқурроқ англаб етдилар.

Ҳазрати Умар розияллоху анхунинг жонларига суиқасд қилиниб, ўлим тўшагида ётганларида у кишининг ўғиллари Абдуллоҳ ибн Умар розияллоху анху тақозои ҳол ила катта сиёсат майдонига чиқдилар. Ўз умрларининг охирида қолганини сезган ҳазрати Умар розияллоху анху ётган жойларида:

«Эй Абдуллоҳ ибн Умар! Менинг қарзларимга назар сол», дедилар.

Ҳисоб қилишган эди, саксон олти мингча чиқди. У киши Абдуллоҳ ибн Умар розияллоху анхуга мурожаатларини давом эттириб:

«Агар оли Умарнинг моли етса, қарзни уларнинг молидан адо қил. Етмаса, Бани Адий ибн Каъбдан сўра. Агар уларнинг ҳам моллари етмаса, Қурайшдан сўра, улардан бошқаларга ўтма. Менинг зиммамдаги бу молни адо қил. Мўминларнинг онаси Оишанинг олдида бориб, «Умар сизга салом айтадир», дегин, «Мўминларнинг амири» демагин. Мен бугун мўминларга амир эмасман. «Умар ўзининг икки соҳиби ила дафн қилинишига изн сўрайдир», дегин» дедилар.

Абдуллоҳ ибн Умар розияллоху анху бориб, салом бердилар ва изн сўрадилар. Сўнгра у кишининг олдиларига кирсалар, ўтириб олиб, йиғлаётган эканлар. Абдуллоҳ ибн Умар розияллоху анху у кишига:

«Умар ибн Хаттоб сизга салом айтади ва ўзининг икки

сохиби ила дафн қилинишига изн сўрайди», дедилар.

У киши «Ўзимга кўзлаган эдим. Энди албатта, бугун уни ўзимдан устун қўяман», дедилар.

У қайтиб келганида «Мана, Абдуллоҳ ибн Умар қайтиб келди», дейилди.

«Нима билан келдинг?» дедилар.

«Сиз яхши кўрган нарса билан, изн бердилар», деди.

«Алҳамдулиллаҳ! Мен учун ундан кўра муҳимроқ нарса йўқ эди. Бас, қачон қазо қилсам, мени кўтариб боринглар ва сен салом бергин-да, «Умар ибн Хаттоб изн сўрайди», дегин. Агар менга изн берса, мени киритинглар. Агар рад қилса, мени мусулмонларнинг қабристонига қайтариб олиб боринглар», дедилар.

Сўнгра Умар: «Бу ишга (халифаликка) Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам рози ҳолларида вафот этган кишилар: Али, Усмон, Зубайр, Саъд, Толҳа ва Абдурраҳмон (ибн Авф)лардан бошқани ҳақли кўрмайман. Сизларга Абдуллоҳ ибн Умар гувоҳ бўлади. Унинг ўзига амирликдан ҳеч нарса йўқ. Бу унинг учун таъзияга ўхшаган бир нарса. Агар амирлик Саъдга етса, яхши. Агар ундок бўлмаса, сиздан ким амир қилинса, ундан ёрдам олиб турсин. Мен уни ожизлик ёки хиёнат юзасидан ишдан олганим йўқ», дедилар.

Шундай қилиб, Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу халифа сайловини кузатиб борувчи гувоҳ бўлиб қолдилар.

Умар розияллоҳу анҳунинг халифаликка даъвогар бўлмаса ҳам, шуро мажлисига ўз ўғиллари Абдуллоҳни кўшиб қўйишлари ҳам ҳикматдан холи эмас эди. Олти кишилик даъвогарлар гуруҳи учтадан иккига бўлиниб, овозлари тенг бўлиб қолса, Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳунинг овози ҳал қилувчи овоз бўлар эди.

Умар розияллоҳу анҳу Абдуллоҳ ибн Умарга шуро мажлиси аъзоларининг бошида туришни, агар беш киши бир гапга иттифоқ бўлиб, бир киши қарши чиқса, унинг

бошини узишни тайинладилар. Агар тўрт киши бир гапга иттифоқ бўлиб, икки киши қарши чикса, ўша иккитанинг бошига қилич урилади. Агар уч киши бир шахсни, бошқа уч киши бошқа бир шахсни ихтиёр қилсалар, ҳукм Абдуллоҳ ибн Умарга ҳавола бўлади. У кимни танласа, ўша халифа бўлади. Агар Абдуллоҳ ибн Умарнинг таклифини қабул қилмасалар, Абдурраҳмон ибн Авф қайси гуруҳда бўлса, ҳукм ўша гуруҳники бўлади. Одамлар иттифоқ қилган нарсага қарши чиққанлар қатл этилади.

Мазкур ишларда Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу оталарининг васиятларини адо этдилар.

Абу Нуъайм Ибн Умар розияллоҳу анҳудан ривоят қилади:

«Умар розияллоҳу анҳунинг бошлари у киши вафот этганидаги беморлигида менинг сонимда эди. У киши менга:

«Бошимни ерга қўй», деди. Мен:

«Сонимда бўлса ҳам, ерда бўлса ҳам сиз учун барибир эмасми?» дедим. У киши:

«Уни ерга қўй» деди.

Мен ерга қўйдим. У киши:

«Агар Роббим мени раҳматига олмаса, менга вой бўлсин! Менинг онамга вой бўлсин!» деди».

Ҳа, оламини титратган забардаст халифа ўз ўғиллари Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳунинг қўлларида жон таслим қилдилар!

ҲАЗРАТИ УСМОН ДАВРЛАРИДА

Учинчи рошид халифа Усмон ибн Аффон розияллоҳу анҳунинг даврларига келиб, ўзларидан катта саҳобалар жуда кўп бўлишига қарамай, Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу илм ва мартаба борасида Ислом оламида салмоқли ўринга эга бир шахсга айланган эдилар. Шунинг

учун ҳам халифа у кишига жамиятнинг бош қозиси бўлишни таклиф қилдилар.

Имом Тобароний Абдуллоҳ ибн Мавҳибдан ривоят қилади:

«Усмон Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳуга:

«Бориб, одамлар ўртасида қозилик қил», деди.

«Мени афв қилсангиз, эй мўминларнинг амири», деди

у.

«Йўқ! Мен қатъий қарор қилдим. Сен, албатта, қозилик қилмоғинг керак», деди халифа.

«Шошилманг! Мен Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг:

«Ким Аллоҳ-ла паноҳланса, ҳақиқий паноҳ топур», деганларини эшитганман», деди у. «Тўғри», деди халифа.

«Албатта, мен қози бўлишдан Аллоҳдан паноҳ сўраганман», деди у.

«Сени бундан нима тўсмоқда? Ахир отанг қозилик қиларди-ку?!» деди халифа.

«Мен Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг «Ким қози бўлсаю, жоҳиллик ила ҳукм чиқарса, дўзах аҳлидан бўлур. Ким илмли қози бўлсаю, ҳақ ила ёки адолат ила ҳукм чиқарса, Аллоҳга зўрға қайтадур», деганларини эшитганман», деди у».

Бошқа ривоятларда зикр қилинишича, ҳазрати Усмон розияллоҳу анҳу ана шундан сўнг Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳунинг узрларини қабул қилганлар ва ораларида бўлиб ўтган гапни ҳеч кимга айтмасликка ваъда берган эканлар, чунки ҳазрати Усмон розияллоҳу анҳу Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳунинг мусулмонлар оммаси орасидаги обрў-эътиборларини яхши билар эдилар. Агар одамлар Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳунинг қозиликни қабул қилмаганларини билиб қолишса, бошқа ҳеч ким бу ишни қабул қилишга журъат эта олмаслигини яхши билар эдилар.

Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анху эса, бу ишни ўзлари қилмасалар ҳам, унга лойиқ шахслар кўплигини ва ўзларининг бош тортишларидан қозилик иши заррача зарар кўрмаслигини яхши билар эдилар.

Умуман олганда, Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анху кўпгина ҳолатларда эҳтиёткорлик тарафини қаттиқ ушлар эдилар. Илмлари тубсиз денгиздек кўринса ҳам, билмаган нарсаларини «Билмайман» дейишдан фахрланар эдилар.

Ҳазрати Усмон розияллоҳу анхунинг халифалик даврларида Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анху амалдорликдан бош тортган бўлсалар ҳам, жон диллари билан мужоҳидлик қилдилар. У киши кўпгина фатҳ ишларида фаол иштирок этдилар.

Ўша вақтда лашкарбошилардан бири Саъид ибн Осс розияллоҳу анху Тобаристонни фатҳ қилди. У киши билан бирга бу ишда ҳазрати Али розияллоҳу анхунинг икки ўғиллари Имом Ҳасан ва Имом Ҳусайнлар, Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анху, Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анху, Абдуллоҳ ибн Амр ибн Осс розияллоҳу анху, Абдуллоҳ ибн Зубайр, Ҳузайфа ибн Ямон розияллоҳу анху ва бошқа кўпгина катта саҳобалар қатнашдилар.

Тобаристонликлар аввал жанг қилишди, кейин сулҳ сўрашди. Улар билан сулҳ тузилди.

Ҳазрати Усмонга қарши фитна бошланганида Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анху у кишини ўз илмлари билан ҳимоя қилдилар. Уламоларимиз ўз китобларида Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анхунинг фитначиларга қилган раддияларидан намуналар келтирадилар.

Имом Бухорий ва Термизийлар Усмон ибн Мавҳиб розияллоҳу анхудан ривоят қиладилар:

«Миср аҳлидан бир киши келди. Байтни ҳаж қилди. Мажлис қуриб ўтирган бир қавмни кўрди.

«Анави қавмлар ким?» деб сўради.

«Қурайшликлар», дейишди.

«Уларнинг ичидаги шайх ким?» деди.

«Абдуллоҳ ибн Умар», дейишди.

«Эй Ибн Умар, мен сендан бир нарсани сўрайман, менга айтиб бер. Усмон Уҳуд куни қочганини биласанми?» деди.

«Ҳа», деди.

«Унинг Бадрда ғойиб бўлганини, ҳозир бўлмаганини биласанми?» деди.

«Ҳа», деди.

«Байъати Ризвон»да ғойиб бўлганини, ҳозир бўлмаганини биласанми?» деди.

«Ҳа», деди.

«Аллоҳу акбар!» деди.

Шунда Ибн Умар:

«Бу ёққа кел! Сенга баён қилиб бераман.

Уҳуд куни қочганини, гувоҳлик бераманки, албатта, Аллоҳ афв этган ва мағфират қилган.

Бадрда ғойиб бўлганига келсак, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қизлари унинг қўлида эди. У киши бемор бўлган эди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам унга: «Сенга Бадрга ҳозир бўлган кишининг ажри ва улуши бўлади», дедилар.

«Байъати Ризвон»да ғойиб бўлганига келсак, агар Макка водийсида Усмондан кўра азизроқ кимдир бўлганида, унинг ўрнига юборар эдилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Усмонни юборган эдилар. Усмон Маккага кетганидан кейин «Байъати Ризвон» бўлган. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ўнг қўлларини кўрсатиб, «Мана бу Усмоннинг қўли», дедилар ва у билан чап қўлларига уриб, «Бу Усмон учун», дедилар.

Сўнгра Ибн Умар унга: «Энди буларни ўзинг билан олиб кет!» деди».

Ўша Ибн Умар розияллоҳу анҳудан ҳазрати Усмон ибн Аффон розияллоҳу анҳуни айблаш мақсадида савол

сўраган мисрлик фитначининг исми Язид ибн Бишр экан.

Ҳар замон ва маконнинг фитначилари ўз ишларини худди шу асосга курадилар. Уларнинг барчаси худди шунга ўхшаш бўхтонлар тўқийдилар. Бунга ўхшаш зарарни ҳеч қандай кофир ёки душман қила олмайди.

Ушбу ривоятда зикри келган ана шундай фитначилар намояндасининг услубига ва айтаётган гапларига бир эътибор берайлик-а!

У ҳажда, энг улуғ ибодат вақтида ва муқаддас маконда ўз иғвосини тарқатишга уринмоқда. Ҳа, фитначилар ана шундай муқаддас нарсалардан ўз ботиллари учун унумли фойдаланадилар. Кофир ёки мушриклар бу ишни қила олмайдилар. Чунки уларнинг бундай қилиш имконлари йўқ. Улар бундай қилишни билмайдилар ҳам.

Мазкур фитначи ана шундай эътиборли суҳбатда, Қурайш суҳбатида, Абдуллоҳ ибн Умардек улуғ саҳобийнинг суҳбатида ўз заҳарини сочи. У ўз мақсадига эришди – мажлис аҳли бу суҳбатда уни қўлласалар – айни муддао, агар у ердан бурни ерга ишқаланиб чиқса ҳам, ҳамма жойда «Мен бу гапни фалон ерда, фалончига ҳам айтганман», деб мақтаниб юриши мумкин.

Биринчи тухматни қаранг:

«Эй Ибн Умар, мен сендан бир нарсани сўрайман, менга айтиб бер. Усмоннинг Уҳуд куни қочганини биласанми?» деди.

«Ҳа», деди.

Ибн Умар розияллоху анҳу унинг фитначилигини дарҳол билдилар ва нима қилар экан, деб атайлаб жавоб бермай, унинг гапини тасдиқлагандек бўлиб турдилар. Фитначи эса, ўзининг гапи тасдиқланмоқда, деб ўйлаб, бошқа тухматларини ҳам айта бошлади.

Иккинчи тухмат биринчисидан ҳам баттар эди.

«Унинг Бадрда ғойиб бўлганини, ҳозир бўлмаганини биласанми?» деди.

«Ҳа», деди.

Ибн Умар розияллоҳу анҳудан иккинчи тухматига ҳам тасдиқсифат жавоб олган ифвогар учинчи тухматини ҳам айтди.

«Байъати Ризвон»да ғойиб бўлганини, ҳозир бўлмаганини биласанми?» деди.

«Ҳа», деди.

Ўзи билган барча тухматларга Ибн Умардек улуғ зотдан «Ҳа» деган жавобни олган фитначи руҳланиб кетди ва:

«Аллоҳу акбар!» деди.

Ҳа, фитначилар ўз ғаразларига эришиш йўлида динни ниқоб қилиб оладилар. Диний шиорларни шиор қилиб оладилар. Бўлмаса, бу нобакор Аллоҳ таолонинг маҳбуб бандаларидан бири, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг энг яқин саҳобаларидан бири, мўминларнинг амири бўлмиш ҳазрати Усмон ибн Аффон розияллоҳу анҳудек зотга бўхтон ёғдириб туриб, «Аллоҳу акбар!» дермиди?! Фитначиларнинг ҳар доим Аллоҳ таолонинг номи, шиори билан Аллоҳ таолога хилоф қилишлари маълум ва машҳур.

Шунда Ибн Умар розияллоҳу анҳу бу нобакорнинг оғзига уришни бошладилар ва қуйидагиларни айтдилар:

«Бу ёққа кел! Сенга баён қилиб бераман. Уҳуд куни қочганига гувоҳлик бераманки, албатта, Аллоҳ уни афв этган ва мағфират қилган».

Уҳуд жангида ғолиб келиб турган мусулмонларнинг бирдан мағлубиятга учрашлари исён, сусткашлик ва Пайғамбар алайҳиссаломнинг амрларига хилоф қилиш оқибатида юзага келди.

Қуршовда қолган мусулмонлар ҳеч кимга қарамай, ҳатто Пайғамбар алайҳиссаломга ҳам қарамай, қоча бошладилар. Ўша пайтда уларнинг орқасидан Пайғамбар алайҳиссалом: «Аллоҳнинг бандалари! Мен томонга!

Аллоҳнинг бандалари! Мен томонга!!! Мен Аллоҳнинг Расулиман!!! Ким қайта ҳужум қилса, унга жаннат бор!!!» деб кичқирдилар.

Ана шу қочганлар ичида Усмон ибн Аффон розияллоҳу анҳу ҳам бор эдилар. Ҳа, ўша куни мусулмонларнинг бошига тўсатдан келган мағлубият билан бирга, «Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам қатл қилинибдилар», деган миш-миш ҳам тарқалган эди. Бу омилларнинг ҳаммаси мусулмон жангчиларга қаттиқ таъсир қилган эди. Улар кўрқиб эмас, даҳшат ва ҳайрат сабабидан қочишни бошлаган эдилар. Қочганда ҳам, оммавий қочишга киришган эдилар.

Фақат санокли кишиларгина Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг тирик эканликларини кўриб, собит турган эдилар. Мазкур оммавий қочиш вақтинчалик бўлди. Собит турганларнинг ишини Аллоҳ таолонинг Ўзи ўнглади. Ишлар юришиб кетди. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳаёт эканликлари ҳақидаги хушхабар мусулмонлар ичида яшин тезлигида тарқалди. Ҳамма ўзини ўнглаб олди. Аллоҳ таолонинг инояти ила мусулмонлар муҳаққақ бўлиб кўринган мағлубиятдан қутулиб қолдилар.

Аллоҳ таоло урушдан қочган мусулмонларни шу ернинг ўзидаёқ афв этди. Уларни ҳеч ким айбламади ҳам. Аллоҳ таоло бу ҳақда Оли Имрон сурасидаги қуйидаги оятларни нозил этди:

«Батаҳқиқ, Аллоҳ ваъдасининг устидан чиқди. Сиз Унинг изни билан уларни қира бошладингиз. Токи заифлашиб, амр ҳақида ихтилоф қилиб ва сиз суйган нарсани кўрсатганидан сўнг исён қилгунингизча. Орангизда дунёни хоҳлайдиган кимсалар бор ва орангизда охиратни хоҳлайдиган кимсалар бор. Сўнгра сизларни имтиҳон қилиш учун улардан бурди. Батаҳқиқ, сизни афв этди. Аллоҳ мўминларга фазл эгаси бўлган Зотдир.

Пайғамбар ортингиздан чақириб турса ҳам, ҳеч кимга қарамай тирқираб қочганингизни эсланг. Ўтган нарсаса ва етган мусибатга хафа бўлмаслигингиз учун, сизга ғам устига ғам берди. Аллоҳ қилаётган амалларингиздан хабардор Зотдир.

Сўнгра, ғамдан кейин сиздан бир тоифангизни қамраб олган мудроқни омонлик қилиб туширди. Бошқа тоифа эса, ўзи билан овора бўлиб, Аллоҳ ҳақида ноҳақ, жоҳилият гумонини қилиб: «Бизнинг қўлимизда нима иш бор эди», дейишди. Сен: «Ишнинг барчаси Аллоҳдандир», деб айт! Сенга ошкор қилмаган нарсаларини ичларида махфий тутарлар. Улар: «Агар қўлимизда бир иш бўлганида, бу ерда қатл қилинмас эдик», дерлар. Сен: «Агар уйлaringизда бўлсангиз ҳам, қатл бўлиш тақдирида ёзилганлар ўз ўлим жойларига чиқар эдилар. Бу, Аллоҳ кўксингиздаги нарсани синаши ва қалбингиздагини яхшилаб поклаши учундир. Аллоҳ кўксингиздаги нарсани билувчи Зотдир», деб айт.

Икки тўп тўқнашган куни сизлардан юз ўгириб қочганларни баъзи қилган ишлари туфайли шайтон йўлдан урди, холос. Батаҳқиқ, Аллоҳ уларни афв қилди. Албатта, Аллоҳ мағфиратли ва раҳмли Зотдир».

Шундай қилиб, ҳазрати Усмон ибн Аффон розияллоҳу анҳу ҳам Уҳуд урушида ҳамма билан қочиб, ҳамма билан бирга афв этилдилар.

Аммо ҳамма вақт ва ҳамма маконларнинг барча фитначилари бунга ўхшаш нарсаларни тафтиш қилишда ўзларини Аллоҳ таолодан ҳам устун қўядилар. Аллоҳ кечирса ҳам, улар кечирмайдилар. Чунки уларга кулоқ осадиган оддий кишилар кўп нарсадан, жумладан, Аллоҳ таолонинг афв қилганлигидан ҳам беҳабар бўладилар. Баъзи пайтда кичкина фитначилар ҳам билмасдан, устозларининг айтганини қайтариб юриб, бояги фитначи

Ибн Умар розияллоху анҳунинг қўллариға тушганиға ўхшаб, қўлга тушиб қоладилар.

«Бадрда ғойиб бўлганиға келсак, Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламнинг қизлари унинг қўлида эди. Ўша киши бемор бўлган эди. Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам унга: «Сенга Бадрга ҳозир бўлган кишининг ажри ва улуши бўлади», дедилар».

Иккинчи ҳижрий сананинг Рамазон ойида Бадр жангига Пайғамбар соллаллоху алайҳи васаллам томонларидан сафарбарлик эълон қилинди. Усмон ибн Аффон розияллоху анҳу биринчилардан бўлиб, жангга чиқишга тайёргарлик кўра бошладилар. Аммо у кишиға Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламдан алоҳида истисно тариқасидаги амр келди. Бу олий фармонға биноан, Усмон ибн Аффон розияллоху анҳу жангға бормай, баданиға тошма тошиб, хасталик тўшагига боғланиб қолган умр йўлдошлари Руқайя розияллоху анҳоға қарашлари лозим эди. Итоаткор аскар ҳазрати Усмон ибн Аффон розияллоху анҳу бу амрни ҳам сидқидилдан бажаришға киришдилар.

Аммо Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам ҳазрати Усмон ибн Аффон розияллоху анҳуни Бадр жанги иштирокчилари рўйхатиға қўшдилар ва ўлжаларни бўлиш пайтида у кишиға ҳам улуш ажратдилар. Ўшанда Набий соллаллоху алайҳи васаллам ҳазрати Усмон ибн Аффон розияллоху анҳу билан бирға Усома ибн Зайд розияллоху анҳуни ҳам қолдириб кетган эдилар. Жанг тамом бўлганидан сўнг Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам Зайд ибн Ҳориса розияллоху анҳуни ҳазрати Усмон ибн Аффон розияллоху анҳуға ғалаба хушхабарини етказгани юборган эдилар.

Фитначилар ўзларининг доимо Пайғамбар соллаллоху алайҳи васалламнинг суннатларига амал қилишларини рўқач қилиб, у зотнинг ўзларигагина мос келган баъзи

гапларини қурол қилиб олиб, таълимотларини бузишга уринишлари маълум ва машҳур.

«Байъати Ризвонда ғойиб бўлганига келсак, агар Макка водийсида Усмондан кўра азизроқ бирорта бўлганида, унинг ўрнига юборар эдилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Усмонни юборган эдилар. Усмон Маккага кетганидан кейин «Байъати Ризвон» бўлган. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ўнг қўлларини кўрсатиб, «Мана бу Усмоннинг қўли», дедилар ва у билан чап қўлларига уриб, «Бу Усмон учун», дедилар».

Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анхунинг фитначининг учинчи эътирозига берган жавоблари ҳаммага аён ҳодиса эди.

Олтинчи ҳижрий санада Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ўзларининг бир минг тўрт юз ададли саҳобалари билан умра қилиш ниятида Маккаи Мукаррама томон йўл олдилар. Улар Асафонга етиб борганларида қурайшликларнинг уруш тайёргарлигини кўриб турганликлари ҳақида хабар келди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам йўлни буриб, Худайбия номли ерга тушдилар.

Қурайшликлар мусулмонларга ўз элчи ва вакилларини юбориб, қайтиб кетмасалар уруш бўлишини маълум қилар эдилар.

Шундай бир вазиятда Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳам ўз элчиларини Қурайш томон юборишни ирода қилдилар. У зот соллаллоҳу алайҳи васаллам Хуррош ибн Умайя ал-Хузоъий розияллоҳу анхуни чақирдилар ва унга Қурайшнинг олдига бориб, жанг учун эмас, Байтуллоҳни зиёрат қилиш учун келганликларини етказишини топширдилар.

Хуррош ибн Умайя ал-Хузоъий розияллоҳу анху қарши тараф олдига етиб борар-бормас, унинг бирор оғиз

сўзини эшитмай туриб, миниб борган туясини сўйиб ташладилар. Ўзини ҳам ўлдириш ҳаракатига тушиб турган эдилар, уни Аҳбошлар қутқариб қолдилар. Хуррош ибн Умайя ал-Хузобий розияллоҳу анҳу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига қайтиб, бўлган ҳодисани сўзлаб берди.

Сўнг Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳуни чақириб, ҳалиги хабарни Қурайш бошлиқларига етказишни топширмакчи эдилар, у киши:

«Эй Аллоҳнинг Расули, мен Қурайшдан кўрқаман. Маккада мени ҳимоя қиладиган ҳеч ким йўқ, Қурайшга бўлган адоватим, қаттиққўллим ҳаммага аён. Лекин мендан кўра Усмон ибн Аффон борса, яхши бўларди», дедилар.

Пайғамбар алайҳиссалом ҳазрати Усмонни чақириб, Абу Суфён ва Қурайшнинг бошқа бошлиқларига бориб, уруш учун келмаганликларини, балки Байтуллоҳни ҳурматлаб, уни зиёрат қилиш учун келганликларининг хабарини етказишни топширдилар.

Маккага кираверишларида ҳазрати Усмонни Абон ибн Саъид кутиб олди ва у кишига ҳомий эканлигини эълон қилди. Ҳазрати Усмон бориб, Абу Суфён ва Қурайшнинг бошқа бошлиқларига Расулуллоҳ алайҳиссаломнинг гапларини етказдилар. У киши гапни тугатиб бўлганларидан сўнг улар:

«Агар Байтуллоҳни тавоф қилмакчи бўлсанг, қилиб ол», дейишди.

«Расулуллоҳ тавоф қилмай туриб, мен ҳеч ҳам тавоф қилмайман», дедилар Ҳазрати Усмон.

Қурайшликлар у кишини тутиб қолишди. Пайғамбар алайҳиссаломга ва мусулмонларга «Усмон ўлдирилибди» деган гап етиб борди.

Бу хабар Расулуллоҳ алайҳиссаломга етганда: «Охири

бу кавм билан тўқнашар эканмиз-да», дедилар ва кишиларни байъатга чақирдилар. Дарахт остида туриб, ҳамма кўлини Расули акрамнинг қўлларига қўйиб, ўлимга ҳам тайёр эканликлари ҳақида байъат қилдилар. Бу байъат «Ризвон», яъни, розилик байъати номи ила машхур бўлди. Чунки Аллоҳ таоло ўша дарахт остида Пайғамбарга ким байъат қилган бўлса, ҳаммасидан рози эканлигини эълон қилди.

Дунё тарихида машхур бўлган ана шу байъат давомида Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам ўзларининг бир қўлларини иккинчи қўллари устига қўйиб туриб, ҳазрати Усмон ибн Аффон розияллоҳу анху номларидан байъат қилдилар ва «Бу Усмоннинг байъатидир» дедилар. Буни кўрган ва эшитган ҳар бир саҳобанинг ҳаваси келди ва ўзини Усмоннинг ўрнида кўришни орзу қилди.

Энди эса қандайдир нобакорлар «Усмон «Байъати Ризвон»да қатнашмаган» деб, у кишини айбламоқдалар. Ахир «Байъати Ризвон»нинг ўзи ҳазрати Усмон ибн Аффон розияллоҳу анхунинг сабабларидан бўлган эмасмиди?! Ахир «Байъати Ризвон»нинг энг олий даражаси ҳазрати Усмон ибн Аффон розияллоҳу анхуники бўлган эмасмиди?!

Ҳа, фитна дардига учраганлар ўз мақсадларига эришиш йўлида окни қора, қорани оқ, дейишлари оддий бир ҳол. Улар ҳар доим ана шундоқ бўлганлар ва бўлиб келмоқдалар.

Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анху фитначининг саволларига раддияни қилиб бўлиб, гапнинг хулосасини айтдилар:

«Сўнгра ибн Умар унга:

«Энди буларни ўзинг билан олиб кет!» деди».

Бу «Мана шу гапларимни ўзинг билан олиб бориб, шерикларингга ҳам айтиб бер. Сизларнинг Усмон ибн Аффон розияллоҳу анхуни айблаб гапираётган гапларинг

курук тухматдан бошқа нарса эмас», деганлари эди.

Аммо фитначилар ўз номи билан фитначи. Улар ҳақиқатни билиш учун эмас, айнан нима килиб бўлса ҳам, фитна кўзғатиш учун фаолият олиб борадилар. Агар уларнинг мақсадлари ҳақиқатни билиш бўлганида эди, ҳамманинг орасида гап тарқатмасдан, ҳақиқатни биладиганлардан секин сўраб олар эдилар.

Шунинг учун ҳам юқоридагига ўхшаш тушунтиришлар уларга қор қилмас, нобакорликларини тўхтата олмас эди.

Тарихда Абдуллоҳ ибн Саба исмли яҳудий асос солган ҳаракатга эргашиб, ҳазрати Усмон ибн Аффон розияллоҳу анҳуга қарши чиққан мазкур фитначилар «сабачилар» деб номланиб қолганлар. Улар халқ оммаси орасида фитна-фасод гапларни тарқатишда давом этавердилар. Бу гапларнинг ҳаммаси айланиб келиб, пойтахтда, Мадинаи Мунавварада тўпланар эди.

Охири иш жиддийлашганда Мадина аҳли ҳазрати Усмон ибн Аффон розияллоҳу анҳунинг ҳузурларига кириб:

«Эй мўминларнинг амири, бизга келаётган хабарлар сизга ҳам келмоқдами?» дедилар.

«Йўқ. Менга фақат саломат ҳақида хабар келмоқда», дедилар. Шунда улар бор гапни тўкиб солдилар ва турли жойларга одам юбориб, хабар олдиришни маслаҳат бердилар.

Усмон ибн Аффон розияллоҳу анҳу алоҳида одамлар танлаб олиб, уларни турли жойларга масалани яхшилаб ўрганиш учун юбордилар. Муҳаммад ибн Масламани Куфага, Усома ибн Зайдни Басрага, Абдуллоҳ ибн Умарни Шомга, Аммор ибн Ясирни Мисрга ва яна бошқа жойларга бир қанча одамларни юбордилар. Юборилган кишилар ўзларига топширилган вазифани бажариб қайтдилар. Улар яхши гапларни айтиб келдилар.

Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу ҳам ўзларига

юклатилган ишни шараф билан адо қилиб қайтдилар.

Фитначилар ҳазрати Усмон ибн Аффон розияллоҳу анхудан истеъфо беришни талаб қилдилар. Халифа розияллоҳу анху уларнинг бу талабларини қатъиян рад қилдилар. Шу билан бирга, ўзларининг тутган йўллариға саҳобаларнинг қарашларини билиш учун ҳазрати Усмон ибн Аффон розияллоҳу анху уларнинг баъзилари билан бу масалада гаплашиб ҳам кўрдилар:

«У Абдуллоҳ ибн Умарга маслаҳат солиб:

«Анавилар мени бўшатишни хоҳлайдилар. Агар «Хўп», десам, мени тек қўядилар. Агар бош тортсам, мени ўлдирадилар. Сен нима дейсан?» дедилар.

«Агар истеъфо берсанг, дунёда абадий қоласанми?» деди Ибн Умар.

«Йўқ», деди халифа.

«Агар истеъфо бермасанг, улар сени қатл этишдан бошқа бирор нарса қила оладиларми? Улар жаннатга ёки дўзахга эга бўла оладиларми?» деди Ибн Умар.

«Йўқ», деди халифа.

«Ундай бўлса, бу нарса Исломда одат бўлиб қолишига йўл қўйма. Аллоҳ сенга кийгизган қўйлакни ечма», деди Абдуллоҳ ибн Умар».

Ҳа, бу ерда мусулмонларнинг келажак авлодлари олдидаги бурчни ҳис этиш масъулияти ҳам бор эди. Агар ҳазрати Усмон ибн Аффон розияллоҳу анху фитначиларнинг талабларига биноан истеъфо берсалар, бу иш ҳар доим такрорланиб, халифанинг истеъфо беришини талаб қилиш одат тусига кириб, Ислом оламининг боши фитнадан чикмай қолар эди. Ана шунинг учун ҳам ҳазрати Усмон ибн Аффон розияллоҳу анху мусулмон умматига зарар келтирадиган нарсага сабабчи бўлгандан кўра, ўлимни устун кўрган эдилар.

Фитначилар ҳазрати Усмон розияллоҳу анхунинг ҳовлиларини қамалга олиб, у кишининг ҳаётларига таҳдид

сола бошлаганларида Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу бошқа жонкуярлар билан бирга қўлларига қурол олиб, мусулмонлар халифасининг ҳимоясида турдилар.

Фитначилар борган сари ашаддийлашиб борар эдилар. Улар ҳазрати Усмон ибн Аффон розияллоҳу анҳу билан бирор кишининг учрашишини ҳам, гаплашишини ҳам ман қилиб қўйдилар. Бу бадбахтлар бир-бирларини «Ишни тезроқ охирига етказиш керак», деб шоширар эдилар. Бошқа томонлардан халифа ҳазрати Усмон ибн Аффон розияллоҳу анҳунинг ҳимояси учун лашкарлар йўлга чиққанлиги ҳақидаги хабар тарқалганидан кейин улар янаям типирчилаб қолишди. Улар дарвозадан ичкарига бостириб киришга урина бошладилар. Дарвозани Имом Ҳасан, Имом Ҳусайн, Абдуллоҳ ибн Умар ва Абдуллоҳ ибн Зубайр бошлиқ ёш саҳобалар қўриқлаб турар эдилар. Ҳимоячиларнинг сони жуда ҳам оз эди, чунки ким ҳимояга келса, ҳазрати Усмон ибн Аффон розияллоҳу анҳу уни қайтариб юборар эдилар. Ниҳоят, рошид халифа шахид бўлдилар. Мусулмонлар янги халифа сайлашлари керак бўлиб қолди.

Уламоларимиз Имом Ҳасан розияллоҳу анҳудан куйидагиларни ривоят қиладилар:

«Усмон ибн Аффон қатл қилинганида Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳуга:

«Албатта, сен одамларнинг улуғисан ва одамларнинг улуғининг ўғлисан. Чикқин, сенга одамларни байъат қилдирамыз», дейишди.

«Аллоҳга қасамки, агар қодир бўлсам, менинг сабабимдан бир томчи ҳам қон тўкилмаслиги керак», деди.

«Албатта, чиқасан! Чикмаганингга қўймаймиз! Бўлмаса, тўшагининг устида қатл қиламыз!» дедилар.

У эса, аввалги гапини такрорлади. Улар унга тарғиб ҳам қилишди, таҳдид ҳам қилишди. Аммо ўз мақсадларига эриша олмадилар».

ҲАЗРАТИ АЛИ ДАВРЛАРИДА

Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу тўртинчи рошид халифа – Али ибн Абу Толиб розияллоҳу анҳунинг даврларидаги энг муҳим ҳодисада, яъни у кишининг Муовия ибн Абу Суфён розияллоҳу анҳу билан бўлган қуролли можароларида мутлақо иштирок этмадилар. У киши орадаги келишмовчиликни ҳал қилишда куч ва қурол ишлатишга қарши бўлганликлари учун бу масалада бетараф турдилар.

Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу қуролли фитна ҳақида сўз очилганида:

«Ким «Ҳайя алас-Солах», яъни, «Намозга кел», деса, «Хўп», дейман.

Ким «Ҳайя ала-Фалаҳ», яъни, «Ютуққа кел», деса, «Хўп», дейман.

Ким «Мусулмон биродарингни ўлдиришга кел», деса, «Йўқ», дейман», дер эдилар.

Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу мусулмонлар бир-бирларининг қонларини тўкишларига қарши эдилар. У киши умуман, мусулмон бандага озор етказишни хоҳламас эдилар. Шунинг учун ҳам мазкур қуролли можарога ўз хиссаларини қўшишни истамадилар.

Уламоларимиз Абул Олиядан қуйидагиларни ривоят қиладилар:

«Бир куни Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳунинг ортидан кетаётган эдим. У мени сезмас эди. Мен унинг ўзига-ўзи: «Қиличларини елкаларига қўйиб олишган, баъзилари баъзиларини ўлдирадилар ва яна «Эй Абдуллоҳ ибн Умар, қўлингни бер», дейдилар!» деб айтаётганини эшитдим».

Аслида Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳунинг кўнгиллари ҳазрати Али розияллоҳу анҳуда эди. У киши

кейинроқ «Бу дунёда ўзим қилмаган нарсалардан фақат Али билан бирга қитол қилмаганимга афеус қиламан, холос», деганлар.

Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳунинг ҳақ ҳазрати Али розияллоҳу анҳунинг тарафларида эканлигини билиб туриб ҳам, у кишига қўшилмаганларининг сабаби бор эди. У киши бу ишни ўзларини олиб қочиб ёки кўрққанларидан қилган эмас эдилар. Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу бу ишни хилофни ёқтирмаганликлари учун, фитнани ёқтирмаганликлари учун ва мусулмон мусулмонни ўлдиришини ёқтирмаганликлари учун қилган эдилар.

Ўша фитна бўлиб турган кунлардан бирида Нофеъ розияллоҳу анҳу Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳудан сўради:

«Эй Абу Абдурраҳмон, сиз Ибн Умар бўлсангиз, сиз Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг саҳобаси бўлсангиз, сиз «фалон» бўлсангиз, сиз «пистон» бўлсангиз, сизни бу ишдан (Алига ёрдам беришдан) нима қайтаради?!» деди.

«Мени Аллоҳ таоло мусулмоннинг қонини ҳаром қилгани қайтаради. Батаҳқиқ, У Зот азза ва жалла **«Фитна бўлмаслиги ва дин Аллоҳга бўлиши учун улар билан жанг қилинг»**, деган. Батаҳқиқ, биз буни қилдик. Дин Аллоҳга бўлиши учун мушриклар билан жанг қилдик. Аммо бугун нима учун жанг қиламиз?!»

Батаҳқиқ, мен санамлар рукндан тортиб, эшиккача ҳарамни тўлдириб турганида, Аллоҳ уларни араб еридан йўқ қилгунича жанг қилдим. Энди бугун «Лаа илаҳа иллаллоҳ», дейдиганларга қарши жанг қиламанми?!» дедилар Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу.

Ҳазрати Али розияллоҳу анҳу ва Муовия ибн Абу Суфён розияллоҳу анҳунинг ораларидаги можарода сулҳга келишилиб, ҳакамлар тайин қилинди. Икки томон учрашиб, иш бошладилар. Аввал Аллоҳ таолога ҳамду

сано айтиб, бир-бирларига насихат қилдилар. Кейин иттифоқ қилган нарсаларини ёзиш учун ёзиш асбоблари ва ёзувчи тайин қилдилар. Узоқ тортишувлардан кейин ҳам кимни халифа қилишга келиша олмадилар.

Абу Мусо ал-Ашъарий розияллоҳу анҳу ҳазрати Али ибн Абу Толиб розияллоҳу анҳуни ҳам, Муовияни ҳам бу ишдан четлатишга рози бўлдилар. Аммо Абдуллоҳ ибн Умардан бошқанинг халифа бўлишига кўнмадилар. Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу эса, халифа бўлишни истамадилар.

Ҳа, Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу бундай можароларга сабаб бўладиган ишни қабул қилишдан яна бир бор бош тортдилар. Чунки ўша вақтда халифаликни талашиш ниҳоятда авжига чиққан эди. Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу халифаликни хоҳламасалар ҳам, бундай масъулиятдан қочмас эдилар. Мазкур масъулиятни бўйинга олиш учун эса ўзига хос шарт-шароитлар бўлиши керак эди. Ўша пайтда айнан ўша шартлар ҳам, шароитлар ҳам йўқ эди.

Бир куни Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳунинг олдиларига бир одам келиб:

«Уммати Муҳаммад учун сендан ёмонроқ одам бўлмаса керак!» деди.

«Нима учун? Мен уларнинг қонларини тўкмаган бўлсам, жамоатларини бузмаган бўлсам, ораларига ихтилоф солмаган бўлсам», дедилар.

«Агар сен (халифаликни) истасанг, икки киши ҳам ихтилоф қилмас эди», деди.

«Мен у иш менга келганда бир одам «Йўқ», деса, иккинчиси «Ҳа», дейишини хоҳламайман!» дедилар Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу.

РОШИД ХАЛИФАЛАРДАН KEYIN

Тақдирнинг тақозоси билан можароли ишлар Муовия ибн Абу Суфён розияллоҳу анҳунинг халифа бўлиши билан якунланди. У кишининг забардаст жамият бошлиғи бўлганлиги ҳаммага маълум. Аммо бу забардастлик Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳуга ўтмас эди. У киши Муовия ибн Абу Суфён розияллоҳу анҳуни ҳеч тап тортмай танқид қилар, айблари бўлса, фош қилар эдилар. У кишини бу йўлдан жамият бошлиғининг дўқ-пўписалари ҳам, таҳдидлари ҳам қайтара олмас эди.

Умавийларнинг ҳеч нарсадан тап тортмайдиган ва солимлиги билан донг таратган машҳур қўмондони Ҳажжож бир куни ўз нутқида:

«Абдуллоҳ ибн Зубайр Аллоҳнинг Китобини ўзгартирди», деди. Бу гапни эшитишлари билан Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу:

«Ёлғон айтдинг! Ёлғон айтдинг! Ёлғон айтдинг!» дедилар.

Ҳажжож ҳайратдан қотиб қолди. У ўзига қарши бунчалик журъат бўлишини ҳаёлига ҳам келтирмаган эди. У Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳунинг жасоратлари олдида лол қолди. Бир оздан сўнг ўзига келгач, Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳуга қаттиқ жазо бериш ҳақида таҳдид қила кетди. Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу бўлсалар унга қарата қўлларини паҳса қилиб:

«Сен айтаётган дўқларингни амалга оширишинг ҳеч гап эмас! Бундан ажабланмаса ҳам бўлади. Чунки сен эси паст, аҳмоқсан!» дедилар.

Одамларнинг хушлари бошларидан учиб, анграйиб қолган эдилар.

Орадан йиллар ўтди. Муовия ибн Абу Суфён розияллоҳу анҳудан сўнг ўғли Язид жамиятни бошқара бошлади. Унинг ўғли Муовия иккинчи эса, ўз ихтиёри билан халифаликдан воз кечди. Ўшанда умавийларнинг бошлиғи Марвон ибн Ҳакам Абдуллоҳ ибн Умар

розияллоҳу анҳунинг ҳузурларига келиб:

«Қўлингни узат! Сенга байъат қиламиз! Сен арабларнинг саййидисан! Сен арабларнинг саййидининг ўғлисан!» деди.

«Аҳли машриқни нима қиламиз?» дедилар Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анху.

«Уларни уриб, байъат қилдирамиз», деди Марвон.

«Аллоҳга қасамки, мен етмишга кирганимда менинг сабабимдан бирор кишининг ўлдирилишини хоҳламайман», дедилар Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анху.

ОЛИМЛИКЛАРИ

Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анху ёшликларидан илмга ўч эдилар ва кўп нарсани билар эдилар.

3045- عَنْ ابْنِ عُمَرَ ر قَالَ: بَيْنَا نَحْنُ عِنْدَ النَّبِيِّ ر جُلُوسٌ إِذَا أَتَى بِجَمَّارٍ نَحْلَةٍ فَقَالَ النَّبِيُّ ر: إِنَّ مِنَ الشَّجَرِ لَمَا بَرَكَتُهُ كَبَرَكَةِ الْمُسْلِمِ فَظَنَنْتُ النَّحْلَةَ وَأَرَدْتُ أَنْ أَقُولَ هِيَ النَّحْلَةُ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَلَتَفْتُ فَإِذَا أَنَا عَاشِرُ عَشْرَةٍ أَنَا أَخَذْتُهُمْ فَسَكَتُ فَقَالَ النَّبِيُّ ر: هِيَ النَّحْلَةُ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

3045. Ибн Умар розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Биз Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларида ўтирган эдик, хурмонинг қалби олиб келинди. Шунда у зот соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Дарахтлар ичида баракаси мусулмоннинг баракасига ўхшаши бор», дедилар. Хурмо бўлса керак, деб ўйладим. Эй Аллоҳнинг Расули, у хурмодир,

демокчи ҳам бўлдим. Бундоқ қарасам, ўн кишининг ўнинчиси эканман. Энг ёшлари эканман. Сукут сақладим. Бас, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«У хурмодир», дедилар».

Бухорий ривоят қилган.

«Хурмонинг қалби» (араблар уни «хурмонинг чарвиси» деб ҳам атайдилар) ўта фойдали нарса ҳисобланар экан. У истеъмол қилинса, ич ўтишини қолдирар, сафродан ва иситмадан фойда берар экан. Яраларга ва чакқан жойларга ҳам суртса бўлар экан.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ўз ҳузурларига «хурмонинг қалби» келтирилганида:

«Дарахтлар ичида баракаси мусулмоннинг баракасига ўхшаши бор», дедилар».

Бу билан у зот соллаллоҳу алайҳи васаллам атрофларидаги саҳобаи киромларга ўзига хос топишмоқ айтдилар. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг суҳбатларида ўтирган ушбу ҳадиси шариф ровийи Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу бу маънони дарҳол тушуниб етдилар.

«Хурмо бўлса керак, деб ўйладим», дедилар, яъни, ўша «дарахтлар ичида баракаси мусулмоннинг баракасига ўхшаши» хурмо дарахти бўлса керак, деб ўйладилар Ибн Умар розияллоҳу анҳу.

Чунки мусулмон инсоннинг ҳар бир нарсаси фойдадан холи эмас. Худди шунингдек, хурмо дарахти ҳам ҳамма нарсаси, ҳамма томонидан фойда берувчидир. Унинг меваси ҳўлида ҳам, қуруғида ҳам ейилади. У ғизо (озуқа) ўлароқ, қорин тўйдиради. Кўпгина дардларга даво ҳам бўлади. Унинг барги ҳам, танаси ҳам, томири ҳам, хуллас, ҳамма-ҳаммаси фойдадан холи эмас.

Абдуллоҳ ибн Умар шу нарсаларни ўйлаб, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг айтган топишмоқларига

«Ўша дарахт хурмо дарахтидир», деб, жавоб бермоқчи ҳам бўлдилар. Аммо бир мулоҳаза туфайли айтмадилар.

«Эй Аллоҳнинг Расули, у хурмодир, демокчи ҳам бўлдим. Бундоқ қарасам, ўн кишининг ўнинчиси эканман. Энг ёшлари эканман. Сукут сақладим».

Яъни, ўша мажлисда Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам билан ўн киши ўтирган экан. Уларнинг ичида энг ёши кичиги Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу эканлар. Ўзимдан катталар турганда, мен айтсам, беодоблик бўлар, деган мулоҳаза билан топишмоқнинг жавобини айтмай, бошқалар қатори жим тураверибдилар.

Ҳамма ўтирганлар топишмоқнинг жавобини айтмай, жим тураверганларидан кейин:

Бас, у зот соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«У хурмодир», дедилар».

Бу ривоятдан Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳунинг ҳам илмли, ҳам одобли зот эканликларини тушуниб олиш қийин эмас.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг умрлари охирлаб қолган пайтга келиб, Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу етук олим бўлиб қолган эдилар. Агар ўша пайтдаги ва Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг вафотларига оид ривоятларни синчиклаб ўрганадиган бўлсак, уларнинг кўпчилиги Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳуга оид эканлигини кўрамиз.

Ҳазрати Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анҳунинг даврлари ҳам Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу учун ўрганиш, тақво ва бошқа сифатларни мукаммаллаштириш даври бўлди.

Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳунинг катта олим эканликларини ўз замондошлари ҳам тан олган эдилар.

Ибн Саъд Амр ибн Динордан ривоят қилади:

«Ибн Умар катта фақиҳлардан ҳисобланар эди».

Ибн Абдул Барр ўз китобида ёзишича, Абдуллоҳ ибн

Умар розияллоху анху:

«Илм уч нарсадир: нотиқ китоб, ўтувчи суннат ва «Билмайман» дейиш.

Абдуллоҳ ибн Умар розияллоху анхуда илмнинг ушбу уч тури ҳам етарлича бор эди. У киши Аллоҳ таолонинг Китобини ва Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламнинг суннатларини жуда яхши билар эдилар. Шу билан бирга, билмаган нарсаларини дарҳол тан олар ва ўз жойида «Билмайман», дейиш билан фахрланар эди.

Бир куни одамлардан бири келиб, Абдуллоҳ ибн Умар розияллоху анхуга савол берди. У киши «Билмайман», деб жавоб бердилар. Сўровчи орқасига қайтиб кетди. Абдуллоҳ ибн Умар розияллоху анху дарҳол қўлларини бир-бирига ишқаб, хурсанд бўлган ҳолларида:

«Абдуллоҳ ибн Умардан у билмайдиган нарса сўралган эди, у «Билмайман», деди!» деб айтдилар.

Ибн Абдул Барр «Жомиъул илм» китобида Мужоҳид розияллоху анхудан ривоят қилади:

«Абдуллоҳ ибн Умар розияллоху анхудан сулбдан бўлганларнинг мероси ҳақида сўралди. Бас, у:

«Билмайман», деди.

«Унга жавоб беришдан сени нима тўсади?» дедилар.

«Ибн Умардан билмаган нарсаси сўралган эди, у «Билмайман», деб жавоб берди», деди Ибн Умар».

Ибн Абдул Барр «Жомиъул илм» китобида Уқба ибн Муслимдан ривоят қилади:

«Убн Умарга ўттиз тўрт ой ҳамсуҳбат бўлдим. Ундан савол сўралганда кўпинча «Билмайман», дер эди-да, сўнггра менга қараб:

«Анавилар нимани иташини билдингми? Улар бизнинг елкамизни жаҳаннамга кўприк қилишмоқчи», дер эди».

Ибн Саъд Нофеъ розияллоху анхудан ривоят қилади:

«Бир одам Ибн Умардан масала сўради. У киши

бошини эгиб, жавоб бермай, жим қолди. Одамлар «Сўровни эшитмади шекилли», деб ўйлашди. Ҳалиги одам унга:

«Аллоҳ сенга раҳм қилсин, сўровимни эшитмадингми?» деди.

«Эшитдим. Аммо сизлар Аллоҳ бизни сиз сўраган нарсга ҳақида сўроққа тутмайди, деб ўйлайсизлар, шекилли. Аллоҳ сенга раҳм қилсин, бизни тек қўйиб тур. Масалангни фаҳмлаб олайлик. Агар бизда унга жавоб бўлса, берамиз, бўлмаса, билмаслигимизни айтамыз», деди».

Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анхунинг тушунчаларида амалсиз илмнинг кераги йўқ эди. Бу ҳақиқатни келгуси далилдан билиб оламиз.

Ибн Асокир Муҳаммад ибн Абу Қийладан ривоят қилади:

«Бир одам Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳуға илм ҳақида савол сўраб, хат ёзди. Ибн Умар унга қуйидаги жавобни ёзди:

«Сен менга илм ҳақида сўраб, хат ёзибсан. Илм мен сенга ёзадиган нарсадан каттадир. Лекин, агар қудратинг етса, Аллоҳ таолоға тилинг мусулмонларнинг обрўсидан тийилган, елканг қонларини кўтармаган, қорнинг молларидан тўймаган ва жамоатларини лозим тутган ҳолингда мулоқот қилишга ҳаракат қил».

ПАЙҒАМБАР СОЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВАСАЛЛАМГА ЭРГАШИШЛАРИ

Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу ўзларининг Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қилган каттаю кичик барча ишларига ўта дақиқлик ила эргашишлари билан шуҳрат қозонган саҳобийдирлар. У киши Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламдан нимани

кўрган ёки эшитган бўлсалар, худди ўзидек қилишга қаттиқ тиришар эдилар.

Абу Нуъайм «Хулятул Авлиё» номли китобларида Нофеъ розияллоҳу анҳудан қуйидагиларни ривоят қиладилар:

«Агар Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳунинг Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг асарларини излаганини кўрсанг, бу мажнун бўлса керак, дер эдинг».

Ибн Саъд розияллоҳу анҳу Оиша розияллоҳу анҳодан ривоят қилади:

«Хеч ким Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг уйларидаги асарларни Ибн Умардек изламас эди».

Абу Нуъайм «Хулятул Авлиё» номли китобларида Осим ал-Аҳвалдан ривоят қиладилар:

«Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳунинг Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг асарларини излаётганини кўрган одам, бунга бир нарса бўлганми, дер эди».

Имом Баззор яхши иснод билан ривоят қилади:

«Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу кундузи Макка билан Мадина орасидаги бир дарахт олдига келиб, унинг остида ухлар эди. Кейин Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг шундоқ қилганликлари ҳақида хабар берар эди».

Ибн Асокир Нофеъ розияллоҳу анҳудан ривоят қилади:

«Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг намоз ўқиган жойларидаги асарларини ахтариб, эргашар эди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам бир дарахт тагида дам олган эдилар. Ибн Умар ўша дарахтнинг олдига тез-тез бориб турар ва қуриб қолмасин деб, остига сув қуйиб турар эди».

Имом Аҳмад ва Баззорлар Мужоҳид розияллоҳу анҳудан ривоят қиладилар:

«Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу билан бирга сафарда эдик. У киши бир жойдан ўтаётиб, бурилиб кетди.

У кишидан:

«Нега бундок қилдингиз?» деб сўралди.

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг шундок қилганларини кўрган эдим», деди».

Абу Нуъайм ўзларининг «Ҳулятул Авлиё» номли китобларида Нофеъдан қуйидагиларни ривоят қиладилар:

«Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу Макка йўлида уловининг бошини бошқа томонга буриб қолди ва:

«Шояд, туёкнинг ўрнига туёқ тушиб қолса», деди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг уловларининг туёғининг ўрнига, демоқчи».

Бунга ўхшаш ривоятлар ниҳоятда кўп. Уларни диққат билан ўргансак, Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳунинг Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам қилган ҳар бир ишни у зотга айнан ўхшатиб қилиш учун доимо ҳаракатда бўлганликларини кўрамиз. Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу ўзлари Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қилган каттаю кичик ишларини айнан ўзларига ўхшатиб такрорлашга уринишлари билан бирга, бошқалар кўргану, у киши улардан эшитган ишлар бўлса ҳам, уларни ҳам Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга ўхшатиб қилишга ҳаракат қилганлар. Бунга мисол тариқасида қуйидаги ривоятни келтиришимиз мумкин.

Бухорий ва Аҳмад ривоят қиладилар:

«Ибн Умар розияллоҳу анҳу қачон Каъбанинг ичига кирса, эшикка орқасини қилиб юриб борар, токи ўзи билан деворнинг орасида уч аршинча қолганда тўхтар ва Билол унга хабар берганидек, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам намоз ўқиган маконда намоз ўқир эди ва:

«Бир киши Байтнинг қайси тарафида намоз ўқиса, бўлаверади», дер эди.

Каъбанинг ичида намоз ўқиш ҳар бир мусулмон учун катта бахт. Каъба ўз номи билан Каъба, яъни Байтуллоҳ. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳам унинг ичида

намоз ўқиганлар. У зот соллаллоҳу алайҳи васаллам билан бирга Каъба ичига Усома ибн Зайд, Усмон ибн Толҳа ва Билол ибн Рабоҳ розияллоҳу анҳум кирганлар. Сўнгра эшикни ёпиб қўйганлар. Улар Каъбаи Муаззаманинг ичида бир муддат қолиб кетганлар.

Каъбанинг ичидан қайтиб чиққанларида Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу ҳазрати Билол розияллоҳу анҳудан «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам нима қилдилар?» деб сўраганлар. Шунда Билол розияллоҳу анҳу «Бир устунни ўнг, бир устунни чап, учта устунни орт тарафларида қилиб, намоз ўқидилар», деб айтган. Ўша пайтда Байтуллоҳнинг ичида олти устун бор экан. Кейинчалик ҳазрати Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу қачон Каъбанинг ичига кирсалар, худди Билол розияллоҳу анҳу хабар берганларидек қилиб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қилганларини такрорлашга уринар эканлар.

Албатта, Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу бу ишларни Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам амал қилган нарсаларни худди ўзларига ўхшатиб такрорлаш ила савобга сазовор бўлиш ниятида қилганлар. У киши бу ишни саҳобалар ичидан бир ўзлари қилганлар. Бошқа саҳобалар Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳуга ўхшаб, каттаю кичик ҳар бир ишда Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қилганларини айнан такрорлашга ҳаракат қилмаганлар. Динда талаб қилинган нарсаларни қилганлар, қолган ишларда ҳар ким ўз ихтиёрича иш тутган. Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳунинг ижтиҳодлари, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга бўлган муҳаббатлари эса у кишини юқорида баъзи намуналари келтирилган амалларни қилишга чорлаган. Яна таъкидлаш лозимки, у киши ўзларининг бу ишлари билан зинҳор фахрланмаганлар ҳам, бошқаларни ўзларига ўхшамагани учун танқид ҳам қилмаганлар. Бошқа саҳобайи киромлар

ҳам Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳуни керагидан ортиқ иш қилишда маломат қилмаганлар. Ушбу ҳолат ҳозирги замон мусулмонларига ўрнак бўлиши лозим.

Ҳар бир ишда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга ва оталарига тобе бўлган Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳунинг ҳузурларида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам зикр қилинсалар, у кишига бўлган муҳаббатлари кучлилигидан кўзлари ёшга тўлар эди.

Ана шу муҳаббат Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳунинг ёш бўлишларига қарамай, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳаётлик даврларида энг кўп ҳадис ривоят қилган саҳобийлар рўйхатидан иккинчи ўринни эгаллашларига сабаб бўлди. Агар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам вафот этган пайтда Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳунинг эндигина йигирма бир ёшга кирганларига эътибор берадиган бўлсак, бу ишнинг нақадар улуғвор иш эканлигини яна ҳам яхшироқ ҳис этамиз.

Ибн Умар розияллоҳу анҳу ҳаммаси бўлиб, 2630 та ҳадис тўплаб, Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан кейинги ўринни эгалладилар.

Ибн Умар ҳадисларни Абу Бакр Сиддиқ, Умар ибн Хаттоб, Усмон ибн Аффон, Оиша, Хафса оналаримиз, Абдуллоҳ ибн Масъуд ва бошқа улуғ саҳобалардан ривоят қилганлар.

У зотдан эса, Саъид ибн Мусаййиб, Ҳасан Басрий, Ибн Шихоб Зухрий, Ибн Сийрин, Нофъ, Мужоҳид, Товус, Икрима каби тобеъинлар ривоят қилдилар.

ЗОҲИДЛИКЛАРИ

Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга бошқа ҳислатлар бўйича шогирд тушганлари каби зоҳидлик бўйича ҳам у зотга

шогирд тушган эдилар. У киши зоҳидликнинг алифбосидан тортиб, нозик жойларигача – барчасини Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламдан ўрганган эдилар. Дунёнинг барча матоҳларига эришиш имкони бўла туриб, Аллоҳнинг ишқида улардан ўз ихтиёри билан воз кечишдек ажойиб хислат, яъни зоҳидлик хислати Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳуда ёшлик вақтларидаёқ Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламдан олган дарсларидан ҳосил бўлган эди.

Абу Шайх ибн Ҳиббон, ал-Мунзирий, Ибн Абу Ҳотимлар Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳудан ривоят қиладилар:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам билан ансорларнинг баъзи боғига кирдик. У зот хурмо териб, емоқни бошладилар ва менга:

«Эй Ибн Умар, нима учун сен емаяпсан?» дедилар.

«Эй Аллоҳнинг Расули, егим йўқ», дедим.

«Менинг егим бор. Таом емаганимга бугун тўртинчи кун. Агар истасам, Роббим азза ва жаллага дуо қилсам, Кисро ва Қайсарнинг мулкича мулкни беради. Эй Ибн Умар, бир йиллик ризқларини беркитиб қўядиган, иймонлари заиф кишилар ичида бўлсанг, нима қилар эдинг?» дедилар.

Аллоҳга қасамки, кўп турмасимиздан «Ўз ризқини кўтара олмайдиган қанчадан-қанча жонзотлар бор. Уларга ҳам, сизларга ҳам Аллоҳ ризқ беради. Ва У ўта эшитгувчи ва ўта билгувчи Зотдир» ояти нозил бўлди. Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Албатта, Аллоҳ мени дунё тўплашга ва шахватларга эргашишга амр қилгани йўқ. Ким боқий ҳаётни кўзлаб, дунё тўпласа, албатта, ҳаёт Аллоҳ азза ва жалланинг кўлидадир. Билиб қўйинглар! Мен динор ҳам, дирҳам ҳам тўпламайман. Эрта учун ризқ ҳам беркитиб қўймайман», дедилар».

Ана шу набавий дарс Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анху учун бир умрлик дастур бўлиб қолди.

Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анхуга Аллоҳ таоло жуда кўп мол-дунё ато қилар эди. У киши омонатли ва иши юришган тожир эдилар. Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анху тижорат вақти келса, урушга тенг бўлишини айтганлар. Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анху «Урушдан кейинги менга энг афзал ўлим савдо моллари ичида ўлишдир», деганлар.

Аммо мол-дунё гўё у кишининг қўлларидаги ходимлари эди. Улар у кишининг измида эдилар. У киши молу дунёнинг измига тушиб қолмаган эдилар.

Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анху катта тожир ва молдор одам бўлсалар ҳам, ўзларининг зоҳидликлари билан ном чиқарган эдилар. Юқоридаги зикр этиб ўтилган халифалик ва қозилик каби олий мансаблардан ўз ихтиёрлари билан бош тортишлари ҳам шуни кўрсатади. Ҳа, Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анху ҳақиқий маънодаги зоҳид эдилар. У киши имконлари бўла туриб, бу дунёнинг ҳою хавасига ўзларини урмас эдилар.

Абу Нуъайм «Ҳулятул Авлиё» номли китобларида Ҳамза ибн Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анхудан қуйидагиларни ривоят қиладилар:

«Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анхунинг ҳузурида кўп таом бўлса ҳам, агар бошқа ейдиган одам бўлса, у киши тўйиб емас эди. Ибн Мутийъ уни кўргани кирди. Бас, унинг жуда ҳам озиб кетганини кўрди ва Софийя розияллоҳу анҳога:

«Бу кишига бирор юмшоқроқ нарса пишириб берсанг бўлмайдами?! Ажаб эмас, унинг жисми қайта тикланса. Унга таом қилиб бер!» деди.

«Биз ўшандок қиламиз. Аммо унинг ўзи аҳлиданми ёки бошқа томонлардан келганларними, чакириб олади. Сен унга бу ҳақда гапириб қўй», деди Софийя. Бас, Ибн

Мутийъ:

«Эй Абу Абдуллахмон! Агар таом еб турсангиз, жисмингиз тикланармиди», деди.

«Саккиз йилда бир марта тўймаган вақтларим ҳам бўлган. Энди умримдан эшакнинг чанқашича қолганида тўйишимни истайсанми?!» деди».

Абу Нуъайм Муҳаммад ибн Қайсдан ривоят қиладилар:

«Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу фақат мискинлар билангина таом ер эдилар. Ҳатто бу нарса у кишининг жисмига ҳам зарар қилган эди. Хотинлари у кишига хурмодан бир нарса тайёрлаб берар эди».

Ҳасан розияллоҳу анҳудан ривоят қилинишича:

«Ибн Умар розияллоҳу анҳу тушлик ёки кечки овқат қилсалар, атрофларига етимларни тўплаб олар эдилар. Бир куни тушлик қилаётиб, бир етимга одам юборсалар, у жойида йўқ экан. Ибн Умарнинг таомнинг кетидан ичадиган ширин ичимлиги бор эди. У киши тушликни тамомлаб, ширин ичимликни ичмокчи бўлиб турган эдилар, ҳалиги етим келиб қолди. Ибн Умар ичимликни унга бериб:

«Ол буни, менимча, зарар тортмадинг (овқатсиз қолмадинг)», дедилар.

Маймун ибн Мехрондан ривоят қилинишича:

«Одамлар Ибн Умар розияллоҳу анҳунинг хотинига:

«Бу шайхни асрасанг бўлмайдами?!» дейишди.

«Уни нима қилай?! Қачон унинг учун таом тайёрласак, албатта, кимнидир олиб келиб, едиради», деди.

Сўнгра аёл Ибн Умар масжиддан чиққанида йўлида ўтирадиган мискинларга таом юборди ва:

«Унинг йўлида ўтирманглар», деди.

Сўнг у киши уйларига келдилар ва:

«Фалончи, пистончиларни чакириб келинглар», дедилар. Хотинлари уларга ҳам таом юбориб, «Агар

чақирса, келманглар», деб қўйган эди. Ибн Умар:

«Бу кеча овқатланмаслигимни хоҳлабсизлар», дедилар ва ўша кеча таом емадилар».

Абу Нуъайм «Хулятул Авлиё» номли китобларида Убайдуллоҳ ибн Адийдан қуйидагиларни ривоят қиладилар:

«У киши Ироқдан келганида Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анхунинг ҳузурларига бориб, салом берди ва:

«Сизга ҳадя берилди», деди.

«Нима экан?» дедилар.

«Жавориш», деди.

«Жавориш нима?» дедилар.

«Таомни ҳазм қилдирадиган нарсаси», деди.

«Қорнимни қирқ йилдан буён бир марта ҳам тўлдирганим йўғ-у, уни нима қиламан?» дедилар».

Абу Нуъайм «Хулятул Авлиё» номли китобларида Саъид ибн Абу Хилолдан ривоят қиладилар:

«Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анху Жухфага келиб тушди. У бетоб эди, «Балиқ егим келмокда», деди. Зўрға бир дона балиқ топиб келишди. Хотини Софийя бинти Абу Убайда уни пишириб, таом тайёрлади ва олдиға қўйди. Худди шу пайт бир мискин келиб, унинг олдида тўхтади. Ибн Умар унга:

«Буни сен ол», деди. Аҳли унга:

«Субҳаналлоҳ! Ахир шу балиқ учун бизни қанча қийнадинг! Бизда бошқа таом бор. Бу мискинға ўшани берамиз», дедилар.

«Абдуллоҳ ўзининг айтгани бўлишини хоҳлайди», деди у».

Абу Саъид ибн Аъробий Жобир розияллоҳу анхудан ривоят қилади:

«Қайси биримиз дунёни топган бўлсак, албатта, унга мойил бўлдик. Фақат Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анху бундан мустасно», дедилар».

Абу Нуъайм «Ҳулятул Авлиё» номли китобларида Нофеъ розияллоҳу анҳудан ривоят қиладилар:

«Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу бемор бўлиб қолди. Унга бир дирҳамга бир шингил узум сотиб олиб келинди. Бас, бир мискин келди.

«Узумни унга беринглар», деди Ибн Умар. Бир одам унинг йўлини тўсиб чиқиб, бир дирҳам бериб, қайтариб яна олиб келди. Мискин яна келиб, сўради.

«Узумни унга беринглар», деди Ибн Умар. Бир одам унинг йўлини тўсиб чиқиб, бир дирҳам бериб, қайтариб яна олиб келди. Мискин яна келиб, сўради.

«Узумни унга беринглар», деди Ибн Умар. Бир одам унинг йўлини тўсиб чиқиб, бир дирҳам бериб, қайтариб яна олиб келди. Мискин яна келмоқчи бўлган эди, йўли тўсилди. Агар Ибн Умар узумнинг ўша узумлигини билганида, татимас ҳам эди».

Ибн Саъд раҳматуллоҳи алайҳи Нофеъ розияллоҳу анҳудан ривоят қилади:

«Ибн Умарнинг ҳар кеч ўз аҳлини дастурхон атрофига тўплаш одати бор эди. Бирор мискиннинг нидосини эшитиб қолса, гўшт ва нондан унинг насибасини бериш учун ўзи турар эди. Қайтиб келганда эса, таом тугаган бўлар эди. Бирор нарса қолса, ўшани тановул қилиб, рўза тугар эди».

«Тарихи Абу Сирож»да Суддийдан қуйидаги ривоят келган:

«Кўпгина саҳобаларни кўрдим. Улар «Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг фиरोқидан кейин ўзгармай қолган биргина одам Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу», дер эдилар».

Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу топган мол-дунёларини муҳтож кишиларга беришни ўзларига одат қилган эдилар.

Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳунинг

оғайниларидан бири у кишига Хуросондан совғага бир чопон келтирди ва:

«Мен сенга бу кийимни Хуросондан олиб келдим. Манави қўпол кийимингни ечганингни ва гўзал кийимни кийганингни кўриб, бир кўзим қувонсин!» деди.

«Ундок бўлса, уни менга кўрсат-чи», дедилар Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу. Сўнгра уни ушлаб кўриб:

«Бу ипакданми?» дедилар.

«Йўқ, пахтадан», деди оғайниси. Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу кийимни бир оз ушлаб турди-да, сўнгра қайтариб бериб:

«Мен ўзимдан кўрқаман. Бунинг яна мени гердайган ва манман қилиб қўймасин. Аллоҳ гердайган ва манманларни хуш кўрмайди», дедилар.

Маймун ибн Мехрон айтади:

«Ибн Умарнинг уйига кирдим. Унинг уйидаги тўшак, ёстиқ ва чойшабларни чамалаб кўрдим. Уларнинг ҳаммаси юз дирҳамга ҳам тенг келмас эди».

Ибн Умар розияллоҳу анҳу камбағал эмас эдилар. Ибн Умар розияллоҳу анҳу бой эдилар. Аммо зоҳид бўлганлари учун шундок яшар эдилар.

Ибн Умар розияллоҳу анҳу бахил эмас эдилар. Ибн Умар розияллоҳу анҳу сахий эдилар. Аммо зоҳид бўлганлари учун шундок яшар эдилар.

Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу зоҳид бўлганлари учун ҳам ўзлари поклигига тўла ишонч ҳосил қилмаган ҳар қанча ва ҳар қандай молдан ҳазар қилар эдилар.

Ибн Саъд раҳматуллоҳи алайҳи Маймундан ривоят қилади:

«Муовия розияллоҳу анҳу Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳунинг қитолни хоҳлаш-хоҳламаслигини билиш учун Амр ибн Осс розияллоҳу анҳуни синашга юборди. У келиб:

«Эй Абу Абдуррахмон! Сенга байъат қилишимиз учун чиқишингдан сени нима қайтаради? Ахир сен Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг саҳобаси бўлсанг. Амирул мўмининнинг ўғли бўлсанг. Сен бу ишга энг ҳақли одам бўлсанг», деди.

«Одамларнинг ҳаммаси сен айтган нарсага жам бўлиб кўшилдиларми?» деди у.

«Ҳа. Фақат озгина нафарларгина бундан мустасно», деди.

«Агар Ҳажарда (шаҳар номи) уч кишигина қолган бўлса ҳам, менинг унга ҳожатим йўқ!» деди Ибн Умар. Бас, у қитолни истамаслигини англади ва:

«Сен одамларнинг деярли ҳаммаси истаб турган шахсга байъат қиласанми? У сенга сен ҳам, бола-чақанг ҳам ҳеч нарсага муҳтож бўлмайдиган даражада ерлар ва молу дунёларни ёзиб беради», деди Амр.

«Суф-е сенга! Чик олдимдан! Иккинчи олдимга келма! Шўринг курсин! Менинг диним сенларнинг динорингга ҳам, дирҳамингга ҳам сотилмайди! Мен бу дунёдан кўлларим оппоқ ва покиза ҳолимда чикмоқчиман!» деди Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анху».

Абу Нуъайм «Ҳулятул Авлиё» номли китобларида Маймун ибн Мехрон розияллоҳу анхудан ривоят қиладилар:

«Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анху ўзининг бир кули билан уни озод қилиш ҳақида шартнома тузди. У Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анхуга маблағни бўлиб-бўлиб бериши керак эди. Ҳалиги одам биринчи улушни ўз вақтида олиб келди. У киши ундан:

«Буни қаердан топдинг?» деб сўради.

«Ишлаб ва тиланчилик қилиб топдим», деди у.

«Сен менга одамларнинг кирини олиб келиб, егизмоқчимисан?! Сен Аллоҳнинг розилиги учун озодсан! Олиб келган нарсангни ҳам ўзинг олавер!» деди Ибн

Умар».

САХИЙЛИКЛАРИ

Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳунинг замонларида сахийликда у кишига тенг келадиган кишини топиш қийин эди. У киши қўлларидаги мол-дунёга Аллоҳ таолонинг розилигини топишнинг воситаларидан бири, деб қарар эдилар. Шунинг учун ҳам ўзларига мол келиши билан, тезроқ хайр-эҳсон қилиш пайидан бўлар эдилар.

Абу Нуъайм «Хулятул Авлиё» номли китобларида Нофеъ розияллоҳу анҳудан Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳунинг сахийликлари ҳақида куйидагиларни ривоят қиладилар:

«У киши бир туяни миниб кетаётган эди. Бирдан ўша туяга меҳри тушиб қолди. Шунда дарҳол:

«Ихх, ихх!» деб, уни тўхтатиб, чўқтирди. Кейин:

«Эй Нофеъ! Унинг устидаги юкларни тушир!» деди. Мен «Бирор нарса қилмоқчи шекилли ёки туядан бирор шубҳа қилди шекилли», деб ўйладим ва юкни туширдим.

«Қара-чи, унинг устида бошидан бошқа нарса қолмадимикан?» деди. (Сўйворсак бўлаверармикан, дегани.)

«Сиздан илтимос, уни сотиб юборсангиз. Баҳосига бошқасини олсангиз», дедим мен.

«Унга белги осиб, қўйиб юбор. Байтуллоҳга аталган туяларга қўшиб қўй», деди Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу».

У кишига молларидан қай бири ёқиб қолса, бериб юборар эди. Бир мажлиснинг ўзида ўттиз минг садақа қилиб юборган вақти ҳам бўлган. Ибн Омир унга икки марта ўттиз мингдан берди. Шунда у киши:

«Эй Нофеъ! Мени Ибн Омирнинг дирҳамлари фитнага солишидан қўрқаман. Боравер, сен хурсан!» деди.

Абу Нуъайм «Хулятул Авлиё» номли китобларида Нофеъ розияллоху анхудан ривоят қиладилар:

«Абдуллоҳ ибн Умар розияллоху анхунинг ўз молидан бирор нарса ўзига ёқиб қолса, ўшани Роббиси азза ва жалла йўлида бериб юбориш одати бор эди. Унинг қўллари бунни билиб қолишган эди. Улардан баъзилари шимарилиб, масжидда ибодатга тушиб қолар эди. Абдуллоҳ ибн Умар розияллоху анху уни ўша яхши ҳолатда кўриб қолса, албатта, озод қилар эди. Дўстлари у кишига:

«Эй Абу Абдурраҳмон! Ахир улар сени алдаш учун шундоқ қилишмоқда!» дейишар эди.

«Ким бизни Аллоҳ учун алдаса, биз ҳам Аллоҳ учун алданавераимиз», дер эди Ибн Умар».

Имом ал-Баззор Абдуллоҳ ибн Умар розияллоху анхудан ривоят қилади:

«Ўзингиз суйган нарсадан нафақа қилмагунингизча, харгиз яхшиликка эриша олмассиз» ояти ёдимга тушди. Аллоҳ таоло менга берган нарсаларни эсладим. Румлик жория Маржонадан маҳбуброқ нарса ёдимга келмади ва:

«У Аллоҳнинг розилиги учун ҳурдир», дедим. Агар Аллоҳ йўлида қилган бирор ишимдан қайтадиган бўлсам, ўша жорияни ўзимга никоҳлаб олар эдим».

Уламоларимиз синчиклаб ўрганиб, Абдуллоҳ ибн Умар розияллоху анхунинг ана шу тарзда минг дона қўлни озод қилганликларини аниқлаганлар.

Ибн Саъд раҳматуллоҳи алайҳи Нофеъ розияллоху анхудан ривоят қилади:

«Ибн Умарга йигирма мингдан кўп мол келди. У ўрнидан турмасдан аввал уни тарқатиб бўлди. У ўз ҳузуридагини тугагунча тарқатди. Кейин ўзи хайр бериб юрадиган одамлар келиб қолдилар. Ибн Умар ўзи олдин мол берганлардан қарз олиб, кейин келганларга тарқатди».

Абу Нуъайм «Хулятул Авлиё» номли китобларида Нофеъ розияллоху анхудан ривоят қиладилар:

«Муовия Ибн Умарга юз минг юборди. Йил тугамасдан, унинг хузурида бирор нарса қолмади».

Айюб ибн Воил ар-Росибий ҳикоя қилади:

«Мадинага келсам, Ибн Умарнинг кўшниси «Ибн Умарга Муовиядан тўрт минг, бошқа бир одамдан тўрт минг, учинчи бир кишидан икки мингу бир чопон келди», деди. Эртасига қарасам, Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анху бозорда ҳайвонларига насияга бир дирҳамлик ем олмоқда. Мен бориб, унинг уйидагилардан:

«Мен бир нарсани сўрайман ва тўғри жавоб беришингизни истайман. Кеча Абу Абдуррахмонга Муовиядан тўрт минг, бошқа бир одамдан тўрт минг, учинчи бир кишидан икки мингу бир чопон келмаганмиди?!» деб сўрадим.

«Келган эди», дейишди.

«Мен бугун бозорда унинг ҳайвонларига насия-га бир дирҳамлик ем олаётганини кўрдим?» дедим.

«У кеча ухлашидан олдин ҳамма пулларни тарқатиб бўлган эди. Кейин чопонни елкасига ташлаб, чиқиб кетди. Қайтиб келганида, чопон йўқ эди. Биз сўрасак, бир фақирга берганини айтди», дейишди.

Сўнгра бозорга кириб, баланд жойга чиқиб олиб:

«Эй тожирлар жамоаси! Дунёни нима қиласизлар? Мана! Ибн Умарни кўринглар! Унга минглаб дирҳамлар келди. Ҳаммасини тарқатиб юборди! Энди ҳайвонларига насияга ем олмоқда!» дедим».

Абу Нуъайм Нофеъдан ривоят қилади:

«Ибн Умар розияллоҳу анху ўзининг ерини икки юз туяга сотди ва юзта туяни Аллоҳнинг йўлига атади».

ОБИДЛИКЛАРИ

3046- عَنْ ابْنِ عُمَرَ ط قَالَ :كَانَ الرَّجُلُ فِي حَيَاةِ النَّبِيِّ ρ

إِذَا رَأَى رُؤْيَا فَصَّهَا عَلَى النَّبِيِّ ρ فَتَمَنَيْتُ أَنْ أَرَى رُؤْيَا أَقْصَاهَا عَلَى
 النَّبِيِّ ρ وَكُنْتُ غُلَامًا أَغْرَبَ أَنَامُ فِي الْمَسْجِدِ حِينَذَاكَ فَرَأَيْتُ فِي
 الْمَنَامِ كَأَنَّ مَلَكَئِينَ أَخَذَانِي فَذَهَبَا بِي إِلَى النَّارِ فَإِذَا هِيَ مَطْوِيَّةٌ كَطَيِّ
 الْبُئْرِ وَإِذَا لَهَا قَرْنَانِ كَقَرْنَيْ الْبُئْرِ وَإِذَا فِيهَا نَاسٌ قَدْ عَرَفْتُهُمْ فَجَعَلْتُ
 أَقُولُ: أَعُودُ بِاللَّهِ مِنَ النَّارِ أَعُودُ بِاللَّهِ مِنَ النَّارِ فَلَقِيَهُمَا مَلَكٌ آخَرُ
 فَقَالَ لِي: لَنْ تُرَاعَ فَقَصَصْتُهَا عَلَى حَفْصَةَ فَقَصَّتْهَا حَفْصَةُ عَلَى
 النَّبِيِّ ρ فَقَالَ: نِعَمَ الرَّجُلُ عَبْدُ اللَّهِ لَوْ كَانَ يُصَلِّي بِاللَّيْلِ. قَالَ سَلَامٌ:
 فَكَانَ عَبْدُ اللَّهِ لَا يَنَامُ مِنَ اللَّيْلِ إِلَّا قَلِيلًا. رَوَاهُ الشَّيْخَانِ.

3046. *Ибн Умар розияллоху анхудан ривоят қилинади:*

«Набий соллаллоху алайҳи васалламнинг ҳаётлик даврларида бир киши туш кўрса, уни Набий соллаллоху алайҳи васалламга айтиб берар эди. Мен ҳам бир туш кўриб, Набий соллаллоху алайҳи васалламга айтиб берсам эди, деб орзу қилиб юрдим. Ўша вақтда бўйдоқ йигит бўлиб, масжидда ётиб юрар эдим. Тушимда мени иккита фаришта тутиб олиб, дўзахга келтирганларини кўрдим. Қарасам, у қудукқа ўхшаб, атрофи урилган экан. Унинг қудукнинг шохига ўхшаш икки шохи ҳам бор экан. Унинг ичида мен танийдиган одамлар бор экан. Бас, мен «Аллохдан дўзахдан сақлашини сўрайман! Аллохдан дўзахдан сақлашини сўрайман!» дея бошладим. Иккисига бошқа бир фаришта йўлиқди ва менга:

«Хеч ҳам қўркма!» деди.

Бас, мен уни Ҳафсага айтиб бердим. У Набий соллаллоху алайҳи васалламга айтган экан:

«Агар кечаси намоз ўқиса, Абдуллоҳ қандоқ ҳам яхши одам!» дебдилар.

Солим айтди:

«Абдуллоҳ кечаси озгина ухлар эди, холос».

Икки шайх ривоят қилишган.

Қаҳрамонимиз Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анхунинг ўзлари қилган ушбу ривоятни яхшироқ тушуниш учун ундаги бир-икки жумлаларни алоҳида ўрганиб чиқишимиз керак бўлади.

Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анхунинг «Қарасам, у кудукқа ўхшаб, атрофи урилган экан», деганлари «Тушимда кўрган дўзах кудукқа ўхшаган чукур бўлиб, унинг атрофи худди тупроқ тушиб кетмаслиги учун кудукнинг атрофи уриб чиқилганидек, уриб чиқилган экан», деганларидир. Албатта, бу васф тушда кўрилган нарса, ҳақиқатда дўзах ана шундай бўлади, деб айта олаймиз.

Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анхунинг «Унинг кудукнинг шохига ўхшаш икки шохи ҳам бор экан», деганлари «Кудукнинг тепасига ундан сув тортиб олиш учун қурилган мосламага ўхшаш нарса ўша тушда кўрилган дўзахда ҳам бор экан», деганларидир.

Ушбу ривоятда келган тушни кўрган пайтларида Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анху ёш ўспирин бўлганлар. Ўзлари айтганларидек, Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг масжидларида ётиб юрганлар. Бу ходиса у кишининг опалари Ҳафса бинти Умар розияллоҳу анҳо онамизнинг Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга турмушга чиққанларидан кейин бўлган. Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анхунинг тушлари яхши туш бўлганлиги учун Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам уни эшитганларидан сўнг Ҳафса онамизга:

«Агар кечаси намоз ўқиса, Абдуллоҳ қандоқ ҳам яхши одам!» деганлар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг бу гаплари Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анху учун катта аҳамиятга эга бўлган. Сарвари оламдан бундай олиймаком гапни эшитиш қанчалик саодат эканлиги ҳаммамизга аён! Ахир Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам «Солиҳ одам», деб васф қилишлари битмас-туганмас фазл-ку!

Ривоятнинг охирида Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анхуни яхши билган шахс, у кишининг ўғиллари Солим розияллоҳу анхунинг «Абдуллоҳ кечаси озгина ухлар эди, холос», деган гаплари келмоқда. Бундан Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анхунинг Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг юқоридаги гапларини эшитишлари билан умрларининг охирларигача унга оғишмай, амал қилишга ўтганликлари маълум бўлади. Мана шунинг ўзи ҳам Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анху фазллариининг ёрқин бир кўринишидир. У киши Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг тавсиялари билан ёш ўспиринлик даврларидан бошлаб, кечаларни бедор бўлиб, нафл ибодат билан ўтказадиган обидлардан бирига айланганлар. Ёшлари улғайганида эса, ўз даврларининг кўзга кўринган обидларига айланганлар.

Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анху кўп вақтларини нафл намоз, Қуръон тиловати ва Аллоҳ таолонинг зикри билан ўтказар эдилар. У киши Қуръони Карим тиловатидан мислсиз ҳузур топар эдилар. Ўзлари ўқисалар ҳам, бошқалардан эшитсалар ҳам, бирдек таъсирланар ва йиғлаб, соқоллари ҳўл бўлиб кетар эди.

Уламоларимиз Убайд ибн Умайр розияллоҳу анхудан ривоят қиладилар:

«Бир куни Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анхуга «Ҳар бир умматдан бир гувоҳ келтириб, сени уларнинг ҳаммасига гувоҳ этиб келтирган чоғимизда ҳол қандок бўлур?! Ўша кунда куфр келтирганлар ва Расулга исён қилганлар ерга қоришиб кетишни истарлар ва Аллоҳдан

ҳеч гапни яшира олмаслар» оятларини ўқиб бердим. Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу йиғлайвериб, кўз ёшлари соқолларини ҳўл қилиб юборди».

Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу кунлардан бир куни одамлар ичида ўтириб, «Вайл (*вой*) бўлсин, ўлчовдан уриб қолувчиларга. Улар одамлардан нарса ўлчаб олсалар, тўлиқ оларлар. Ва агар одамларга ўлчаб ёки тортиб берсалар, камайтирарлар. Ана шулар, албатта, қайта тирилтирилишларини ўйламайдиларми? Улуғ бир кунда. У кунда, одамлар оламлар Роббиси ҳузурида тик турарлар» оятларини қироат қилдилар.

Кейин **«У кунда одамлар оламлар Роббиси ҳузурида тик турарлар»** оятини қайта-қайта ўқий бошладилар. У кишининг кўзёшлари селдек оқар эди. Охири қаттиқ таъсирланганларидан ва йиғлайверганларидан ҳушларидан кетиб, йиқилдилар.

Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу етук обид сифатида нафл намоз, хусусан, таҳажжуд намозига ҳам алоҳида эътибор берад эдилар.

Абу Нуъайм «Ҳулятул Авлиё» номли китобларида Нофеъ розияллоҳу анҳудан ривоят қиладилар:

«Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу кечасини намоз ўқиб ўтказар эди ва:

«Эй Нофеъ, саҳар кирдими?» деб сўрар эди. У:

«Йўк», дер эди. У киши яна намоз ўқишда давом этар эди. Сўнгра яна:

«Эй Нофеъ, саҳар кирдими?» деб сўрар эди. У:

«Ҳа», дер эди.

Шунда Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу ўтириб олиб, тонг отгунча дуо ва истиғфор билан машғул бўлар эди».

Абу Нуъайм «Ҳулятул Авлиё» номли китобларида Муҳаммаддан ривоят қиладилар:

«Ибн Умар қачон кечаси уйғонса, намоз ўқир эди».

Яна Абу Нуъайм «Хулятул Авлиё» номли китобларида Абу Ғолибдан ривоят қиладилар:

«Ибн Умар бизнинг олдимизга, Маккага келар эди. У кечаси таҳажжуд намози ўқиб чиқар эди. Бир куни кечаси субҳдан олдин менга:

«Эй Абу Ғолиб, туриб, намоз ўқимайсанми?! Ҳеч бўлмаса, Қуръоннинг учдан бирини қироат қил», деди.

«Тонг отай деб қолди-ку, қандоқ қилиб Қуръоннинг учдан бирини ўқийман?» дедим.

«Ихлос сураси – «Қул ҳуваллоҳу аҳад» Қуръоннинг учдан биридир», деди».

Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу ҳақиқий обид ўлароқ, намозга катта эътибор билан қарар эдилар. У киши нафақат намоз ичида, балки намозга тегишли барча нарсага хушў билан қарар эдилар.

Ибн Саъд Зайд ибн Абдуллоҳ аш-Шайбонийдан ривоят қилади:

«Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу намозга кетаётганида жуда ҳам секин юришини кўрдим. Агар у билан бирор чумоли юрса ҳам, ундан ўтиб кетмаса керак, деб ўйлар эдим».

Ибн Саъд Восеъ ибн Ҳиббондан ривоят қилади:

«Ибн Умар намоз ўқиганида унинг ҳамма нарсаси қиблага қарашини яхши кўрар эди. Ҳаттоки бош бармоғини ҳам қиблага қаратиб турар эди».

Абу Нуъайм «Хулятул Авлиё» номли китобларида Товусдан ривоят қиладилар:

«Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳуға ўхшаш ҳайъатда намоз ўқийдиган одамни кўрмадим. Унинг юзи ҳам, қўл-оёғи ҳам қиблага қараган бўлар эди.

Абу Нуъайм яна «Хулятул Авлиё» номли китобларида Абу Бурдадан ривоят қиладилар:

«Ибн Умарнинг ёнида намоз ўқидим. Саждага борганида, унинг:

«Эй Аллоҳим, Ўзингни менга энг маҳбуб нарса қилгин! Ўзингни мен учун энг қўрқадиган нарса қилгин!» деганини эшитдим. Яна унинг саждада туриб:

«Эй Роббим, менга берган неъматинг ҳаққи-ҳурмати, харгиз жиноятчиларга ёрдамчи бўлмасман», деганини эшитдим. У киши:

«Мусулмон бўлганимдан буён қачон намоз ўқисам, унинг каффорат бўлишини умид қиламан», дер эди».

Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу жамоат намозига алоҳида эътибор билан қарар эдилар. Имкон борича, бирор намозда ҳам жамоатдан қолмасликка ҳаракат қилар эдилар. Агар бирор намозни жамоат билан ўқий олмай қолсалар, ўша камчиликнинг ўрнини тўлдиришга ҳаракат қилар эдилар.

Абу Нуъайм «Хулятул Авлиё» номли китобларида Нофеъдан ривоят қиладилар:

«Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу хуфтон намозини жамоат билан ўқий олмай қолса, кечанинг қолганини намоз ўқиб ўтказар эди».

Имом Тобароний ва Байҳақийларнинг ривоят қилишларича, Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу бирор намозни жамоат билан ўқий олмаган бўлсалар, вақтни келаси намоз бўлгунча намоз ўқиб, ўтказар эканлар.

Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу обидларнинг кўзга кўринган имомларидан бўлиб, Аллоҳ таолонинг зикрига битмас-туганмас эҳтимом қилар эдилар. У киши Аллоҳ таолонинг зикрини қилишни бошқа кўпгина нафл ибодатлардан устун қўяр эдилар.

Ибн Абу Шайба раҳматуллоҳи алайҳи қуйидагиларни келтиради:

«Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу: «Эртаю кеч Аллоҳнинг зикрини қилиш Аллоҳнинг йўлида қилич синдиришдан ҳам, ҳовучлаб мол беришдан ҳам афзалдир» дер эдилар.

Имом Тобароний Муоз ибн Абдуллоҳ ибн Нофеъдан ривоят қилади:

«Мен Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу, Абдуллоҳ ибн Жаъфар ва Абдуллоҳ ибн Абу Умайра розияллоҳу анҳумлар бор мажлисда бўлдим. Абдуллоҳ ибн Абу Умайра:

«Мен Муоз ибн Жабалнинг: «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг: «Икки калима бор. Бири Аршга етмасдан тугамайди, иккинчиси осмон билан ернинг орасини тўлдиради: «Лаа илаҳа илаллоҳу, Аллоҳу акбар», деганларини эшитганман», деди.

«Сен ўзинг шундоқ деганларини эшитганмисан?» деди Ибн Умар Ибн Абу Умайрага.

«Ҳа», деди у. Шунда Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу ҳўнграб йиғлаб юборди. Унинг кўз ёшлари соқолини ҳўл қилди ва:

«Ўша икки калимани ёд биламиз ва кўп зикр қиламиз», деди».

Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу ибодатнинг қайси турини адо қилаётган бўлсалар ҳам, ҳаёлларида ўзларини Аллоҳ таолонинг ҳузурида тургандек ҳис қилар эдилар.

Абу Нуъайм «Ҳулятул Авлиё» номли китобларида Урва ибн Зубайрдан қуйидагиларни келтирадилар:

«Тавофда юрганимизда Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳунинг кизига совчилик қилдим. У сукут сақлади. Бирор оғиз сўз айтмади. Ўзимча:

«Рози бўлганида, жавоб берар эди. Аллоҳга қасамки, энди ўша қиз ҳақида унга бирор гап айтмайман», дедим. Тақдирнинг тақозоси ила у киши Мадинага мендан олдин борибди. Кейин мен келдим. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг масжидларига кирдим. Мен у кишига салом бердим ва менда бор ҳаққини адо қилдим. Олдига борган эдим, очик чехра билан кутиб олди ва:

«Қачон келдинг?» деди.

«Ҳозир келишим», дедим.

«Биз тавофда Аллоҳ азза ва жаллани кўз ўнгимизда ҳаёл қилиб юрганимизда Савда бинти Абдуллоҳни зикр қилгандек бўлдингми? Менга ўша ердан бошқа жойда учрасанг ҳам бўлаверар эди-ку?!» деди.

«Тақдир қилингани шу экан-да», дедим.

«Бугун қандоқ фикрдасан?» деди.

«Ҳар қачонгидан ҳам ҳарисроқман», дедим.

У киши икки ўғли: Солим ва Абдуллоҳни чақирди-да, менга қизини никоҳлаб қўйди».

Улуғ зотлардан Товус розияллоҳу анҳу:

«Ибн Умардан кўра тақволи, Ибн Аббосдан кўра билувчироқ кишини кўрмадим», дейдилар.

Улуғ зотлардан Нофеъ айтадилар:

«Агар Ибн Умарга дунё ишларида бирор нарса қаттиқ бўлиб қолса, Роббиларига яқин бўлар эдилар».

Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу ўз ибодатлари билан Аллоҳ таолога қурбат қилганлари туфайли дуолари ҳам макбул зотга айланган эдилар.

Ибн Асокир Ибн Шавзабдан ривоят қилади:

«Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳуга Зиёд Ҳижозга боришни ирода қилгани ҳақидаги хабар етди. Бас, у киши унинг султонида бўлишни ёқтирмади ва:

«Аллоҳим! Албатта, сен ўз халқингдан кимни хоҳласанг, қатлда каффоратни жорий қилгансан. Ибн Сумайяга қатлни эмас, ўлимни бергин», деди.

Бас, унинг бармоғига ўлат яраси чиқди ва бир жума ўтмасдан ўлди».

Зиёд ўша вақтдаги золимлик ила ном чиқарган ҳукмдорлардан бирининг номи.

Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳунинг «Аллоҳим! Албатта, сен ўз халқингдан кимни хоҳласанг, қатлда каффоратни жорий қилгансан» деган гапларида баъзи кишилар бошқалар томонидан ўлдирилса, унинг бу тарзда

ўлиши гуноҳларига каффорот бўлиб уларнинг ювилиб кетишига сабаб бўлади, деган маъно бор.

«Ибн Сумайя» Зиёднинг куняси. Сумайянинг ўғли дегани.

Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу етмиш учинчи хижрий санада, саксон уч ёшларида Маккаи Мукаррамада вафот этдилар. Аллоҳ таоло у кишидан рози бўлсин. Омин!

فضل عبد الله بن مسعود

АБДУЛЛОҲ ИБН МАСЪУД РОЗИЯЛЛОҲУ АНҲУНИНГ ФАЗЛЛАРИ

Бу сафарги қаҳрамонимиз бошқалардан фарқ қилади. Ўзи араблардан. Насаби Мудрика исмли бобокалониди Пайғамбар алайҳиссалом билан бирлашади, аммо курайшлик эмас. У Макканинг олий табақаларига яқин ҳам эмас. Ўта бечораҳол бир одам. Одамларнинг қўйларини боқиб, тирикчилик қилади. Отаси эмас, онаси билан бирга юради. Чунки отаси жоҳилият пайтида вафот этган. Бунинг устига, жисмоний тарафдан ҳам мақтанадиган жойи йўқ. Ўзи ўта озгин, бўйи новча одамнинг ўтирганича келади ва хоказо. Ана шундай одам Ислом туфайли дунёнинг энг машҳур кишиларидан бирига айланди. У киши Ислом орқали кўплаб аслзодаларга устозлик қилди. У кишининг фазлларини санаб, адоғига етишимиз мушкул. Келинг, ҳаммасини бир бошдан бошлайлик.

Қаҳрамонимизнинг тўлиқ исмлари Абдуллоҳ ибн Масъуд ибн Ғофил ибн Ҳабиб ибн Шамх ибн Фор ибн Махзум ибн Соҳила ибн Коҳил ибн ал-Ҳорис ибн Тамим ибн Саъд ибн Ҳузайл ибн Мудрика ибн Илёс ал-Хузалий, кунялари Абу Абдуллаҳмон. Ота-оналари Ҳузайл қабиласидан бўлганлар.

Кичкина Абдуллоҳ тирикчилик ўтказиш учун одамларнинг қўйини боқар эди. Бир куни у Макка четида ўз хўжайинининг қўйларини бокиб юрган эди, узоқдан икки кишининг қораси кўринди. Улар Абдуллоҳ томон яқинлашиб кела бошладилар. Иккиси ҳам жуда чарчаган ва очликдан силласи қуриган кўринарди. Ниҳоят, икковлари етиб келишди. Ана шундан сўнг қутилмаган ажойиботлар бошланди. Ўшанда Абдуллоҳ ўзининг охирзамон пайғамбари ва у зотнинг энг яқин, энг сиддиқ дўстлари билан мулоқотда бўлиб турганини билмас эди.

Абдуллоҳ ибн Масъуд Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам билан биринчи бор қандоқ кўришганини куйидагича ривоят қилади:

«Ёш йигит эдим. Уқба ибн Абу Муъайтнинг қўйларини боқар эдим. Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам ва Абу Бакр келиб:

«Эй бола, сенда бизга берадиган сут борми?» дейишди.

«Мен омонатни сақловчиман. Сизларга сут бера олмайман», дедим.

«Сенда қочмаган, қўчқор қўйилмаган қўй борми?» дедилар Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам.

«Ҳа», дедим. Бас, икковларига ўшандоқ қўйни келтирдим. Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам уни боғлаб, елинини силаб туриб, Роббиларига дуо қилдилар. Елин тўлди. Сўнгра Абу Бакр ичи ковак тошни келтирди. Ўшанга қўйни соғди. Бас, Абу Бакр ичди. Сўнгра мен ичдим. Кейин у зот елинга: «Қисқар», дедилар. У қисқарди. Шундан сўнг Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига бориб:

«Мана шу гаплардан менга ҳам ўргатинг», дедим.

«Сен ўргатилган ғуломсан», дедилар.

Абдуллоҳ ибн Масъуд ўзи кўрган ғаройиб ишдан лол қолган эди. Ахир ҳали қўчқорга қўшилмаган кичкина қўйнинг елинидан қандоқ қилиб сут чиқиши мумкин?! Шу

билан бирга, у биргина дуолари билан ҳали ҳомилали бўлмаган қўйнинг елинини сутга тўлдирган Зот учун бу мўъжиза энг арзимаган бир иш эканлигини тушуниб етмас эди.

Мазкур ҳодиса Абдуллоҳ ибн Масъуднинг қалбида чуқур из қолдирди. У бу иш бежиз эмаслигини борган сари чуқурроқ тушуниб борар эди. Абдуллоҳ ибн Масъуд қўйнинг елинини сутга тўлдирган кишини топишга қарор қилди.

У пайтларда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳали Дорул Арқамга кирмаган эдилар. У зот эндигина пайғамбар бўлган эдилар. У зотга фақатгина беш киши иймон келтирган эдилар. Абдуллоҳ ибн Масъуд Исломга олтинчи бўлиб кирдилар. У киши Исломга киришлари билан қўй боқишни тарк қилдилар. Абдуллоҳ ибн Масъуд мусулмон бўлган кунларидан бошлаб Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг хизматларига ўтдилар. Ўша ондан бошлаб Абдуллоҳ ибн Масъуд Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламдан бир қадам ҳам жилмай, хизматларига шай бўлиб турадиган бўлдилар. У киши фақат хизмат билан машғул бўлиб қолмадилар. Абдуллоҳ ибн Масъуд Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг хизматларини қилишдек бахтдан у зотдан илм ўрганишдек саодат йўлида унумли фойдаланар эдилар. У Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг муборақ оғизларидан чиқадиган ҳар бир оятни ёдлаб олар ва худди Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўзларидек қироат қилишга уринар эдилар. Абдуллоҳ ибн Масъуд қисқа вақт ичида оз сонли мусулмонлар орасида ўзларининг аъло даражадаги қироатлари билан ажралиб турадиган бўлиб қолдилар. Набий соллаллоҳу алайҳи васалламдан ўрганган Ислом таълимотлари туфайли у киши ўз кадрларини ҳам билдилар. Тез орада кечаги оддий чўпон ҳамма ҳавас қиладиган Ислом мўъжизаларидан бирига айланди.

Машҳур саҳобий Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу айтадилар:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан кейин Қуръонни Маккада баралла ўқиган одам Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу бўлган. Бир куни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг саҳобалари жамланиб:

«Аллоҳга қасамки, Қурайш ушбу Қуръонни унга баралла ўқилганини ҳеч эшитмади-да, уларга уни эшиттирадиган бирор кимса бормикан?» дедилар. Абдуллоҳ ибн Масъуд:

«Мен!» деди.

«Биз уларнинг сенга ёмонлик етказишларидан кўркамиз. Биз агар улардан ёмонлик етадиган бўлса, ҳимоя қиладиган хешлари бор одам бўлишини истаймиз», дедилар.

«Менга қўйиб беринглар. Мени Аллоҳнинг Ўзи ҳимоя қилади», деди у.

Ибн Масъуд эрталаб туриб, чошгоҳ пайтида мақомга етиб борди. Қурайшликлар ўз мажлисларида суҳбат куриб ўтирар эдилар. У мақом олдига бориб турди-да, баланд овоз билан қироатни бошлади:

«Бисмиллаҳир роҳманир роҳийм. Ар-Роҳман! Алламал Қуръан!» Сўнгра уларга қараб, ўқишни давом эттирди. Улар унга тикилиб қарашди-да:

«Ибн Умму Абд нима демоқда? У Муҳаммад келтирган нарсадан ўқимоқда-ку!!!» дедилар.

Улар унинг устига ёпирилиб бориб, юз-кўзи аралаш ура кетдилар. У эса ўз қироатини давом эттирар эди. Шундай қилиб, Аллоҳ хоҳлаганича давом этди.

Сўнг у ўз соҳиблари ҳузурига қайтди. Унинг юзига ҳам, жасадига ҳам қараб бўлмас эди.

«Сенга шундоқ бўлишидан кўрққан эдик», дедилар.

«Аллоҳнинг душманлари мен учун ҳозиргидек ҳакир кўринмаганлар. Агар хоҳласангиз, эртага уларга яна

шундай қиламан», деди у.

«Бўлди, етади. Уларга ёктирмаган нарсаларини эшиттириб бўлдинг», дедилар».

Бу ҳол Ислом мўъжизаси бўлмай, нима бўлсин?! Кечаги нимжон, паст бўйли ва бечораҳол чўпон йигитча бугун Қурайш раҳбарларини назар-писанд қилмай турибди!

Бу ҳол Ислом мўъжизаси бўлмай, нима бўлсин?! Кечагина гаплашиб турган иккита қурайшликнинг ёнидан ўта олмайдиган ялангоёқ бугун барча қурайшлик зодагонлар жам бўлган жойда улар хоҳламаган нарсани уларга баралла эшиттириб турибди!

Албатта, Қурайшнинг бўйни йўғонлари Абдуллоҳ ибн Масъудга ўхшаган ялангоёқларнинг бунчалик ўзгариб кетишларига бефарқ қараб тура олмас эдилар. Улар бор имконларини ишга солиб, мусулмонларни Исломдан қайтаришга урина бошладилар. Мушриклар мўминларни иймондан қайтариш учун инсон акли бовар қилмайдиган қийноқларни ишга солдилар. Айниқса, Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳуга ўхшаш ҳимоячиси йўқ мусулмонларга оғир бўлди. Охири пичоқ бориб, суякка тақалганда мусулмонларга Пайғамбар Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам Ҳабашистонга ҳижрат қилишини тавсия қилдилар. Ўша томонга ҳижрат қилганлар ичида Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу ҳам бор эдилар. Кейинроқ у киши кўпчилик қатори Мадинага ҳам ҳижрат қилдилар. Шундай қилиб, Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу икки ҳижрат соҳиби, яъни, Ҳабашистон ва Мадинага ҳижрат қилган зотлардан бўлдилар.

МУХЛИС ХИЗМАТКОР

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу Мадинаи

Мунавварада ҳам Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламдан ҳеч ажрамай, хизматларини қилишда давом этдилар. У киши Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳар қандай хизматларини қилишни ўзлари учун шараф деб билар эдилар. Ўз навбатида Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳам Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳунинг ихлослари ва хизматларини муносиб тақдирлар эдилар.

Аввал айтиб ўтганимиздек, Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу ниҳоятда кичик жуссали одам эдилар. У кишининг болдирлари ҳам жуссаларига яраша жуда ҳам ингичка эди. Бир куни Набий соллаллоҳу алайҳи васалламга дарахтдан бир шохни олиб бериш керак бўлиб қолди. Енгилгина Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу дарҳол дарахтга чиқдилар. Шунда у кишининг ўта ингичка болдирларини кўрган баъзи саҳобалар беихтиёр кулдилар. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам эса:

«Сизлар Ибн Масъуднинг болдирларидан куляпсизлар. Албатта, у икки болдир Аллоҳнинг ҳузуридаги тарозуда Уҳуд тоғидан ҳам оғирдир», деб марҳамат қилдилар.

Бу набавий башорат ҳар қандай киши учун, айниқса, Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу учун катта саодат эди.

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳунинг Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам билан ҳар қандай ҳолатда бирга бўлишлари шу даражага етган эдики, баъзи асл ҳолатдан хабари йўқ кишилар Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳуни Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг аҳли байтидан бири бўлса керак, деб ўйлар эдилар.

3047- عَنْ أَبِي مُوسَى ط قَالَ: قَدِمْتُ أَنَا وَأَخِي مِنَ الْيَمَنِ

فَكُنَّا حِينَئِذٍ وَمَا نَرَى ابْنَ مَسْعُودٍ وَأُمُّهُ إِلَّا مِنْ أَهْلِ بَيْتِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ

مِنْ كَثْرَةِ دُخُولِهِمْ وَلُزُومِهِمْ لَهُ. رَوَاهُ الشَّيْخَانِ وَالتِّرْمِذِيُّ.

3047. *Абу Мусо розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:*

«Мен укам билан Ямандан келдим. Бир муддат Ибн Масъуд ва унинг онасини Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг аҳли байтидан санаб юрдик. Уларнинг кўп кирганларидан ва у зотнинг ёнларида кўп бўлганларидан шундоқ ўйладик».

Икки шайх ва Термизий ривоят қилишган.

Дарҳақиқат, Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу Набий соллаллоҳу алайҳи васалламга жуда ҳам яқин эдилар. У киши Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг энг хос ҳолатларида ҳам хизматларини қилар эдилар.

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набийимиз соллаллоҳу алайҳи васаллам қазои ҳожат қиладиган жойга келдилар ва менга учта тош олиб келишимни амр қилдилар. Бас, мен иккита тош топдим ва учинчисини ахтариб, топа олмадим. Сўнгра бир тезак олиб, уни у зотга келтирдим. Бас, у зот икки тошни олдилар ва тезакни отиб юбордилар ва «Бу—чиқинди», дедилар.

Бухорий, Термизий ва Насай ривоят қилганлар.

Бу ҳадисдан Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳунинг Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга ихлос-ла хизмат қилишлари билан бирга, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳаётларида бирорта ҳам норавшан нуқта йўқлиги маълум бўлмоқда. У зот соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳатто халодаги ҳолатлари, қилган ишларигача тўла ўрганилган.

Мана, у зотнинг саҳобаларидан битталари ўз иштирокларида бўлган воқеани ҳикоя қилмоқдалар. Расули

акрам соллаллоҳу алайҳи васаллам қазои ҳожатга ўтмоқчи бўлиб, жой танлабдилар. У зот алайҳиссалом Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳудан учта тош келтиришни сўрабдилар. У киши иккита тошни топибдилар-у, учинчисини топа олмабдилар ва «Шу ҳам бўлаверса керак», деб, тошнинг ўрнига эшакнинг тезагини олиб келибдилар. (Баъзи ривоятларда тезак эшакники эканлиги айtilган.) Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам иккита тошни олибдилар, тезакни эса, ташлаб юбориб: «**Бу – чиқинди**», дебдилар.

Анас розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Қачон Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам қазои ҳожатга чиқсалар, мен ва бир бола икковимиз ўзимиз билан сувли мешчани олиб келар эдик», деди (истинжо қилишлари учун).

Имом Бухорий, Муслим, Термизий, Абу Довуд ва Насайлар ривоят қилишган.

Муслим келтирган ривоятнинг лафзи:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам халога кирсалар, мен ва мен тенги бир бола мешчада сув ва асочани олиб борар эдик. Сув билан истинжо қилар эдилар», деб келган.

Икки ҳадисдаги «бола» Абдуллоҳ ибн Масъуддирлар.

Бу лафзда ҳам ҳазрати Анаснинг олдинги ривоятда айтган гапларининг айни ўзи қайтарилмоқда. Фақат бунда асоча ҳам зикр қилинмоқда. Мазкур асо «аназатун» деб аталиб, оддий ҳассада узунроқ, найзадан қискароқ, ичига темир қопланган эди. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам намоз ўқиганларида олдиларида бошқа тўсиқ бўлмаса, ўшани санчиб кўяр эдилар. Бу «аназа»ни Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга Ҳабашистон подшоҳи Нажоший совға қилган эди. У зот соллаллоҳу алайҳи васалламдан кейин уни Абу Бакр, Умар, Усмон ва Али розияллоҳу анҳулар ишлатишган. Кейин эса, уни Абдуллоҳ ибн Зубайр олиб юрганлар.

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу мана шундай хизматлари учун «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг таҳорат суви ва икки кавушлари соҳиби» лақабини олган эдилар.

Ифодали қилиб айтадиган бўлсак, Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга соядек эргашиб юрар эдилар. У зот сафарда бўлсалар, Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу ҳам сафарда бўлар эдилар. Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳазарда–сафардамас бўлсалар, Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу ҳам ҳазарда бўлар эдилар. Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламни уйқудан уйғотар, ғул килсалар, тўсиб турар, ташқарига чиқмоқчи бўлсалар, кавушларини кийдириб қўяр, ичкарига кирмоқчи бўлсалар, кавушларини ечиб қўяр ва бошқа шу каби барча хизматларни қойиллатиб адо этар эдилар. Ҳатто у киши Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам хужраларига кирганларида у зотнинг олдиларида юриб, бошлаб кирар эдилар.

Абдуллоҳ ибн Масъуд айтадилар:

«У зот бўйрада ётиб қолган эдилар. Ёнбошларига таъсир қилибди. Уйғонганларидан сўнг ёнбошларини силаб туриб:

«Эй Аллоҳнинг Расули, изн берсангиз, бўйранинг устидан бирор нарсани тўшаб берсак», дедим. Шунда у зот:

«Мен бу дунёда бир дарахт соясида от миниб кетаётган одамга ўхшайман, тезда ўтиб кетаман, соя эса қолади», дедилар».

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳуни ниҳоятда яхши кўрар эдилар. У кишини ихлослари учун, тақволари учун, фаҳм-фаросатлари учун ва улуғ шахсиятлари учун яхши кўрар эдилар.

Худди мана шу чексиз муҳаббат ва ишонч Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анхунинг Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга ғоятда яқин бўлишларига сабаб бўлган эди.

Худди мана шу чексиз муҳаббат ва ишонч туфайли Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анхуга бошқа ҳеч кимга бермаган имтиёзларни берган эдилар. У зот Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анхуга:

«Сенинг менинг ҳузуримга кириш изнинг – ҳижобни кўтаришинг», деган эдилар.

Бошқа барча саҳобалар Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам ўз уйларида ўтирганларида изн сўраб кирар эдилар. Ўша ерда хизмат қилиб турган кишилар орқалими ёки ўзлари овоз чиқарибми, изн сўраб эдилар. Агар ичкаридан изн бўлса, кирар, бўлмаса, қайтиб кетар эдилар. Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анху эса, хоҳлаган пайтларида пардани кўтариб, кириб бораверишлари мумкин эди. Бу эса, албатта, катта шараф ва обрў эди.

Бошқа саҳобалар Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анхунинг Пайғамбар алайҳиссаломга бунчалар яқин бўлишлари ва у зотнинг ишончларини бунчалик оқлашларига ҳавас билан қарар эдилар. Улар бу ҳақда:

«Биз учун ҳижоб тортилганда унинг учун изн берилар эди. Биз ғойиб бўлганда, у ҳозир бўлар эди», дер эдилар.

Саҳобаи киромлар ўзларининг бу гаплари билан Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анхунинг бошқалардан кўра кўпроқ вақт Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам билан бўлишларига, у зотнинг ҳузурларига бошқалардан кўра кўпроқ ва бемалол киришларига, у зотнинг мажлисларида бошқалардан кўпроқ ўтиришларига ишора қилар эдилар. Улар Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анхуга «Сир соҳиби» лақабини ҳам берган эдилар. Бу гапни ҳозирги замон истилоҳига ўтгирсак, «шахсий котиб»,

деган маъно келиб чиқади.

НАМУНАЛИ ТАЛАБА

Аммо Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам томонларидан ўзларига нисбатан билдирилган бу улкан муҳаббат ва ишончни зинҳор суиистеъмол қилмас эдилар. У киши Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга яқин бўлганлари сари, у зотни яна ҳам эҳтиром қилар, ишончларини қозонган сари яна ҳам ишончлироқ бўлишга ҳаракат қилар эдилар.

Шунинг учун ҳам Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам бошқа саҳобаларга Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳуни намуна қилиб кўрсатиб:

«Ибн Умму Абднинг аҳдини ушланглар», дер эдилар.

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу ўзларининг Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга бўлган бундай яқинликларидан, у зотдан асосан Қуръон ва илм ўрганишда фойдаланар эдилар, десак, муболаға қилмаган бўламиз. Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам билан биринчи марта учрашганларида у зотнинг мўъжизаларини кўзлари билан кўриб туриб:

«Мана шу гаплардан менга ҳам ўргатинг», деганларида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг у кишига карата:

«Сен ўргатилган ғуломсан», деганлари бежиз эмас эди. Аллоҳ таоло ўз Пайғамбарининг бу гапларини тасдиқлаб, Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳуга мислсиз илм берди. Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу Ислом умматининг фақиҳи бўлдилар. Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу Ислом уммати қориларининг пешвоси бўлдилар. Аллоҳ таоло Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу

анхуга Ислоннинг дастлабки вақтларидаёқ Қуръони Каримни дунёда биринчи бўлиб, баралла ўқиган инсон мартабасини берган бўлса, кейинчалик Ўз каломини энг яхши тиловат қиладиган ва маъноларини энг яхши билладиган шахслардан қилди.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ўз саҳобаларига Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анхунинг кироатидан ўрганишни тавсия қилар эдилар. У зот уларга:

«Ким Қуръонни қандоқ нозил бўлган бўлса, ўшандоқ ҳолида ўқишни хоҳласа, Ибн Умму Абднинг кироатида ўқисин», дер эдилар.

Ўйлаб кўрадиган бўлсак, Набий соллаллоҳу алайҳи васалламдан бошқа саҳобаи кромларнинг бирорталари ҳақида бу каби сўзлар ворид бўлмаган.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ўз саҳобаларига Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анхунинг кироатини тинглашни тавсия қилар эдилар. У зот уларга:

«Ким Қуръонни қандоқ нозил бўлган бўлса, ўшандоқ ҳолида эшитишни хоҳласа, Ибн Умму Абднинг кироатида эшитсин», дер эдилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўзлари ҳам Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анхунинг кироатларини тинглашни яхши кўрар эдилар.

Бир куни Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анхуни ўз ҳузурларига чорлаб:

«Эй Абдуллоҳ, менга кироат қилиб бер», дедилар.

«Эй Аллоҳнинг Расули, сизга нозил бўлган нарсани сизга кироат қиламанми?» деди Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анху.

«Мен уни ўзимдан бошқадан эшитишни яхши кўраман», дедилар у зот. Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анху Нисо сурасидан тиловат қилишни бошладилар. У киши **«Ҳар бир умматдан бир гувоҳ**

келтириб, сени уларнинг ҳаммасига гувоҳ этиб келтирган чоғимизда хол қандоқ бўлур?! Ўша кунда куфр келтирганлар ва Расулга исён қилганлар ерга қоришиб кетишни истарлар ва Аллоҳдан ҳеч гапни яшира олмаслар»га етганларида Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам йиғлаб юбордилар. У зотнинг кўзларидан тинмай ёш оқа бошлади ва қўллари билан ишора қилиб:

«Етади, етади, эй Ибн Масъуд», дедилар.

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳуни бошқа қори саҳобалар ичида ҳам олдинга қўяр эдилар. Бунга куйидаги ривоят ёрқин далилдир.

3048- عَنْ مَسْرُوقٍ ر قَالَ: ذَكَرُوا ابْنَ مَسْعُودٍ عِنْدَ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو فَقَالَ: ذَاكَ رَجُلٌ لَا أَزَالُ أُحِبُّهُ بَعْدَ مَا سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: اسْتَفَرُّوا الْقُرْآنَ مِنْ أَرْبَعَةٍ مِنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ فَبَدَأَ بِهِ وَسَالِمٍ مَوْلَى أَبِي حَذِيفَةَ وَأَبِي بَنٍ كَعْبٍ وَمُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ. رَوَاهُ الشَّيْخَانِ.

3048. Масруқ розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Абдуллоҳ Абдуллоҳ ибн Амрнинг ҳузурини зикр қилинди. Бас, у:

«У шундоқ одамки, мен уни Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг:

«Қуръон қироатини тўрт кишидан: Абдуллоҳ ибн Масъуддан, (ундан бошладилар), Абу Ҳузайфанинг мавлоси Солимдан, Убай ибн Каъбдан ва Муоз ибн Жабалдан талаб қилинганлар», деганларини эшитганимдан буён яхши кўраман», деди».

Икки шайх ривоят қилган.

Ушбу ривоятда исмлари зикр қилиниб, гаплари нақл қилинаётган саҳобий Абдуллоҳ ибн Амр ибн Осс розияллоҳу анхудирлар. У кишининг таъкидлашларича, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам саҳобаи киромадлар ичидан тўртта энг машҳур қориларни зикр қилиб, Қуръон кироатини ўша зотлардан ўрганишга чақирганлар. Аммо уларнинг исмларини зикр қилиш пайтида Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анхунинг исмларини биринчи ўринга қўйганлар. Абдуллоҳ ибн Амр ибн Осс розияллоҳу анху ҳам ўз сўзларида худди мана шу омилга эътиборни қаратиб, «ундан бошладилар», деганлар. Бу эса ўз навбатида, Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анхунинг қанчалар улуғ мартабага эга зот эканликларини кўрсатади.

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анху Қуръони Каримни кироат қилишнигина эмас, балки тафсир қилишни, маъноларининг маъзини чақишни ва ундан ҳукмлар чиқаришни ҳам яхши билар эдилар.

Бу ҳақда Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анхунинг ўзлари қуйидагиларни айтадилар:

3049- عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ت قَالَ: وَالَّذِي لَا إِلَهَ غَيْرُهُ مَا مِنْ كِتَابِ اللَّهِ سُورَةٍ إِلَّا أَنَا أَعْلَمُ حَيْثُ نَزَلَتْ وَمَا مِنْ آيَةٍ إِلَّا أَنَا أَعْلَمُ فِيمَا أُنْزِلَتْ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

3049. Абдуллоҳ розияллоҳу анхундан ривоят қилинади:

«Ундан ўзга илоҳ йўқ Зот ила қасамки, Аллоҳнинг Китобида мен унинг қачон ва қаерда нозил бўлганини билмайдиган сура йўқ. Ҳар бир оятнинг нима ҳақида нозил бўлганини мен биламан».

Муслим ривоят қилган.

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анху тўла ишонч билан айтган бу маънони ҳеч ким айта олмаган. Шунинг

Ўзи у кишининг Қуръони Каримни қанчалар пухта билишларига очик далилдир.

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анху Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам билан доимо бирга юрганликлари ҳар бир оятнинг қачон нозил бўлганини ва нима ҳақда нозил бўлганини яхши билишларига сабаб бўлган омиллардан биридир.

Имом Бухорий, имом Муслимлар ҳазрати Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳудан қилган ривоятда эса, куйидагилар айтилади:

«Мен Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам билан Мадина кўчаларидан бирида борар эдим. У киши бир шохга таяниб олган эдилар.

Шу пайт бир гуруҳ яҳудийлар дуч келдилар. Улар бир-бирларига:

«Бундан рух ҳақида сўранглар», дедилар.

Улардан баъзилари ўринларидан туриб келиб, рух ҳақида сўрадилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам жавоб бермай, жим туриб қолдилар. Мен у зот соллаллоҳу алайҳи васалламга ваҳий келаётганини дарҳол сездим. Турган жойимда кутдим. Ваҳий нузули тўхтаганидан сўнг у зот соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ва сендан рух ҳақида сўрарлар» оятини тиловат қилдилар».

Бунинг устига, Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анху Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўзларидан бошқа илмларни ҳам тинмай ўрганар эдилар. У киши Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламдан ўзларига керакли нарсаларни мавридини топиб, сўраб олишга жуда ҳам уста эдилар.

Имом Бухорий, Муслим, Термизий ва бошқалар Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳудан ривоят қиладилар:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васалламдан:

«Аллоҳга қайси амал маҳбуброк?» деб сўрадим. У зот:

«Ўз вақтида ўқилган намоз», дедилар.

«Сўнгра қайсиниси?» дедим. У зот:

«Ота-онага яхшилик қилиш», дедилар.

«Сўнгра қайсиниси?» дедим. У зот:

«Аллоҳнинг йўлида уруш қилиш», дедилар.

«Буларни менинг ўзимга айтдилар. Агар зиёда сўраганимда, зиёда айтар эдилар», деди».

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу толиби илмлик одобига риоя қилиб, савол беришни кўпайтириб юбормас эдилар. Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу яна савол берсалар, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам жавоб беришга тайёр эканликларини билиб турсалар ҳам, саволни кўпайтирмаганлар. Бу ҳам у кишининг фазлларидир.

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам билан у зотнинг охирги нафасларигача бирга бўлдилар. У киши сарвари оламнинг хасталиклари ҳақида ҳам бизга ривоят қилганлар.

Имом Бухорий ва Муслимлар Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳудан ривоят қиладилар:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига кирсам, у зот беморликдан қийналаётган эканлар.

«Эй Аллоҳнинг Расули, сиз беморликдан қийналмоқдасиз-ку?!» дедим.

«Шундоқ. Албатта, мен беморликдан сизлардан икки кишининг қийналганича қийналурман», дедилар.

«Сизга икки ҳисса ажр бўлиши учун шундоқдир-да?» дедим.

«Шундоқ. Худди шундоқ. Қай бир мусулмонга бирор мусибат етса, бирор тикан кирса ҳам, албатта, Аллоҳ унинг сабабидан ўша банданинг ёмонликларини худди дарахт ўз баргларини тўкканидек тўкадир», дедилар у зот».

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг

беморликни қандок бошларидан ўтказишлари бу ҳолатни ўз кўзлари билан кўрган улкан саҳобий Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу томонларидан ривоят қилинмоқда. Бу ерда Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳунинг Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга қанчалар меҳрибон эканликлари ҳам яққол намоён бўлиб турибди.

Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг дорилфунунларида дарс олиб, пешқадам толиблардан бирига айланган Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳуни Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам бошқаларга ўрнак қилиб кўрсатар эдилар. Бу маънони қуйидаги ҳадиси шарифдан англаб оламиз.

3050- عَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ τ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ: اقْتَدُوا بِالَّذِينَ مِنْ بَعْدِي مِنْ أَصْحَابِي أَبِي بَكْرٍ وَعُمَرُ وَاهْتَدُوا بِهَدْيِ عَمَّارٍ وَتَمَسَّكُوا بِعَهْدِ ابْنِ مَسْعُودٍ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

3050. Ибн Масъуд розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Менинг саҳобаларимдан мендан кейинги иккиталари: Абу Бакр ва Умарга иқтидо қилинглар. Амморнинг хидоятидан хидоятланинглар. Ибн Масъуднинг аҳдини маҳкам ушланглар», дедилар».

Термизий ривоят қилган.

Бу ҳадиси шарифдаги Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳунинг «аҳди»дан мақсад, у кишининг тутган йўллари ва юриш-туришларидир. Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўз саҳобаларига қилган бу васиятларидан Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳунинг фазллари қанчалик улуғ эканлигини билиб олиш қийин

эмас.

Имом Термизий Хузайфа розияллоху анхудан ривоят қилган ҳадисда қуйидагилар айтилади:

«Набий соллаллоху алайҳи васалламнинг ҳузурларида ўтирган эдик. У зот:

«Мен ўзимнинг боқий қолишим миқдорини билмайман. Мендан кейинги иккиталарига иктидо қилинглар», деб, Абу Бакр ва Умарга ишора қилдилар. Амморнинг ҳидоятидан ҳидоятланинглар. Ибн Масъуд сизга ҳадис айтса, тасдиқланглар», дедилар».

ЖАНГЛАРДА

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоху анхунинг жисмоний тарафдан мақтанадиган жойлари йўқ эди. У киши ўта озгин, жуссалари новча одамнинг ўтирганига тенг келадиган, болдирлари ниҳоятда ингичка бўлса-да, булар Пайғамбар соллаллоху алайҳи васалламнинг барча жангларида фаол иштирок қилишларига монелик қила олмади.

Пайғамбар соллаллоху алайҳи васаллам фақат баъзи мулоҳазалар юзасидангина Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоху анхуни лашкарга амир қилмаганлар, холос.

3051- عَنْ عَلِيٍّ τ عَنْ النَّبِيِّ ρ قَالَ: لَوْ كُنْتُ مُؤَمَّرًا أَحَدًا

مِنْ غَيْرِ مَشُورَةٍ مِنْهُمْ لَأَمَرْتُ عَلَيْهِمُ ابْنَ أُمِّ عَبْدِ اللَّهِ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

3051. Али розияллоху анхудан ривоят қилинади:

«Расулulloх соллаллоху алайҳи васаллам:

«Агар бирор кишини улардан маслаҳатсиз амир қиладиган бўлсам, албатта, Ибн Умму Абдни амир қилар эдим», дедилар».

Термизий ривоят қилган.

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг барча жангларида қатнашибгина қолмай, муҳим топшириқларни бажардилар ва қаҳрамонликлар кўрсатдилар.

Бадр жангида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Аммор ибн Ясир ва Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳумони душман тарафга вазиятни ўрганиб келиш учун юбордилар. Икковлари яширинча Қурайш лашкарини айланиб чиқиб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга мушриклар қаттиқ кўрқинчда эканлигини, осмон ҳам уларни тинч қўймаётганлигининг хабарини етказишди.

Аллоҳ таоло Бадр уруши ҳақида Қуръони Каримда:

«Ўшанда, тўқнашганингизда уларни сизнинг кўзингизга оз қилиб кўрсатганини эсланг», деган.

Бу ҳақда ўша машҳур тарихий жангнинг иштирокчиларидан бири Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу қуйидагиларни айтадилар:

«Улар кўзимизга жуда оз бўлиб кўриндилар. Ҳатто мен ёнимдаги одамдан «Етмиштача кўряпсанми?» деб сўрадим. У:

«Менимча, юзтага яқин бўлса керак», деди.

Кейин улардан биттасини ушлаганимизда сўрасак, «Мингта эдик», деди».

Мусулмонлар шу боис қўрқмай, шижоат билан жангга кирдилар ва ғолиб бўлдилар.

Ибн Масъуд розияллоҳу анҳу:

«Мен, Аммор ва Саъд Бадр куни насибасида шерик бўлдик. Саъд иккита асир келтирди. Мен билан Аммор ҳеч нарса келтирмадик», деди.

Абу Довуд ва Насайй ривоят қилганлар.

Саҳобаи киромлардан уч киши – Ибн Масъуд, Аммор ва Саъд розияллоҳу анҳум Бадр урушидан олдин «Ушбу урушда Аллоҳ насиб этиб, кўлимизга нима ўлжа тушса, шерикмиз», деб келишиб олдилар. Уруш тугагандан сўнг

Саъд розияллоху анҳунинг кўлига иккита асир тушганлиги, Ибн Масъуд ва Амморларга эса ҳеч нарса тушмаганлиги маълум бўлди. Шундоқ қилиб, учовлари икки асирга шерикчилик билан эга бўлдилар.

Бадр урушида Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоху анҳунинг Абу Жаҳлни қатл этганликлари ривоят қилинади.

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоху анҳу ўзларининг «Табук» жанги ҳақидаги хотираларида жумладан қуйидаги ҳодисани айтадилар:

«Мен Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам билан Табук жангига борганимда, кечаси ўрнимдан турдим. Аскарнинг бир четида оловнинг шуъласини кўриб қолдим. Нималигини билмоқ учун ўша томон бордим. Қарасам, Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам, Абу Бакр ва Умарлар экан. Абдуллоҳ ибн Зулбижодайни ал-Музаний вафот этган экан. Улар унга қабр қазишибди. Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам чуқурга тушиб олибдилар. Абу Бакр ва Умар уни у зотга узатиб беришмоқда экан. Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам:

«Икковингиз менга биродарингизни узатинг», демокда эдилар. Бас, икковлари уни узатдилар. Улар уни лаҳадга тўғрилаганларида у зот:

«Эй Аллоҳим, мен ундан розиман, Сен ҳам ундан рози бўлгин!» дедилар.

Қани энди, ўша лаҳаднинг соҳиби мен бўлсам эди!»

Ҳа, ўзларининг муборак умрларида барча олий макомларни кўрган Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоху анҳу Аллоҳ таоло ва У Зотнинг Расули Муҳаммад соллаллоху алайҳи васалламнинг розиликларини топган ҳолда бу дунёдан ўтишни орзу қилар эдилар. Зотан, Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам у кишига бунга ўхшаш башоратни берган эдилар.

РОШИД ХАЛИФАЛАР ДАВРИДА

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоху анху Пайғамбар соллаллоху алайҳи васалламдан кейин рошид халифалар даврида ҳам аввалгидек Ислом учун фидокор шахс сифатида ҳаётнинг турли жабҳаларида фаолият кўрсатишни давом эттирдилар.

Абу Бакр Сиддиқ розияллоху анхунинг давларида закотни ман қилувчилар Мадинаи Мунавварага ҳужум қилганларида Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоху анху шаҳарни душманлардан ҳимоя қилувчи гуруҳлардан бирига раҳбарлик қилдилар.

Нажд тарафлик Абас ва Зубён қабилалари Мадинаи Мунавварага ҳужум қилиш ниятида унинг яқинидаги Абрақ ва Зулқисса номли жойларга келиб тушдилар. Уларга Бани Асад ва бошқалар ҳам қўшилдилар. Улар Абу Бакр Сиддиқ розияллоху анхуга элчилар юбориб, намоз билан кифояланиб, закотни бекор қилишни талаб қилдилар. Абу Бакр Сиддиқ розияллоху анху уларнинг бу таклифларини қабул қилмадилар. Элчилар ноумид бўлиб қайтдилар.

Абу Бакр Сиддиқ розияллоху анху уларнинг Мадинага беҳосдан ҳужум қилиб қолишларидан хавфсираб, чора кўра бошладилар. Ҳазрати Али, Зубайр ибн Авом, Толҳа ибн Убайдуллоҳ ва Абдуллоҳ ибн Масъудлар бошчилигида шаҳарнинг чет тарафларига кўриқчилар қўйдилар. Шаҳар аҳолисини масжидга тўпланиб туришга амр қилдилар.

Закотни ман қилувчиларнинг элчилари қайтиб борганларида улардан хабарни эшитиб, Мадинада одам озлигини билиб, шаҳарга юриш бошладилар.

Кўриқчилар Абу Бакр Сиддиқ розияллоху анхуга одам юбориб, душман бостириб келаётгани ҳақида хабар бердилар. У киши мусулмонларни туяларга миндириб, олиб чиқдилар. Душман қоча бошлади. Мусулмонлар уларни Зи Хушубгача қувиб бордилар. Ўша ерда

душманлар пуфлаб шиширилган катта мешларни мусулмонлар томон думалатишди. Туялар мешлардан кўркиб, ортга қараб қочдилар. Аллоҳнинг фазли ила мусулмонлардан ҳеч ким туядан йиқилмади.

Кечаси Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анҳу билдирмасдан, душман устига бостириб бордилар. Улар мусулмонларни ўз устиларида турганларини кўриб, саросимага тушиб, тумтарақай бўлиб қочишга турдилар. Тонг отганида яқин орада бирорта ҳам душман қолмаган эди. Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анҳу одамлар билан уларни Зулқиссагача қувиб бордилар ва у ерга Нуъмон ибн Микранни қўйиб, ортга қайтдилар.

Ҳазрати Умар розияллоҳу анҳунинг даврларида ҳам Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу ўз фаолликларида бардавом бўлдилар.

Ибн Саъд Асламдан қуйидагиларни ривоят қилади:

«Рамода (очлик) йили бўлганда араблар ҳар томондан Мадинага ёпирилиб келдилар. Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳу одамлар тайинлаб, уларга қараб туришни, таом ва хўрак тақсимлаб беришни буюрган эдилар.

Азийд ибн Ухти ан-Нимр, ал-Мисвор ибн Махрама, Абдуррахмон ибн Абдул Қори, Абдуллоҳ ибн Атоба, Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳум ҳар кеча Умар розияллоҳу анҳунинг ҳузурларида тўпланиб, қилган ишлари ҳақида хабар берар эдилар. Улардан ҳар бири Мадинанинг бир ноҳиясига қарар эди. Аъробийлар Раъсус Сания, Ромиж, Бани Ҳориса, Бани Абдул Ашҳал, Бакийъ, Бани Қурайза, бир қисмлари Бани Салама ноҳиясига тушган эдилар. Улар Мадинага тўлиб кетишган эди.

Бу ерда Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳунинг ижтимоий хизматларида ҳам фидокорлик кўрсатганларининг гувоҳи бўлмоқдамиз. Ҳазрати Умар Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳуни ўта нозик ишга тайинлаган эдилар. Чунки очлик йилида вазият ғоятда

оғирлашган эди. Ўша пайтда ҳазрати Умар розияллоҳу анҳуга ўта ишончли ёрдамчилар керак бўлган эди. Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу ўша ёрдамчилардан бири бўлганлар.

Ҳазрати Умар розияллоҳу анҳу бошқалардан кўра Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳуни яхши билар эдилар. У киши Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳуни кўрмай туриб, баъзи бир аломатлардан ҳам у кишини таниб олар эдилар.

Умар розияллоҳу анҳу сафарларидан бирида юриб борар эдилар. Қоп-қоронғи кечада бир гуруҳ отликларнинг сасини эшитдилар. Умар розияллоҳу анҳу ўз одамларидан бир кишига ҳалиги гуруҳга:

«Бу қавм қаердан?!» деб нидо қилишни амр қилди.

«Фажжун амийқдан (Чуқур водийдан)!» деган жавоб келди.

«Қаёққа кетмоқдасизлар?!» деб сўралди.

«Байтул атийққа (Қадимги уйга)!» деб жавоб келди.

Шунда Умар розияллоҳу анҳу: «Уларнинг ичида олим одам борлиги аниқ», деди ва: «Қуръоннинг нимаси энг улуғ?!» деб нидо қилишга амр қилди.

«Аллоҳ Ундан ўзга илоҳ йўқ Зотдир. У тирик ва қаййумдир. Уни мудроқ ҳам, уйқу ҳам олмас!» деган жавоб бўлди.

«Қуръоннинг нимаси—энг ҳукми олийси?!» деб нидо қил», дедилар.

«Албатта, Аллоҳ адолатга, эҳсонга, қариндошларга яхшилик қилишга амр этадир!» деган жавоб бўлди.

«Қуръоннинг нимаси жамловчирик?!» деб сўралди.

«Бас, ким зарра оғирлигида яхшилик қилса ҳам, кўрадир. Ва ким зарра оғирлигида ёмонлик қилса ҳам, кўрадир!» деган жавоб бўлди.

«Қуръоннинг нимаси кўрқитувчирик?!» деб сўралди.

«Сизларнинг хом ҳаёлингизга ҳам эмас, аҳли

китобларнинг хом хаёлига ҳам эмас. Ким ёмонлик қилса, унинг жазосини тортадир. Ва ўзига Аллоҳдан ўзга дўст ҳам, ёрдамчи ҳам топа олмас!» деган жавоб бўлди.

«Қуръоннинг нимаси умидвор қилувчироқ?!» деб сўралди.

«Сен менинг тарафимдан: «Эй ўз жонларига исроф (*жабр*) қилган бандаларим, Аллоҳнинг раҳматидан ноумид бўлманг! Албатта, Аллоҳ барча гуноҳларни мағфират этар. Албатта, Унинг Ўзи ўта мағфиратли ва ўта раҳмли Зотдир», деб айт!» деган жавоб бўлди.

«Ичингизда Абдуллоҳ ибн Масъуд борми?!» деб сўрашга амр қилди Умар розияллоҳу анҳу.

«Аллоҳ ҳаққи, ҳа!» деган жавоб келди нарига томондан.

Умар розияллоҳу анҳу Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳунинг кимлигини яхши билганликлари учун ҳам ўта нозик ишларни у кишига топширар эдилар. Куфа ҳазрати Умар розияллоҳу анҳунинг даврларига келиб, ўта аҳамиятли марказлардан бирига айланган эди. У ерга ўта омонатли одам керак эди. Ўшанда ҳазрати Умар розияллоҳу анҳу Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳуни Куфанинг байтулмолига масъул қилиб юбордилар.

Ибн Саъд Ҳориса ибн ал-Мизрабдан ривоят қилади:

«Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳунинг аҳли Куфага ёзган мактубини ўқидим:

«Аммо баъд, мен сизларга Амморни амир қилиб, Абдуллоҳни муаллим ва вазир қилиб юбордим. Икковлари Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг нажиб саҳобаларидан. Уларга кулоқ осинг ва иқтидо қилинг. Мен Абдуллоҳни ўзимга олиб қолмай, сизларга илиндим. Бас, ундан фойда олинглар ва илм ўрганинглар».

Ҳа, Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу ҳазрати Умар розияллоҳу анҳунинг ўзларига ҳам керак эдилар. Аммо мусулмонларнинг умумий манфаатини кўзлаб,

кўзлари қиймаса ҳам, у кишини Куфага ишга юборишга мажбур бўлган эдилар. Чунки ўша вақтда куфаликлар ўзларининг жанжалкашликлари билан, раҳбарни ёқтирмасликлари билан ва аризабозликлари билан ном чиқарган эдилар. Барча ихтилофлар, фитналар ва «ёб кетди-ичиб кетди»лар Куфадан чиқар эди. Қисқасини айтганда, Куфа марказий ҳукумат учун бош оғриғи эди.

Ҳазрати Умарнинг қилган ишлари тўғри чиқди. Аҳли Куфа Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳуни яхши кўриб қолдилар. Яқин орада ҳеч бир қавм бирор одамни куфаликлар Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳуни севганларидек севмаган эди.

Халифаи одил ҳазрати Умар розияллоҳу анҳу ўзларидан узоқда ишлаб юрган Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳуни узоқдан туриб ҳам, ҳурмат қилар ва у кишининг кадр-қийматларини ўрнига қўяр эдилар.

Ҳаж мавсуми эди. Ҳазрати Умар Арофатда турган эдилар. У кишининг ҳузурларига бир одам келди ва:

«Эй мўминларнинг амири, мен Куфадан келдим. У ерда бир одам Куръонни ёддан имло қиляпти!» деди.

Умар розияллоҳу анҳунинг мисли кўрилмаган даражада ғазаблари кўзиди. У киши шишиб кетдилар. Кўрганларга эгарнинг икки томонини тўлдириб юборадигандек бўлиб кетдилар ва:

«Шўринг қургур! Ким ўзи у?!» дедилар.

«Абдуллоҳ ибн Масъуд», деди.

У киши ҳовурларидан тушиб, ўзларига кела бошладилар. Охири ўз ҳолларига келдилар ва:

«Шўринг курсин! Аллоҳга қасамки, одамларнинг ичида ундан бошқа бу ишни қила оладигани қолганини билмайман. Мен сенга бу ҳақда гапириб бераман», дедилар. Сўнгра у киши ўз гапларида давом этиб, куйидагиларни айтдилар:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам бир кеча Абу

Бакр билан мусулмонлар иши ҳақида гаплашиб ўтирар эдилар. Мен улар билан эдим. Сўнгра Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам чиқдилар. Биз ҳам у зот билан чиқдик. Қарасак, бир одам масжидда намоз ўқимоқда. Биз унинг кимлигини ажрата олмадик. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам тўхтаб, унга қулоқ сола бошладилар. Кейин биз томон бурилиб:

«Ким Қуръонни қандоқ нозил бўлган бўлса, ўшандоқ ҳолида ўқишни хоҳласа, Ибн Умму Абднинг қироатида ўқисин», дедилар.

Сўнгра Абдуллоҳ ибн Масъуд ўтириб, дуо қила бошлади. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам эса, унга:

«Сўра! Сенга сўраганинг берилур. Сўра! Сенга сўраганинг берилур», дер эдилар.

Мен ўзимча «Аллоҳга қасамки, албатта эрталаб Абдуллоҳ ибн Масъуднинг олдига бориб, унга Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг унинг дуосига «Омин», деб турганлари башоратини бераман», дедим. Бас, эрталаб бориб, башорат бердим. Билсам, Абу Бакр мендан олдин бориб, башорат бериб бўлган экан. Аллоҳга қасамки, Абу Бакр ила нимада мусобақа қилган бўлсам, ҳаммасида у мендан олдин бўлган».

Ўз навбатида Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу ҳам ҳазрати Умар розияллоҳу анҳунинг қадр-қийматларини ҳаммадан кўра яхши билар эдилар.

Имом Бухорий қилган ривоятда Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу:

«Умар мусулмон бўлган кундан бошлаб, азиз бўлдик», деганлар.

Тобароний Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳудан келтирган узун ривоятда жумладан:

«Албатта, Умар Аллоҳни энг билувчимиз, Аллоҳнинг Китобини энг яхши ўқиганимиз ва Аллоҳнинг динида энг

фақиҳимиз эди», дейилган.

Тобароний Абу Воилдан ривоят қилади:

«Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу: «Агар Умар розияллоҳу анҳунинг илми тарозининг бир палласига, қолган одамларнинг илми бир палласига қўйилса, унинг илми оғир келар эди», деди.

Вакийъ айтади: «Аъмаш: «Мен буни инкор қилиб, Иброҳимнинг олдига бориб айтдим. У: «Бунинг нимасини инкор қиласан? Аллоҳга қасамки, Абдуллоҳ ибн Масъуд бундан афзалини ҳам айтган, «Умар кетган куни илмнинг ўндан тўққизи кетди», деган», деди».

Абдуллоҳ ибн Масъуд айтадилар:

«Умар ибн Хаттобнинг Исломга киришлари ғалаба бўлса, ҳижрат қилишлари ёрдам, халифа бўлишлари эса раҳмат эди».

Учинчи халифа Усмон ибн Аффон розияллоҳу анҳунинг даврларида Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳунинг ҳаётларида бир қанча ўзгаришлар бўлди.

Ҳазрати Умар розияллоҳу анҳу вафот этиб, ҳазрати Усмон розияллоҳу анҳу халифа бўлган йили у киши ҳазрати Умар розияллоҳу анҳунинг васиятларига биноан, Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анҳуни Куфага волий қилиб қўйдилар. У киши билан бирга Абдуллоҳ ибн Масъуд хароҷ омили бўлиб ишлай бошладилар.

Йигирма бешинчи санада ҳазрати Усмон ибн Аффон розияллоҳу анҳу Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анҳуни Куфанинг амирлигидан бўшатдилар. Бу ишга асосан, Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анҳунинг ўзларининг хароҷчилари Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу билан қилган хилофлари сабаб бўлди. Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анҳу Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳунинг масъулиятидаги байтулмолнинг маблағидан қарз олган эди. Вақти келганда, Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анҳудан

олган молни байтулмолга қайтаришни талаб қилдилар. Саъд ибн Абу Ваққос розияллоху анху у молни топа олмай, муддатни чўзишни сўради. Униси бунга кўнмади. Икковлари айтишиб қолдилар. Унисининг ҳам, бунисининг ҳам атрофида тарафдорлар тўпланди. Бу аҳли Куфа орасида чиққан биринчи хилоф эди.

Бу ишдан халифа ҳазрати Усмон ибн Аффон розияллоху анху қаттиқ ғазабландилар ва Саъд ибн Абу Ваққос розияллоху анхуни ишдан бўшатиб, ўринларига ал-Валид ибн Уқба ибн Абу Муъайтни тайинладилар.

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоху анху эса, ўз ишларида бардавом бўлдилар. Куфаликларнинг у кишига бўлган муҳаббатлари яна ҳам зиёда бўлди. Чунки улар кундан-кунга Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоху анхунинг кадрларини янада яхшироқ англаб келаётган эдилар. Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоху анху уларнинг фахрига айланиб қолган эдилар. Куфа аҳлидан бирорта одам қаергадир бориб қолса, у ердаги одамлар Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоху анху туфайли уларга ҳавас қилар эдилар. Куфаликман, деган кишини Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоху анхуга бўлган ҳурматлари сабабли Ислом оламининг барча ерларида ҳурмат билан кутиб олар эдилар. Ушбу фикримизни қуйида зикр қилинадиган икки ривоят ёрқин тасдиқлайди.

3052- عَنْ عَلْقَمَةَ ط قَالَ: دَخَلْتُ الشَّامَ فَصَلَّيْتُ رَكَعَتَيْنِ

فَقُلْتُ: اللَّهُمَّ يَسِّرْ لِي جَلِيسًا صَالِحًا فَرَأَيْتُ شَيْخًا مُقْبِلًا فَلَمَّا دَنَا قُلْتُ: أَرْجُو أَنْ يَكُونَ اللَّهُ اسْتَجَابَ قَالَ: مِنْ أَيْنَ أَنْتَ؟ قُلْتُ: مِنْ أَهْلِ الْكُوفَةِ قَالَ: أَفَلَمْ يَكُنْ فِيكُمْ صَاحِبُ النَّعْلَيْنِ وَالْوَسَادِ وَالْمِطْهَرَةِ أَوْ لَمْ يَكُنْ فِيكُمْ الَّذِي أُجِيرَ مِنَ الشَّيْطَانِ أَوْ لَمْ يَكُنْ فِيكُمْ صَاحِبُ

السِّرِّ الَّذِي لَا يَعْلَمُهُ غَيْرُهُ (قَالَ ذَلِكَ الشَّيْخُ) كَيْفَ قَرَأَ ابْنُ أُمِّ عَبْدِ
 {وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى } فَقَرَأْتُ وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى وَالنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّى
 وَالذِّكْرِ وَالْأُنْثَى قَالَ: أَقْرَأْنِيهَا النَّبِيُّ ﷺ فَاهُ إِلَى فِيَّ فَمَا زَالَ هَوْلَاءَ حَتَّى
 كَادُوا يَرُدُّونِي. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

3052. Алқама розияллоху анхудан ривоят қилинади:

«Шомга кирдим. Бас, икки ракъат намоз ўқиб:

«Эй Аллоҳим, менга бир солиҳ суҳбатдошни муяссар қилгин!» деб, дуо қилдим. Бас, бир шайхнинг мен томон келаётганини кўрдим. У менга яқинлашганда:

«Аллоҳ (дуоимни) ижобат қилди, деган умиддаман», дедим.

«Сен қаердансан?» деди у.

«Куфа аҳлиданман», дедим.

«Икки кавуш, ёстиқ ва таҳоратдон соҳиби» сизларнинг ичингизда эмасми?

Шайтондан сақланган сизнинг ичингизда эмасми?»

«Ўзидан бошқа билмайдиган «сирнинг соҳиби» сизнинг ичингизда эмасми?

Ибн Умму Абд «Валлайли изаа яғшаа»ни қандок қироат қилди?» деди.

«Валлайли, изаа яғшаа. Ваннаҳари, изаа тажаллаа. Ваззакари, вал унсаа», деб қироат қилдим.

«Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам уни менга оғизларини оғзимга қўйиб туриб, ўқитган эдилар. Улар мени қайтарай деди-я!» деди шайх».

Бухорий ривоят қилган.

Ушбу ривоятни яхшироқ англашимиз учун бир оз шарҳга эҳтиёжимиз тушади.

Ровий Алқама розияллоху анхунинг «Шомга кирдим»,

деганлари «Димашкқа кирдим» деганларидир. Қадимда Димашк шаҳарини ҳам Шом деб аташган.

У киши Шомнинг пойтахти Димашк шаҳридаги масжидлардан бирида икки ракъат намоз ўқиб:

«Эй Аллоҳим, менга бир солиҳ суҳбатдошни муяссар қилгин!» деб, дуо қилганлар.

Бир оздан сўнг ўзлари томон келаётган шайхни кўрганлар ва у ўзларига яқинлашганда:

«Аллоҳ (дуоимни) ижобат қилди, деган умиддаман», деганлар. Бу шайх улуғ саҳобий Абу Дардо розияллоҳу анҳу бўлганлар. У киши Алқама розияллоҳу анҳуга савол бериб:

«Сен қаердансан?» дедилар.

«Куфа аҳлиданман», деб жавоб бердилар у киши. Шунда Абу Дардо розияллоҳу анҳу:

«Икки кавуш, ёстиқ ва таҳоратдон соҳиби» сизларнинг ичингизда эмасми?» дедилар.

Бу «Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу сизларнинг ичингизда эмасми?», деганлари. Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу доимо Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг кавушларини, ёстиқ ва таҳорат идишларини кўтариб юриб, хизматларини қилганлари учун ана шундай аталар эдилар.

Абу Дардо розияллоҳу анҳунинг бу гапларида «Ичингизда Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳудек одам туриб, Аллоҳ таолодан солиҳ суҳбатдош сўраб дуо қилганинг нимаси?», деган маъно бор эди.

Абу Дардо розияллоҳу анҳунинг «Шайтондан сақланган сизнинг ичингизда эмасми?»—деганлари Аммор ибн Ясир сизнинг ичингизда эмасми?» деганларидир. Чунки Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг дуолари ила Аммор ибн Ясир розияллоҳу анҳу шайтондан сақланган эдилар.

Абу Дардо розияллоҳу анҳунинг «Ўзидан бошқа

билмайдиган сирнинг соҳиби сизнинг ичингизда эмасми?» деганлари Ҳузайфа ибн Ямон розияллоҳу анҳу сизнинг ичингизда эмасми?» деганларидир. Чунки Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам у кишига мунофиқларнинг исмларини айтиб берган ва буни сир сақлаб, ҳеч кимга айтмасликни амр қилган эдилар.

Сўнгра Абу Дардо розияллоҳу анҳу ўзларини ташвишга солиб турган бир масалани аниқлаб олмоқчи бўлиб:

Ибн Умму Абд «Валлайли изаа яғшаа»ни қандок кироат қилди?» дедилар. Яъни, мазкур сурани Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу қандок кироат қилишини у кишининг ҳамшаҳарлари Алқама розияллоҳу анҳудан сўрадилар. Шунда Алқама розияллоҳу анҳу Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳудан ўрганганларидек қилиб:

«Валлайли, изаа яғшаа. Ваннаҳари, изаа тажаллаа. Ваззакари, вал унсаа», деб кироат қилдилар.

Алқама розияллоҳу анҳунинг жавобларидан кўнгиллари тўлиб:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам уни менга оғизларини оғзимга қўйиб туриб ўқитган эдилар. Улар мени қайтарай деди-я!» дедилар Абу Дардо розияллоҳу анҳу.

Шом аҳли «Ва маа холақаззакара вал унсаа» деб, ҳозирги бизнинг кироатимизга, имом Ҳафснинг имом Осимдан қилган ривоятига мувофиқ ўқишар экан. Икки кироат ҳам тўғри бўлган, аммо Абу Дардо ўзлари ўрганган кироатни сақлашга ҳаракат қилганлар. Шу билан бирга, шубҳага ҳам тушиб қолганлар. Бу шубҳани кўтариш учун Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳудек улуғ корининг кироати қандок эканлигини у кишининг ҳамшаҳарлари, куфалик Алқама розияллоҳу анҳудан сўраб олганлар. Шундай қилиб, Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳунинг шарафлари билан дуоларида солиҳ суҳбатдош

истаб, ундан фойда олиш ниятида бўлган Алқама розияллоху анхунинг ўзлари бу суҳбатдошларига фойда берганлар.

3053- عَنْ خَيْثَمَةَ بْنِ أَبِي سَبْرَةَ τ قَالَ: أَتَيْتُ الْمَدِينَةَ
فَقُلْتُ: اللَّهُمَّ يَسِّرْ لِي جَلِيسًا صَالِحًا فَيَسِّرْ لِي أَبَا هُرَيْرَةَ فَجَلَسْتُ إِلَيْهِ
فَقُلْتُ: إِنِّي سَأَلْتُ اللَّهَ أَنْ يُيَسِّرَ لِي جَلِيسًا صَالِحًا فَوُفِّقْتَ لِي فَقَالَ
لِي: مِمَّنْ أَنْتَ؟ قُلْتُ: مِنْ أَهْلِ الْكُوفَةِ جِئْتُ أَلْتَمِسُ الْخَيْرَ وَأَطْلُبُهُ
قَالَ: أَلَيْسَ فِيكُمْ سَعْدُ بْنُ مَالِكٍ مُجَابُ الدَّعْوَةِ وَابْنُ مَسْعُودٍ صَاحِبُ
طَهْوَرِ النَّبِيِّ ρ وَنَعْلَيْهِ وَحَدِيثُهُ صَاحِبُ سِرِّ رَسُولِ اللَّهِ ρ وَعَمَّارُ
الَّذِي أَحَارَهُ اللَّهُ مِنَ الشَّيْطَانِ عَلَى لِسَانِ نَبِيِّهِ وَسَلْمَانَ الْفَارِسِيِّ
صَاحِبُ الْكِتَابَيْنِ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

3053. Хайсама ибн Абу Сабро розияллоху анхудан ривоят қилинади:

«Мадинага келдим ва:

«Эй Аллоҳим, менга бир солиҳ суҳбатдошни муяссар қилгин!» дедим.

Бас, У Зот менга Абу Хурайрани муяссар қилди. Мен унинг олдига ўтирдим ва:

«Мен Аллохдан ўзимга бир солиҳ суҳбатдошни муяссар қилишини сўраган эдим, У зот менга сени муваффақ қилди», дедим.

«Сен кимсан ўзи?» деди.

«Мен аҳли Куфаданман. Хайр излаб, унинг талабида келдим», дедим.

«Сизнинг ичингизда:

Дуоси ижобат бўладиган Саъд ибн Молик бор эмасми?

Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг таҳорат сувлари ва икки кавушлари соҳиби Ибн Масъуд бор эмасми?

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг сирлари соҳиби Ҳузайфа бор эмасми?

Аллоҳ набийсининг лафзи ила шайтондан сақлаган Аммор бор эмасми?

Икки китоб соҳиби Салмони Форсий бор эмасми?» деди».

Термизий ривоят қилган.

Бу ривоятда олдинги ривоятдаги маъно бир оз кўшимчалар билан такрорланмоқда.

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳунинг гапларида исмлари зикр қилинган «Дуоси ижобат бўладиган Саъд ибн Молик» Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анҳудирлар. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам у кишининг ҳақларига дуо қилганларидан кейин қандок дуо қилсалар, қабул бўладиган ҳолга келган эдилар.

Салмони Форсий розияллоҳу анҳунинг «Икки китоб соҳиби» деб номланишлари Инжил ва Қуръонни ёдлаганлари учундир.

Ушбу икки ривоятдан Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳунинг Ислом оламида қанчалар обрўга эга бўлганликларини англаб олишимиз қийин эмас.

Кечагина одамларнинг қўйини боқиб, кун кўриб юрган нимжон, пакана ва бечораҳол чўпон йигитчанинг бугун бундай олий макомларга сазовор бўлиши Ислом мўъжизаси эмасми?!

Кечагина одамларнинг қўйини боқиб, кун кўриб юрган нимжон, пакана ва бечораҳол чўпон йигитчанинг бугун бутун бир диёрнинг шарафига айланиши Ислом мўъжизаси эмасми?!

Кечагина одамларнинг қўйини боқиб, кун кўриб юрган нимжон, пакана ва бечорахол чўпон йигитчанинг бугун ҳамманинг ҳавасини келтириб юриши Ислом мўъжизаси эмасми?!

Ҳазрати Усмон розияллоҳу анҳу ўз даврларида Абу Бакр розияллоҳу анҳу даврларида ёзилган саҳифалардан мусхафларга нусхалар кўчирдилар. Ушбу кўчирилган мусхафлардан ҳар томонга биттадан мусхаф юбордилар. Ундан бошқа саҳифаларда ва мусхафларда Куръондан бўлса, куйдириб юборишга амр қилдилар.

Барча Ислом уммати халифа ҳазрати Усмон ибн Аффон розияллоҳу анҳунинг бу ишларини катта қувонч ва қўллаб-қувватлаш билан кутиб олдилар ва унга катта ғайрат билан амал қилишга киришдилар. Фақат Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу ўзларининг шахсий мусхафларини ёқиб юборишга бир оз кўнмай турдилар. Кейин Аллоҳ таоло кўнгилларига солиб, у киши ҳам жумҳурга қўшилдилар.

Кейинчалик халифа Усмон ибн Аффон розияллоҳу анҳу Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳуни Куфадан чакириб олишга қарор қилдилар. Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳуга муҳаббат қилиб қолган куфаликлар бу қарорга қаттиқ қарши чиқдилар. Улар бу гапдан хабардор бўлишлари билан келиб, Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳуни ўраб олдилар ва:

«Биз билан бирга бўл. Бу ердан чиқма. Биз сенга ёмон кўрган нарсанг етишига зинҳор йўл қўймаймиз», дедилар.

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу ҳар қандай одамнинг бошини айлантириб қўядиган бундай нозик ҳолатда ниҳоятда ҳакимона йўл тутдилар. У киши ўзларининг улуғликларидан оғмадилар. Дунё учун, мансаб учун эмас, охират учун, савоб учун ҳаёт кечираётганларини яна бир бор исбот қилдилар. У киши ўзларининг атрофларини ўраб, бир оғиз сўзларига қараб

турган куфаликларга қараб:

«Менинг зиммамда унга (халифага) итоат қилиш бор. Келажакда турли ишлар, фитналар бўлиши бор. Мен ўшаларнинг эшигини биринчи бўлиб очган одам бўлишни истамайман», дедилар.

Ҳазрати Усмон розияллоҳу анҳу билан ораларида анчагина гаплар ўтган бўлса ҳам, Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу у киши ҳақларида бирор оғиз нолайиқ сўз айтмадилар. Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу Куфадан Мадинага қайтиб бориб, оддий фуқаро бўлиб яшашни давом эттирдилар.

АЖОЙИБ МУЖТАҲИД

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу ҳаммадан илмлироқ мужтаҳид эдилар. Бу ҳолни ҳамма тан олар эди. Бу ҳақиқатни у кишининг ўзлари айтар эдилар. Бу ҳақиқатни ўзгалар тан олар эдилар.

3054- عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ت قَالَ: قَرَأْتُ عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ر بِضْعًا وَسَبْعِينَ سُورَةً وَلَقَدْ عَلِمَ أَصْحَابُ مُحَمَّدٍ ر أَنِّي أَعْلَمُهُمْ بِكِتَابِ اللَّهِ وَلَوْ أَعْلَمُ أَنَّ أَحَدًا أَعْلَمُ مِنِّي لَرَحَلْتُ إِلَيْهِ قَالَ شَقِيقٌ: فَجَلَسْتُ فِي حَلْقِ أَصْحَابِ مُحَمَّدٍ ر فَمَا سَمِعْتُ أَحَدًا يَرُدُّ ذَلِكَ عَلَيْهِ وَلَا يَعْيبُهُ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

3054. Абдуллоҳ розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васалламдан етмишдан ортиқ сурани ўқидим. Муҳаммад соллalloҳу алайҳи васалламнинг саҳобалари мен уларнинг ичида Аллоҳнинг Китобини энг яхши билувчи эканлигимни

ва ўзимдан яхши билувчини топсам, унинг ҳузурига боришимни биладилар».

Шақиқ айтади:

Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг саҳобалари халқаларида ўтирдим. Бас, бирорта кишининг унинг бу гапини қайтарганини ёки айблаганини эшитмадим», деди».

Муслим ривоят қилган.

Бу Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳуни барча Ислом уммати энг олим, яъни мужтаҳид кишилардан бири деб тан олганини кўрсатади. Бундоқ тан олиш, албатта, ўз-ўзидан бўлмаган, балки кўпгина синовлар бўлиб ўтган. Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу уларнинг ҳаммасидан муваффақият ила ўтганлар.

Имом Бухорий, Термизий, Абу Довуд ва Насайлар Ҳузайл ибн Шурайҳбийл розияллоҳу анҳудан ривоят қиладилар:

«Абу Мусодан қиз, ўғилнинг қизи ва сингил ҳақида сўралди. Бас, у:

«Қизга ярим ва сингилга ярим, Ибн Масъудга борсанг ҳам мен айтганни айтади», деди.

Сўнг Ибн Масъуддан сўралди ва Абу Мусонинг гапи ҳақида хабар ҳам берилди. Бас, у:

«Ундоқ бўлса, мен адашибман, мен ҳидоят топганлардан эмас эканман. Лекин мен бунда (бу масалада) Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам қилган ҳукми қиламан: қизга ярим, ўғилнинг қизига учдан иккини тўлдириш учун олтидан бир ва қолгани сингилга», деди.

Абу Мусога бориб, Ибн Масъуднинг гапини айтган эдик:

«Модомики, бу (илмий) денгиз ичингизда экан, мендан бир нарса сўраманг», деди».

Бир киши вафот этди. Ортидан битта қизи, битта

ўғлидан бўлган қиз набираси ва битта синглиси қолди, холос. Кишилар меросни ушбу уч меросхўр орасида қандоқ қилиб бўлишни билишмади.

Улар улуғ саҳобийлардан бири Абу Мусо ал-Ашъарий розияллоҳу анҳунинг олдиларига бориб, бу масалани ҳал қилиб беришларини сўрадилар.

У киши бошқа далилларда қизга ярим, сингилга ярим берилиши зикр қилинганлиги учун уларга меросни бўлиб бериш керак, ўғилнинг қизига ҳеч нарса тегмайди, деган ҳукм қилдилар.

У киши яна: «Мерос масаласини яхши билиши билан машҳур бўлган Абдуллоҳ ибн Масъуднинг ҳузурига борсангиз, у ҳам мен айтган гапни айтади», дедилар.

Афтидан, сўровчилар қониқишмаган кўринади. Улар Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳунинг олдиларига бориб, масалани сўраб, ортидан Абу Мусо ал-Ашъарий розияллоҳу анҳунинг гапларини ҳам айтиб кўйдилар.

Шунда у киши: «Агар мен бу масалада Абу Мусо ал-Ашъарий розияллоҳу анҳунинг гапини тасдиқласам, адашган, ҳидоят топмаганлардан бўламан. Чунки Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам бу масалада бошқача ҳукм чиқарганлар. Мен сизларга Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг чиқарган ҳукмларини айтиб бераман:

«Қизга ярим, ўғилнинг қизига учдан иккини тўлдириш учун олтидан бир ва қолгани сингилга», дедилар.

Агар қиз иккита бўлганида, учдан икки олар эдилар. Ўғилнинг қизи ҳам қиз ўрнида. Ўз қизи билан кўшилса, икки қиз ўрнини босиб, икковлари учдан иккига ҳақдор бўлишади. Ўз қизи яримини олган, ўғилнинг қизи узокрок бўлганлиги учун учдан иккидан қиз олган ярмини чиқариб ташлаб, қолган олтидан бирини олади. Шунда икковининг олгани учдан икки бўлади. Қолган учдан бирни сингил

олади.

Бундай ҳолатда мерос олтига бўлинади. Унинг ярми, яъни, уч ҳиссаси кизга берилади. Бир ҳиссаси ўғилнинг кизига берилади. Икковиники қўшилганда, тўрт ҳисса, яъни, учдан икки ҳисса бўлади. Сингилга эса, икки ҳисса, яъни, учдан бири қолади.

Ибн Масъуд розияллоҳу анҳудан бу тақсимни ўрганиб олган сўровчилар Абу Мусо ал-Ашъарий розияллоҳу анҳунинг олдиларига қайтиб бориб, бўлган гапни айтиб бердилар. Шунда у киши ўзлари хато қилганларини очик ва мардлик ила тан олиб, «Модомики, бу (илмий) денгиз ичингизда экан, мenden бир нарса сўраманг», дедилар.

Бу ҳақиқий инсоф билан айтилган гапдир. Ўзидан кўра илмлюроқ кишини тан олиш, кишилар олдида очик айтиш ва уларни ўша олимга йўллаш ҳақиқий олимларнинг одобидир. «Мен фалончидан кўра, яхши биламан, нимага мен туриб, пистончидан сўрадинг?» каби гаплар одобсизлик ҳисобланади.

Имом Муслим, Абу Довуд, Термизий ва Насайлар Абу Атийя розияллоҳу анҳудан ривоят қиладилар:

«Масруқ иккимиз Оишанинг олдида кириб:

«Эй, мўминларнинг онаси, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг саҳобаларидан икки киши, икковлари ҳам яхшиликка бўш келмайдилар. Бирлари ифтор билан (шом) намозни тезлатади. Бошқаси эса, ифтор билан (шом) намозни ортга суради?» дедик.

«Икковларидан қай бири ифторни ва намозни тезлатур?» деди.

«Абдуллоҳ ибн Масъуд» дедик.

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам шундоқ қилар эдилар», деди. Бошқаси Абу Мусо эди».

Тобеъинлардан Абу Атийя ва Масруқ розияллоҳу анҳулар икки катта саҳобийларнинг ифторни тез қилиш ва Шом намозини эрта ўқиш бўйича икки хил иш

килаётганларини мулоҳаза қилганлар. Шу билан бирга, икковларидан қай бирларининг тутаётган иши суннатга мувофиқ, тўғри эканлигини билмоқчи бўлганлар. Бунинг учун эса, Оиша онамизга мурожаат қилганлар. Оқибатда ифторни вақти кирган заҳоти қилиш ва шом намозини ҳам эртароқ ўқиш Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг одатлари эканлиги маълум бўлган. Бу синовда ҳам Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу ютиб чиққанлар.

Имом Бухорий, Абу Довуд, Термизий ва Насайлар ривоят қиладилар:

«Абдуллоҳ розияллоҳу анҳу:

«Аллоҳ ҳусн учун ваҳм қилувчи (ясама ҳол қўювчи) аёлларни, ваҳм қилдирувчи аёлларни ва ҳоказо шунга ўхшаш ишларни, яъни, Аллоҳнинг яратганини ўзгартирувчиларни лаънатласин», деди.

Бу гап Бани Асадлик Қуръон кироат қиладиган Умму Яъқуб исмли аёлга етди.

У келиб, бу ҳақда сўради. Бас, у (Ибн Масъуд):

«Нима учун Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам лаънатлаган кимсани лаънатламас эканман? Ҳолбуки, бу Аллоҳнинг Китобида бор», деди.

«Батаҳқиқ мусхафнинг икки муқоваси ичидаги нарсани ўқидим. Буни топмадим», деди аёл.

«Агар яхшироқ ўқиганингда, уни топар эдинг. Аллоҳ таоло: **«Расул сизга нени берса, олингиз ва у сизни недан қайтарса, қайтингиз»**, деган», деди у.

«Шу нарсадан баъзиси сенинг хотинингда бор, деб ўйлайман», деди аёл.

«Бориб, назар сол», деди у.

Аёл унинг хотинининг олдига кириб, ҳеч нарса кўрмади ва қайтиб келиб:

«Бирор нарса кўрмадим», деди.

«Аммо ўша нарса бўлганида у билан жам бўлмас

эдик», деди Абдуллоҳ».

Маълумки, ривоятларнинг аввалидан келадиган «Абдуллоҳ»дан мурод, улкан саҳобий Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоху анҳудирлар.

У киши аёллар ичида содир бўлиб турадиган баъзи ношаръий ишларнинг сабабчиси бўладиган аёлларни қоралаб:

«Аллоҳ ҳусн учун вашм қилувчи аёлларни, вашм қилдирувчи аёлларни ва ҳоказо шунга ўхшаш ишларни, яъни, Аллоҳнинг яратганини ўзгартирувчиларни лаънатласин», деди».

Ҳазрати Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоху анҳунинг бу гаплари атрофга тарқалди.

«Бу гап Бани Асадлик Қуръон қироат қиладиган Умму Яъқуб исмли аёлга етди. У келиб, бу ҳақда сўради».

Гапнинг маъносидан Умму Яъқуб розияллоху анҳо ушбу масалада Пайғамбар соллаллоху алайҳи васалламдан ҳадиси шарифлар ворид бўлганидан бехабар бўлганлари ва бу Абдуллоҳнинг ўзидан чиққан гап, деб, у киши билан тортишиш учун келганга ўхшайдилар. У кишининг «Нимага аёлларни лаънатламоқдасан?!» қабилидаги гапларига Абдуллоҳ розияллоху анҳу:

«Нима учун Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам лаънатлаган кимсани лаънатламас эканман? Ҳолбуки, бу Аллоҳнинг Китобида бор», деди».

Бу билан Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоху анҳу Умму Яъқуб розияллоху анҳога мазкур ишларни қилган аёлларни аслида ўзи эмас, балки Пайғамбар соллаллоху алайҳи васаллам лаънатлаганларининг хабарини бердилар. Шу билан бирга, у киши Умму Яъқубнинг Қуръони Каримдан яхши хабардор зот эканликларини эътиборга олиб, «Ҳолбуки, бу Аллоҳнинг Китобида бор», деди».

Умму Яъқуб розияллоху анҳо бу гапни тўғри маънода

тушуниб:

«Батаҳқиқ, мусхафнинг икки муқоваси ичидаги нарсани ўқидим. Бунни топмадим», деди».

Яъни, «Қуръони Каримнинг ҳамма оятларини яхшилаб ўрганганман, унда сен лаънатлаган беш тоифа аёлларни лаънатлаш маъноси йўқ», деган маънони айтди.

Шунда Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу юқоридаги гапдан нимани ирода қилаётганликларини очиқ баён қилдилар:

«Агар яхшироқ ўқиганингда, уни топар эдинг. Аллоҳ таоло: «Расул сизга нени берса, олингиз ва у сизни недан қайтарса, қайтингиз», деган», деди у».

Мана шу ояти каримага асосан, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламдан ворид бўлган ҳар бир шаръий нарсани олмоғимиз ёки тарк қилишга амр қилинган нарсани тарк қилмоғимиз лозим. Модомики, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам мазкур ишларни қилган аёлларни лаънатлаган эканлар, биз ҳам уларни лаънатламоғимиз керак. Шунинг учун Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу «Мен айтган гаплардан аччиғинг чиқмасин. Аслида у гапларни мен эмас, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам айтганлар» деган маънода гапирганлар.

Лекин Умму Яъқуб розияллоҳу анҳо ҳам бўш келмади. Бўлаётган баҳсни давом эттириб, Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳуга:

«Шу нарсадан баъзиси сенинг хотинингда бор, деб ўйлайман», деди аёл».

Умму Яъқубнинг тушунчаси бўйича, мазкур қалбаки ишларни ҳамма хотинлар қилишлари турган гапга ўхшайди. Шунинг учун у киши Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳуни нозик жойидан тутмоқчи бўлиб, юқоридаги гапни айтди. Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу:

«Бориб, назар сол», деди».

Яъни, «Менинг хотиним ҳам ўша шариат ҳаром қилган ишлардан баъзисини қилади, деб ҳаёл қилаётган бўлсанг, бориб хотинимга назар сол. Яхшилаб кара. Ўша даъво қилаётган нарсалардан қай бирини кўрар экансан», дедилар.

«Аёл унинг хотинининг олдига кириб, ҳеч нарса кўрмади ва қайтиб келиб:

«Бирор нарса кўрмадим», деди».

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анхунинг Исломга фақат ўзлари эмас, балки оила аъзолари билан биргаликда амал қилишлари аён бўлди. У киши шариат ишларида оилаларига ҳам қаттиқ турганликларини Умму Яъқубга айтган куйидаги гапларидан ҳам билиб олсак бўлади.

«Аммо ўша нарса бўлганида, у билан жам бўлмас эдик», деди Абдуллоҳ».

Яъни, «Агар хотиним ўша шариат ҳаром қилган ишлардан бирортасини қилган бўлганида, ажрашиб кетган бўлар эдик. Ундоқ хотинни мен дарҳол талоқ қилар эдим», демоқчилар.

Бу Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анхунинг ҳам илмли, ҳам илмига амал қиладиган зот эканликларини кўрсатади.

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анху барчанинг устози сифатида ҳар ҳафтада бир марта халқ оммасига дарс ўтар эдилар.

Имом Бухорий, Муслим ва Термизийлар Абу Воил розияллоҳу анхудан ривоят қиладилар:

«Абдуллоҳ одамларни ҳар пайшанба куни эслатар эди. Бир киши унга:

«Эй Абу Абдуррахмон, бизни ҳар куни эслатишингни истар эдим», деди. У эса:

«Ўшандоқ қилишдан мени ман қилган нарса, сизларга малол келтириб қўйишимни ёқтирмаслигимдир. Мен сизларга маъвизани вақти-вақти билан қиламан. Пайғамбар

соллаллоху алайҳи васаллам ҳам бизларга худди шундай қилиб, безиб қолмаслигимиз учун вақти-вақти билан мавъиза қилар эдилар», деди».

Абу Воил розияллоху анхунинг хабар беришларича, Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоху анху ҳар пайшанба куни одамлар билан илмий суҳбат куриб, уларга ваъз-насихат қилар эканлар. Ана шу илмий мажлисда иштирок этиб юрган кишилардан бирига бундоқ мажлис ва ваъзнинг ҳафтада бир кун бўлиши оз кўринди. У киши илм, ваъз-насихат қанча кўп бўлса, шунча яхши деб ўйлабди. Бу фикрини Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоху анхуга билдириб:

«Эй Абу Абдуррахмон, бизни ҳар куни эслатишингни истар эдим», деди».

Абу Абдуррахмон Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоху анхунинг куняларидир. Арабларда эркакларга ўзининг бош фарзандининг исми олдига «Абу», аёлларга «Умму» сўзини қўшиб мурожаат қилинади. Бу куня дейилади. Куня «фалончининг отаси ёки онаси» деган маънони билдиради. Бу ҳурмат маъносида ишлатилади.

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоху анхудек улуғ кишига «Эй Абдуллоҳ», деб эмас, «Эй Абу Абдуррахмон», яъни «Абдуррахмоннинг отаси», деб мурожаат қилиш ҳурматлироқ саналади.

Мазкур киши Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоху анхуга ҳурмат билан у кишининг куняларини айтиб, мурожаат қилар экан, илмий мажлислари, ваъзлари ҳар куни бўлишини исташини айтди. Шунда Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоху анху нима учун ҳар куни эмас, ҳафтада бир кун илмий суҳбат ва ваъз қилишларининг ҳикматини баён қилиб:

«Ўшандоқ қилишдан мени ман қилган нарса, сизларга малол келтириб қўйишимни ёқтирмаслигимдир», дедилар.

Демак, устоз, яъни ваъзхон ўз шогирдларига ва тингловчиларига малол келтирмаслик чораларини кўриши керак экан. Чунки малол келган нарсанинг фойдаси ҳам бўлмайди. Шунинг учун ҳам ҳазрати Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу ҳар куни эмас, ҳафтада бир кун илмий мажлис қуриб, одамларга ваъз-насиҳат қилар эканлар.

Бу аслида Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳунинг эмас, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг одатлари экан. Буни Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу ўз сўзларининг давомида баён қилмоқдалар:

«Мен сизларга маъвизани вақти-вақти билан қиламан. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳам бизларга худди шундай қилиб, безиб қолмаслигимиз учун вақти-вақти билан маъвиза қилар эдилар», деди.

Гап ҳар қанча яхши, ҳар қанча фойдали бўлса ҳам, ҳадеб қайтарилаверганидан кейин кишиларнинг жонига тегади. Шунинг учун ҳам кишилар табиатининг, қалбининг моҳир табиби бўлмиш Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам улар билан жуда билиб муомала қилганлар. Кишиларга малол келиб қолмасин, деб, уларга доимо эмас, вақти-вақти билан маъвиза қилганлар.

Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг дорилфунунларида дарс олган Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу ҳам ўз устозларидан олган ўғитларига мувофиқ иш тутганлар.

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу шаръий аҳкомларни тушунтириш билан бирга, уларга амал қилишни ҳам эринмай ўргатар эдилар.

Имом Абу Довуд ва Ибн Мажала Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳудан ривоят қиладилар:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Албатта, дам солиш, тумор ва иситма-совутма ширкдир», дедилар.

Шунда унинг хотини Зайнаб:

«Бу қандоқ гап? Ахир менинг кўзимдан ёш оқар эди. Фалончи яхудийнинг олдига борсам, дам солиб қўйса, тўхтаб қолар эди», деди.

«Ўша шайтоннинг иши. У қўли билан уни (кўзни) ковлар эди. Дам солганда тўхтар эди. Сенга эса Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам айтган нарсани айтмоқ кифоя қилар эди:

«Аллоҳумма Роббан наси, музхибал баъси. Ишфи. Анташ шаафии. Лаа шаафия иллаа анта. Шифаан лаа юғодиру сақман», деди у».

Улуғ саҳобий Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламдан дам солиш, тумор ва иситма-совутманинг ширк эканлиги ҳақидаги ҳадиси шарифни эшитганларини айтсалар, хотинлари Зайнаб розияллоҳу анҳо бу маънодан ажабланиб, ўз ҳаётидан мисол келтирмоқда. Сўнгра эса, Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу бу масала бўйича тушунтириш иши олиб бормоқдалар.

«Албатта, дам солиш, тумор ва иситма-совутма ширкдир».

Бу ердаги «дам солиш»дан мақсад, жоҳилиятнинг дам солишидир. Чунки ривоятнинг охирида Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг дам солишларини қилиш кераклиги ўргатилмоқда.

«Тумор» турли нарсалар ёзилган нарсани ўзига осиб олиш.

«Иситма-совутма» эса кишиларни, хусусан, эр-хотинни бир-бирига яхши ёки ёмон кўрсатиш учун қилинадиган ирим-сиримлар.

Бу нарсаларни ҳалол деб, эътикод билан қилиш шариатимиз ҳукми бўйича, ушбу ҳадиси шарифга биноан ширкдир. Аммо бу ҳукмни эшитган кишиларда Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳунинг хотинлари Зайнаб розияллоҳу анҳонинг фикрларига ўхшаш фикр пайдо

бўлиши мумкин. Зайнаб розияллоху анҳо ўз эрларига:

«Бу қандоқ гап? Ахир менинг кўзимдан ёш оқар эди. Фалончи яҳудийнинг олдига борсам, дам солиб қўйса, тўхтаб қолар эди», деди».

Хасталикнинг тузалишига сабаб бўладиган нарса ширк бўлармиди?! Шунда Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоху анҳу аёллари тушунадиган услубда шариат ҳаром қилган нарса ҳақиқий шифо эмас, балки ёлғон бир сезгидан ўзга нарса бўлмаслигини баён этиб бердилар.

«Ўша шайтоннинг иши. У қўли билан уни (кўзни) қовлар эди. Дам солганда тўхтар эди».

Дарҳақиқат, шариатимиз ман қилган услуб билан даволаш вақтинчалик, алдамчи ҳис-туйғудан ўзга нарса бўла олмайди.

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоху анҳу бундан ўн беш аср илгари ўз хотинларига бу нарсани шайтоннинг иши деб тушунтирган эдилар. Шу билан бирга, у киши Ислом изн берган дам солишни ҳам ўргатган эдилар.

«Сенга эса, Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи васаллам айтган нарсани айтмоқ кифоя қилар эди: «Аллоҳумма Роббан наси, музҳибал баъси. Ишфи. Анташ шаафии. Лаа шаафия иллаа анта. Шифаан лаа югодиру сакман», деди у».

Мазкур дам солиш Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи васалламнинг энг машҳур дам солишларидир. Унинг маъноси қуйидагича:

«Эй Аллоҳим! Одамларнинг Роббиси! Шиддатни кетказгувчи! Шифо бер. Ўзингдан ўзга шифо берувчи йўқ. Ҳеч дардни қўймайдиган шифо бер!»

Мўмин-мусулмон киши шариатимиз ман қилган дам солиш орқали ўзига шифо ахтариши мутлақо тўғри эмас. Шунингдек, тумор ва иситма-совутмага ўхшаш ношаръий ишлардан ҳам сакланишимиз лозим.

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоху анҳу ўз хотинларига

ана шу маъноларни эринмай англатдилар.

Кечагина одамларнинг қўйини боқиб, кун кўриб юрган нимжон, пакана ва бечораҳол чўпон йигитчанинг бугун ҳамманинг ҳавасини келтирадиган улкан мужтаҳидга айланиб қолиши Ислом мўъжизаси эмасми?!

Кечагина одамларнинг қўйини боқиб, кун кўриб юрган нимжон, пакана ва бечораҳол чўпон йигитчанинг бугун ҳамма унинг олдига келиб, масала сўрайдиган кишига айланиб қолиши Ислом мўъжизаси эмасми?!

Кечагина одамларнинг қўйини боқиб, кун кўриб юрган нимжон, пакана ва бечораҳол чўпон йигитчанинг бугун ҳаммага Аллоҳ таолонинг охирги ва мукамал дини хукмларини чиқариб бериши Ислом мўъжизаси эмасми?!

ЭҲТИЁТКОР МУҲАДДИС

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг энг яқин кишиларида бири бўлганликларига қарамай, у зотнинг ҳайбатлари олдида титроқ босадиган бандалардан эдилар. Бу ҳол айникса, у киши Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламдан ҳадис ривоят қилмоқчи бўлганларида яққол кўзга ташланар эди. Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу «Набий соллаллоҳу алайҳи васалламдан эшитдим», дейишлари билан қаттиқ ҳаяжонга тушиб, титроқ босиб қолар эди. У киши ҳадиси шарифдаги бирор ҳарфни ўз ўрнига қўя олмай қолишдан қўрқар эдилар.

Имом Ҳоким келтирган ривоятда Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳунинг яқин кишиларида Амр ибн Маймун қуйидагиларни эслайди:

«Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу билан бир йил бирга юрдим. Ўша муддатда унинг Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан ҳадис айтганини эшитмадим. Фақат бир куни у бир ҳадисни айтишни

бошлади. Унинг тилига «Расулуллоҳ дедилар» келиши билан уни ғам босиб, пешонасидан тер оқа бошлаганини кўрдим. Сўнгра ўзига келди-да:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам шунга ўхшаш гап айтган эдилар», деди».

Алкама ибн Қайс айтадилар:

«Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу ҳар пайшанба куни кечқурун суҳбат қуради. Унинг бирор кеч «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам дедилар», деганини эшитмадим. Фақат бир мартагина айтди. Ўшанда қарасам, у асога суяниб турган экан. Унинг асоси эса, эгилиб-букилиб кетаётган эди».

Ибн Саъд келтирган ривоятда Масруқ розияллоҳу анҳу куйидагиларни ҳикоя қиладилар:

«Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу кунлардан бир кун ҳадис айтди. У «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан эшитдим», дедию, титроқ босиб, туриб қолди. Унинг кийимлари ҳам титрар эди. Бир оз ўтганидан сўнг «Ёки шунга ўхшашроқ гап айтдилар», деди».

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан ҳаммаси бўлиб, 848 та ҳадис ривоят қилганлар.

Ушбу ҳадисларни у зотдан Абдуллоҳ ибн Умар, Абдуллоҳ ибн Аббос, Абу Мусо ал-Ашъарий, Имрон ибн Ҳусойн, Абу Ҳурайра, Ибн Зубайр, Жобир, Анас, Абу Саид, Абу Рофиъ ва бошқалар ривоят қилганлар.

Тобеъинлардан Алқам, Абу Воил, Асвад, Масруқ, Убайда, Ибн Ҳозим, Қайс ва бошқалар ривоят қилганлар.

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу ривоят қилган ҳадислардан учта «Саҳиҳ» соҳиблари ўз китобларига киритишган.

Кечагина одамларнинг қўйини боқиб кун кўриб юрган нимжон, пакана ва бечораҳол чўпон йигитчанинг бугун ҳамманинг ҳавасини келтириб, ҳаммани ўзига қаратиб,

Аллоҳ таолонинг охирги пайғамбари ҳадисларини айтишда ўрнак бўлиб юриши Ислом мўъжизаси эмасми?!

Кечагина одамларнинг қўйини боқиб кун кўриб юрган нимжон, пакана ва бечораҳол чўпон йигитчанинг бугун ҳамманинг эътиборига тушган мўътабар китобларга асос бўладиган ҳадисларни ривоят қилишлари Ислом мўъжизаси эмасми?!

ҲАҚИҚИЙ ОЛИМ

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу том маънодаги ҳақиқий олим эдилар. У кишида алломаликнинг барча омиллари мужассам бўлган эди.

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу ҳақиқий олим сифатида илмни кенг халқ оммасига тарғиб қилар эдилар.

Ибн Абдулбарр ўзларининг «Жомиъу баёнил илм» номли китобларида Ҳорун ибн Риёбдан ривоят қиладилар:

«Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу:

«Олим бўл ёки таълим олувчи бўл! Иккисининг орасидаги бўлма! Чунки иккисининг орасида жоҳил ёки жаҳолат бор. Талаби илмдаги кишининг ишидан рози бўлгани учун малоикалар унинг оёғи остига қанотларини ёзиб турурлар», дер эди».

Ибн Абдулбарр «Жомиъу баёнил илм» номли китобларида Зайддан ривоят қиладилар:

«Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу:

«Олим бўл ёки таълим олувчи бўл! Уларнинг орасидаги тутуриқсиз бўлма!» дедилар».

Имом Тобароний Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳудан ривоят қилади:

«Эй одамлар! Қабз қилинишдан олдин илмни олиб қолинглар! Унинг қабз қилиниши илм аҳлининг кетиши билан бўлади. Ўзингизга илмни лозим тутинг! Чунки ҳеч бирингиз унинг ҳузуридаги нарсага қачон ҳожати

тушишини билмайди. Сиз илмни лозим тутинг. Ҳаддан ошиш ва чуқур кетишдан ҳазир бўлинг. Ўтган саҳобалар йўлини тутинг. Чунки (олдинда) Аллоҳнинг Китобини тиловат қилиб туриб, ортларига отиб юборадиган қавмларнинг келиши бор».

Ибн Абдулбарр «Жомиъу баёнил илм» номли китобларида Абул Аҳвасдан ривоят қиладилар:

«Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу:

«Одам олим бўлиб туғилмайди. Илм таълим олиш билан бўлади», деди».

Имом Тобароний Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳудан ривоят қилади:

«Олим бўл ёки таълим олувчи бўл! Иккисининг орасидаги бўлма! Агар уни қила олмасанг, олимларга муҳаббат қил! Уларни ёмон кўрма!»

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу ҳақиқий олим сифатида таълим ишларини қандай олиб бориш кераклигини ҳам яхши билар эдилар. У киши доимо таълим ишларининг шогирдларга малол келадиган даражада бўлмаслигига ҳаракат қилар эдилар. Чунки таълим ҳаддан ташқари оғир бўлиб кетса, толиби илмга малол келиб, у талаби илмдан воз кечиши мумкин.

Ибн Абдулбарр «Жомиъу баёнил илм» номли китобларида Шақиқ ибн Саламадан ривоят қиладилар:

«Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу бизнинг олдимизга чиқди ва:

«Сизнинг мажлисингиз хабарини эшитиб тураман. Мени сизнинг олдингизга чиқишдан малол келишни ёқтирмасликдан бошқа нарса ман қилмайди. Чунки Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам бизга малол келмасин, деб, мослаб мавъиза қилар эдилар», деди».

Ҳақиқий олим сифатида Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу толиби илмларга улар ўзларини қандок тутишлари кераклиги ҳақида ҳам таълим берар эдилар.

Ибн Асокир Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анхудан ривоят қилади:

«Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анхунинг ҳузурига куфалик одамлар келдилар. У киши уларга салом берди, Аллоҳга тақво қилишга, Қуръонда ихтилоф қилмасликка, у ҳақда низо қилмасликка амр қилди. Сўнгра қуйидагиларни айтди:

«У (Қуръон) ихтилоф қилмайди, унутмайди, кўп такрор бўлиши билан тугаб қолмайди. Унда Ислом шариати, унинг фарзлари ва Аллоҳнинг амри бир чегара ичида эканлигини кўрмайсизларми? Агар икки ҳарфдан бири иккинчиси амр қилган нарсадан қайтарса эди, ана шу ихтилоф бўлар эди. Аммо у буларнинг ҳаммасини жам қилиб келган. Мен сизлардаги фикҳ ва илм одамлардагидан энг яхши даражага етди, деб биламан. Агар мени туя олиб бора оладиган жойда ўзимдан кўра илмлироқ одам борлигини билсам, албатта, илмимни зиёда қилиш учун унинг олдига борган бўлар эдим. Мен яхши биламанки, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳар йили Қуръонни бир марта арз қилар эдилар. Вафот этган йиллари икки марта арз қилдилар. Мен қачон у зотга кироат қилсам, яхши кироат қилганимни айтар эдилар. Ким менинг кироатимда ўқиган бўлса, уни ёқтирмай, ташлаб юбормасин. Ким ундан бошқа кироатларда ўқиган бўлса, уни ёқтирмай, ташлаб юбормасин. Чунки ким ундан бир кироатни инкор қилса, ҳаммасини инкор қилган бўлади».

Абу Нуъайм «Хулятул авлиё»да Абдуллоҳ ибн Масъуднинг қуйидаги гапларини келтиради:

«Қуръон ёдлаган қори кечаси одамлар ухлаганда бедорлиги билан, кундузи одамлар овқатланганда очнаҳорлиги билан, одамлар қувонганда маҳзунлиги билан, одамлар кулганда йиғиси билан, одамлар вайсаганда сукути билан, одамлар гердайганда хушуъси билан

танилиши керак. Қуръон ёдлаган қори йиғлоки, маҳзун, ҳикматли, ҳалим, олим ва сукут сақловчи бўлиши керак. Қуръон ёдлаган қори жафокаш, ғофил, бакирок бўлмаслиги керак».

Саҳобаи киромлар ва тобеъинларнинг барчалари Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳунинг ҳақиқий олим эканликларини бир овоздан тасдиқлар эдилар. Бу ҳақда ривоятлар ниҳоятда кўп. Улардан баъзиларини келтириш билан кифояланамиз.

Ибн Саъд раҳматуллоҳи алайҳи Масруқ розияллоҳу анҳудан ривоят қилади:

«Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу:

«Қандоқ сура нозил бўлган бўлса, албатта, мен унинг нима ҳақда нозил бўлганини билурман. Агар туя етиб борадиган жойда Аллоҳнинг Китобини мендан кўра яхшироқ биладиган одамни билсам, албатта, унинг олдига борурман», деди».

Ибн Саъд раҳматуллоҳи алайҳи яна Масруқ розияллоҳу анҳудан ривоят қилади:

«Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг саҳобалари билан мажлислар қурдим. Уларни сув ҳовузлири каби кўрдим. Баъзи сув ҳовузи бир кишининг чанқоғини босади. Бошқа сув ҳовузи икки кишининг чанқоғини босади. Яна бир сув ҳовузи ўн кишининг чанқоғини босади. Баъзи сув ҳовузи юз кишининг чанқоғини босади. Баъзи сув ҳовузлири борки, унга ер аҳлининг ҳаммаси келса ҳам қондиради. Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу ўшандоқ ҳовузлирдан эди».

Ибн Саъд раҳматуллоҳи алайҳи Зайд ибн Ваҳбдан ривоят қилади:

«Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу юриб кела бошлади. Умар ўтирган эди, унинг келаётганини кўриб:

«Фикҳга тўла идишча келмоқда», деди».

Ибн Саъд раҳматуллоҳи алайҳи Асад ибн Вадоадан

ривоят қилади:

«Умар Ибн Масъудни зикр қилди ва:

«Илмга тўлган идишча. Мен уни Қодисия аҳлидан устун кўраман», деди».

Ибн Саъд раҳматуллоҳи алайҳи Абул Бухтирийдан ривоят қилади:

«Биз Али розияллоҳу анхунинг олдида бордик ва ундан Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг саҳобалари ҳақида сўрадик. Бас, у:

«Уларнинг қай бири ҳақида гапирай?» деди.

«Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу ҳақида гапириб беринг», дедик.

«У Қуръон ва суннатнинг илмини билди ва интиҳосига етди. Илмда шу билан кифояланди», деди».

Ҳақиқий олим сифатида Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу аҳли илмга роббоний уламолар қандок бўлишини баён қилиб берган эдилар.

Ибн Абдулбарр «Жомийу баёнил илм» номли китобларида Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анхунинг ўз шогирдларига айтган қуйидаги сўзларини ривоят қилади:

«Илм булоқлари, ҳидоят юлдузлари, уйларни лозим тутувчилар, туннинг чироклари, қалбларнинг янгиловчилари ва кийими эскилар бўлинглар. Ўшанда осмонда таниласизлар, ер аҳлига махфий қоласизлар».

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу, ўз навбатида, ҳақиқий олим сифатида ноқобил уламоларни ҳам васф қилиб берганлар.

Ибн Асокир Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анхудан ривоят қилади:

«Агар илм аҳллари илмни авайлаганларида ва уни ўз аҳли хузурига қўйганларида, ўз замонларидаги одамлар устидан саййид бўлар эдилар. Аммо улар уни дунё аҳли хузурига қўйдилар. Уларнинг дунёсидан умидвор бўлиб,

шундоқ қилдилар. Бас, уларнинг хузурида хор бўлдилар. Мен Набийингиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг:

«Ким барча ғам-андухларни бир ғам-андухга, охират ғам-андухига айлантирса, Аллоҳ уни бошқа ғам-андухлардан сақлайди. Кимни дунё аҳволларининг ғам-андухлари парчалаб юборса, унинг қайси водийда ҳалок бўлгани билан Аллоҳнинг иши бўлмайди», деганларини эшитганман», деди».

Абдурраззоқ келтирган ривоятда Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу айтадилар:

«Сизларни фитна ўраб олиб, унда кичик катта бўладиган, катта қарийдигани бўлганда, (бидъат) суннат қилиб олиниб, у ўзгартирилган куни, бу мункардир, дейиладиган бўлганда ҳолингиз на бўлур?»

«Қачон шундоқ бўлур?» дейилди.

«Қачон омонатлиларингиз озайиб, умароларингиз кўпайса.

Қачон фақиҳларингиз озайиб, қориларингиз кўпайса.

Қачон диндан бошқа нарса учун фикҳ ўрганилса.

Қачон охират амали ила дунё талаб қилинса», деди».

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу ҳақиқий олим сифатида илм аҳлларини Аллоҳ таолонинг Китобини, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг суннатларини ва солиҳ уламолар аҳлининг асарларини яхши ўрганишга ва уларда йўқ масалалар ориз бўлиб қолса, кўркмай ижтиҳод қилишга чорлар эдилар.

Ибн Абдулбарр «Жомиъу баёнил илм» номли китобларида ривоят қиладилар:

«Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу:

«Кимга бир ҳукм ориз бўлса, Аллоҳнинг Китоби ила ҳукм қилсин. Агар унга Аллоҳнинг Китобида йўқ нарса ориз бўлса, Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳукмлари ила ҳукм қилсин. Агар унга Аллоҳнинг Китобида йўқ, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи

васалламнинг суннатларида йўқ ҳукм ориз бўлса, солиҳлар чиқарган ҳукм ила ҳукм қилсин. Агар унга Аллоҳнинг Китобида йўқ, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг суннатларида йўқ, солиҳлар чиқарган ҳукмда йўқ ҳукм ориз бўлса, ўз раъйи ила ижтиҳод қилсин, уялмасин», деди».

Ибн Абдулбарр «Жомиъу баёнил илм» номли китобларида ривоят қиладилар:

«Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу ҳар пайшанба куни ўрнидан туриб, куйидагиларни айтар эди:

«Икки нарсаси бор. Калом ва ҳидоят. Каломнинг афзали Аллоҳнинг каломидир. Ҳидоятнинг гўзали Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳидоятидир. Ишларнинг ёмони янги чиққанларидир.

Огоҳ бўлинглар! Ҳар бир янги чиққан иш бидъатдир.

Огоҳ бўлинглар! Иш сизларни ҳовлиқтириб юбормасин. Қалбларингизни қасоват босади. Умидворлик сизни ғафлатга солмасин. Ҳар бир келувчи яқиндир.

Огоҳ бўлинглар! Албатта, узоқдаги нарсаси ўзи келмайди».

Имом Ҳоким Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳудан ривоят қиладилар:

«Суннатда иқтисод қилмоқ бидъатда ижтиҳод қилмоқдан афзалдир».

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу ҳақиқий олим сифатида кишиларни бўлган-бўлмаган нарсаларни сўрайверишдан, илми ва изни йўқ кишиларни фатво беришларидан қаттиқ қайтарар эдилар.

Имом Тобароний Шайбоний розияллоҳу анҳудан ривоят қилади:

«Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу: «Сиз «Менга айт-чи, менга айт-чи»дан ҳазир бўлинглар. Бир нарсани бошқасига қиёс қилаверманглар. Яна собит бўлган қадам тойиб кетмасин. Агар бирингиз ўзи билмаган нарсадан

сўралса, «Билмайман», деб айтсин. Шунинг ўзи илмнинг учдан биридир».

Имом Тобароний Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоху анхудан ривоят қиладилар:

«Хар бир йилдан кейин келган йил аввалгисидан ёмондир. Бир йил бошқасидан яхши эмас. Бир уммат бошқа умматдан яхши эмас. Лекин уламоларингизнинг ва яхшиларингизнинг кетишлари бор. Кейин янги қавмлар чиқиб, ишларни ўз фикрларича қиёс қилишлари бор. Ана шу сабабли Ислом йиқилади ва синади».

Ибн Абдулбарр «Жомиъу баёнил илм» номли китобларида Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоху анхудан ривоят қиладилар:

«Ким одамлар ундан сўраган барча нарсага фатво бераверса, у мажнундир».

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоху анху ҳақиқий олим сифатида дарс беришни ҳам қойиллатиб қўяр эдилар. У киши ҳар бир толиби илмга ўзига яраша муомала қилар эдилар. Уларнинг барчасини илмга қизиқтирар эдилар. У кишидан дарс олган ҳар бир толиб қувончларга тўлиб, дарс тайёрлар эди.

Имом Тобароний қуйидагиларни ривоят қиладилар:

«Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоху анху кишига бир оятни ўқитиб бўлса, албатта, «Бу устига қуёш ёғдуси тушган барча нарсадан кўра яхшироқдир ёки ер юзидаги барча нарсадан яхшироқдир», дер эди. У Қуръондаги барча нарса ҳақида шу гапни айтар эди».

Бошқа ривоятда қуйидагилар айтилади:

«Тонг отганда Ибн Масъуднинг ҳовлисига одамлар келар эди. У уларга:

«Жойларингизда ўтиринглар!» дер эди.

Сўнгра ўзи Қуръон ўқитадиган одамларнинг олдидан ўтар эди. Улардан бирининг олдига бориб:

«Эй Фалончи! Қайси сура билан келдинг?» дер эди. У

ўзи ўрганган оятгача айтиб берар эди. Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоху анху кейинги оятни айтиб бериб бўлиб:

«Буни яхшилаб ўргангин! Албатта, у сен учун осмон ва ер орасидаги нарсалардан яхшидир!» дер эди. Ҳалиги одам «Қуръонда бундан кўра яхшироқ оят йўқ», деган хаёлга борар эди.

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоху анху кейин бошқаларнинг олдидан ҳам бирма-бир ўтиб, ҳалиги гапларни уларнинг ҳаммасига айтиб чиқар эди».

Имом Баззор ривоят қиладилар:

«Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоху анху:

«Сизлар ушбу Қуръонни лозим тутинглар! Албатта, у Аллоҳнинг зиёфатидир. Ким Аллоҳнинг зиёфатидан олишга қодир бўлса, олсин. Албатта, илм таълим олиш ила бўлур», дер эди».

Абу Нуъайм «Ҳулятул авлиё»да Абдуллоҳ ибн Масъуднинг қуйидаги гапларини келтирадилар:

«Албатта, ушбу Қуръон Аллоҳнинг зиёфатидир. Ким ундан бир нарсани ўрганишга қодир бўлса, ўргансин. Албатта, уйларнинг яхшилиқдан холи бўлгани, унда Аллоҳнинг Китобидан бирор нарса бўлмаганидир. Албатта, ичида Аллоҳнинг Китобидан бирор нарса бўлмаган уй обод қилувчиси йўқ хароб уйга ўхшайди. Шайтон қайси уйда Бақара сурасини эшитса, ўша уйдан чиқиб кетади», дер эди».

Кечагина одамларнинг қўйини боқиб кун кўриб юрган нимжон, пакана ва бечораҳол чўпон йигитчанинг бугун ҳамманинг ҳавасини келтириб, алломаи замон бўлиб юриши Ислом мўъжизаси эмасми?!

Кечагина одамларнинг қўйини боқиб кун кўриб юрган нимжон, пакана ва бечораҳол чўпон йигитчанинг бугун ҳаммага Аллоҳ таолонинг каломини ўргатиб юриши Ислом мўъжизаси эмасми?!

ПЕШҚАДАМ ОБИД

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу обидликда ҳам пешқадам кишилардан ҳисобланар эдилар. У кишининг ибодатларнинг ибодати бўлмиш намозни қандай адо этишлари ҳақида имом Тобароний Аъмаш розияллоҳу анҳудан қуйидаги ривоятни келтирадилар:

«Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу қачон намоз ўқиса, ташлаб қўйилган кийимга ўхшаб қолар эди».

Яъни, бу дунёни бутунлай унутиб, бутун вужуди ила Аллоҳ таолога берилиб, намоз ўқир эди.

Умуман олганда, Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу нафл ибодат қилишда ўз табиатлари ва имкониятларидан келиб чиқиб, намозга асосий эътиборни қаратган эдилар.

Имом Тобароний ривоят қиладилар:

«Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу худди нафл рўза тутмаганга ўхшар эди. У киши:

«Мен рўза тутсам, намозга заифлашиб қоламан. Намоз мен учун рўзадан кўра махбуброк», дер эди. Нафл рўза тутадиган бўлса, бир ойда уч кун тутар эди».

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу обиди комил сифатида намозни адо этишда ҳамма тарафи мукамал бўлишига катта эътибор берар эдилар. У киши доимо жамоат билан намоз ўқишлари билан бирга, сафларнинг тўғри бўлишига ва биринчи сафда намоз ўқишга ҳам катта эътибор берар эдилар.

Имом Аҳмад ибн Ҳанбал раҳматуллоҳи алайҳи ривоят қиладилар:

«Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу:

«Бизнинг сафларимиз иқома айтиб бўлинмасдан аввал тўғриланиб бўлар эди», деди».

Имом Тобароний қилган ривоятда Абдуллоҳ ибн

Масъуд розияллоху анху:

«Намозни биринчи сафда ўқиганларга Аллоҳ ва Унинг малоикалари саловот айтурлар», деганлар.

Имом Аҳмад раҳматуллоҳи алайҳи Алқама розияллоху анхудан ривоят қиладилар:

«Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоху анху Абу Мусо розияллоху анхунинг уйига келди. Намоз вақти бўлди. Шунда Абу Мусо:

«Сен олдинга ўт, эй Абу Абдуррахмон. Албатта, сенинг ёшинг катта ва илминг кўп», деди.

«Йўқ. Сен ўт. Биз сенинг уйингдამиз. Масжидингда сен ҳақлисан», деди Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоху анху».

Бу ерда ҳам Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоху анхунинг суннатга амал қилиб, намоз адо этишда ҳамма нарсa мукаммал бўлишига эътибор берганликларини кўрмоқдамиз.

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоху анху ҳақиқий обид сифатида суннат намозларни ҳам ўз вақтида, бекаму кўст адо этар эдилар.

Имом Тобароний Абдуллоҳ ибн Язиддан ривоят қиладилар:

«Менга Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоху анхуга энг яқин кишилардан бири айтиб берди. У киши куёш заволга кетганда туриб, тўрт ракъат намоз ўқир экан. Уларда юз оятли суралардан икkitасини қироат қилар экан. Муаззинлар хабар берганда белни боғлаб, намозга чиқар экан».

Ибн Жарир Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоху анхудан ривоят қиладилар:

«Кундузги намозлардан пешиндан олдинги тўрт ракъатдан бошқасини кечасидаги намозларга тенглаштирмас эдилар. Улар ўшаларни кечасидаги намозлар ўрнида кўрар эдилар».

Ҳақиқий обид сифатида Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу кечасидаги таҳажжуд намозига алоҳида эҳтимом билан қарар эдилар.

«Имом Аҳмад раҳматуллоҳи алайҳи Алқама ибн Қайс розияллоҳу анҳудан ривоят қиладилар:

«Бир кечаси Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анхунинг ҳузурида тунаб қолдим. Кечанинг аввалида ухлади. Кейин туриб, намоз ўқий бошлади. Ўз маҳалласидаги имомнинг қироати каби қироат қилар эди. Тартил ила қироат қилиб, атрофидагилар эшитадиган қилиб ўқир эди. Кечанинг қоронғисидан шомга азон айтиб уни ўқиб бўлгунча вақт қолганда Витрни ўқиди»,

Кечагина одамларнинг қўйини боқиб, кун кўрадиган нимжон, пакана ва бечораҳол чўпон йигитчанинг бугун ҳаммага ибрат кўрсатадиган обид бўлиб юриши Ислому мўъжизаси эмасми?!

КАМТАР ЗОКИР

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу зикр бобида ҳам бошқалардан қолишмас эдилар. У киши комил мусулмон сифатида зокирликка ҳам катта аҳамият билан қарар эдилар.

Имом Тобароний келтирган ривоятда Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу:

«Кундуз куни, кеч киргунча Аллоҳни зикр қилмоғим мен учун бир кун кечгача одамларни энг яхши отларга миндирганимдан яхшироқдир», дейдилар.

Албатта, муҳтож кишиларга улов топиб бериш ҳам солиҳ амаллардандир. Аммо Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу Аллоҳ таолонинг зикрини ана шу савобли ишдан ҳам устун кўрар эканлар.

Имом Тобароний Абу Убайда ибн Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳудан ривоят қиладилар:

«Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу учун Аллоҳнинг зикридан бошқа гап оғир келар эди».

Имом Тобароний Ато розияллоҳу анҳудан ривоят қиладилар:

«Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу бомдоднинг суннатидан кейин гаплашиб ўтирган одамларнинг олдида чикди ва уларни гапдан наҳйи қилиб:

«Сизлар намоз ўқиш учун келгансизлар. Ёки намоз ўқинглар, ёки сукут сақланглар», деди».

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу ҳақиқий зокир сифатида Қуръони Каримнинг баъзи сура ва оятларини вазифа қилиб олиб, маълум вақтларда ўқиб юришда Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг суннатларига амал қилар эдилар.

Имом Ҳоким келтирган ривоятда Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу қуйидагиларни айтадилар:

«Кишининг қабрида оёқлари томонидан келинади. Шунда улар:

«Сизларга бу тарафдан йўл йўқ! У сураи Мулкни кироат қилар эди», дейилади.

Сўнгра унинг кўкраги ёки қорни томонидан келинади. Бас, у:

«Сизларга бу тарафдан йўл йўқ! У сураи Мулкни кироат қилар эди», дейди.

Сўнгра унинг боши томонидан келинади. Бас, у:

«Сизларга бу тарафдан йўл йўқ! У сураи Мулкни кироат қилар эди», дейди.

У сура ман қилувчидир. Қабр азобини ман қилади. У Тавротда ҳам сураи Мулкдир. Ким уни кечаси ўқиса, кўп иш қилган ва тўғри иш қилган бўлади».

Имом Насай келтирган ривоятда эса:

«Ким «Таборакаллазии биядиҳил мулк»ни ҳар кеча кироат қилса, Аллоҳ азза ва жалла унинг сабабидан уни қабр азобидан ман қилади. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи

васалламнинг даврларида уни «Ман қилувчи» деб номлар эдик», дейилган.

Ҳақиқий зокир бўлмиш Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анхунинг зикр ҳақида келган ҳадиси шарифларни ояти карималар билан тасдиқлаб беришлари ҳам эътиборга сазовор ишдир.

Имом Тобароний келтирган ривоятда Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу қуйидагиларни айтадилар:

«Мен сизларга қачон бир ҳадис айтсам, унинг тасдиғини Аллоҳ азза ва жалланинг Китобидан ҳам келтиурман. Мусулмон банда қачон «Субҳаналлоҳи, валҳамду лиллаҳи ва лаа илаҳа иллаллоҳу валлоҳу акбар ва таборакаллоҳу» деса, бир фаришта уларни сиқимлаб олиб, қаноти остига қўяди ва осмонга олиб чиқади. У фаришталарнинг қайси жамоаси олдидан ўтса, албатта, улар ўша сўзларни айтувчига истиғфор айтадилар. Бу ҳалиги фаришта Аллоҳнинг ҳузурига етиб боргунча давом этади», деди.

Сўнгра Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу:

«Унга хуш каломлар юксалур ва солиҳ амал кўтарур уни»ни қироат қилди».

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анхунинг бу гапларида юқорида зикр қилинган сўзларни зикр қилиб юришга катта тарғиб бордир. Демак, Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу ўзлари зокир бўлишлари билан бирга, ўзгаларни ҳам зокирликка тарғиб қилувчи бўлганлар.

Барча зокирлар каби ҳақиқий зокир Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу ҳам истиғфорга, яъни, Аллоҳдан гуноҳларини кечиришини сўрашга жон-жаҳдлари билан ҳаракат қилганлар.

Имом Тобароний келтирган ривоятда Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу қуйидагиларни айтадилар:

«Агар бир киши уч марта «Астағфируллоҳаллазии лаа

илаҳа илла ҳува ал-Ҳайю ал-Қайюм ва атубу илайҳи»ни айтса, албатта у мағфират қилинур. Агар урушдан қочган бўлса ҳам».

Имом Ҳоким келтирган ривоятда Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу қуйидагиларни айтадилар:

«Агар менинг гуноҳларимни билсангиз, менинг изимни ҳеч ким босмас эди ва бошимга тупроқ сочар эдингиз. Қани энди, Аллоҳ менинг гуноҳларимдан биттасини мағфират қилсаю, мен Абдуллоҳ ибн Тезак деб номлансам».

Кўпчилик зокирлар сингари ҳақиқий зокир Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу ҳам Аллоҳ таолога сахар чоғлари илтижо билан дуо қилар эдилар.

Имом Тобароний Муҳориб ибн Дассордан, у ўз амакисидан ривоят қиладилар:

«Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳунинг ҳовлиси олдидан сахар чоғи ўтар эдим ва унинг:

«Эй Аллоҳим! Мени чақирдинг, жавоб бердим. Менга амр қилдинг, итоат қилдим. Ушбу сахар чоғи мени мағфират қилгин!» деганини эшитар эдим. Бир куни уни учратиб қолиб:

«Сахар чоғи баъзи сўзларни айтганингни эшитдим?» дедим.

«Яъқуб болаларини сахаргача таъхир қилган», деди у».

Кечагина одамларнинг қўйини боқиб, кун кўриб юрган нимжон, пакана ва бечораҳол чўпон йигитчанинг бугун ҳаммага ибрат кўрсатадиган зокир бўлиб юриши Ислому мўъжизаси эмасми?!

Кечагина одамларнинг қўйини боқиб кун кўриб юрадиган нимжон, пакана ва бечораҳол чўпон йигитчанинг бугун ҳаммага зикрдан устоз бўлиб юриши Ислому мўъжизаси эмасми?!

СИФАТЛАРИ ВА СЎЗЛАРИДАН НАМУНАЛАР

3055- عَنْ عَبْدِ اللَّهِ ط قَالَ لَمَّا نَزَلَتْ {لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعِمُوا إِذَا مَا اتَّقَوْا وَآمَنُوا { الْآيَةُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ρ: قِيلَ لِي أَنْتَ مِنْهُمْ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

3055. Абдуллоҳ розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Иймон келтирганлар ва яхши амалларни қилганлар учун, агар тақво қилиб, иймон келтирган бўлсалар, еб-ичганларида гуноҳ йўқдир» ояти нозил бўлганида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам менга:

«Менга сенинг ҳам ўшалардан эканлигинг айтилди», дедилар».

Муслим ривоят қилган.

Хар қандай мўмин мусулмон банда орзу қиладиган бундоқ башоратни Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анхунинг Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўзларидан эшитмоқлари катта бахтдир.

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламдан нафақат Қуръони Карим кироати, тафсири, маънолари ва бошқа илмларини, балки у зотнинг ахлоқлари, сийратлари, кўринишлари ва тариқатлари каби нарсаларни ҳам тамомила олган эдилар.

3056- عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ يَزِيدَ ط قَالَ: سَأَلْنَا حُذَيْفَةَ عَنْ رَجُلٍ قَرِيبِ السَّمْتِ وَهُدًى مِنَ النَّبِيِّ ρ حَتَّى نَأْخُذَ عَنْهُ فَقَالَ: مَا أَعْرِفُ أَحَدًا أَقْرَبَ سَمْتًا وَهُدًى وَدَلًّا بِالنَّبِيِّ ρ مِنْ ابْنِ أُمِّ عَبْدِ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَالتِّرْمِذِيُّ وَزَادَ: حَتَّى يَتَوَارَى مِنَّا فِي بَيْتِهِ وَلَقَدْ عَلِمَ

الْمَحْفُوظُونَ مِنْ أَصْحَابِ مُحَمَّدٍ رَ أَنَّ ابْنَ أُمِّ عَبْدِ هُوَ مِنْ أَقْرَبِهِمْ إِلَى
اللَّهِ رُفَى.

3056. Абдурроҳмон ибн Язид розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Хузайфадан ўрнак олишимиз учун Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга гўзал хайъати ва юриш-туриши энг яқин киши ҳақида сўрадик. Бас, у киши:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васалламга Ибн Умму Абддан кўра гўзал хайъати, юриш-туриши ва сийрати энг яқин кишини билмайман», деди.

Бухорий ва Термизий ривоят қилган ва:

«У биздан уйига беркиниб олар эди. Ҳолбуки, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг саҳобалари ичларидан ҳифз қилинганлари Ибн Умму Абднинг Аллоҳга энг яқини эканликларини яхши билар эдилар» деган жумлани зиёда қилган».

Бу ривоятдан икки улкан ҳақиқатни англаб оламиз.

Биринчиси, Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳунинг Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга кўпгина хислатларда ўхшашлари. У киши Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга ўхшашга қаттиқ ҳаракат қилиб, шу даражага эришган эдилар. Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу ҳар бир ишни, ҳар бир ҳаракатни Набий соллаллоҳу алайҳи васалламга ўхшатиб қилишга ҳаракат қилганликлари туфайли шу даражага эришган эдилар. Бунга саҳобаи киромларнинг ўзлари ҳам ҳавас билан қарар эдилар.

Иккинчиси, катта ва эътиборли саҳобаи киромларнинг эътирофларига кўра Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳунинг Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг саҳобалари ичида Аллоҳ таолога энг яқин бўлганликлари.

Ушбу икки ҳақиқат ҳам Абдуллоҳ ибн Масъуд

розияллоҳу анҳунинг улкан бахтга сазовор зот бўлганликларини кўрсатади.

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу хушбўй нарсаларни яхши кўриб, кўп истеъмол қилар эдилар. Агар уйларида чиксалар, қўшнилари бу йўлдан Ибн Масъуд юрганликларини билар эдилар.

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳунинг аёллари Зайнаб бинти Муовия ас-Сақафия розияллоҳу анҳонинг Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламдан ўз закотларини эрларига, яъни Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳуга бериш мумкин ёки мумкин эмаслиги ҳақида берган саволлари жуда ҳам машҳурдир. Бундан у кишининг ўз эрларидан кўра бой бўлганликлари аён бўлади. Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳунинг эса хотинидан закот оладиган даражада камбағал бўлганликлари маълум бўлади.

Уламоларимиз Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу жуда кўп ҳикматли сўзлар айтганликларини қайта-қайта таъкидлайдилар. Қуйида у кишининг баъзи сўзларини келтиришга ижозатингизни сўраймиз.

Имом Муслим келтирган ривоятда Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу қуйидагиларни айтадилар:

«Ким эртага Аллоҳ таолога мусулмон ҳолида рўбарў бўлишидан хурсанд бўлса, намозларни азон айтилган жойда адо қилсин. Аллоҳ Пайғамбарингиз соллаллоҳу алайҳи васаллам орқали ҳидоят суннатларини шариатга киритгандир. Албатта, жамоат намози ҳидоят суннатларидандир. Агар сиз манави кейин қолганга ўхшаб, уйингизда намоз ўқисангиз, Пайғамбарингизнинг суннатини тарк қилган бўласиз. Агар Пайғамбарингизнинг суннатини тарк қилсангиз, залолатга кетган бўласиз.

Бизнинг ичимизда фақат нифоқи очиқ-ойдин бўлган мунофиқгина жамоат намозидан қолишини кўрганман. Баъзи кишиларни икки киши кўтариб келиб, сафга

турғазиб кўяр эдилар».

Абу Нуъайм «Хулятул авлиё»да Абдуллоҳ ибн Масъуднинг куйидаги гапларини келтирадилар:

«Аллоҳ таоло бандаларининг қалбларига назар солиб, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламни ихтиёр қилди ва у зотни Ўз рисоласи ила юбориб, Ўз илми ила танлаб олди. Сўнгра у зотдан кейинги одамларнинг қалбларига назар солди ва у зотга саҳобаларни танлаб олди. Бас, уларни Ўз динининг ёрдамчилари ва Набийсининг вазирлари қилди».

Ибн Абу Ҳотим қилган ривоятда Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу қуйидагиларни айтадилар:

«Қиёмат куни эркак бўлсин, аёл бўлсин, банда олиб келинади-да, аввалгию кейинги барча халойиқнинг олдида бир жарчи:

«Манави Фалончи Пистончи ўғли. Кимнинг унда ҳаққи бўлса, келиб олсин», деб жар чақиради. Аёл «Отамда, онамда, акамда, эримда ҳаққим бўлса эди», деб орзу қилади», деб туриб:

«У кунда улар орасида насаблар ҳам йўқ ва бир-бирларидан сўраша олмайдилар ҳам» оятини ўқидилар ва сўзларида давом этиб:

«Аллоҳ Ўз ҳаққидан хоҳлаганини кечади. Одамларнинг ҳаққидан ҳеч нарсани кечмайди. Кейин одамларга тўғриланади ва:

«Одамларга ҳақларини беринглар», дейди. У:

«Эй Роббим, дунё тугади-ку, қандай қилиб уларнинг ҳақларини бераман?» дейди. Аллоҳ:

«Яхши амалларидан олиб, ҳар бир ҳақ эгасига кўрган зулмига яраша беринглар», дейди. Агар банда Аллоҳга дўст бўлса, заррача яхшилиги ортиб қолса ҳам, уни Аллоҳ бир неча бор кўпайтириб, ўшанинг савобидан жаннатга киритади», деди.

Сўнгра Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу:

«Албатта, Аллоҳ заррача ҳам зулм қилмайди. Агар

яхшилиқ бўлса, бир неча бор кўпайтирур», оятини ўқидилар ва сўзларида давом этдилар:

«Агар банда бадбахт бўлса, фаришта:

«Эй Роббим, бунинг яхшиликлари тамом бўлди ва кўп даъвогарлари бор», дейди. Аллоҳ:

«Талабгорларнинг ёмонликларидан олиб, бунинг ёмонликларига кўшинглар. Сўнгра унга дўзахдан жой беринглар», дейди», дедилар».

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоху анху «Ўрнига қўйиб тиловат қилиш»ни «Ҳалол деганини ҳалол билиб, ҳаром деганини ҳаром билиш, Аллоҳ қандай туширган бўлса, шундай ҳолда ўқиш, маъноларини бузмаслик, ўзича нотўғри таъвил қилмаслик», деб таъвил қилганлар.

Машҳур саҳобий Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоху анху ҳақиқий тақвони «Аллоҳга итоат этиб, исён этмаслик, уни эслаш ва унутмаслик, унга доимо шукр қилиб, куфрга кетмаслик», деб таърифлаганлар.

Кечагина одамларнинг қўйини боқиб, кун кўриб юрган нимжон, пакана ва бечораҳол чўпон йигитчанинг бугун ҳаммага ҳикматли сўзларни айтиб юриши Ислому мўъжизаси эмасми?!

ОЛИЙМАҚОМ ТАВАККАЛ СОҲИБИ

Ўттиз иккинчи ҳижрий сана.

Қудратли Ислому жамиятининг пойтахти Мадинаи Мунаввара шаҳри.

Ўша пайтдаги Ислому жамияти бошлиғи, халифа Усмон ибн Аффон розияллоху анху шаҳар кўчалари бўйлаб юриб кетмоқдалар.

У киши кечагина одамларнинг қўйини боқиб, кун кўриб юрган нимжон, пакана ва бечораҳол чўпон йигитча Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоху анхунинг бугун бетоб бўлиб қолганликларини эшитиб, ташвишга тушганлар.

Кечагина одамларнинг қўйини боқиб, кун кўриб юрган нимжон, пакана ва бечораҳол чўпон йигитча Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳуни бугун зиёрат қилиш, ҳолидан хабар олиш лозимлигини яхши биладилар.

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу ўлим тўшагида ётганларида халифа Усмон ибн Аффон розияллоҳу анҳу кўргани келдилар ва у кишига:

«Нимадан шикоятинг бор?» дедилар.

Шунда Абдуллоҳ Ибн Масъуд розияллоҳу анҳу:

«Гуноҳларимдан», деб жавоб бердилар.

«Нимани хоҳлайсан?» деб сўрадилар ҳазрати Усмон.

«Роббимнинг раҳматини», дедилар Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу.

«Сенга табиб юборайми?» дедилар ҳазрати Усмон.

«Табибнинг (яъни Аллоҳ) Ўзи касал қилди», деб жавоб қилдилар Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу.

«Бўлмаса, моддий ёрдам беришни буюрайин», дедилар халифа.

«Менинг унга ҳожатим йўқ!» дедилар бемор.

«Сенга бўлмаса, кетингдан қолган қизларингга керак бўлар», дедилар халифа.

«Менинг қизларимнинг камбағал бўлишларидан кўрқяпсанми?! Менинг бешта қизим бор. Барчаларига ҳар кечада Воқеа сурасини ўқишни буюрганман. Чунки Пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг «Ким Воқеа сурасини ҳар кечада ўқиса, камбағаллик ва ҳожатмандлик кўрмайди», деганларини эшитган эдим», дедилар Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу.

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу ўлим тўшагида ётганларида ҳам таваккал, яъни ҳар бир нарсада Аллоҳ таолога суяниш қандай бўлиши кераклиги борасида дарс ўтдилар. Ислом туфайли мўъжизага айланган зот умрларининг охиригача ўша ҳолда қолдилар.

Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳунинг

жанозаларини ҳазрати Усмон розияллоҳу анҳунинг ўзлари ўқидилар. У киши Бақийъ қабристонига дафн қилиндилар. Аллоҳ таоло Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳудан рози бўлсин! Омин!

فضل سالم مولى أبى حذيفة الفارسي ت

АБУ ҲУЗАЙФАНИНГ МАВЛОЛАРИ СОЛИМ АЛ- ФОРСИЙ РОЗИЯЛЛОҲУ АНҲУНИНГ ФАЗЛИ

Эндиги қаҳрамонимизнинг исмлари Солим ибн Маъқал розияллоҳу анҳудир. У киши асли форс бўлиб, истахрлик эдилар, Абу Ҳузайфа розияллоҳу анҳунинг хотини Саҳла розияллоҳу анҳонинг қули эди. Кейинчалик озод қилиниб, ораларида дўстлик алоқаси қолган эди. Сўнгра Абу Ҳузайфа Солимни тутинган ўғил қилиб олган эди. Ҳамма Солимни Солим ибн Абу Ҳузайфа, деб атар эди.

Қуръони Карим ота-бола тутинишни ҳаром қилганидан сўнг одамлар Солимни Солим мавло Абу Ҳузайфа, деб атайдиган бўлдилар.

Абу Ҳузайфа розияллоҳу анҳу ҳам, Солим розияллоҳу анҳу ҳам аввалги мусулмонлардан ҳисобланадилар. Икковлари ҳам мухлис ва ўз дини йўлида барча иссиқ-совуқни бошидан кечирган кишилардир.

Имом Бухорий ва Муслимларнинг «Саҳиҳ»ларида келган бир ривоятда Солим розияллоҳу анҳу ҳақида қизиқ бир маълумот бор. Унда айтилишича, Абу Ҳузайфа розияллоҳу анҳунинг хотинлари Саҳла бинти Сухайл розияллоҳу анҳо Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига келиб:

«Эй Аллоҳнинг Расули, Абу Ҳузайфанинг мавлоси Солим уйимизда юриб, эр етди. Эркаклар биладиган

нарсани билди», деди. Шунда у зот:

«Уни эмизгин, унга ҳаром бўлиб қоласан», дедилар.

Билмаган кишилар бу ривоятни шарҳсиз, юзаки ўқиб, «Қачон бўлса ҳам, ким бўлса ҳам, қандоқ қилиб бўлса ҳам, бир аёлни эмса, унга маҳрам бўлиб қолар экан», деб тушунади. Энг қизиғи, исломий ҳукм бундай эмаслигини қайта-қайта баён қилувчи оятлар ва кўплаб ҳадислар туриб, битта шу ривоятни нотўғри тушуниб, шунга эргашадилар.

Аввало, Саҳла розияллоҳу анҳонинг Солим билан бўлиб ўтган қиссалари шаръий эмизишнинг муддати бола икки ёшга киргунча муддат ичида бўлиши ҳақидаги ҳукм жорий қилинишидан олдин бўлиб ўтган.

Иккинчидан, бу иш Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг амрларига биноан, Саҳла ва Солим розияллоҳу анҳумога хос бўлган.

Учинчидан, Саҳла розияллоҳу анҳо сутларини соғиб берганлар, Солим ичган, чунки балоғатга етган одамнинг бегона аёл кўкрагини оғзига олиши мутлақо мумкин эмас. Ушбу масаладаги тушунмовчилик беҳуда гап ва муаммоларни келтириб чиқармаслиги керак.

Солим розияллоҳу анҳу ҳам биринчилардан бўлиб ҳижрат қилдилар. У киши дарҳол Мадинада кўзга кўринган мусулмон арбобга айландилар.

Имом Бухорий ва Абу Довудлар Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳудан ривоят қиладилар:

«Биринчи муҳожирлар ал-Асбага, яъни, Кубо яқинидаги жойга келганларида уларга Абу Ҳузайфанинг озод қилган кули Солим имомлик қилар эди. У ичларида Қуръонни энг кўп биладигани эди».

Солим розияллоҳу анҳу Қуръонни жуда яхши биладиган, диний ҳукмларни чуқур тушунадиган ва тақводор киши эдилар. Қуллик чоғларида ҳам, кейин ҳам одамларга имомлик қилар эдилар.

Ушбу ривоят Ислом инсонни қанчалар улуғлашини кўрсатмоқда. Ўша пайтларда қуллар ва озод қилинган қуллар одам ўрнида кўрилмас эди. Улар ҳурларнинг яқинига ҳам кела олмас эдилар. Бу ҳол бутун дунё бўйича кенг тарқалган эди. Ислом дунё тарихида биринчи бўлиб, қулларнинг ҳам инсон эканлиги, уларнинг ҳам инсоний ҳақ-ҳуқуқлари борлигини эълон қилди. Аста-секин уларнинг озод бўлиш чораларини кўрди. Диний ҳуқуқларда эса, уларни ҳамма билан баробарлаштирди. Бутун дунё одам ўрнида кўрмай турган кишиларнинг, мусулмонларнинг энг нозик ва шарафли ибодатларида, имомлик қилишларига йўл очди. Солим розияллоҳу анҳунинг қуликлари имомлик қилишларига ҳалақит бермади. У кишининг Қуръонни яхши билишлари, диний ҳукмларни чуқур тушунишлари ва тақводорликлари ҳурларга имом бўлиш даражасига кўтарди.

Ўша пайтда Солим розияллоҳу анҳунинг орқаларида барча мусулмонлар ихлос билан намоз ўқир эдилар. Уларнинг ичида ҳазрати Умар каби улуғ зотлар ҳам бор эдилар.

Солим розияллоҳу анҳунинг обрў-эътиборлари кун сайин ортиб бораверди. Кейинроқ Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳам ҳижрат қилиб келдилар. Аста-секин Ислом жамияти курилиши давом этди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам муҳожирлар билан ансорларни биродарлаштирганларида Солим розияллоҳу анҳуни Муос ибн Моъис розияллоҳу анҳу билан биродар қилдилар.

Солим розияллоҳу анҳу барча ишларда фаол иштирок этдилар. У киши Расули акрам алайҳиссаломнинг барча жангларида ҳам қатнашдилар.

Маккаи Мукаррама фатҳ қилиниши билан Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам атроф-жавонибга (чор-атрофга) сарийялар юбордилар. Улар кишиларга тинчлик

хабарини етказишлари керак эди. Аммо Холид ибн Валид розияллоху анху бошлиқ сарийя қилични ишга солишга мажбур бўлди.

Ана шу жангчи гуруҳ ичида Солим розияллоху анху ҳам бор эдилар. У киши ўз бошлиғининг қилични ишга солганига чидаб тура олмадилар. Ҳар қандай вазиятда ҳам ҳақ гапни айтиш одатлари ишга тушди. У киши музаффар саркарда Холид ибн Валид розияллоху анхунинг хатоларини бирма-бир юзларига айта бошладилар. Бу аччиқ сўзлар қаршисида дунёнинг оғзига тушган буюк лашкарбоши Холид ибн Валид розияллоху анху жимгина бош эгиб туради.

Холид ибн Валид розияллоху анхунинг қилични ишга солганликлари ҳақидаги хабар Расулulloҳ соллаллоху алайҳи васалламга етиб келганида у зот:

«Эй Аллоҳим, мен Сенга Холиднинг қилган ишидан ўзимни четга олишимни айтаман», дедилар.

Пайғамбар соллаллоху алайҳи васаллам бу оғир гапни айтиб бўлиб, хабарчиларга:

«Унга бирор киши инкор қилдими?» деб сўрадилар.

«Ҳа, Солим унга қаршилиқ қилди», дедилар.

Эҳтимол, шунга ўхшаш ишлари учун Набий соллаллоху алайҳи васаллам Солим розияллоху анхуга: «Менинг умматим ичида сенга ўхшаганларни қилиб кўйган Аллоҳга ҳамдлар бўлсин», деган бўлсалар керак.

Солим розияллоху анхунинг хизматлари ва авсофи ҳамидалари жуда ҳам кўп. Аммо у кишини энг машҳур қилган нарсаси Қуръони Каримни яхши билишлари эди.

3057- عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو ر عَنْ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: اسْتَقْرَأُوا

الْقُرْآنَ مِنْ أَرْبَعَةٍ: مِنْ ابْنِ مَسْعُودٍ وَسَلَامٍ مَوْلَى أَبِي حَذِيفَةَ وَأَبِي بَن

كَعْبٍ وَمُعَاذِ بْنِ جَبَلٍ. رَوَاهُ الشَّيْخَانِ.

3057. Абдуллоҳ ибн Амр розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Қуръон қироатини тўрт кишидан: Ибн Масъуддан, Абу Ҳузайфанинг мавлоси Солимдан, Убай ибн Каъбдан ва Муоз ибн Жабалдан талаб қилинглар», дедилар».

Икки шайх ривоят қилишган.

Асли форс миллатига мансуб одам Солим розияллоҳу анхунинг арабларга Қуръон ўргатиши Ислом берган тенгҳуқуқлилик туфайлигина бўлиши мумкин. Исломда одамларни миллат ва ирқига қарамай, тенг кўришга қандай амал қилинишини шундан ҳам кўриш мумкин. Фақат Исломгина ирқчиликнинг ёмонликларидан, у туфайли келиб чиқадиган чексиз мусибатлардан инсониятни қутқаргандир.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўз саҳобаларига Қуръонни тўрт кишидан ўрганишни тавсия қила туриб, ўша устозлар ичидан Солим розияллоҳу анхуни иккинчи ўринда зикр қилишлари кечаги қул, келгинди бир инсонни Ислом энг юқори чўққиларга олиб чиққанлигининг ёрқин далилидир. Бундай мартабага ҳамма ҳам сазовор бўлган эмас.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Рафиқи Аълога интиқол қилганларидан кейин ҳазрати Абу Бакр Сиддиқ даврларида Ридда урушлари бошланиб кетди. Солим розияллоҳу анху ҳам ўз биродарлари Абу Ҳузайфа розияллоҳу анху билан биргаликда бу урушларда фидокорлик кўрсатдилар.

Ўша урушлар ичида пайғамбарлик даъвосини қилган Мусайламатул Каззобга қарши бўлган Ямома жанги ҳаммасидан ҳам оғир кечди. Дастлаб мусулмонларнинг иши унчалик юришмади. Сўнг Холид ибн Валид

розияллоху анху лашкарни қайта тузиб, ҳал қилувчи жангни бошладилар.

Икки бир-биридан ажралмас дўст Абу Ҳузайфа розияллоху анху ва у кишининг мавлолари Солим розияллоху анху бир-бирларини кучоқлаб туриб, Аллоҳнинг йўлида шаҳид бўлишга аҳдлашдилар. Улар ўзларини душман тўпига урдилар.

Абу Ҳузайфа розияллоху анху:

«Эй аҳли Куръон! Куръонни амалларингиз ила зийнатлангиз!» деб наъра тортар ва Мусайламатул Каззобнинг аскарлари боши устидан ўз қиличлари билан ўлим уруғини сочар эдилар.

Солим розияллоху анху эса:

«Агар мусулмонларга мен томондан ҳужум бўладиган бўлса, мен қандоқ ҳам ёмон қориман?!» дея, муртадларга кирон келтирар эдилар.

Аёвсиз жанг давом этар эди. Жанг асносида муҳожир мусулмонларнинг байроқдори Зайд ибн Хаттоб розияллоху анху шаҳид бўлдилар. У кишининг қўлларидаги байроқ ерга тушди. Бу ҳолни кўрган Солим розияллоху анху зудлик билан етиб бориб, байроқни баланд кўтардилар ва душманга қарши жангни давом эттирдилар. Душман кўпроқ эътиборни байроқдорга қаратар эди. Улар нима қилиб бўлса ҳам, Солим розияллоху анхуга зарар етказишга тиришар эдилар. Охири Солим розияллоху анхунинг байроқни тутиб турган ўнг қўллари душман қиличи зарбидан кесилиб кетди. Солим розияллоху анху бунга парво қилмай, байроқни чап қўллари билан кўтардилар ва баланд овоз билан:

«Қанчадан-қанча Пайғамбарлар билан бирга кўплаб роббонийлар жанг қилганлар. Улар Аллоҳ йўлида етган мусибатдан бўшашмаганлар, заифлашмаганлар ва бўйсинмаганлар. Аллоҳ сабрлиларни севадир», оятини такрорлар эдилар.

Жанг қизигандан-қизиди. Муртадлар Солим розияллоҳу анҳуни ҳар тарафдан ўраб олдилар. Шафқатсиз олишувдан сўнг ёлғиз ўзи бир лашкарни овора қилган баҳодир отдан қулади. Аммо бу вақтга келиб, ҳал қилувчи жангда мусулмонларнинг қўли устун келган эди. Фасоднинг боши, ўзини пайғамбар деб эълон қилган Мусайламатул Каззоб қатл қилинди. Мусулмонлар зафар кучдилар.

Мужоҳид мўминлар жангдан кейин ярадор ва шаҳид шерикларининг риоясига тутиндилар. Улар Солим розияллоҳу анҳуни рамақижон ҳолида топдилар. У киши розияллоҳу анҳу зўрға:

«Абу Ҳузайфага нима бўлди?» дедилар.

«Шаҳид бўлди», дейишди.

«Мени унинг ёнига қўйинглар», дедилар.

«Эй Солим, у сенинг ёнингда, сен билан бирга ҳолда шаҳид бўлди», дейишди.

Бу гапни эшитган Солим розияллоҳу анҳу табассум қилдилар ва жон таслим қилдилар.

Ҳазрати Умар розияллоҳу анҳу ўлимларидан олдин ўринларига халифа танлаш борасида гап кетганида:

«Агар Абу Ҳузайфанинг мавлоси Солим тирик бўлганида, уни халифа қилар эдим. Агар Роббим сўраса, «Набийингнинг «Солимнинг Аллоҳга муҳаббати шиддатлидир», деганларни эшитдим», дер эдим», дедилар.

Бу ўзида ниҳоятда кучли маънони мужассам қилган гапдир. Солим розияллоҳу анҳунинг кимликларининг ҳақиқатини яна ҳам очувчи гапдир. Бўлмаса, ҳазрати Умардек зот собиқ қул Солим розияллоҳу анҳуни Ислом жамияти раҳбарлигига номзод қилмоқчи бўлмас эдилар.

Аллоҳ таоло Солим розияллоҳу анҳудан рози бўлсин! Омин!

فضل عمار بن ياسر ت

АММОР ИБН ЯСИР РОЗИЯЛЛОҲУ АНҲУНИНГ ФАЗЛИ

Яманлик Ясир ибн Омир ал-Анасийнинг акаси узоқ сафарга чиқиб, дараксиз кетди. Оила аъзолари йўқолган қардошларини узоқ кутдилар. Ниҳоят, Ясир ибн Омир ал-Анасий акасини қидириб, йўлга тушди. У йўл юрди, йўл юрса ҳам, мўл юрди. Аммо мақсади ҳосил бўлмади. Ясир ибн Омир ал-Анасий уйидан узоқлашган сари бошқа жойларга кўниқиб борар эди. Охири у Маккага келиб жойлашди. Бир муддат ўтганидан сўнг унга шаҳар ёқиб қолди. Ясир ибн Омир ал-Анасий Маккада истиқомат қилиб қолишга қарор қилди. Ўша вақтнинг таомилига кўра, у бирорта маҳаллий киши билан оғайни тутиниши керак эди. Ясир ибн Омир ал-Анасий маккалик Абу Ҳузайфа ибн Муғйра билан оға-иничилик аҳдномасини тузди. Ўзига хос ҳимояга эга бўлган Ясир ибн Омир ал-Анасий Маккада бемалол ҳаёт кечири бошлади. Кейинроқ оғайниси Абу Ҳузайфа уни ўз чўриларидан бири Сумайя бинти Хаййотга уйлантириб ҳам қўйди. Вақти-соати келиб, Аллоҳ таоло Ясир ибн Омир ал-Анасий ва унинг хотини Сумайя бинти Хаййотга ўғил фарзанд берди. Янги оила ўзининг тўнғич фарзандига Аммор деб исм қўйди.

ИСЛОМГА КИРИШ

Йиллар ўтди.

Аммор ибн Ясир ҳам ўсиб-улғайди. У Макка халқи орасида амин лақаби билан машҳур бўлган Муҳаммад ибн Абдуллоҳнинг пайғамбарлиги ҳақида эшитди. Бу янгиликка қизиқиб қарай бошлаган Аммор ибн Ясир

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ва у зотнинг ишлари билан яқинроқ танишишга ҳаракат қилди. Эҳтимол, у бу ишни узоқдан туриб кузатиш билан амалга оширмоқчи бўлгандир.

Имом Бухорий раҳматуллоҳи алайҳи Аммор розияллоҳу анҳудан ривоят қиладилар:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васалламни у зот билан бешта қул, икки аёл ва Абу Бакргина борлигида кўрдим».

Бу Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг дастлаб Пайғамбар бўлган пайтларидаги ҳолат эди. У зотга биринчи бўлиб иймон келтирганлар шулардан иборат эди.

Бешта қул: Билол ибн Рабоҳ, Зайд ибн Ҳориса, Омир ибн Фуҳайра, Абу Фукайҳа (Сафвон ибн Умайянинг қули) ва Убайд ибн Зайд ал-Ҳабаший эдилар.

Икки аёл: Хадийжа онамиз ва Умму Айман розияллоҳу анҳолар эдилар.

Улар билан бирга ягона ҳур эркак Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анҳу бор эдилар. Тўғрироқ қилиб айтидиган бўлсак, балоғатга етган эркаклардан биринчи бўлиб Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга иймон келтирган зот Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анҳу эдилар. Бунга барча тарихчилар ва Ислом уммати иттифоқ қилганлар.

Оз сонли дастлабки мусулмонлар Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам билан яширин равишда учрашар эдилар. Улардан бирор киши ибодат қилмоқчи бўлса ҳам, ҳеч ким кўрмайдиган пана жойга беркиниб олиб, ибодат қилар эди.

Мусулмонларнинг сони секинлик билан кўпайиб борар эди. Уларнинг адади ўттизтача эркак ва аёлдан иборат бўлганида Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам уларни ал-Арқам ибн Абу ал-Арқам розияллоҳу анҳунинг уйларида тўпланиб туришга амр қилдилар. У зот мусулмонлар билан ўша ерда ўта сирли равишда учрашар, керакли таълим-тарбияларни берар эдилар.

Аммор ибн Ясирнинг Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга ва Исломга бўлган кизиқишлари борган сари ортиб борди. У аста-секин Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг оз сонли мусулмонлар билан махфий учрашув ўтказадиган жойларини ҳам топиб олди.

Ибн Саъд раҳматуллоҳи алайҳи Абу Убайда ибн Муҳаммад ибн Аммордан қилган ривоятларида Аммор ибн Ясир розияллоҳу анҳунинг ўзлари куйидагиларни айтадилар:

«Суҳайб ибн Синан розияллоҳу анҳуни Дорул Арқамнинг эшиги олдида учратиб қолдим. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ўша ҳовлида эдилар. Мен унга:

«Сен нимани хоҳлайсан?» дедим.

«Сен ўзинг нимани хоҳлайсан?» деди у.

«Муҳаммаднинг олдига кириб, унинг гапини эшитишни хоҳлаётган эдим», дедим.

«Мен ҳам шуни хоҳлайман», деди у.

Бас, иккимиз у зотнинг олдиларига кирдик. У киши бизга Исломни арз қилдилар. Биз мусулмон бўлдик. Биз ўша куни кеч киргунча ўша ерда қолдик. Кечаси махфий равишда чиқдик. Аммор билан Суҳайбнинг мусулмонликлари ўттиз нечта кишидан кейин бўлган эди».

Кейинчалик мусулмонларнинг сони қирқтачага етди. Биринчи мусулмонлар ичида турли тоифадаги эркак ва аёллар бор эди. Кўпчилиги асосан ёшлардан иборат бўлган бу мусулмонлар ичида обрўли бой-зодагонлар ҳам, камбағал-бечоралар ҳам, араблар ҳам, араб бўлмаганлар ҳам, аслзода курайшликлар ҳам, кимларнингдир кули бўлганлар ҳам, осийликлар ҳам, овруполиклар ҳам, африқоликлар ҳам, эркаклар ҳам, аёллар ҳам бор эди. Бундан Ислом барчанинг дини, тенглик, биродарлик ва адолат дини, инсонпарвар дин эканлиги кўриниб турар эди.

Аммор ибн Ясир розияллоху анху билан бирга у кишининг ота-оналари Ясир ибн Омир ва Сумайя бинти Хаййот розияллоху анхумолар ҳам Исломга кирдилар.

Албатта, кишиларнинг аста-секинлик билан бўлса ҳам, Исломга кириб туришлари мушрикларнинг тинчини бузар эди. Улар ўзлари учун хатарли ҳисобланган бу жараённи тўхтатиш чораларини кўра бошладилар. Дастлаб мушрикларнинг катталари орага ўз ўлчовларини солиб, Муҳаммад соллаллоху алайҳи васалламни бечораҳол мусулмонлардан ажратишга уриниб кўрдилар.

Имом Аҳмад ибн Ханбал Асбот ибн Муҳаммаддан, у зот Ашъасдан, у зот Кирдавсдан, у эса Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоху анхудан куйидагиларни ривоят қиладилар:

«Қурайш зодагонларидан бир гуруҳи Пайғамбаримизнинг олдиларидан ўтиб кетаётиб, у кишининг ҳузурларида Сухайб, Билол, Аммор, Хаббоб ва бошқа заифҳол мусулмонларни кўриб қолдилар ва Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи васалламга:

«Эй Муҳаммад! Ўз қавминг ичидан шуларга рози бўлдингми? Орамиздан Аллоҳ неъмат берганлар шуларми? Энди биз шуларга эргашишимиз керакми? Уларни ҳайда! Уларни ҳайдасанг, эҳтимол, биз сенга эргашармиз», дейишди.

Шунда «Эртаю кеч Роббиларига унинг юзини ирода қилиб, дуо этаётганларни ҳайдама!» ояти каримаси нозил бўлди».

Жоҳилият қонуни одамларнинг мол-мулки, бойлигига қараб ҳукм чиқаради. Бой-зодагонлар камбағаллар билан муомалада бўлиш ёхуд бирга ўтириш у ёқда турсин, мискин-бечоралар кирган динга киришни ҳам истамайдилар. Ҳатто камбағаллар билан мулоқот қилган Пайғамбарлар билан гаплашишни, бирга ўтириб-туришни ўзлари учун ор деб биладилар. Ҳамма нарсани пул билан,

бойлик билан ўлчайдиган бўлиб қолган одамлар учун мол-дунёси йўқ камбағал одам ўрнида кўрилмайдди.

Аммо Исломда инсон Аллоҳга бўлган иймони ва ихлосига қараб баҳоланади.

«Эртаю кеч Роббиларига Унинг юзини ирода қилиб, дуо этаётганлар» ижтимоий ҳолатлари қандай бўлишидан қатъи назар, ҳатто дунёдаги энг факир кишилар бўлсалар ҳам, олиймаком инсон ҳисобланадилар. Шунинг учун ҳам, бойларнинг гапига кириб, уларни ўз ҳузурларидан ҳайдашга Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳақлари йўқ. Уларнинг камбағалликлари Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг зиммаларига кўшимча вазифа юкламайди. Уларнинг ризқини Аллоҳ беради. Шунингдек, улар Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ризқларида ҳам масъул эмаслар. У кишига ҳам ризқни Аллоҳ беради. Ёки Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам улар билан ўтирсалар, камбағалларни ҳузурларидан ҳайдаб, бойларга юз бурсалар, бой бўлиб қолмайдилар. Шу боисдан, Аллоҳ таоло у кишига ушбу ояти каримада:

«Уларнинг ҳисобидан сенинг зиммангда ҳеч нарса йўқ. Сенинг ҳисобингдан уларнинг зиммасида ҳеч нарса йўқ», демоқда.

Шундай экан, камбағал бўлсалар-да, қалблари иймону ихлосга тўла бўлган кишиларни ҳузурларидан ҳайдаш Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга зинҳор тўғри келмайди. Аллоҳ таоло у кишига хитоб қилиб:

«Уларни ҳайдаб, золимлардан бўлиб қолма», демоқда.

Маълумки, аввалда Исломга асосан камбағал, кул ва заиф кишилар киришган. Кибру ҳавога учган араб бойваччаларининг назарида бу эса, камчилик бўлиб кўринган, уни айб санаганлар.

«Куфр келтирганлар иймон келтирганларга: «Агар

у (Қуръон) яхшилик бўлганида, унга биздан аввал бормас эдилар», дедилар».

Улар ўзларича, «Ялангоёқлар юрган йўл яхши бўлармиди?» демоқчилар. Лекин айна чоғда, ҳазрати Абу Бакр, ҳазрати Усмон, Ҳадийжа онамизга ўхшаш бой, зодагонлар ҳам биринчилардан бўлиб Исломга киришганини эътиборга олишмайди. Ислом бойни ҳам, камбағални ҳам, кучлини ҳам, заифни ҳам бир оила аъзоси қилиш учун Аллоҳ томонидан юборилган диндир. Унда кишиларнинг қадр-қиймати уларнинг кучига, бойлигига ёки мансабига қараб эмас, балки тақвосига, қилган амалига қараб белгиланади.

АЗОБ-УҚУБАТ

Албатта, Исломнинг бундай ривожланиб бориши душманларга ёкмас эди. Улар гап-сўз, тортишув ва оғзаки таҳдидлар таъсир қилмаганидан сўнг янги мусулмонларга жисмоний азоб бериш йўлини тутдилар.

Саҳобалардан Аммор ибн Ясир розияллоху анҳу ва у кишининг оталари Ясир розияллоху анҳу ҳамда оналари Сумайя розияллоху анҳоларни тутиб келиб, диндан қайтариш учун қийнай бошладилар. Уларнинг кечаги тинч-тотув ҳаёти азоб-уқубатга айланган эди. Мушриклар Аммор ибн Ясир розияллоху анҳуни ота-онаси билан қўшиб Макка тоғларида азоблаётган ана ўша пайтда Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам буларни кўриб:

«Эй Ясир оиласи, сабр қилинглар. Албатта, сизларга ваъда қилинган жой жаннатдир», дея овутар эдилар.

Улар азобларга ниҳоятда сабр қилиб, иймонларидан қайтишга қўнмадилар. Ана шунда мақсадига эриша олмаган кофирлар Сумайя розияллоху анҳонинг икки оёқларини қозикқа боғлаб, аврат жойларига найза санчдилар. Ва шу аснода Аммор ибн Ясир розияллоху

анхунинг оналари Сумайя розияллоҳу анҳо Ислом йўлидаги биринчи шаҳид мартабасига сазовор бўлдилар.

Сўнгра мушриклар Аммор розияллоҳу анхунинг отаси Ясир розияллоҳу анхуни ҳам ўлдириб, шаҳиди аълолар сафини иккитага етказдилар.

Имом Аҳмад, Ҳоким, Ибн Асокир ва бошқалар Усмон ибн Аффон розияллоҳу анхудан куйидагиларни ривоят қиладилар:

«Мен Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам билан Батҳода юриб бораётсам, Аммор, унинг отаси ва онаси Исломдан қайтишлари учун жазирамада азобланаётган эканлар. Амморнинг отаси:

«Эй Аллоҳнинг Расули! Доим шундоқ бўладими?» деди.

«Эй оли Ясир, сабр қилинглар! Эй Аллоҳим! Оли Ясирни мағфират қилгин! Батаҳқиқ, шундоқ қилдинг ҳам!» дедилар у зот».

Абу Аҳмад Ҳоким Абдуллоҳ ибн Жаъфар розияллоҳу анхудан ривоят қиладилар:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Ясир, Аммор ва Амморнинг онасининг олдидан ўтдилар. Улар Аллоҳнинг йўлида азоб тортар эдилар. У зот:

«Эй оли Ясир, сабр қилинглар! Эй оли Ясир, сабр қилинглар! Албатта, сизларга ваъда қилинган жой жаннатдир», дедилар. Абу Жаҳл Сумайянинг олдига найза санчди. У ўлди. Ясир ҳам азобда ўлди».

Имом Аҳмад Мужоҳид розияллоҳу анхудан ривоят қилади:

«Исломнинг аввалидаги биринчи шаҳид Амморнинг онаси Сумайя бўлган. Абу Жаҳл унинг олдига найза санчган».

ИЙМОНГА ТЎЛИҚДИР

Аммор розияллоху анҳунинг кўз ўнгида ҳам онасини, ҳам отасини ўлдирган мушриклар уни ҳам ўлдиришга қасд қилганларида у кофирларни рози қиладиган гапни айтди ва мушриклар уни ўлдирмадилар.

Одамлар Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи васалламнинг ҳузурларига келиб:

«Эй Аллоҳнинг Расули, Аммор муртад бўлди», дедилар.

Бунга жавобан Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам:

«Йўқ! Аммор бошидан товонигача иймонга тўлиқдир. Иймон унинг этига ҳам, қонига ҳам сингиб кетгандир», дедилар.

Аммор ибн Ясир розияллоху анҳунинг ўзлари ҳам йиғлаган ҳолда Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламнинг ҳузурларига келиб, бўлиб ўтган ишларни айтиб:

«Энди нима бўлади?» деб сўрадилар.

Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам у кишига:

«Қалбингни қандоқ сезмоқдасан?» дедилар.

Аммор розияллоху анҳу:

«Иймонга оромли», деди.

Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи васаллам:

«Агар улар такрорласалар, сен ҳам такрорлагин», дедилар.

Аллоҳ таоло ана шу ҳодисадан сўнг:

«Ким иймондан сўнг Аллоҳга куфр келтирса, қалби иймон ила ором топа туриб, зўрланганлар бундан мустасно, ким кўксини куфрга очса, бас, уларга Аллоҳдан ғазаб бор. Уларга улкан азоб бор», ояти каримасини нозил қилди.

Бундан кўриниб турибдики, иймондан кейин куфрга қайтиб, муртад бўлиш улкан гуноҳдир. Ким иймонга келганидан сўнг Аллоҳга куфр келтирса, кўксини куфрга

очса, у Аллоҳнинг ғазаби ва улкан азобига дучор бўлади. Фақат бир тоифа одамларгина бундан мустасно бўладилар: **«...қалби иймон ила ором топа туриб, зўрланганлар бундан мустасно...»**

Аммор ибн Ясир розияллоҳу анҳуга ўхшаб, қалби иймонга тўлиқ бўлгани ҳолда, муҳаққақ ўлимдан қутулиш учунгина ўзини иймондан қайтган қилиб кўрсатса, жоиз.

Иймон йўлидаги имтиҳонлар турлича бўлади. Бу имтиҳонларнинг энг кўп тарқалган тури иймон йўлида бало-офатларга дучор бўлишдир. Бунда мўмин киши иймони туфайлигина кофир ва мунофиқларнинг озор ва қийноқларига йўлиқади, азоб-укубатда қолади. Бу хилдаги синов ҳар бир Пайғамбар умматидан кўпчилигининг бошига тушган. Мўминлар кофир ва мунофиқларнинг турли-туман жисмоний ва маънавий қийноқларига учраганлар. Кофирлар уларни масхара қилишар, турли гап-сўзлар билан камситишар, жазолашар эди. Худди шундай синовга Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга иймон келтирган мусулмонлар ҳам дучор бўлдилар. Аммор ибн Ясир, у кишининг ота-онаси худди ана шу тоифадаги мусулмонларнинг дастлабкиларидан бўлдилар.

ҲИЖРАТ

Аммор ибн Ясир розияллоҳу анҳу кофирларнинг фитнасидан қочиб, Ҳабашистонга ҳижрат қилган эдилар.

Қайтганларидан кейин ҳам тинч-омон яшаш, ўз динига эътиқод ва амал қилиш осон кечмади. Пичоқ суякка бориб тақалган бир пайтда эса, Аллоҳ таоло Ўзининг мусулмон бандаларига динлари учун ҳижрат қилишга изн берди. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг амрлари билан мусулмонлар аста-секин Маккадан Мадинага ҳижрат қила бошладилар. Фақат дин учун ҳамма нарсадан воз кечиб бошқа юртга бош олиб кетиш осон эмас. Бунинг

учун дину диёнатни ҳамма нарсадан устун қўя билиш, бу йўлда жон фидо қила биладиган шахс бўлиш керак. Аммор ибн Ясир розияллоху анху ана шундай нодир кишиларнинг биринчиларидан бўлдилар.

Аммор ибн Ясир розияллоху анхунинг биринчи муҳожирлардан эканлигини қуйидаги ривоят ҳам тасдиқлайди.

Имом Бухорий раҳматуллоҳи алайҳи Бароо розияллоху анхудан қуйидагиларни ривоят қиладилар:

«Мадинага, бизнинг олдимизга биринчи келган шахс Мусъаб ибн Умайр ва Ибн Умму Мактум бўлдилар. Икковлари одамларга Қуръон ўқитар эдилар. Кейин Билол келди. Саъд ибн Абу Ваққос, Аммор ибн Ясир, сўнгра Умар ибн Хаттоб Пайғамбар соллаллоху алайҳи васалламнинг йигирмата саҳобалари билан келди...».

Муҳожир бўлиш ҳар бир мусулмон учун катта шараф, катта саодат. Аммо биринчи муҳожирлардан бўлиш алоҳида олий мақомдир. Аммор ибн Ясир розияллоху анхунинг ана шундай мақом эгаси эканликлари у зот учун улкан фазл саналади.

МЕҲНАТ

Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам Маккадан Ясрибга ҳижрат қилиб келганларидан сўнг ўз масжидлари ва манзилларини қуришни бошладилар. У зот Мадинаи Мунавварага етиб келганларида туялари чўккан жойга масжид қуришга киришдилар. Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламнинг ўзлари ҳам бу қурилишда тер тўкиб, ишлар эдилар. Бу эса бошқаларнинг ғайратларига ғайрат кўшиб юборган эди.

Улар:

Набий ишлаб, биз ўлтирсак на бўлур.

Бу иш биздан ўтган катта гуноҳ бўлур.

деган байтни такрорлаб, ишни жонлантирар эканлар,
бошқа гуруҳ бунга жавобан:

Охират ҳаётидан ўзга бир ҳаёт йўқдир.

Аллоҳим, ансору муҳожирни раҳм қил,
деб байт айтар эдилар.

Улар билан бир қаторда ҳазрати Али ибн Абу Толиб
розияллоҳу анҳу ҳам жон куйдириб ишлар эдилар. У киши
ҳам иш орасида бир маънони қофияга солиб айтдилар:

Тенг эмас масжид қурган шахс ила,

Унингчун туриб-ўтирган шахс ила.

Чангдан қочиб, ўзин панага олган.

Ишқмас бўлиб, ўзин сояга олган.

Ана шунда Аммор ибн Ясир розияллоҳу анҳу у кишига
жўр бўлдилару, аста-секин бу байтлар қурилиш
иштирокчиларининг мадҳиясига айланди-кетди.

Аммор ибн Ясир розияллоҳу анҳу новча, шахло кўз ва
елкалари кенг паҳлавон одам эдилар. У киши ўта камгап ва
доим сукут сақлаб турадиган киши эдилар. У киши мазкур
оммавий ишларда барчага ўрнак бўлиб ишлар эдилар.

РАСУЛИ АКРАМ ВА АММОР

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Аммор
ибн Ясир розияллоҳу анҳуга нисбатан алоҳида, меҳр тўла
муносабатлари бор эди. Бу ҳолат Маккада мушриклар
Аммор ибн Ясир розияллоҳу анҳуни қаттиқ азоблаган
пайтларда бошланган эди. Ўшанда Пайғамбар соллаллоҳу
алайҳи васаллам узоқ вақт қийноқда қолган ўз саҳобалари
Аммор ибн Ясир розияллоҳу анҳунинг бошларини силаб,
кўнгилларини кўтарадиган гапларни айтган эдилар.

Кейинчалик Мадинаи Мунавварадаги қурилишда
хаммага ўрнак бўлиб ишлаётган Аммор ибн Ясир
розияллоҳу анҳунинг елкаларини силаб, яна башорат
гаплар айтдилар. У зот, жумладан:

«Ибн Сумайяни боғий (исёнчи) гуруҳ қатл қилади», деган ҳам эдилар.

Иш давомида эски девор йиқилиб, Аммор ибн Ясир розияллоҳу анҳуни босиб қолди. Ана шунда «Амморни девор босиб ўлди», деган гап таркади. Аммо у девор остидан соғ-саломат чиқди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам унинг устиларидаги чангни қоқиб туриб, куйидаги ривоятда келадиган башоратни айтдилар.

3058- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ τ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ: أَبْشِرْ عَمَّارٌ
تَقْتُلُكَ الْفِتْنَةُ الْبَاغِيَّةُ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَمُسْلِمٌ.

3058. Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Эй Аммор, суюнавер! Сени боғий (исёнчи) гуруҳ қатл қилади», дедилар».

Термизий ва Муслим ривоят қилганлар.

Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг бу гапларида келажакда Аммор ибн Ясир розияллоҳу анҳунинг шахид бўлишларига башорат бор эди. Шунинг учун ҳам ушбу гаплардан кейин ҳамма саҳобийлар Аммор ибн Ясир розияллоҳу анҳуга ҳавас билан қарайдиган бўлдилар.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Аммор ибн Ясир розияллоҳу анҳуни ўзига хос равишда эҳтиром қилар эдилар. У Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига киришга изн сўраганида ҳам гўзал муомала қилар эдилар.

3059- عَنْ عَلِيٍّ τ قَالَ: جَاءَ عَمَّارٌ يَسْتَأْذِنُ عَلَى النَّبِيِّ ρ
فَقَالَ: ائْذِنُوا لَهُ مَرْحَبًا بِالطَّيِّبِ الْمُطَيَّبِ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

3059. *Али розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:*

«Аммор келиб, Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига киришга изн сўради. Бас, у зот:

«Унга изн беринглар! Марҳабо! Покизаю покланган!» дедилар».

Термизий ривоят қилган.

Албатта, сарвари олам Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламдан бу каби олиймақом муомалани ҳамма ҳам кўравермаган. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг бундай муомалаларининг ўзи ҳам Аммор ибн Ясир розияллоҳу анҳунинг улкан фазл эгаси эканликларига далолат қилади.

3060 – عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: مَا خَيْرَ

عَمَّارٍ بَيْنَ أُمَّرَيْنِ إِلَّا اخْتَارَ أَسَدَهُمَا. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَابْنُ مَاجَهَ

3060. *Оиша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:*

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Амморга икки ишдан бирини танлаш имкони берилса, албатта, улардан тўғрироғини танлаган», дедилар».

Термизий ва Ибн Можа ривоят қилганлар.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг бу марҳаматлари ҳам Аммор ибн Ясир розияллоҳу анҳунинг ақл-заковатлари ва фаҳм-фаросатлари юқори даражада эканлигидан дарак беради.

Имом Термизий Ибн Масъуд розияллоҳу анҳудан ривоят қиладилар:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Менинг саҳобаларимдан мендан кейинги иккиталари: Абу Бакр ва Умарга иқтидо қилинглр. Амморнинг

ҳидоятидан ҳидоятланинглар. Ибн Масъуднинг аҳдини маҳкам ушланглар», дедилар».

Бу ҳадиси шарифдаги Аммор ибн Ясир розияллоху анҳунинг «ҳидояти»дан мақсад, у кишининг тутган йўллари ва юриш-туришларидир. Набий соллаллоху алайҳи васалламнинг ўз саҳобаларига қилган бу васиятларидан Аммор ибн Ясир розияллоху анҳунинг фазллари қанчалик улуғ эканлигини билиб олиш қийин эмас.

Имом Термизий Ҳузайфа розияллоху анҳудан ривоят қилган ҳадисда қуйидагилар айтилади:

«Набий соллаллоху алайҳи васалламнинг ҳузурларида ўтирган эдик. У зот:

«Мен ўзимнинг боқий қолишим миқдорини билмайман. Мендан кейинги иккиталарига иқтидо қилинглар», деб, Абу Бакр ва Умарга ишора қилдилар. Амморнинг ҳидоятидан ҳидоятланинглар. Ибн Масъуд сизга ҳадис айтса, тасдиқланглар», дедилар».

Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам ўз саҳобаларига уларнинг ичларидан тўрт кишини ўрнақ қилиб кўрсатдилар. Ана ўша нодир тўртликдан биттаси Аммор ибн Ясир розияллоху анҳу эдилар. Албатта, бундан Аммор ибн Ясир розияллоху анҳунинг Ислом уммати ичидаги фазллари нақадар улуғ эканлиги келиб чиқади.

Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам:

«Кимки Амморга тажовуз қилса, Аллоҳ унга тажовуз қилади. Кимки Амморга ғазаб қилса, Аллоҳ унга ғазаб қилади», деб айтганлар.

Бир кишининг кадр-қиммати шунчалик бўлар!

Аммор розияллоху анҳу ҳаммаси бўлиб, 62 та ҳадис ривоят қилдилар. У киши Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам билан доимо бирга юрган бўлсалар ҳам, биринчи кунлардан бошлаб охириги лаҳзаларгача бир қадам ажрамаган бўлсалар ҳам, бунчалик оз ҳадис ривоят

қилганликлари Аммор ибн Ясир розияллоху анҳунинг ўта камгап одам бўлганлари учун бўлса, керак.

БАДРДА

Аммор ибн Ясир розияллоху анҳу Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламнинг барча жангларида фаол қатнашдилар. Ўша жанглarda иштирок этган барча кишиларга Аллоҳ таоло ва Пайғамбар соллаллоху алайҳи васаллам ваъда қилган фазлларга эга бўлдилар. Аммор ибн Ясир розияллоху анҳу баъзи жанглarda алоҳида вазифаларни ҳам бажарганлар. Бадр ва Табук жангларида айнан шундай бўлди. Шунинг учун ўша жанглardaги Аммор ибн Ясир розияллоху анҳу иштирокларига тўхталиб ўтишга ижозат бергайсиз.

Бадр жангида Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам Аммор ибн Ясир ва Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоху анҳумоларни душман томонга вазиятни ўрганиб келиш учун юбордилар.

Икковлари яширинча Қурайш лашкарини айланиб чиқиб, Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламга мушриклар қаттиқ кўрқинчда эканининг, осмон ҳам уларни тинч қўймаётганининг хабарини етказишди.

Қудуқ бўйига жойлашганларидан сўнг Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламга хурмо шохлари ва пўстлоғидан бир қароргоҳ, яъни қапа қурилди. Унинг эшиги олдида Саъд ибн Муоз розияллоху анҳу қиличини яланғочлаб, қоровулликда турди.

Абу Довуд ва Насайй қилган ривоятда:

«Ибн Масъуд розияллоху анҳу:

«Мен, Аммор ва Саъд Бадр куни насибасида шерик бўлдик. Саъд иккита асир келтирди. Мен билан Аммор ҳеч нарса келтирмадик», деганлар.

Саҳобаи киромлардан уч киши Ибн Масъуд, Аммор ва

Саъд розияллоҳу анҳум Бадр урушидан олдин «Ушбу урушда Аллоҳ насиб этиб, қўлимизга нима ўлжа тушса, шерикмиз», деб, келишиб олдилар. Уруш тугагандан сўнг Саъд розияллоҳу анҳунинг қўлига иккита асир тушганлиги, Ибн Масъуд ва Амморларга эса ҳеч нарса тушмаганлиги маълум бўлди. Шундай қилиб, уювлари икки асирга шерикчилик билан эга бўлдилар.

ТАБУКДА

Муҳаммад ибн Исҳоқ розияллоҳу анҳу қуйидаги ривоятни келтирадилар:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам Табук жангига жўнаётганларида бир гуруҳ мунофиқлар, жумладан, Водийъа ибн Собит ва Муҳашшо ибн Ҳумайрлар ҳам бирга эдилар. Улар бир-бирларига:

«Бани Асфарга қарши урушиш турли арбобларнинг бир-бирлари билан урушига тенг, деб ўйлайсизларми? Аллоҳга қасамки, бизга худди эртага арқонга боғланган ҳолингиз кўриняпти», деб мўминларни кўрқитдилар.

Муҳашшо ибн Ҳумайр:

«Аллоҳга қасамки, биздан ҳар бир кишига юз даррадан урилса, яхши бўлар эди. Сизнинг айтаётган бу гапларингиз учун биз ҳақимизда Қуръон нозил бўлсагина, нажот топишимиз мумкин», деди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Аммор ибн Ясир розияллоҳу анҳуга: «Анави қавмнинг олдида бор. Улар ёнмоқдалар. Улардан нима деганлари ҳақида сўра. Агар инкор қилсалар:

«Ўйқ, бундай-бундай дедингиз, деб айт» дедилар.

Аммор розияллоҳу анҳу уларнинг олдида бориб, ўша гапларни айтди. Улар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига узр айтиб келдилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам уювларига миниб турган

эдилар. Водийъа ибн Собит уловнинг жиловидан ушлаб олиб:

«Эй Аллоҳнинг Расули, биз ўзимизча гаплашиб, ўйнаган эдик, холос», дея гап бошлади.

Мухашшо ибн Ҳумайр эса:

«Менинг исмим ва отамнинг исми шунга бошлади», деди. (Ёмон маънодаги исмлар эканлигига ишора қилинмоқда.) Ушбу оятда «афв қилинади», дегани Мухашшо ибн Ҳумайрдир. У «Абдурроҳман» исмини олди ва Аллоҳдан шаҳид бўлишни ва қаерда ўлгани билинмаслигини сўради. Ямома урушида шаҳид бўлди ва унинг асари топилмади».

Имом Аҳмад розияллоҳу анҳу Абу Туфайл розияллоҳу анҳудан қуйидагиларни ривоят қиладилар:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Табук жангидан қайтаётганларида жарчига:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам тепалик йўлига юрдилар, ҳеч ким у йўлга юрмасин!» деб жар чақиришини буюрдилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг уловларини Ҳузайфа етаклаб, Аммор ҳайдаб кетишаётган эди, тўсатдан юзини беркитиб олган бир гуруҳ отлиқлар тезлаб келиб, Аммор розияллоҳу анҳуни ўраб олишди. Аммор розияллоҳу анҳу ҳалиги отларнинг юзига уриб, ҳайдай бошлади.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Ҳузайфага:

«Етакла, етакла!!!» дедилар.

Сўнгра уловдан тушиб олдилар. Аммор қайтиб келди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Эй Аммор! Ҳалиги одамларни танидингми?» дедилар.

Аммор розияллоҳу анҳу:

«Ҳамма отлиқларни билардим. Аммо булар юзларини беркитиб олишган экан», деди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Нима қилмоқчи бўлишганини билдингми?» дедилар.

«Аллоҳ ва Унинг Расули билади», деди Аммор розияллоҳу анҳу.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Улар Расулуллоҳ минган уловни олиб қочиб, сўнгра уни йикитмоқчи бўлдилар», дедилар.

Шунда Аммор розияллоҳу анҳу Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг саҳобаларидан бирига:

«Аллоҳ учун ростини айт, тепаликдаги ўтган одамлар нечта эди?» деб савол берди. У киши:

«Ўн тўрт киши эди», деб жавоб берди.

Аммор розияллоҳу анҳу эса:

«Агар сен ҳам улар билан бўлсанг, ўн бешта экан», деди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам улардан учтасини (исмини айтиб) санадилар.

«Аллоҳга қасамки, биз Расулуллоҳнинг жарчиларини эшитмабмиз, ҳалиги одамларнинг ниятидан ҳам беҳабар эдик», дейишди улар.

Аммор розияллоҳу анҳу:

«Гувоҳлик бераманки, қолган ўн иккитаси бу дунёю у дунёда Аллоҳга ва Унинг Расулига уруш очганлардир», дедилар.

Кўриниб турибдики, мунофиқлар пайтини топсалар, ҳатто Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга суиқасд қилишдан ҳам тоймайдилар. Ана шундай нозик пайтларда Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ёнларида Аммор ибн Ясир розияллоҳу анҳуга ўхшаш у киши учун жон фидо қилувчи кишиларнинг бўлмоғи шарт эди ва шундай бўлди ҳам.

ФАҚИҲ

Аммор ибн Ясир розияллоҳу анҳунинг илмлари ниҳоятда ўткир бўлган. У кишининг баъзи ижтиҳодлари

билан танишиб чикқач, бунга ўзимиз ҳам шоҳид бўламиз.

Муслим ва Аҳмад куйидагиларни ривоят қиладилар:

«Абу Воил:

«Аммор бизга хутба қилди. У хутбани мўъжаз ва балоғатли қилди. Биз унга:

«Эй Абу Яқозон! Батаҳқиқ, балоғатли ва мўъжаз қилдинг. Агар бир оз нафас узайтирганингда, яна ҳам яхши бўлар эди», дедик. Шунда у:

«Мен Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг:

«Кишининг намозининг узунлиги ва хутбасининг қисқалиги фикҳидан аломатдир. Бас, намозни узун, хутбани қисқа қилинглар. Албатта, баёнда сеҳр бордир», деганларини эшитдим», деди.

Намоз ва хутбанинг «иктисодли» бўлиши жуда ҳам узун ёки жуда ҳам қисқа бўлиб кетмаслигидир. Мўъжаз ва ўртача бўлишидир. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг намоз ва хутбалари ана шундоқ бўлган.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг бу ишлари у зотнинг саҳобаи киромларига яхши ўрнак бўлган. Саҳобаи киромлар ҳам ҳабиблари Муҳаммад мустафо соллаллоҳу алайҳи васалламга ўхшатиб намоз ўқиб, хутба қилишга ҳаракат қилганлар. Абу Воил розияллоҳу анҳунинг ривоят қилишларича, ўша Муҳаммад алайҳиссалом мадрасаларини битириб чиқувчилардан бирлари, улуғ саҳобий Аммор ибн Ясир бир хутба қилибдилар. У кишининг балоғатли хутбаларидан баҳраманд бўлган Абу Воил ва унинг шериклари ҳазрати Аммор розияллоҳу анҳуга кунялари билан, «Эй Абу Яқизон!» деб мурожаат қилиб «Балоғатли хутбангни қисқа қилиб қўйдинг, узунроқ қилсанг, кўпроқ баҳраманд бўлар эдик», дедилар. Шунда Аммор ибн Ясир розияллоҳу анҳу бу ишни ўзларича қилмаганликларини, балки Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг суннатларига эргашиб қисқа қилганларини айтибдилар.

«Сунан» китоблари эгалари Сила розияллоҳу анҳудан ривоят қиладилар:

«Аммор ибн Ясир ҳузурида эдик. Бир оловда пиширилган қўй келтирилди. Бас, у:

«Енглар», деди. Қавмдан баъзилари ортга сурилиб:

«Мен рўзадорман», деди.

Шунда Аммор розияллоҳу анҳу:

«Ким одамлар шак қилган куни рўза тутса, батаҳқиқ, Абул Қосим соллаллоҳу алайҳи васалламга осий бўлибди», деди.

«Абул Қосим» Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қунялари.

Ушбу ривоятга кўра, шак куни рўза тутиш мумкин эмас. Буни Шаъбон ойининг охирида рўза тутиш ман қилингани ҳам тасдиқлайди. Шак бўлиб турганининг устига баъзибир кишилар рўза тутиб олса, қолганларнинг шаки яна ҳам кучайиши, орада турли тушунмовчиликлар ва ҳатто уруш-жанжаллар ҳам келиб чиқиши мумкин. Шунинг учун мусулмонлар бирлиги ва иттифоқини сақлаш мақсадида ҳеч ким рўза тутмаса, яхши бўлади. Эртасидан бошлаб, барча баробар Рамазоннинг биринчи куни мана шудир, дея жазм билан рўза тутаверади.

ҲАЗРАТИ АБУ БАКР ВА АММОР

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Рафиқи Аълога интиқол қилиб, ҳазрати Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анҳунинг даврлари бошланганда кўпчилик Исломдан қайтиб, муртад бўлди. Ана шунда Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анҳу муртадларга қарши уруш эълон қилдилар. Ислом тарихида «Ридда урушлари» номи билан машҳур бўлган урушлар бошланди ва унда кўплаб мусулмонларнинг қони тўкилди.

Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анҳу Икрима ибн Абу

Жаҳл лашкарини Ямомадаги Мусайламатул Каззобга қарши юбордилар. Унинг ортидан мадад учун Шурҳабийл ибн Ҳасанани яна бир лашкар билан жўнатдилар.

Икрима Шурҳабийл ибн Ҳасанани кутиб турмасдан, ишни ўзи битирмоқчи бўлиб, Мусайламанинг аскари билан тўқнашди ва енгилди.

Абу Бакр Сиддиқ розияллоху анҳу Холид ибн Валидга одам юбориб, уни Мусайлама томон юришга амр қилдилар. Бунга ҳам қоникмай унга мадад тариқасида муҳожир ва ансорлардан иборат катта лашкар жўнатдилар. Шурҳабийл ибн Ҳасанага одам юбориб, Холидни кутиб туришга амр қилдилар. Мусайламанинг қирқ минг кишилиқ лашкари бор эди.

Мусайлама ва Бани Ҳанифаликлар Холиднинг келаётганини эшитиб, Ямоманинг четига аскаргоҳ қуриб, одам тўпладилар. Уларга жуда кўп одам қўшилди.

Холид ҳам яқинлашиб келар эди. Унинг лашкари олдида Шурҳабийл ибн Ҳасана борар эди. Бани Ҳанифанинг аскаргоҳига бир кечалик йўл қолганида, уларнинг Омирдан ўч олиб келаётган бир жангчи гуруҳини учратдилар. Бу гуруҳга Бани Ҳанифанинг улуғларидан Мажоъа ибн Марора бошлиқ эди. Холид амр қилиб, бошлиқларидан бошқасини қатл эттирди.

Сўнгра Холид бориб, муртадларнинг лашкари билан тўқнашди. Икки томон қаттиқ жанг қилди.

Ана шу жангларда Аммор ибн Ясир розияллоху анҳу ўзларини алоҳида кўрсатдилар. Ямома жанги куни Аммор ибн Ясир розияллоху анҳунинг шон-шарафга бурканган кунларидан бири бўлди. Бу кунда Аммор ибн Ясир розияллоху анҳунинг паҳлавонликлари яна бир бор намоён бўлди. У киши Мусайламатул Каззобнинг аскарларига кирон келтирдилар.

Бу ҳақда ўша тарихий жангнинг иштирокчиси Абдуллоҳ ибн Умар розияллоху анҳу қуйидагиларни

айтадилар:

«Аммор ибн Ясир розияллоху анхуни Ямома куни харсанг тош устида кўрдим. У:

«Эй мусулмонлар жамоаси! Жаннатдан ҳам қочасизларми?! Мен Аммор ибн Ясирман!!! Мен томон келинглар!!!» деб наъра тортар эди. Назар солсам, унинг қулоғи кесилиб кетган экан. У эса, парво ҳам қилмасдан, шиддатли жанг олиб борар эди».

Аммор ибн Ясир розияллоху анху ўша жангда мусулмонларнинг ғалабасига салмоқли ҳисса кўшдилар.

Аммор ибн Ясир розияллоху анху Рум ва Форсни фатҳ қилиш ишларида ҳам фаол қатнашдилар.

АММОР ВА УМАР

Аммор ибн Ясир розияллоху анхунинг ҳазрати Умар розияллоху анху билан яхши оғайничилик алоқалари бор эди. Бу алоқа ҳазрати Умар розияллоху анху халифа бўлганларидан кейин ҳам давом этди. Табиатан камгап Аммор ибн Ясир розияллоху анху ҳазрати Умар ҳузурларида гапга тушиб кетар эдилар.

Имом Бухорий, Муслим, Абу Довуд, Термизий ва Насайлар ривоят қиладилар:

«Умар ибн Хаттобнинг ҳузурига бир одам келиб:

«Мен жунуб бўлдим ва сув топа олмадим», деди.

Бас, Аммор ибн Ясир Умар ибн Хаттобга:

«Эслайсанми, икковимиз сафарда эдик. Сен намоз ўқимаган эдинг. Мен эса, тупроққа ағанаб, сўнгра намоз ўқидим. Кейин буни Пайғамбар соллаллоху алайҳи васалламга зикр қилдик. Бас, у зот:

«Албатта, сенга мана бундоқ қилмоғинг кифоя эди», деб, ерга икки кафтларини уриб, уларга пуфлаб туриб, сўнгра ўша билан юзларига ва икки кафтларига масҳ тортган эдилар», деди.

Ушбу ҳадисдан жунуб одам ҳам таҳоратсиз одам каби таяммум қилиши лозимлиги англашилади. Ҳазрати Умар ва Аммор ибн Ясир розияллоҳу анҳумнинг сафарда жунуб бўлиб қолганларида Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳу сув топиб, ғусл қилиб, кейин ўқишни ният қилганларидан, намоз ўқимаганлари келиб чиқади.

Бошқа ривоятларда у кишининг Аммор ибн Ясир розияллоҳу анҳуга:

«Сув топмагунингча намоз ўқимай тур», деб маслаҳат берганлари ҳам келтирилган.

Аммор ибн Ясир розияллоҳу анҳу ғуслга қиёс қилиб, жунуб бўлганларида тупроққа думаладилар. Охир-оқибат икковлари ҳам Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан бу ҳақдаги тўғри ҳукми сўрадилар.

Ҳазрати Умар розияллоҳу анҳу бирор жойга амир тайинламоқчи бўлсалар, энг муносиб одамни топишга ҳаракат қилар эдилар. У кишичалик амирларга талабчан одам йўқ эди. Ҳазрати Умар розияллоҳу анҳу Куфага амир танлашда узоқ ўйладилар. Охири бундай муҳим жойга Аммор ибн Ясир розияллоҳу анҳудан бошқа одам ярамаслигини англаб етдилар.

Ибн Саъд Ҳориса ибн ал-Мизрабдан ривоят қиладилар:

«Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳунинг Куфа аҳлига ёзган мактубини ўқидим:

«Аммо баъд, мен сизларга Амморни амир қилиб, Абдуллоҳни муаллим ва вазир қилиб юбордим. Икковлари Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг нажиб саҳобаларидан ва Бадр аҳлидандирлар. Уларга қулоқ осинг ва иқтидо қилинг. Мен Абдуллоҳни ўзимга олиб қолмай, сизларга илиндим».

Ўша вақтда куфаликлар жанжалкашликлари ва раҳбарни ёқтирмасликлари билан ном чиқарган эдилар. Барча ихтилофлар, фитналар ва «еб кетди, ичиб кетди»лар Куфадан чиқар эди. Қисқаси, Куфа марказий ҳукумат учун

бош оғриғи эди.

Аммор ибн Ясир розияллоху анху амир бўлганларидан кейин яна ҳам такводорроқ, яна ҳам мутавозероқ ва янада зоҳидроқ бўлиб қолдилар. Ўша пайтда у киши билан бирга бўлган одамлардан бири Ибн Абу Хузайл шундай эслайди:

«Аммор ибн Ясир розияллоху анху Куфага амир бўлган пайтларида у кишининг сабзавот сотиб олаётганини кўрдим. Сўнгра у сотиб олган нарсаларини боғлаб, орқасига кўтариб олиб, ҳовлиси томон юриб кетди».

Албатта, бу ҳодиса бугунги кунда катта мўъжизадек кўриниши мумкин. Аммо амир Аммор ибн Ясир розияллоху анхунинг бошқа камтарликлари олдида буниси ҳеч гап эмас эди.

Куфаликлардан бир киши Куфанинг амири Аммор ибн Ясир розияллоху анхуни: «Эй, қулоғи кесик!» дея айблади. Шунда амир розияллоху анху: «Мени икки қулоғимдан яхшиси ила айбладинг. У Аллоҳнинг йўлида кесилган эди», дедилар, холос.

Аммор ибн Ясир розияллоху анху Куфага амирлик қилиб турган пайтда бошқа юртдаги кишилар куфаликларга айнан Аммор ибн Ясир розияллоху анху ва у кишининг баъзи дўстлари ўша ерда истиқомат қилаётганлари учун ҳавас қилар эдилар.

Имом Бухорий раҳматуллоҳи алайҳи Алқама розияллоху анхудан ривоят қиладилар:

«Шомга кирдим. Бас, икки ракъат намоз ўқиб:

«Эй Аллоҳим, менга бир солиҳ суҳбатдошни муяссар қилгин!» деб дуо қилдим. Бас, бир шайхнинг мен томон келаётганини кўрдим. У менга яқинлашганида:

«Аллоҳ ижобат қилди, деган умиддаман», дедим.

«Сен қаердансан?» деди у.

«Куфа аҳлиданман», дедим.

«Икки кавуш, ёстик ва таҳоратдон соҳиби сизларнинг ичингизда эмасми?

Шайтондан сақланган сизнинг ичингизда эмасми?

Ўзидан бошқа билмайдиган сирнинг соҳиби сизнинг ичингизда эмасми?

Ибн Умму Абд «Валлайли изаа яғшаа»ни қандок қироат қилди?» деди.

«Валлайли, изаа яғшаа. Ваннаҳари, изаа тажаллаа. Ваззакари, вал унсаа», деб қироат қилдим.

«Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васаллам уни менга оғизларини оғзимга қўйиб туриб, ўқитган эдилар. Улар мени қайтарай деди-я!» деди шайх».

Ровий Алқама розияллоҳу анҳунинг «Шомга кирдим», деганлари «Димашққа кирдим» деганларидир. Қадимда Димашқ шаҳрини ҳам Шом деб аташган.

У киши Шомнинг пойтахти Димашқ шаҳридаги масжидлардан бирида икки рақъат намоз ўқиб:

«Эй Аллоҳим, менга бир солиҳ суҳбатдошни муяссар қилгин!» деб дуо қилганлар. Бир оздан сўнг ўзлари томон келаётган шайхни кўрганлар ва у ўзларига яқинлашганида:

«Аллоҳ (дуоимни) ижобат қилди, деган умиддаман», деганлар. Ушбу шайх улуғ саҳобий Абу Дардо розияллоҳу анҳу бўлганлар. У киши Алқама розияллоҳу анҳуга савол бериб:

«Сен қаердансан?» дедилар.

«Куфа аҳлиданман», деб жавоб бердилар у киши.

Шунда Абу Дардо розияллоҳу анҳу:

«Икки кавуш, ёстик ва таҳоратдон соҳиби сизларнинг ичингизда эмасми?» дедилар.

Бу «Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу сизларнинг ичингизда эмасми?», деганлари. Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоҳу анҳу доимо Пайғамбар соллalloҳу алайҳи васалламнинг кавушларини, ёстик ва таҳорат идишларини кўтариб юриб, хизматларини қилганларидан ана шундай номланар эдилар.

Абу Дардо розияллоҳу анҳунинг «Шайтондан

сақланган сизнинг ичингизда эмасми?» деганлари «Аммор ибн Ясир сизнинг ичингизда эмасми?» деганларидир.

Чунки Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг дуолари ила Аммор ибн Ясир розияллоҳу анҳу шайтондан сақланган эдилар. Бошқа саҳобаи киромлар ҳақида бунчалик марҳамат бўлганини билмаймиз. Шунинг ўзи ҳам Аммор ибн Ясир розияллоҳу анҳунинг қанчалик олий макомга эга эканликларини кўрсатади.

Абу Дардо розияллоҳу анҳунинг «Ўзидан бошқа билмайдиган сирнинг соҳиби сизнинг ичингизда эмасми?» деганлари «Хузайфа ибн Ямон розияллоҳу анҳу сизнинг ичингизда эмасми?» деганларидир. Чунки Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам у кишига мунофиқларнинг исмларини айтиб берган ва буни сир сақлаб, ҳеч кимга айтмасликни амр қилган эдилар.

Имом Термизий раҳматуллоҳи алайҳи Хайсама ибн Абу Сабра розияллоҳу анҳудан ривоят қиладилар:

«Мадинага келдим ва:

«Эй Аллоҳим, менга бир солиҳ суҳбатдошни муяссар қилгин!» дедим.

Бас, у зот менга Абу Ҳурайрани муяссар қилди. Мен унинг олдига ўтирдим ва:

«Мен Аллоҳдан ўзимга бир солиҳ суҳбатдош муяссар қилишини сўраган эдим. У зот менга сени муваффақ қилди», дедим.

«Сен кимсан ўзи?» деди.

«Мен Куфа аҳлиданман. Хайр излаб, унинг талабида келдим», дедим.

«Сизнинг ичингизда дуоси ижобат бўладиган Саъд ибн Молик бор эмасми?

Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг таҳорат сувлари ва икки кавушлари соҳиби Ибн Масъуд бор эмасми?

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг сирлари

соҳиби Ҳузайфа бор эмасми?

Аллоҳ набийсининг тилида шайтондан сақлаган Аммор бор эмасми?

Икки китоб соҳиби Салмони Форсий бор эмасми?» деди».

Бу ерда олдинги ривоятдаги маъно бир оз қўшимчалар билан такрорланмоқда.

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳунинг гапларида исмлари зикр қилинган «Дуоси ижобат бўладиган Саъд ибн Молик» Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анҳудирлар. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам у кишининг ҳақларига дуо қилганларидан кейин қандоқ дуо қилсалар, қабул бўладиган ҳолга келган эдилар.

Салмон Форсий розияллоҳу анҳунинг «икки китоб соҳиби», деб номланишлари Инжил ва Қуръонни ёдлаганлари учундир.

«Аллоҳ набийсининг тилида шайтондан сақлаган Аммор бор эмасми?» деган гапнинг ўзи Аммор ибн Ясир розияллоҳу анҳу учун улуғ фазлдир. Зеро, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг тиллари ила шайтондан сақланадиган бўлиб қолиш катта бахтдир.

Ушбу икки ривоятдан Аммор ибн Ясир розияллоҳу анҳунинг Ислом оламида қанчалар обрўга эга бўлганларини англаб олишимиз қийин эмас.

ҲАЗРАТИ УСМОН ВА АММОР

Ҳазрати Умар Аммор ибн Ясир розияллоҳу анҳуни Куфа амирлигидан олиб, ўринларига Муғйра ибн Шўъба розияллоҳу анҳуни қўйган эдилар. Эҳтимол, кейинчалик Куфадан чиққан кўпгина фитналарнинг сабабларидан бири ҳам шу бўлгандир. Ҳарқалай Аммор ибн Ясир розияллоҳу анҳудан кейин Куфа амирга ёлчимади. Бу ҳам етмагандек, куфаликлар ҳазрати Усмон розияллоҳу анҳуга қарши

уюштирилган фитнада фаол иштирок этдилар.

Фитначилар ҳазрати Усмонга қарши турли иғволар тарқатишар ва фитна кун сайин авж олиб борар эди.

Ниҳоят, иш жиддийлашганда Мадина аҳли ҳазрати Усмон ибн Аффон розияллоҳу анхунинг ҳузурларига кириб:

«Эй мўминларнинг амири, бизга келаётган хабарлар сизга ҳам келмоқдами?» дедилар.

«Йўқ. Менга фақат саломатлик ҳақида хабар келмоқда», дедилар. Шунда улар бор гапни тўкиб солдилар ва турли жойларга одам юбориб, хабар олдиришни маслаҳат бердилар.

Усмон ибн Аффон розияллоҳу анҳу алоҳида одамлар танлаб олиб, масалани яхшилаб ўрганишлари учун уларни турли жойларга юбордилар. Муҳаммад ибн Масламани Куфага, Усома ибн Зайдни Басрага, Абдуллоҳ ибн Умарни Шомга, Аммор ибн Ясирни Мисрга ва яна бошқа жойларга бир қанча одамларни юбордилар.

Ҳазрати Усмон розияллоҳу анҳу ўзларига нисбатан уюштирилаётган иғволарни текшириш учун ўша вақтнинг энг адолатли кишиларини танлаган эдилар. У киши ўзларига тарафдор кишиларни тафтиш учун юборсалар, иғво яна ҳам кучайиб кетишини жуда яхши билар эдилар.

Юборилган кишилар ўзларига топширилган вазифани бажариб қайтдилар. Улар яхши гапларни айтдилар.

Фақат Мисрга юборилган вакил Аммор ибн Ясир розияллоҳу анҳу қайтмадилар. У кишининг ўрнига Мисрнинг ўша вақтдаги волийи Абдуллоҳ ибн Саъд розияллоҳу анҳудан ҳазрати Усмон ибн Аффон розияллоҳу анҳуга мактуб келди. Ушбу мактубда Мисрдаги қавм уни ўзига оғдириб олганликлари ҳақида ёзилган эди.

Аслида мисрлик фитначилар Аммор ибн Ясир розияллоҳу анҳуни фитнабоши Абдуллоҳ ибн Саба билан учраштириб, у кишини халифа Усмон розияллоҳу анҳуга

ёмон кўрсатиш ниятида эдилар. Улар асл мақсадларига ета олмаган бўлсалар ҳам, Аммор ибн Ясир розияллоху анху билан халифа Усмон розияллоху анхунинг ораларида хилоф чиққанлиги ҳақида гап тарқалишига муваффақ бўлдилар. Мисрлик фитначилар Аммор ибн Ясир розияллоху анхуга халифа Усмон розияллоху анху тайинлаган омиллар устидан шикоятларни тўкиб ташлашган эди.

Табиатан ҳақгўй бўлган Аммор ибн Ясир розияллоху анху бу масалада халифа Усмон розияллоху анху билан алоҳида гаплашиб олишга қарор қилдилар. Охири келиб, «Халифа Усмон розияллоху анху Аммор ибн Ясир розияллоху анхуни қаттиқ калтаклатди», деган гап тарқалди. Бу гап дарҳол халифа Усмон розияллоху анхуга қаратилган айблар рўйхатига қўшилди. Аслида эса, гап тамоман бошқача бўлган эди. Келинг, гап қандоқ бўлганлигини халифа Усмон розияллоху анхунинг ўзларидан эшитайлик:

«Аммор билан Саъд ибн Абу Ваққос масжидга келиб, менинг олдимга одам юборишиб:

«Бизнинг ҳузуримизга кел. Сен қилган баъзи ишлар ҳақида гаплашиб олмоқчимиз», дедилар. Мен икковларига:

«Бошқа куни келинглар. Бугун машғулман», деб, одам юбордим. Саъд қайтиб кетди. Аммор қайтишдан бош тортди. Мен унга қайтадан одам юбордим. У яна бош тортди. Мен яна одам юбордим. У яна бош тортди. Шунда менинг одамим унга менинг изнимсиз озор етказибди. Аллоҳга қасамки, мен унга амр қилмаган эдим. «Ур», деб ҳам айтмаган эдим. Мана, қўлимни Амморга бердим. У мендан хоҳлаганича ўч олсин!».

Халифа Усмон Аммор ибн Ясир розияллоху анхудан заррача хафа бўлмаган эдилар. Иғвони фитначилар тарқатган эдилар, холос.

Фитначилар халифа Усмон розияллоху анхунинг

ҳовлиларини қамалга олиб, сувни ҳам ман қилиб, ҳаётларига таҳдид солганларида Аммор ибн Ясир розияллоҳу анҳу у кишини ҳимоя қилган оз сонли кишилардан бири бўлдилар. Фитначиларнинг номарддигидан ғазаби жўшган Аммор ибн Ясир розияллоҳу анҳу уларга қараб:

«Ё Субҳаналлоҳ! Рума қудуғини сотиб олиб, мусулмонларга берган кишидан сувни ман қиласизларми?!» деб бақирдилар. Сўнгра шошиб бориб, ҳазрати Али розияллоҳу анҳуга хабар бердилар ва халифа Усмон розияллоҳу анҳунинг ҳовлиларига ўзлари билан бир идишда сув олиб боришни маслаҳат бердилар. Аммор ибн Ясир розияллоҳу анҳу фитначилар ҳазрати Алини тўса олмасликларини яхши билар эдилар.

Аммор ибн Ясир розияллоҳу анҳунинг бу қаҳрамонликлари у кишининг улканликларини, ҳар қандай хилоф ва кўнгилқолдилардан устун туришларини кўрсатади.

АЛИ ВА АММОР

Халифа Усмон розияллоҳу анҳунинг фожиали ўлимларидан кейин ҳақиқий фитна мавж уриб кетди. Ҳазрати Алига янги халифа сифатида байъат қилинганидан сўнг ишлар янада чигаллашди. Ҳазрати Муовия розияллоҳу анҳу бошлиқ шомликлар халифа Усмон розияллоҳу анҳунинг қонини талаб қилиб чиқдилар. Бориб-бориб орада жанжал чиқди. Иш қуролли тўқнашувгача бориб етди. Ҳеч ким хоҳламаган, аммо бўлишини кутган иш бўлди.

Ҳамма хоҳламаган нарсга фитна эди. Унинг мусулмонларга кўп мусибатлар келтириши олдиндан, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам томонларидан айтилган эди. Ҳамма бу кунларни кўрмасдан ўлиб кетишни

орзу қилар эди.

Ҳамма бўлишини кутганлигига сабаб эса, фитнанинг содир бўлиши ва у ҳақдаги бошқа маълумотлар аввалдан Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг тилларидан айтилган эди. Ана шу набавий маълумотлар ичида мусулмонлар тўқнашганларида қайси тараф ҳақдалиги ва қайси тараф ноҳақ эканлиги ҳам айтилган эди.

Бундай нозик ишда ҳақу ноҳақни ажратишнинг белгиларидан бири Аммор ибн Ясир розияллоҳу анҳу эдилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам у кишига:

«Эй Аммор, суюнавер! Сени боғий гуруҳ қатл қилади», деган эдилар. Шунинг учун бу ҳадисдан хабари бор мусулмонлар Аммор ибн Ясир розияллоҳу анҳуга қараб, бирор тарафга қўшилмай турдилар. Аммор ибн Ясир розияллоҳу анҳу қайсидир тарафга қўшилиб, иккинчи тарафга қарши жанг қилишлари керак эди. Ўша пайтда Аммор ибн Ясир розияллоҳу анҳунинг ёшлари тўқсон учда эди. Бу ёшдаги инсоннинг урушда қатнашишига ақл бовар қилмас эди.

Аммо ана шу ақл бовар қилмаган иш содир бўлди. Аммор ибн Ясир розияллоҳу анҳу қуролларини олиб чиқиб, ҳазрати Али розияллоҳу анҳунинг аскарлари қаторига қўшилдилар. Шунинг ўзидаёқ кўпчилик ким тўғри йўлда эканлигини англаб олди.

Мусулмонлар орасидаги биринчи катта тўқнашув Жамал (Туя) воқеаси бўлди. Қарши тараф устида Оиша онамиз бўлган туяга тинимсиз ҳужум қилар эдилар. Жанг асосан ўша туянинг атрофида борар эди.

Али ибн Абу Толиб қаррамаллоҳу ваҳҳаҳу мазкур туя йиқилмагунча, мусулмонларнинг қони тўкилиши ҳам тўхтамаслигини англадилар. У киши туяни камон билан отиб йиқитиш режасини туздилар. Одамларига «Иложи борица, туянинг яқинига боринглар! У йиқилаётганида Оиша онамизни озор етказмасдан ушлаб қолинглар! У

кишига озор етмаслиги йўлида жон фидо қилинглари!», деб, фармон бердилар. Режа муваффақият ила амалга оширилди.

Туя йиқиладиганида Оиша онамизнинг ҳавдажларини укалари Муҳаммад ибн Абу Бакр билан Аммор ибн Ясир розияллоҳу анҳумо авайлаб, тутиб қолдилар. Али ибн Абу Толиб қарамаллоҳу ваҳҳаҳу икковларига ҳавдаждаги Оиша онамизни четга олиб чиқиб, чодирга жойлаштиришга амр қилдилар. Кейин ўзлари келиб, ҳол сўраб:

«Қандоқсиз, онажон?!» дедилар.

«Яхшиман», дедилар Оиша онамиз.

«Аллоҳ сизни мағфират қилсин».

«Сени ҳам. Бундан йигирма йил олдин ўлиб кетганимда, яхши бўлар эди», дедилар Оиша онамиз.

Аммор ибн Ясир розияллоҳу анҳу ҳазрати Али розияллоҳу анҳу билан эканликларини билганларидан сўнг қарши томон раҳбарларидан бирлари Толҳа ибн Убайдуллоҳ розияллоҳу анҳу ҳам жанг майдонини ташлаб, шаҳид бўлиш учун майдондан ташқарига чиқдилар.

Лекин ҳали олдинда кўп ишлар турар эди. Муовия розияллоҳу анҳунинг шомликлардан иборат катта лашкари Али розияллоҳу анҳуга қарши турар эди. Икки тараф Сиффинда тўқнашдилар.

Ўшанда тўқсон уч ёшли Аммор ибн Ясир розияллоҳу анҳу ўз сафдошлари ҳазрати Али розияллоҳу анҳунинг лашкари олдида сўз сўзладилар:

«Эй одамлар!

Сиз биз билан бирга анави Усмоннинг ўчини олишни даъво қиладиган қавм томон юринглари. Аллоҳга қасамки, улар унинг ўчини олишга қасд қилганлари йўқ! Лекин улар дунёнинг мазасини татиб қолдилар. Улар ўзлари билан кўзлаган шахватлари ва дунёлари орасида ҳақнинг тўсиқ бўлишини ҳам яхши биладилар. Улар Исломига аввал

кириб, мусулмонларнинг уларга тоат қилишларига ҳам, валий бўлишга ҳам ҳақдор эмаслар. Уларнинг қалбларида такво йўқки, ҳаққа эргашишларига ундаса. Улар «Усмоннинг ўчини оламиз», деб, одамларни алдамоқдалар, холос! Улар жаббор ва подшоҳ бўлмоқчилар, холос!» дедилар. Сўнгра байроқни қўлларига олиб:

«Батаҳқиқ, ушбу байроқ ила Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам билан бирга жанг қилдим. Бугун ҳам шу байроқ ила жанг қиламан. Аллоҳга қасамки, агар улар бизни Ҳажаргача енгсалар ҳам, биз ҳақда, улар ботилда эканликларини биламан!» дедилар.

Ибн Жарир ва Ибн Касир раҳматуллоҳи алайҳилар Абу Абдурроҳман ас-Силмийдан ривоят қиладилар:

«Аммор розияллоҳу анҳу Сиффин водийларидан қай бирига кирса, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг саҳобалари унинг ортидан юраётганларини кўрдим. У киши Али розияллоҳу анҳунинг байроқдори Ҳошим ибн Утба розияллоҳу анҳунинг олдига келди ва:

«Эй Ҳошим! Олга! Жаннат эшиклари очилди! Ҳури ʼбийнлар зийнатланди! Бугун аҳбобларимни кўрурман! Муҳаммад ва унинг ҳизбини кўрурман!» деди ва икковлари ҳамлани бошладилар. Ана шу пайт Али ва унинг шериклари ҳам ҳамлани бошладилар. Худди Аммор ва Ҳошим уларнинг байроқларига ўхшар эди».

Али ибн Абу Толиб каррамаллоҳу ва Ҳошимнинг лашкари ичида улуғ саҳобий Аммор ибн Ясир розияллоҳу анҳу беш юз кишилик гуруҳга бош эдилар.

Аммор ибн Ясир розияллоҳу анҳу тинмай жанг қилар, аммо ўзига зарар етмаётганини кўриб, Али розияллоҳу анҳунинг олдиларига келиб:

«Эй мўминларнинг амири, бугун ундок, бугун бундок», дер эди. Али розияллоҳу анҳу:

«Жойингга бор», дер эдилар. Шу тариқа уч марта такрорланди.

Жанг давомида у киши сув сўрадилар. Бир ғулом Аммор ибн Ясир розияллоху анхуга бир идишда сут олиб келиб берди. У киши буни кўриб:

«Аллоху акбар! Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам менга, «Дунёдан охирги зодинг сут бўлади», деган эдилар», дедилар ва жангга кириб кетиб, шаҳид бўлдилар.

У кишининг ўлимлари кўп нарсани аён қилди. Чунки Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам у кишига бир неча марта «Эй Аммор, сени боғий (исёнчи) тоифа ўлдиради», деган эдилар. Ана шу лахзадан бошлаб, ҳазрати Али ибн Абу Толиб розияллоху анхунинг одамлари «Биз ҳақда эканмиз», деган фикрни ўзларида яна ҳам мустаҳкамладилар.

Аммор ибн Ясир розияллоху анхунинг қонга беланган тохир жасадларини ҳазрати Алининг ўзлари кўксиларига кўйиб, кўтариб чиқдилар. Жанозаларини ўқиб, кийимлари ила дафн қилдилар. Шаҳидлар учун ўзларининг қонлари ила бўялган кийимларидан афзал кафан йўқдир. Аммор ибн Ясир розияллоху анху ана шундай олиймақом кафан сохиби бўлдилар.

Ҳазрати Али розияллоху анху Аммор ибн Ясир розияллоху анхунинг кадрларини бошқалардан кўра яхшироқ билар эдилар.

Имом Термизий Али розияллоху анхудан ривоят қиладилар:

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам:

«Албатта, ҳар бир набийга еттита нажийб ёки нақийб берилди. Менга эса, ўн тўртта берилди», дедилар.

Биз (Алига):

«Улар кимлар?» дедик.

«Мен, икки ўғлим, Жаъфар, Ҳамза, Абу Бакр, Умар, Мусъаб ибн Умайр, Билол, Салмон, ал-Микдод, Абу Зарр, Аммор, Абдуллоҳ ибн Масъуд», деди».

«Нажийб» сўзи саййид ва фозил шахс дегани.

«Нақийб» сўзи эса, танланган ишбоши, ёрдамчи раҳбар маъноларини англатади.

Ушбу ривоятда зикрлари келган, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга нажийб ва нақийб бўлиш мартабасига эришган зотлар улуғ бахт-саодат соҳибларидирлар. Уларнинг ҳар бирлари бир оламга татийдилар. Ана шу улуғ зотлар ичида Аммор ибн Ясир розияллоҳу анҳунинг борликлари у кишининг нақадар олиймақом зот эканлигига яна бир ёрқин далилдир.

Ислом дини қул бўлиб туғилиб, қул бўлиб ўсган Аммор ибн Ясир розияллоҳу анҳуни улуғ мақомларга олиб чиқди. У киши фақатгина ушбу улуғ ва адолатпарвар дин туфайлигина ана шундай улуғ мақомларга эришдилар. Аммор ибн Ясир розияллоҳу анҳунинг бу улуғ мақомлари ҳозирги кунда ҳам кўпчиликнинг ҳавасини келтириши ҳаммага маълум. Шунинг учун ҳам дунёнинг турли бурчакларидаги мусулмонлар у кишини яхшилик билан эслайдилар ва ўз фарзандларини у кишининг исмлари билан номлайдилар. Аммор ибн Ясир розияллоҳу анҳунинг буюк сиймоси бутун дунё мусулмонлари наздида дин йўлидаги сабот ва матонат рамзига айланиб қолган. Шунинг учун ҳам Ислом йўлида азоб-уқубатга учраганлар ҳақида гап кетса, дастлаб Аммор ибн Ясир розияллоҳу анҳунинг муборак исмлари тилга олинади.

Аллоҳ таоло Аммор ибн Ясир розияллоҳу анҳудан рози бўлсин! Омин!

فضل عمرو بن العاص

**АММОР ИБН ОСС РОЗИЯЛЛОҲУ
АНҲУНИНГ ФАЗЛЛАРИ**

Бани Саҳм Қурайшнинг ичидаги энг обрўли уруғлардан бири эди. Уларнинг ичида кучли фикрли, хилмли, азму қарорли ва доҳий кишилар кўп эди. Бани Саҳм одамлар орасида чиқадиган тортишувли масалаларда ҳукм чиқариш билан машҳур эдилар. Жоҳилият даврида эса, олиҳалар яъни, бут ва санамларга аталган молларга раислик қилиш ҳам Бани Саҳмнинг ҳаққига айланган эди.

Осс ибн Воил Саҳмий Бани Саҳмнинг кўзга кўринган арбобларидан эди. «Фил ҳодисаси»дан тўрт йил ўтганда унинг хотини Набиға бинти Хармала ўғил туғди. Унга Амр деб исм кўйдилар. У Қурайш зодагонларидан бирининг фарзанди сифатида тарбия топа борди.

Осс ибн Воил ўз қабиласининг обрўли кишиларидан бўлишига қарамай жоҳилий жамиятнинг разилатларидан анчагинасини ўзлаштирган эди.

Тарихчилар бир воқеани эслашади. Зубайд қабиласидан бир киши Маккага сотиш учун нарса олиб келди. Унинг молини Қурайшнинг зодагонларидан Осс ибн Воил сотиб олади. Аммо ҳаққини бермайди. Зубайдлик Қурайшнинг бошлиқларига бу ҳақда арз қилиб, ёрдам сўради. Улар Осс ибн Воилдан хайиқиб, мазлумга ёрдам беришдан бош тортадилар. Шунда зубайдлик киши «Макка аҳлининг йигитлиги ва муруввати борларидан ёрдам сўрайман!» деб дод солади.

Ана шунда ўзини адолатли ва мурувватли деб санаган маккаликлар Абдуллоҳ ибн Жадъоннинг уйига тўпланадилар. Уй эгаси улар учун таом тайёрлайди. Таомдан кейин мажлис куриб, аҳдлашиб, Аллоҳнинг номи ила шартнома тузадилар. «Ҳаммамиз мазлумнинг ҳаққини золимдан олиб бергунимизча, албатта, бир жон, бир тан бўламиз», дейдилар.

Бу иш фазийлатли иш бўлганлиги учун қурайшликлар уни «фузул шартномаси» деб атайдилар. Сўнгра шартномачилар Осс ибн Воилнинг олдига бориб,

мазлумнинг ҳаққини олиб берадилар.

Вақти-соати етиб, Аллоҳ таоло Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламни Пайғамбар этиб юборганида Осс ибн Воилнинг барча разил сифатлари юзага чиқди ва у Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга, Исломга тиш-тирноғи билан қарши турди.

Аллоҳ таолонинг Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга хитоб қилиб, **«Албатта, Биз сенга истехзо қилувчилардан кифоя қилурмиз. Улар Аллоҳ билан бирга бошқа илоҳ (шерик) қилурлар. Бас, тезда билурлар»**, деган қавлидаги истехзо қилувчиларнинг бири ана шу Осс ибн Воил эди.

Маълумки, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўғил фарзандлари турмаган, эди. Осс ибн Воил ва бошқа шериклари шуни гап қилиб юборган эдилар. Мусулмонларнинг раҳбарига тухмат қилиб, обрўсини ҳам тўқиш билан Исломнинг обрўсини тўқишга ҳаракат қилган эдилар. Улар «Муҳаммаднинг орти кесик, ишини давом эттирадиган ўғил фарзанди йўқ. У вафот этганидан сўнг ҳамманинг ёдидан чиқиб кетади», дейишар эди.

Ана шунда Аллоҳ таоло Ўз ҳабибига тасалли бериб, душманларга раддия қилиб, Кавсар сурасини нозил қилди.

«Бисмиллаҳир роҳманир роҳийм

Албатта, Биз сенга Кавсарни бердик.

Бас, Роббингга намоз ўқи ва жонлиқ сўй.

Албатта, сени ёмон кўриб, айбловчининг ўзининг орқаси кесик».

Осс ибн Воил Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламни масҳара қилиш билан кифояланиб қолмас эди. У мусулмонларни диндан чиқариш учун қўлидан келган барча ишни қилишдан тоймас эди.

Имом Бухорий ва имом Муслим раҳматуллоҳи алайҳилар қилган ривоятда Хаббоб ибн ал-Арт розияллоҳу

анху куйидагиларни баён этадилар:

«Бир темирчи одам эдим. Осс ибн Воилнинг мендан қарзи бор эди. Қарзни сўраб, унинг ҳузурига бордим. У:

«Йўқ! Аллоҳга қасамки, Муҳаммадга куфр келтирмагунигча қарзни қайтармайман!» деди.

«Йўқ! Аллоҳга қасамки, ҳатто ўлиб, қайта тирилсанг ҳам, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга куфр келтирмайман», дедим.

«Агар мен ўлиб, қайта тирилсам, албатта, мол-дунё ва бола-чақам кўп бўлади. Ўшанда келсанг, қарзимни бераман», деди у.

Бас, Аллоҳ таоло куйидаги оятларни нозил қилди:

«Оятларимизга куфр келтирган ва: «Албатта, (охиратда) менга мол-дунё ҳамда бола-чақа берилажак», деганни кўрдингми?!

У ғойибни билармикан ёки Роҳманнинг ҳузуридан ахду паймон олдимикан?!

Йўқ! Нима деганини албатта, ёзиб қўямиз ва унга азобни узундан-узоқ қиламиз.

У айтаётган нарсага меросхўр бўлурмиз ва у Бизга ёлғиз ҳолида келур».

Ислоннинг катта душманларидан бирининг ўғли сифатида Амр ҳам Ислонга душман бўлиб ўсар эди. Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам Пайғамбар бўлганларида Амр ибн Осс ўттиз олти ёшни қоралатиб қўйган эди. У ўзи яшаб турган муҳитнинг фарзанди эди холос. Унинг номи биринчи марта Ҳабашистонга Қурайш элчиси сифатида борганида тилга олинади.

ҚУРАЙШ ЭЛЧИСИ

Кофирларнинг зулми кучайиб, ҳаддан ошганида бир гуруҳ мусулмонлар Ҳабашистон ерига ҳижрат қилган эдилар. Мана шу ҳижрат Ислондаги биринчи ҳижрат эди.

Биринчи муҳожирлар ўн тўрт киши бўлиб, уларнинг ўнтаси эркалар, тўрттаси аёллар эди. Уларнинг ичида Усмон ибн Аффон ва у кишининг аёллари, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қизлари Руқайя розияллоҳу анҳо ҳам бор эдилар. Мазкур муҳожирларга Усмон ибн Мазъун розияллоҳу анҳу амир эдилар.

Кейинчалик Жаъфар ибн Абу Толиб розияллоҳу анҳу раҳбарлигида яна бир гуруҳ саҳобалар Ҳабашистонга ҳижрат қилдилар. Шундай қилиб, бориб-бориб, у ердаги муҳожир мусулмонларнинг адади саксон уч кишига етди.

Муҳожирлар ўз ҳижратлари туфайли Аллоҳ таолонинг марҳаматларига эришдилар. Улар хавф-хатардан сўнг тинчлик-омонликка, тазйикдан сўнг хурриятга, машаққатдан сўнг кенгчиликка, очлик-ночорликдан сўнг тўқлик-фаровонликка эришдилар. Ҳижратнинг бундан бошқа фойдалари ҳам кўп эди. Жумладан, муҳожирлар жўнаб кетганларидан кейин Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам уларга боғлиқ ғам-ташвишлардан холи бўлдилар. Шунингдек, аввал ҳамма нарсадан маҳрум бўлган муҳожирлар ўзлари ҳижрат қилиб борган ўлкада Исломга чакира бошладилар.

Мусулмонлар эришган бу ҳолат уларнинг ашаддий душманлари бўлмиш Қурайш кофирларини бефарқ қолдириши мумкин эмас эди. Қурайшликларга муҳожирларнинг хабари етиб бориши билан қарши чора кўра бошладилар. Улар муҳожирларнинг ўзларига топширилишини талаб қилиб, Ҳабашистонга ўз элчиларини юборишга қарор қилдилар.

Албатта, кўзда тутилаётган элчилик осон иш эмас эди. Шунинг учун ҳам, қурайшликлар бу ишга яхши тайёргарлик кўрдилар ва элчилик вазифасига ўз ичларидан энг етуқ кишиларни танладилар.

Элчилар икки кишидан иборат бўлиб, уларнинг бири Абдуллоҳ ибн Абу Робийъа, иккинчиси Амр ибн Осс эди.

Қурайшликлар ўз элчиларига Маккадаги энг яхши, нодир нарсалардан Ҳабашистон подшоҳи ва унинг аъёнлари учун ўта саҳийлик билан ҳадялар тайёрланди.

Икки элчи Ҳабашистонга етиб борганларидан сўнг аввало, подшоҳнинг атрофидаги аъёнларни кўлга олдилар. Уларни ўзлари билан олиб келган ҳадялар билан рози қилдилар. Кейин эса, Ҳабашистон подшоҳи Нажошийнинг қабулига кирдилар. Салом-алиқдан сўнг элчилар Нажошийга таъзим бажо келтириб:

«Подшоҳнинг юртига биздан баъзи бир эсипаст ёшлар кочиб келдилар. Улар ўз қавмининг динини тарқ қилганлар. Сизларнинг динингизга ҳам кирмаганлар. Улар ўзлари янги дин ихтиро қилганлар. Уни бизлар ҳам билмаймиз, сизлар ҳам билмайсизлар. Бизларни хузурингизга уларнинг улуғлари: оталари, амакилари ва қабиладошлари уларни бизга қайтариб берилишларини тилаб, юбордилар», дейишди.

Подшоҳнинг аъёнлари ҳам дарҳол:

«Подшоҳимиз, булар тўғри сўзлайдилар. Уларни қайтариб беринг», дедилар.

Нажошийнинг ғазаби чиқди. Уларнинг гапини қабул қилмади. Аввал мусулмонлар билан ҳам гаплашиб кўришга қарор қилди. Уларни олиб келиш учун одам юборди. Шунингдек, ўзининг диний олимларини ҳам чақиришга амр берди. Ҳаммалари ҳозир бўлганларидан сўнг Нажоший мусулмонларга қараб:

«Қавмингиздан ажраб, менинг динимга ҳам, бошқа миллатларнинг динига ҳам кирмай, ўзингиз кирган дин қандай дин?» деди. Мусулмонларнинг бошлиғи Жаъфар ибн Абу Толиб Нажошийнинг бу саволига жавоб берди:

«Эй подшоҳ! Биз жаҳолат аҳли бўлган қавм эдик. Бутларга ибодат қилар эдик. Ўлимтикларни ер эдик. Фаҳш ишларни қилар эдик. Қариндошлик алоқаларини узар эдик. Қўшничиликни ёмон қилар эдик. Кучлиларимиз

кучсизларимизни ер эдик. Ана шундоқ бир ҳолатда эдик. Аллоҳ бизга ўз ичимиздан пайғамбар юборди. Биз унинг насабини, ростгўйлигини, омонатлилигини ва ифбатлилигини билар эдик. У бизни Аллоҳга, У Зотнинг ёлғизлигига иймон келтиришимизга, У Зотга ибодат қилишимизга, У Зотдан бошқа ўзимиз ва ота-боболаримиз ибодат қилган тошларни ва бутларни тарк қилишга чақирди. У бизни ростгўй бўлишга, омонатни адо қилишга, қариндошлик алоқаларини мустаҳкамлашга, яхши кўшничилик қилишга, ҳаромлардан ва қон тўкишдан ҳазар қилишга буюрди. У бизларни фахш ишлардан, ёлғон сўзлашдан, етимнинг молини ейишдан, покиза аёлларга тухмат қилишдан қайтарди», деб, яна бир қанча нарсаларни айтиб ўтди ва сўзида давоб этиб:

«Биз уни тасдиқладик ва унга иймон келтирдик. Биз у Аллоҳдан келтирган нарсаларга эргашдик. Аллоҳнинг ёлғиз Ўзига ибодат қилдик. У Зотга ҳеч бир нарсани шерик қилмадик. У Зот бизга нимани ҳаром қилса, ўшани ҳаром билдик. У зот бизга нимани ҳалол қилса, ўшани ҳалол билдик. Шунда қавмимиз бизга адоват қилди. Улар бизни азобладилар. Улар бизни динимизда синовга учратдилар. Улар бизни Аллоҳ таолонинг ибодатидан бутларга ибодат қилишга қайтармоқчи бўлдилар. Авваллари ҳалол ҳисоблаб юрган ифлос нарсаларни яна ҳалол санашга қайтишимизни хоҳладилар. Улар бизга қаҳр, зулм ва тазйиқ ўтказиб, динимиздан тўсмоқчи бўлганларида сизнинг юртингизга чиқдик. Бошқаларни қўйиб, сизни ихтиёр қилдик, сизга қўшни бўлишга рағбат қилдик. Сизнинг ҳузурингизда зулмга учрамасак керак, деб умид қилдик, эй подшоҳ!», деди.

Заррача ақли бор, заррача тафаккури бор, заррача инсофи бор, заррача одамгарчилиги бор ҳар қандай одам боласини ларзага соладиган бу гапларни Нажоший диққат билан тинглади ва Жаъфар ибн Абу Толиб розияллоху

анхуга:

«Сенда соҳибингиз Аллоҳдан келтирган нарсадан бирор намуна борми?» деди.

Жаъфар ибн Абу Толиб Марям сурасининг аввалидан тиловат қилиб берди. Тиловатни эшитиб, маъносини англар экан, Нажошийнинг кўзларидан дув-дув ёш тўкилиб, соқолини ҳўл қилди. Унинг диний олимлари ҳам роса йиғладилар. Уларга Жаъфар ибн Абу Толибнинг пурмаъно сўзларидан кейин тиловат қилган оятлар қаттиқ таъсир қилган эди. Зотан, бу нарсалар таъсир қилмаган одамнинг одамийлиги шубҳали бўлиб қолиши турган гап эди.

Йиғи-сиғи билан орага тушган сукунатни биринчи бўлиб Нажошийнинг ўзи бузди:

«Албатта, ушбу нарса ва Ийсо келтирган нарса бир чирокдондан чиққандир», деди-да, Қурайш элчиларига:

«Сизлар бораверинглар! Аллоҳга қасамки, буларни сизга топширмайман!» деди.

Элчилар ҳам бўш келмадилар. Улардан бири, яъни Амр ибн Осс фитна кўзишга уриниб:

«Эй подшоҳ! Улар Ийсо ибн Марям ҳақида катта бўҳтон айтурлар!» деди.

Нажоший мусулмонларга қараб:

«Ийсо ибн Марям ҳақида нима дейсизлар?» деди.

Бу саволга мусулмонларнинг раҳбари Жаъфар ибн Абу Толиб розияллоҳу анҳу жавоб қайтариб:

«Биз у ҳақда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам нима десалар, шуни айтамыз: у Аллоҳнинг бандаси, расули, руҳи ва калимасидир. У зот уни пок ва тақводор Марямга ташлагандир», деди.

Бу гапни эшитиб, Нажоший ерга энгашиб, бир чўпни олди-да, уни кўрсатиб туриб:

«Аллоҳга қасамки, Ийсо ибн Марям сен айтган нарсага мана шу миқдорича ҳам зиёда қилган эмас», деди. Сўнгра

мусулмонларга ширин сўзлар айтди ва улар омонликда эканликларини эълон қилди. Қурайш элчилари ноумид бўлиб, ортларига қайтдилар.

ИСЛОМГА КИРИШЛАРИ

Амр ибн Осс кейин ҳам ўз ишлари билан тез-тез Ҳабашистонга бориб турадиган бўлди. У ҳар борганида Нажоший билан кўришиб, суҳбат қураб эди. Охириги боришида уларнинг суҳбатлари Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга бориб тақалди. Шунда Ҳабашистон подшоҳи Амрдан қандоқ қилиб Аллоҳнинг ҳақ Расулига эргашмай юрганлиги ҳақида сўради. Бу саволга Амр:

«У шундоқми?» деган савол билан жавоб берди.

«Ҳа! Эй Амр, сен унга итоат қил! Унга эргаш! Аллоҳга қасамки, у ҳақдаир! Албатта, у ўзига хилоф қилганлардан устун келади!» деди.

Бу гаплар Амрга қаттиқ таъсир қилди. У шошилиб, ўз юртига жўнади. Аллоҳ таоло Амрнинг қалбига Исломни солиб қўйган эди. У Мадинаи Мунавварага қараб йўл олди. Йўлда ўзига ўхшаган яна бир араб доҳийси Холид ибн Валидга дуч келди. У ҳам мусулмон бўлиш учун Мадина томон, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига кетаётган экан. Уларга Усмон ибн Толҳа ҳам қўшилди. Учовларининг Мадинага келаётганларидан хурсанд бўлган Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Албатта, Макка сизларга ўз жигарпораларини юборибди», деб марҳамат қилдилар.

Имом Муслим раҳматуллоҳи алайҳи Амр ибн Осснинг мусулмон бўлишлари ҳақида у кишининг ўзларидан қуйидагиларни ривоят қиладилар:

«Мен ўзимни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламни мендан кўра ёмон кўрадиган, агар қўлимга

тушсалар, ўлдирмасдан қўймайдиган одам бўлмаса керак, деб ўйлардим. Агар қўлимга тушса, ўлдирмасдан қўймайман, деб юрардим. Аллоҳ таоло қалбимга Исломни солиб қўйганида Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг олдиларига бориб:

«Қўлингизни беринг, бир байъат қилай», дедим.

У зот қўлларини узатдилар. Мен қўлимни тортиб олдим.

«Сенга нима бўлди, эй Амр?!» дедилар.

«Шарт қўймоқчи бўлдим», дедим.

«Нимани шарт қўясан?» дедилар.

«Менинг мағфират қилинишимни», дедим.

«Ислом ўзидан олдинги нарсани ювиб юборишини, хижрат ўзидан олдинги нарсани ювиб юборишини ва ҳаж ўзидан олдинги нарсани ювиб юборишини билмасмидинг?» дедилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан кўра мен учун маҳбуброқ одам бўлмай қолди. Менинг кўзимда у зотдан улуғроқ бирор одам йўқ эди. Мен у зотни шунчалар улуғлаганимдан у кишига тик қараб, кўзим тўлиб, назар сола олмас эдим. Агар мендан у кишини васф қилиб бериш сўралса, қилиб бера олмас эдим. Чунки у зотга кўзимни тўлдириб боқа олмас эдим».

Амр ибн Осснинг мусулмон бўлишлари саккизинчи хижрий санада, Ҳудайбия сулҳидан кейин, яна ҳам аниқроғи, Хайбар жангидан сўнг бўлди.

Ҳа, Амр ибн Осс қарийб йигирма йил Исломга ва Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга душманлик қилиб юрганларидан кейингина Исломга кирдилар. Бу вақтда у кишининг кўпгина қабиладошлари, ҳатто ўғиллари Абдуллоҳ ибн Амр розияллоҳу анҳу ҳам Исломга кириб бўлган эдилар. Бу ғалати ҳолатнинг сабаби Амр ибн Осснинг ўзларидан сўралганида, у кишининг берган жавоблари «Исоба фии тамйизи саҳоба» номли китобда

куйидагича келтирилади:

«Биз ўзимиздан муқаддам ва катта ёшдаги қавм билан бирга эдик. Уларнинг ақллари тоғдек эди. Агар улар бирор тирқишга юрсалар, орқаларидан юрар ва ўша ердан ўтиш осонлигини кўрар эдик. Улар Набий соллаллоҳу алайҳи васалламни инкор қилдилар. Биз ҳам инкор қилдик. Ўзимизча ўйлаб кўрмадик. Уларга таклид қилдик. Улар кетиб, иш ўзимизга қолганда бундоқ назар солсак, иш ойдин экан. Бас, қалбимга Ислом тушди».

Амр ибн Осснинг Исломлари ҳам, ҳижратлари ҳам бирга бўлди. У киши мусулмон бўлишлари билан мусулмон жамиятида олиймақом жой эгалладилар. Бунинг учун у кишининг шахсий сифатлари етар эди. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Амр ибн Осси катта саҳобалар билан бир қаторда кўра бошладилар.

ЗОТУС САЛОСИЛ ЖАНГИ

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам айниқса, Амр ибн Осснинг ҳарбий қобилиятларини юқори баҳолар эдилар. Бу ҳақда имом Байҳақий «Далаилун нубувва» китобларида Амр ибн Осснинг ўзларидан куйидагиларни ривоят қиладилар:

«Мен билан Холид ибн Валид мусулмон бўлганимиздан кейин Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ўз урушларида икковимизга бошқаларни тенг кўрмай қўйдилар».

Амр ибн Осс мусулмон бўлганларига бир неча ой тўлиши билан Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам у кишини Зотус салосил аскарига қўмондон қилиб тайинладилар. Мазкур аскар ичида Абу Бакр Сиддиқ, Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳу каби улуғ саҳобийлар бор эдилар.

Имом Аҳмад раҳматуллоҳи алайҳи бу ҳақда Амр ибн

Оссдан қуйидагиларни ривоят қиладилар:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам менинг олдимга «Кийимларингни ва силоҳингни олиб, ҳузуримга кел», деб, одам юбордилар. Келсам, у зот таҳорат қилаётган эканлар. У киши менга бошдан-оёқ синчиклаб, аввал тепага, кейин пастга қараб назар солдилар. Сўнгра менга қарата:

«Мен сени бир аскарга бошлиқ қилиб юбормоқчиман. Аллоҳ сенга саломатлик ва ўлжалар беради. Мен сенга солиҳ мол бўлишига рағбат қиламан», дедилар.

«Эй Аллоҳнинг Расули, мен мол учун мусулмон бўлганим йўқ. Мен Исломга рағбатим бўлганлиги учун, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам билан бирга бўлмоқчи бўлганим учун мусулмон бўлдим», дедим.

«Эй Амр, солиҳ одамнинг қўлидаги мол қандоқ ҳам яхши мол», дедилар у зот».

«Зотус Салосил» жанги Мадинаи Мунавварадан ўн кунлик йўл масофасида бўлган бир жойнинг номи билан аталиб қолган. Бу жанг 8-ҳижрий сананинг Жумадул ула ойида бўлиб ўтган. Бу аскарнинг юборилишига кузоъалик бир жамоанинг Мадинага бостириб келишга маслаҳат қилганлари сабаб бўлган. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам бундан хабардор бўлганларидан сўнг аскар ҳозирлаб, уларга Амр ибн Оссни бош қилиб юборганлар.

У зот Амр ибн Оссга оқ байроқ бердилар. Лашкар кўзга кўринган муҳожир ва ансорлардан тузилган бўлиб, уч юз кишидан иборат эди. Уларнинг ўттизта отлари бор эди. Амр кечаси юриб, кундузи беркинар эди.

Имом Байҳақий ва Ибн Асокирлар қилган ривоятда Урва ибн Зубайр розияллоҳу анҳу қуйидагиларни айтади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Амр ибн Оссни Шомга кираверишдаги Зотус Салосилга, Балий ва Абдуллоҳга ва уларнинг яқинидаги кузоъаликларга юбордилар. Бани Балий ал-Осс ибн Воилнинг тоғаларидир.

У ўша томонга боргандан сўнг душманнинг кўплигидан кўркди ва Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга мадад сўраб, одам юборди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам биринчи муҳожирларни урушга чорладилар. Абу Бакр ва Умар каби муҳожирларнинг саралари кўнгилли бўлиб чиқдилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам уларга Абу Убайда ибн Жарроҳ розияллоҳу анҳуни амир қилдилар. Улар Амрнинг олдига борганларида у:

«Мен сизларнинг амирингизман, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга сизларни мададга юбориш учун одам юборган менман», деди.

«Йўқ. Сен ўз шерикларингнинг амирисан, муҳожирларнинг амири Абу Убайда», дедилар муҳожирлар.

«Сизлар мен сўраган мададсиз, холос!» деди Амр.

Аслида ҳусни хулқли ва юмшоқ табиатли бўлган Абу Убайда буни кўргандан сўнг:

«Биласанми, эй Амр! Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг менга охирги айтган гаплари «Қачон соҳибингнинг олдига борсанг, икковингиз келишиб оласизлар», дейишлари бўлган. Агар сен менга исён қиладиган бўлсанг, мен сенга албатта итоат қиламан», деди. Бас, Абу Убайда амирликни Амрга топширди».

Қолган гапларни имом Ҳоким қуйидагича ривоят қиладилар:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Амр ибн Оссни Зотус Салосилга юборган эдилар. Унинг асҳоблари ўт ёқишга изн сўрадилар. Бас, у ман қилди. Улар Абу Бакрга айтдилар. У Амрга сўзлади. Шунда у:

«Улардан ким ўт ёкса, ўзини ўша ёққан ўтига ташлайман!» деди.

Сўнгра улар душман билан тўқнашиб, уни енгдилар. Душманни қувмоқчи бўлдилар. Амр уларни ман қилди. Аскар қайтиб келганидан сўнг ўшани Расулуллоҳ

соллаллоҳу алайҳи васалламга айтиб, шикоят қилишди. Шунда у:

«Эй Аллоҳнинг Расули, агар уларга ўт ёқишга изн берсам, душманлар уларнинг озлигини билиб қолишидан кўркдим. Агар уларга душманнинг ортидан қувишга изн берсам, мадад кучлари бўлса, бирдан ҳужум қилиб қолмасин, дедим», деди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам унинг ишини мақтадилар».

Бу ишларнинг барчасида: кечаси юриб, кундузи беркиниб, дам олишда ҳам, олов ёқишга изн бермасликда ҳам ва душманнинг ортидан қувиб боришга изн бермасликда ҳам Амр ибн Осснинг закий саркарда эканликлари очиқ-ойдин кўриниб турибди. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам бу ишларнинг барчасини бекорга мақтамаган эдилар.

Ўша машҳур жангда яна бошқа бир ҳодиса ҳам бўлиб ўтган. Бу иш аскарбошиликка эмас, кўпроқ фикҳга тегишлидир.

Имом Бухорий ва Абу Довудлар Амр ибн Осс розияллоҳу анҳунинг ўзларидан ривоят қиладилар:

«Зотус Салосил жангида совуқ кечада эҳтилом бўлиб қолдим. Ғусл қилсам, ҳалок бўламан, деб кўрқиб, таяммум қилдим. Сўнгра шерикларимга бомдод намозини ўқиб бердим. Улар буни Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга зикр қилдилар. У зот:

«Эй, Амр, жунуб бўлиб туриб, шерикларингга намозга ўтдингми?» дедилар. Мен ўзимни ғусл қилишдан ман қилган нарсанинг хабарини бердим ва:

«Аллоҳнинг: «Ўзингизни ўзингиз ўлдирманг. Албатта, Аллоҳ сизларга ўта меҳрибондир», деганини эшитганман», дедим.

Бас, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам кулдилар ва бирор нарса демадилар».

Амр ибн Осс розияллоҳу анҳунинг айтишларича, ўша

пайтда каттиқ совуқ экан. Ғусл қилса, ҳалок бўлишдан қўркиб, таяммум қилган ҳолда бомдод намозида шерикларига имом бўлибдилар. Воқеадан хабардор бўлган шериклар «Энди намозимиз нима бўлади?» деб ўйлаб, бу ҳақда Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга арз қилибдилар. У зот иқрор қилиш учун Амр ибн Осс розияллоҳу анҳудан ишнинг ҳақиқатини сўрабдилар. У киши ишнинг ҳақиқати ҳақида хабар бериб, ўз фикрларини айтганларидан сўнг кулиб, индамабдилар.

Бу Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг тақрирлари бўлади. Яъни, бир кишининг қилган иши шариатга тўғри келишини иқрор қилишлари бўлади. Бундан Амр ибн Осснинг қилган ижтиҳодлари тўғри эканлиги келиб чиқади.

МАККА ФАТҲИДА

Амр ибн Осс мусулмон бўлганларидан бошлаб, доимо Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам билан бирга бўлишга ҳаракат қилар эдилар. Мана, Аллоҳ таолонинг изни ва ёрдами ила Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Маккани фатҳ қилишга отландилар. Одатдагидек, Амр ибн Осс ҳам у зот соллаллоҳу алайҳи васаллам билан бирга эдилар.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Маккага киришлари билан Байтуллоҳга қараб юрдилар. Ўша пайтда Байтуллоҳнинг атрофида уч юз олтмишта бут бор эди. У зот соллаллоҳу алайҳи васаллам Каъбани тавоф қилиш жараёнида **«Ҳақ келди ва ботил йўқ бўлди»** оятини ўқиб юриб, бирин-кетин ўша бутларни йиқитдилар.

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам тавофларини битирганларидан сўнг Каъба калитининг соҳиби Усмон ибн Толҳани чақириб, калитни олиб келишни сўрадилар. У калитни олиб келиб берди. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи

васаллам Каъбага киришларидан олдин унинг ичидаги бут ва суратларни чиқариб ташлашга амр қилдилар. Одамлар Каъба ичидаги барча нарсаларни чиқариб ташладилар. Сўнгра у зот ичкарига бир неча саҳобалар билан кирдилар.

Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам бу ишлар билан кифояланиб қолмадилар. У зот бир неча саҳобаларни Маккаи Мукарраманинг турли жойларидаги бутларни бузиб ташлаш учун юбордилар. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам кези келганида кишиларни бу вабодан бир йўла кутқаришни ирода қилган эдилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Холид ибн Валид розияллоҳу анхуни Нахлага, машҳур бутлардан бири бўлмиш Уззони бузиб ташлаш учун, Саъид ибн Зайд розияллоҳу анхуни Манотни бузишга юбордилар. Амр ибн Оссни эса, Сувоъни бузиб ташлашга юборилди. Бу бут Янбуъ номли жойда бўлиб, Ҳузайл қабиласининг бути эди. Унга Бани Лехён қараб турар эди. Бу ишлар саккизинчи ҳижрий сананинг Рамазон ойида содир бўлмокда эди.

Ибн Саъд раҳматуллоҳи алайҳи бу ҳақда Амр ибн Осснинг ўзларидан қуйидагиларни ривоят қиладилар:

«Унинг олдига етиб борсам, олдида содин, яъни бутга қаровчи роҳиб турган экан. У менга:

«Нимани истайсан?» деди.

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам менга уни бузишни амр қилдилар», дедим.

«Бунга қодир бўла олмайсан!» деди.

«Нима учун?» дедим.

«Ман қилинасан», деди.

«Сен ҳали ҳам ботилдамисан?! Шўринг қурисин! У эшитадими!? Ёки кўрадимми?!» дедим-да, яқинига бориб, уни парчалаб ташладим. Сўнгра шерикларимга амр қилиб, унинг хазиналарини ҳам буздириб ташладим. Ичидан ҳеч нарса топишмади. Кейин содинга:

«Энди нима дейсан?» дедим.

«Мусулмон бўлдим!» деди у».

ЭЛЧИ ВА ОМИЛ

Шундай қилиб, Амр ибн Осс Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларида борган сари юқори мартабаларга кўтарила бордилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Уммон подшоҳига уни Исломга тарғиб қилиб, мактуб юбормоқчи бўлганларида бу ўта муҳим топшириқни адо этишни айнан Амр ибн Оссга ишониб топширдилар.

Ўша пайтда Умонга Жаландийнинг ўғли Жийфар подшоҳ бўлиб, унга укаси Абд ёрдамчилик қилар эди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг уларга йўллаган мактубларининг матни қуйидагича эди:

«Бисмиллаҳир роҳманир роҳийм. Муҳаммад ибн Абдуллоҳдан Жаландийнинг ўғиллари Жийфар ва Абдларга. Аммо баъду:

«Мен иккингишни Исломга чақираман. Мусулмон бўлинглар, саломат бўласизлар. Албатта, мен барча одамларга Аллоҳнинг Расулиман. Мен ҳаёт бўлганларни огоҳлантириш учун, қавлнинг кофирлар устидан ҳақ бўлиши учун келганман. Мен, агар сизлар Исломга иқрор бўлсангиз, иккингишни волий қилурман. Агар Исломга иқрор бўлмасангиз, мулкингиз заволга учрар. Сизнинг юртингизга от киради. Менинг пайғамбарлигим сизнинг мулкингиз устидан зоҳир бўлур».

Амр ибн Осс розияллоҳу анҳу ўзларига сарвари коинот томонидан юклатилган бу улкан масъулиятни шараф билан адо этдилар.

Имом Ибн Саъд раҳматуллоҳи алайҳи бу иш қандоқ амалга ошганини Амр ибн Оссдан қуйидагича ривоят қиладилар:

«Йўлга чиқиб, Уммонга етиб бордим. У ерга

борганимдан сўнг Абдни излаб топдим. У икковидан ҳалимроғи ва хулқи яхшиси эди. Мен унга: «Мен сенга ва сенинг акангга Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг элчилариман», дедим.

«Акам ёшда ҳам, мулкда ҳам мендан кўра муқаддам. Сен нимага чақирасан?» деди.

«Шериғи йўқ, ёлғиз Аллоҳга чакираман. Ундан бошқа ибодат қилинган нарсани тарк қиласан. «Муҳаммад Унинг бандаси ва Расули», деб шаҳодат келтирасан», дедим.

«Эй Амр, сен қавмингнинг саййидининг ўғлисан. Отанг нима қилди? Биз ундан ўрнак олайлик», деди.

«Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга иймон келтирмай ўлиб кетди. Мен унинг ҳам мусулмон бўлиб, у зотни тасдиқ қилишини истар эдим. Мен ҳам унинг фикрига ўхшаш фикрда эдим. Аммо Нажоший мени Исломга ҳидоят қилди», дедим».

Амр ибн Осс томонларидан ўта усталик билан олиб борилган суҳбатлардан сўнг Абд ва унинг акаси Жийфар мусулмон бўлдилар ва Набий соллаллоҳу алайҳи васалламни тасдиқладилар. Амр ибн Оссга закот йиғишга шароит яратиб бердилар. У кишига у ерда ҳукм юритишида ёрдамчи бўлдилар.

Шундай қилиб, Умонга Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг элчиси бўлиб келган Амр ибн Осс у ерда у зотнинг омиллари, яъни волийлари бўлиб қолди.

НАБАВИЙ МАҚТОВЛАР

Амр ибн Осс Исломга кеч кирган ва Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам билан бирга атиги уч йилча мусулмон бўлиб юрган бўлсалар ҳам, у зотнинг бир қанча таҳсинларига эришган эдилар. Шунинг ўзи катта бир мўъжиза эди. Ҳа, йигирма йил давомида Исломнинг ашаддий душмани бўлиб юрган одамнинг бирданига

Исломнинг фидокорига айланиши ва Ислом пайғамбари бўлмиш Мухаммад соллаллоҳу алайҳи васалламдан мақтовлар эшитиши ҳақиқатда ҳам Ислом мўъжизаси эди.

Келинг, Амр ибн Осс ҳақларида келган набавий мақтовларнинг баъзилари билан қисқача танишиб чиқайлик.

3061- عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ ط عَنْ النَّبِيِّ ρ قَالَ: أَسْلَمَ النَّاسُ
وَأَمَنَ عَمْرُو بْنُ الْعَاصِ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

3061. Уқба ибн Омир розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Одамлар мусулмон бўлдилар, Амр эса мўмин бўлди», дедилар».

Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Бу гапни Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам кечикиб иймонга келган кишилар ҳақида айтган эдилар. Ўшанда кўпчилик Ислом устун келганидан сўнг, ноиложликдан Исломга кирганларини эълон қилган эдилар. Амр ибн Осс эса кўркқанларидан эмас, бутун вужудлари билан ҳақиқатни англаб етиб, чин қалбдан иймон келтирган эдилар. Бу, албатта, улкан фазл ҳисобланади.

3062- عَنْ طَلْحَةَ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ ط عَنْ النَّبِيِّ ρ قَالَ: إِنَّ
عَمْرُو بْنَ الْعَاصِ مِنْ صَالِحِي فُرَيْشٍ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

3062. Толҳа ибн Убайдуллоҳ розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Албатта, Амр ибн Осс Қурайшнинг солихларидандир», дедилар».

Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Албатта, Амр ибн Осс ҳақларидаги бу набавий мактов жуда ҳам олиймақом мактовдир. Бу ҳадиси шарифдан Амр ибн Осснинг аҳли солих кишилардан эканликларига Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўзлари гувоҳлик берганликларини билиб оламиз. Бу ҳам ҳар кимга насиб қилавермайдиган мактовдир.

Имом Аҳмад, имом Ҳоким ва Ибн Саъд раҳматуллоҳи алайҳимлар кетирган ривоятда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Осснинг икки ўғли: Ҳишом ва Амр мўминлардир», деганлар.

Албатта, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг бир кишининг мўминлигига гувоҳлик беришлари жуда катта гап. Ана шундай катта бахтга Амр ибн Осс ҳам сазовор бўлганлар.

Хайриддин Заркалий Ҳасан Басрий раҳматуллоҳи алайҳидан ривоят қиладилар:

«Бир одам Амр ибн Оссга:

«Айтгин-чи, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам бир одамга муҳаббат қилган ҳолларида вафот этган бўлсалар, ўша одам солих эмасми?», деди.

«Худди шундоқ!» деди у.

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам сенга муҳаббат қилган ҳолларида вафот этдилар. У зот сени омил-волий ҳам қилган эдилар», деди ҳалиги киши».

Ибн Адий келтирган ривоятда Жобир розияллоҳу анҳу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг:

«Эй Аллоҳим, Амр ибн Оссни мағфират қил», дея уч марта айтиб туриб, «Мен уни садақага чақирсам, олиб келар эди», деганларини эшитганман, дейди.

Ушбу набавий мактовлар Амр ибн Осснинг обрўлари ва фазллари олий макомларга кўтаради. Бундай бахтга ҳар ким ҳам муяссар бўлавермайди. Амр ибн Осс ана шу ҳар кимга ҳам насиб қилавермайдиган улкан бахтга сазовор бўлган зот эдилар.

Амр ибн Осснинг ўзларига ушбу набавий мактовлар жуда ҳам ёқар эди. У киши Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг мактовларига сазовор бўлган, у зотга энг маҳбуб бўлган одам бўлиш орзусида эдилар. Амр ибн Оссдаги бу ички орзуни қуйидаги ривоятдан ҳам билиб олсак бўлади.

3063- عَنْ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ τ قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ρ اسْتَعْمَلَنِي عَلَى جَيْشِ ذَاتِ السَّلَاسِلِ فَأَتَيْتُهُ فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَيُّ النَّاسِ أَحَبُّ إِلَيْكَ؟ قَالَ: عَائِشَةُ فَقُلْتُ: مِنَ الرِّجَالِ فَقَالَ: أَبُوهَا قُلْتُ: ثُمَّ مَنْ؟ قَالَ: عُمَرُ فَعَدَّ رِجَالاً فَسَكَتُ مَخَافَةَ أَنْ يَجْعَلَنِي فِي آخِرِهِمْ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَالبُخَارِيُّ.

3063. Амр ибн Осс розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам мени Зотус Салосил аскарига бошлиқ қилдилар. Қайтиб келганимда:

«Эй Аллохнинг Расули, одамларнинг қайсиниси сиз учун энг маҳбубдир?» дедим.

«Оиша», дедилар.

«Эркаклардан-чи?» дедим.

«Унинг отаси», дедилар.

«Сўнгра ким?» дедим.

«Умар», дедилар ва бир неча одамларни санадилар.

Бас, мени охирларида қилиб қўямасинлар, деб сукут сақладим».

Термизий ва Бухорий ривоят қилганлар.

Шарҳ: Бу ривоятдан Амр ибн Осснинг шунчаки Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг муҳаббатларига эришибгина қолмай, балки у зот муҳаббат қилган кишилар рўйхатининг аввалидан жой олиш орзусида бўлганликларини билиб оламиз.

АБУ БАКР СИДДИҚ ДАВРЛАРИДА

Биринчи халифа Абу Бакр Сиддиқ розияллоху анхунинг даврларида Ридда урушлари бўлганлиги ҳаммага маълум. Худди ана шу урушларда Амр ибн Осснинг ҳарбий маҳоратлари ҳам қўл келди.

Абу Бакр Сиддиқ розияллоху анху муртадларга қарши уруш қилишга қарор қилганларида Мадинаи Мунавваранинг ташқарисига аскаргоҳ қурдилар. Вазиятни чамалаб кўриб, ўн битта лашкар туздилар ва уларга қўмондонлар тайин қилдилар ҳамда уларнинг вазифаларини белгиладилар.

1. Холид ибн Валид лашкари.

Тулайҳа ибн Хувайлид ал-Асадийга боради. Ундан фориг бўлгандан сўнг Молик ибн Нувайрага ўтади.

2. Икрима ибн Абу Жаҳл лашкари.

Ямомадаги Мусайламатул Каззобга боради.

3. Шурҳабийл ибн Ҳасана лашкари.

Икримага ёрдамга боради.

4. Муҳожир ибн Абу Умайя лашкари.

Ал-Анасийнинг аскарига қарши боради. Кейин Кинда томонга ўтади.

5. Ҳузайфа ибн Муҳсон ал-Ғалақоний лашкари.

Дубаа аҳли томон боради.

6. Арафжа ибн Ҳарсама лашкари.

Муҳра аҳлига боради. Кейин ўзларидан аввалги лашкар билан бирлашади. Ҳар ким ўз амирлигини қилаверади.

6. Сувайд ибн Муқаррин лашкари.

Яманнинг Тухамасига боради.

8. Ал-Алаа ибн ал-Ҳазрабий лашкари.

Баҳраинга боради.

9. Турайфа ибн Ҳожир лашкари.

Бани Салим ва ҳавазонликларга боради.

10. Амр ибн Осс лашкари.

Қузоъага боради.

Амр ибн Осс Қузоъалик муртадларнинг яхшилаб адабларини бериб, тавбасига таянтирдилар.

Кейинчалик Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анҳу мусулмонларни йўқ қилиб ташлаш мақсадида катта аскар тўплаётган румликларга қарши уруш қилишга қарор қилдилар ва бу ишга тайёргарлик кўра бошладилар.

Ҳамма тайёргарликлар кўрилиб бўлгандан сўнг Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анҳу Рум жангига бирин-кетин аскарларни жўната бошладилар.

Холид ибн Саъид бошлиқ лашкарни Шомнинг кириш қисмига юбордилар.

Амр ибн Осс бошлиқ лашкарни Фаластинга юбордилар.

Ибн Саъд раҳматуллоҳи алайҳи Абдуллоҳ ибн Абу Бакр ибн Муҳаммад ибн Амр ибн Ҳазмдан ривоят қиладилар:

«Абу Бакр розияллоҳу анҳу аскарларни тўплаб, Шомга юборишга қарор қилди. Унинг омилларидан биринчи йўлга тушгани Амр ибн Осс эди. Абу Бакр уни Абла орқали Фаластинга ўтишга амр қилди. Амрнинг лашкари ва Мадинадан чиққанлар уч мингта эдилар. Уларнинг ичида муҳожир ва ансорлардан кўплаб одамлар бор эди.

Бас, Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анҳу Амр ибн

Осснинг улови ёнида юриб борар ва унга насихат қилар эди:

«Эй Амр, ичингда ҳам, ташингда ҳам Аллоҳдан кўрқкин! У Зотдан ҳаё қилгин! Чунки У Зот сени ҳам, амалингни ҳам кўриб турувчидир. Ўзинг мен сени сендан кўра муқаддам кишилардан ва Ислом ҳамда унинг аҳлидан сендан кўра ҳақлироқ бўлганлардан устун қўйганимни кўриб турибсан. Сен охират учун амал қилувчилардан бўл ва амалинг ила Аллоҳнинг розилигини ирода қилувчилардан бўл. Ўзинг билан бирга бўлганларга худди отадек бўл. Одамларнинг сатрини очма, уларнинг сиртлари ила кифоялан. Ишингда жиддий бўл. Агар учрашсанг, содиқ бўл, кўркма. Ҳаддан ошадиганларга эҳтиёт бўл ва бунинг учун иқобла. Шерикларингга ваъз қиладиган бўлсанг, қисқа қил. Сен ўзинг солиҳ бўлсанг, одамларинг сенга солиҳ бўладилар».

Абу Бакр Сиддиқ розияллоху анҳу юборган лашкарлар Шомга етиб бордилар.

Бу хабар Рум подшоҳи Ҳераклга етганда у ўз қавмига мусулмонлар билан сулҳ тузишни таклиф қилди. Улар бош тортдилар. Кейин румликлар жуда ҳам кўп сонли аскар тўпладилар.

Амр ибн Осснинг таклифига биноан, аскарбошилар тўпланиб, маслаҳат қилдилар ва Абу Бакр Сиддиқ розияллоху анҳуга хабар юбордилар. У киши уларга «Сизга ўхшаганлар озлиги учун эмас, гуноҳлари учун мағлуб бўладилар. Гуноҳлардан сакланинглар», деган хабар юбордилар.

Икки томон Ярмук деган жойда бир-бирига қарама-қарши жойлашди. Ўн учинчи ҳижрий сананинг Сафар, Робиъул аввал ва Робиъус сони ойларини ўша ерда ўтказдилар.

Амирлар Абу Бакр Сиддиқ розияллоху анҳудан ёрдам сўрашди. У киши Холид ибн Валид розияллоху анҳуни ўз

лашкарининг ярмини олиб, Ироқдан Шомга ўтишга амр қилди. Холид ибн Валид розияллоҳу анҳу етиб келди ва ҳаммани бир қўмондонлик остида бирлаштиришни таклиф қилди. Кўпчилик унинг ўзини амир қилиб сайладилар.

Тарихчиларимиз мусулмонларнинг урушлари намунаси сифатида Саъид ибн Зайд розияллоҳу анҳунинг Ярмук жанги ҳақидаги қуйидаги хотираларини келтирадилар:

«Ярмук куни биз йигирма тўрт минг атрофида эдик. Румликлар бир юз йигирма минг аскар билан чиқдилар. Улар биз томон оғир қадамлар билан худди махфий кўллар ҳаракатга келтираётган тоғлар каби юриб кела бошладилар. Уларнинг олдиларида патриархлари, епископлари ва роҳиблари хочларини кўтариб олиб, дуоларини ўқиб келишар, аскарлар уларни такрорлар эдилар. Уларнинг овозлари худди момақалдиरोқнинг овозидек гулдираб чиқар эди.

Мусулмонлар бу ҳолни кўрганларида уларнинг кўплигидан чўчидилар ва қалбларига бир оз хавф тушди.

Ана шу пайт Абу Убайда ибн Жарроҳ мусулмонларни жангга тарғиб қила бошладилар. У киши:

«Эй Аллоҳнинг бандалари! Аллоҳга ёрдам беринг! Аллоҳ сизга ёрдам берур ва қадамингизни собит қилур!

Эй Аллоҳнинг бандалари! Сабр қилинг! Албатта, сабр куфрдан нажот бергувчидир! Роббни рози қилгувчидир! Орни кетказувчидир! Найзаларни тўғриланг! Қалқонларни тўсинг! Сизга амр қилингунча, жим туриб, ичингизда Аллоҳнинг зикрини қилинг!» деди.

Ана шу пайт мусулмонлардан бир киши олдинга чиқиб, Абу Убайдага:

«Мен ушбу соатда ўз ишимни битиришга қарор қилдим. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга айтиб юборадиган гапинг йўқми?» деди.

«Бор! У зотга мендан ва мусулмонлардан салом етказ

ва «Эй Аллоҳнинг Расули, албатта, биз Роббимиз ваъда қилган нарсанинг ҳақ эканлигини топдик», деб қўй», деди.

Унинг каломини эшитганимда, кескир қиличини суғуриб, душман томон отилганини кўрганимда, ўзимни ерга отдим. Чўккалаб туриб, найзамни тўғриладим ва биз томон келган биринчи отликқа санчдим. Сўнг душман томон сакрадим. Аллоҳ таоло қалбимдан кўрқинчни суғуриб олган эди.

Аллоҳ таоло мўминларга нусрат бергунича жанг давом этди».

Ана шу тарихда «Ярмук жанги» номи ила машҳур бўлган ҳаёт-мамот жангида Амр ибн Осс ҳал қилувчи вазифалардан бирини адо этдилар. У киши ўша кун и мужоҳидлар лашкарининг ўнг қанотини бошқарар эдилар. Амр ибн Осс қўмондонликларидаги ўнг қанот жангчилари Ярмук жангидаги мусулмонларнинг ғалабасига ўзларининг алоҳида ҳиссаларини қўшдилар.

ҲАЗРАТИ УМАР ДАВРЛАРИДА

16-ҳижрий санада Шом жабҳасида ҳам катта ўзгаришлар юз берди. Мусулмон фотиҳлар Димашқ ва унинг атрофидаги шаҳар-қишлоқларни фатҳ қилиб бўлганларидан сўнг Ҳимс томон юрдилар.

Ҳимсликлар аввал урушмоқчи бўлдилар. Аммо Рум подшоҳидан ёрдам келмаганидан кейин сулҳ талаб қилдилар. Кейин атрофдаги мавзелар ҳам бирин-кетин фатҳ қилинди.

АЖНОДИЙН ФАТҲИ

Румликларнинг алоҳида тўпланган катта марказий кучи бўлмаганлиги учун мусулмонлар ҳам бўлиниб ҳаракат қилар эдилар. Урдунни бошқариб турган Амр ибн

Осс розияллоху анҳу Ажнодийн номли жойда румликларнинг Артабун исмли аскарбошиси раҳбарлигидаги катта кучларига тўғри келдилар.

Шунда одамлар халифа Умар розияллоху анҳуга:

«Шомдаги Рум аскарларига Артабун – шижоатли ва доҳий қўмондон бошчилиқ қилмоқда», дедилар.

Амр ибн Осснинг кимлигини, у кишининг шижоатлари, доҳийликлари ва ҳарбий маҳоратларию ўткир зехнларини яхши билган Умар розияллоху анҳу бу гапга жавобан:

«Биз Рум Артабуни қаршисига Араб Артабунини қўйдик. Назар солайлик-чи, ишнинг охири қандоқ бўлар экан», дедилар.

Рум Артабуни Амр ибн Осси музокарага чақирди. У ўз одамларига Амр ибн Осс музокарадан кейин қўрғондан чиқиб кетаётганларида устиларидан харсанг тош ташлаб, ўлдиришни топшириб ҳам қўйди. Амр ибн Осси алдаб, ўлдириш учун барча чоралар қўрилди.

Амр ибн Осс белгиланган вақтда Рум Артабуни билан учрашувга келдилар. У кишининг ҳеч нарсадан хабарлари йўқ эди. Икки Артабун ўртасидаги музокаралар ҳам тамом бўлди.

Қўрғондан чиқишга отланиб кетаётган Амр ибн Осс девор устида шубҳали ҳаракатлар бўлаётганини сезиб қолдилар ва ҳеч нарсадан хабарсиз кишидек орқага қайтиб, Рум Артабунининг олдига бориб:

«Хаёлимга бир гап келиб, сенга билдириб қўяй дедим. Менинг шерикларим турган жойда Расулulloҳ соллаллоху алайҳи васалламнинг Исломда пешқадам бўлган саҳобалари ҳам бор. Мўминларнинг амири уларнинг маслаҳатсиз бирор ишга қарор қилмайди. Агар бирор ерга мусулмон аскар юборадиган бўлса ҳам, уларни ўша аскарнинг аввалги сафига қўяди. Мен уларни сенинг олдингга олиб келсам, улар ҳам сендан мен эшитган

нарсаларни эшитсалар. Улар ҳам ишни мен тушунгандек тушунсалар», дедилар.

Рум Артабуни «Амр ўз соддалиги билан менга қулай фурсат яратиб бермоқда. У ўзи айтган одамларни олиб келса, ҳаммаларини бирдан йўқ қиламан», деб ўйлади ва Амр ибн Осснинг таклифларини қабул қилди. У ўз одамларига Амр ибн Осси ўлдирмасликни ишора қилди. Артабун Амр ибн Осс билан қуюқ хайрлашди. Араб Артабуни мийиғида кулиб қўйиб, қўрғондан чиқиб кетди.

Тонг чоғида эса, Амр ибн Осс ўз аскарлари билан душман устига бостириб келдилар. Араб Артабуни ўта усталик билан Рум Артабунини аввал қамал қилиб, кейин енгди.

БАЙТУЛ МАҚДИС ФАТҲИ

Ана шу ғалабадан сўнг мусулмонлар Илияга, яъни, Байтул Мақдисга рўбарў бўлдилар.

Улар шаҳарни қамал қилдилар. Шаҳар аҳолиси «Умарнинг ўзи билан сулҳ тузамиз», дедилар. Амр ибн Осс у кишига бу ҳақда мактуб ёзди.

Румлик ғайридинларнинг «Умарнинг ўзи билан сулҳ тузамиз», деганлари ўша вақтда бошқа диндаги кишилар ҳам ҳазрати Умар розияллоҳу анҳунинг бошқалардан кўра адолатли сиёсат олиб бораётганларини билганликларини кўрсатар эди.

Амр ибн Осс розияллоҳу анҳунинг бу ҳақда Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳуга мактуб ёзишлари эса мусулмонларнинг урушга эмас, сулҳга истаклари кучли эканлигини кўрсатади. Бўлмаса, ўша вақтда улар Румликларни кетма-кет мағлубиятга учратиб турган эдилар. Улар Байтул Мақдислик ғайридинларга: «Сенлар вақтни чўзиш учун бизнинг халифамизнинг келишини талаб қилмоқдасанлар. У киши овора бўлиб, келиб

юрадими», деб жангни бошлаб юборишлари, ўз хукмларини ўтказишлари мумкин эди.

Аммо Ислом қоидалари бунга йўл қўймас эди. Модомики, ғайридинлар сулҳ истаяптиларми, уларга қарши уруш қилишга мусулмонларнинг ҳақлари йўқ эди.

Шунинг учун ҳам ҳазрати Умар розияллоҳу анҳу бу ҳақдаги мактубни олишлари билан йўлга чиқишга қарор қилдилар. Бу эса, мусулмонларнинг сулҳни хоҳлашларининг жамият бошлиғи томонидан тасдиқланиши ва унга амал қилиниши эди. Бу хайрли ишга тезроқ бориш учун Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳу одатдагидек, туя эмас, от миниб, йўлга чиққанлар.

Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳуни кутиб олувчилар ичида у кишини танийдиганлардан биринчи бўлиб, Амр ибн Осс, Абу Убайда ва Холид ибн Валид розияллоҳу анҳум учрадилар. Улар ипак ва дебождан кийим кийиб олган эдилар. Ҳазрати Умар розияллоҳу анҳу уларнинг саломларига алик олмай, ўтиб кетдилар. Нарироқ бориб, ерга тушдилар-да, тош олиб, уларга ота бошладилар ва:

«Фикрингиздан қандоқ ҳам тез қайтдингиз! Мени шу кийим билан кутиб оласизларми?! Тўйганларингизга икки йилгина бўлди-я! Аллоҳга қасамки, агар шу ишни икки юз йилдан кейин қилсангиз ҳам, сизларни бошқаларга алмаштираман!» дедилар. Улар:

«Эй мўминларнинг амири, булар силоҳдан, биз доим силоҳ билан юрамиз», дедилар.

«Ундоқ бўлса, майли», дедилар Умар розияллоҳу анҳу.

Амвосдаги вабодан кейин кўпгина саҳобаи киромлар вафот этдилар. Жумладан, Шомнинг амири, Ислом умматининг амини Абу Убайда ибн Жарроҳ розияллоҳу анҳу ҳам вафот этдилар. У кишининг ўринларига Амр ибн Осс розияллоҳу анҳу амир бўлдилар. Амр ибн Осс розияллоҳу анҳу лашкарларни тоғли жойга олиб чиққан эдилар, вабо бир оз енгиллашди.

МИСР ФАТҲИ

Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳу Шомга келганларида Амр ибн Осс розияллоҳу анҳу Мисрнинг мавқеини, унинг Рум учун катта қувват эканлигини эслатиб, уни фатҳ қилишга изн сўрадилар. Ўша вақтда Миср Румга қарам бўлиб, у тарафдан қўйилган ҳоким томонидан бошқарилар эди.

Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳу кейинроқ Амр ибн Осс розияллоҳу анҳуни Миср томонга катта лашкар билан юбордилар. Ортидан Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу бошчилигидаги мадад кучларини жўнатдилар. Чунки Амр ибн Осс халифадан мадад кучлари юборишларини сўраган эдилар.

Ибн Абдулҳакам Абдуллоҳ ибн Жаъфар ва бошқалардан куйидагиларни ривоят қиладилар:

«Амр ибн Осс Миср фатҳи кечикиб кетганида Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳуга мактуб ёзиб, мадад кучлари сўради. Бас, Умар унга тўрт минг кишилик мадад кучини юборди. Ҳар минг кишининг бир ўзи минг кишига татийдиган биттадан бошлиғи бор эди. Улар Зубайр ибн Аввом, Миқдод ибн Асвад, Убода ибн Сомит ва Маслама ибн Муҳаммад розияллоҳу анҳумлар эдилар».

Ибн Абдулҳакам Зайд ибн Асламдан куйидагиларни ривоят қиладилар:

«Мисрни фатҳ қилиш кечикиб кетганда Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳу Амр ибн Оссга куйидаги мактубни ёзди:

«Аммо баъду, мен сизнинг Мисрни фатҳ қилишга кечикканингиздан ажабланмоқдаман. Уларга қарши бир неча йилдан буён қитол қиласизлар. Бунинг сабаби сизлар янги пайдо қилган нарсадир. Сизлар дунёни душманингиз яхши кўргандек яхши кўриб қолдингиз. Амр

ибн Осс, нияти содиқ бўлмаган қавмга зинҳор нусрат бермас. Мен сенга тўрт кишини юбордим. Уларнинг ҳар бири минг киши мақомидадир. Қачон ушбу мактубимни олсанг, одамларга хутба қилиб, уларни душманга қарши жангга қизиқтир ва ният ила сабр қилишга чорла. Ҳалиги тўрт кишини одамларнинг олдига сол. Одамларни уларга бир тан бўлиб эргашишларига амр қил. Бу иш жума куни завол пайтида бўлсин. Ўша вақт раҳмат нозил бўладиган ва дуо қабул бўладиган вақтдир. Одамлар баланд овоз ила Аллоҳга ёлворсинлар ва У Зотдан душманларига қарши нусрат сўрасинлар».

Амр ибн Оссга мактуб етиб келганида одамларни жамлаб, уни ўқиб берди. Сўнгра ҳалиги тўрт нафар саҳобаларни чақириб, одамларнинг олдига қўйди. Одамларга таҳорат қилиб, икки рақъат намоз ўқишга ва Аллоҳдан нусрат сўрашга амр қилди.

Уларнинг йўлини Миср ҳукмдори Мукавқис юборган епископ билан Жослийқ, яъни, Шомдаги насороларнинг каттаси тўсиб чиқдилар. Улар уруш қилмоқчи бўлдилар.

Амр ибн Осс розияллоҳу анҳу уч кун муҳлат беришни, аввал иккови билан гаплашишни афзал кўрди. Иккиси олдига келганда, уларни Исломни қабул қилишга ёки жияга рози бўлишга чақирди. Яна уларга Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Биби Ҳожар ва Исмоил алайҳиссалом сабабидан Миср аҳлига яхшилик қилиш ҳақидаги васиятларини эслатди».

Имом Муслим ривоят қилган ҳадисда Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Албатта, сизлар Мисрни фатҳ қилурсизлар. У бир ерки, у Қийрот дейилур. Қачон уни фатҳ қилсангиз, аҳлига яхшилик қилинглар. Чунки улар учун зимма ва қариндошлик ёки зимма ва қудачилик бор», деган эдилар.

Тарихчиларимиз Амр ибн Осснинг ўша куни Миср намояндаларига қарата айтган гапларини қуйидагича нақл

қиладилар:

«Аллоҳ Муҳаммадни ҳақ ила юборди ва уни бунга амал қилишга амр қилди. У зот алайҳиссалом ўз вазифаларини адо этдилар ва бизни равшан йўлда тарк қилиб, ўтиб кетдилар.

У зотнинг бизга амр қилган нарсаларидан бири одамларни огоҳлантиришдир.

Биз сизларни Исломига чақирамиз.

Ким бизга «хўп» деса, у биздандир. У биз эга бўлган ҳақларга эга бўлади ва биз масъул бўлган нарсалардан масъул бўлади.

Ким Исломига жавоб бермаса, биз унга жияни арз қиламиз ва унинг ҳимоясини қиламиз.

Набийимиз бизга Миср фатҳ қилинишининг хабарини берганлар. У зот бизга унинг аҳлига яхшилик қилишимизни амр қилганлар. У зот «Албатта, сизларга мenden сўнг Миср фатҳ қилинур. Унинг қибтига яхшилик қилинглр. Чунки улар учун зимма ва қариндошлик бор», деганлар».

Улар бу гапларни эшитиб:

«Анбиёлардан бошқалар эриша олмайдиган узок қариндошлик ҳурмати, биз сенга қайтиб келгунимизча бизга омонлик бер», дедилар.

«Мен кабилар алданмаслар. Лекин иккингиизга назар солишингиз учун уч кун муҳлат бераман», деди Амр ибн Осс.

Улар зиёда қилишни сўрадилар. Амр яна бир кун қўшиб берди. Улар маслаҳат қилгани кетдилар.

Артабун уруш қилмоқчи бўлди ва уришиб, енгилди. Амр ибн Осс турли шаҳарларни қамал қилиш учун лашкарлар юборди. Асосий кучлар Айнуш Шамс номли жойда турди. Маълум муддат қамалдан сўнг қарши тараф сулҳ сўради. Амр розияллоҳу анҳу Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳу билан маслаҳат қилиб, қуйидаги

ахдномани ёзиб берди.

«Бисмиллаҳир роҳманир роҳийм!

Ушбу Амр ибн Осснинг Миср аҳлининг жонлари, моллари, миллат (дин)лари, черковлари, хочлари, курукликлари ва сувлари учун берган омонлигидир. Уларнинг мазкур нарсаларига бирор аралашув бўлмайди, камситилмайди ва улар билан нубийлар бирга яшамайди.

(Нубийлар – Нуба номли жойга мансуб ҳабаший қавм.)

Миср аҳлига, агар улар ушбу сулҳга биноан жия беришга келишсалар, дарёлари зиёда бўлиб турганда эллик минг дирҳам вожиб бўлур. Ўғрилари қилган жиноят ҳам уларнинг зиммасида бўлур.

Агар улардан кимлардир қабул қилишдан бош тортадиган бўлса, жиядан ўшаларнинг миқдорича камайтирилади. Ким бош тортса, у бизнинг зиммамизда бўлмайди. Агар дарёлари тўлалик вақтидан озаядиган бўлса, ўшанинг миқдорича улардан (жия) камайтирилади. Румликлардан ва нубийлардан ким уларнинг сулҳига кирса, унга ҳам уларга бўлган имтиёзлар ва мажбуриятлар бўлур. Ким бош тортиб, бошқа томонга кетишни ирода қилса ёки бизнинг султонимиздан чиқмоқчи бўлса, у ўз омонлик жойига етиб олгунича бизнинг омонликдадир. Уларга (мисрликларга) вожиб бўлган нарсанинг учдан бири ўшаларга ҳам вожиб бўлур.

Ушбу ёзилганларга Аллоҳнинг аҳди ва зиммаси, Унинг Расулининг зиммаси, мўминлар амирининг зиммаси ва мўминларнинг зиммаси бордир.

Ёрдам беришга рози бўлган нубийликларга бунча-бунча бош ва бунча-бунча от, жанг қилинмасликлари ва ички ва ташқи тижоратдан ман қилинмасликлари шарт ила.

Зубайр ва унинг икки ўғли: Абдуллоҳ ва Муҳаммад гувоҳ бўлишди. Вурдон ёзди».

Ушбу хужжатдаги жиянинг ҳисобини қилган

уламолар ҳар бошга йилига бир динорнинг ўндан бирича тўғри келганлигини таъкидлайдилар.

Сўнгра мусулмонлар Амрнинг фустоти, яъни, чодир атрофига ўз фустотларини ўрната бошладилар. Шу тариқа ҳозиргача номи сақланиб келаётган Қоҳиранинг Фустот номли ноҳияси пайдо бўлди.

Кейин Амр ибн Осс розияллоҳу анҳу Искандария томон юрдилар. Йўлдаги минтақалардаги қибт ва румликлар унга қаршилиқ кўрсатдилар. Мусулмонлар уларнинг барчасини енгдилар. Амр розияллоҳу анҳу исқандарияликларга Миср сулҳи каби сулҳ таклиф қилдилар, лекин улар бу таклифга кўнмадилар. Куч ишлатиб, фатҳ қилишга тўғри келди. Шундай бўлса ҳам, улар аҳли зимма қилиндилар. Аввалги урушлар вақтида румликлар қибтийларнинг кўп нарсаларини ноҳақлик билан тортиб олган эдилар. Қибтийлар Амр ибн Осс розияллоҳу анҳуга арз қилиб, румликлардан ўша қадимги ҳақларини олиб беришини сўрадилар. Амр ибн Осс розияллоҳу анҳу улардан ҳужжат ва далил келтирганларининг ҳақларини қайтариб олиб бердилар.

Миср ва Искандария фатҳ қилинганидан сўнг румликлар Қўстантинияга кетдилар. Қибтийлар ва уларнинг бошлиғи Муқавқис шартномага асосан яшаб қолдилар. Амр ибн Осс розияллоҳу анҳу Муқавқиснинг ўз қавмига бошлиқ бўлиши учун шароит яратиб бердилар. Мусулмонлар ҳожатлари тушганда унга маслаҳат ҳам солар эдилар.

АМИРЛИК ЯРАШГАН ОДАМ

Амр ибн Осс Мисрни румликларнинг асоратидан озод қилиб, Ислом оламига қўшганларидан сўнг у ерда узоқ вақт амир бўлиб турдилар. У кишида амирлик учун зарур бўлган барча сифатлар мужассам эди. Шу билан бирга,

Амр ибн Осснинг ўзларига ҳам амирлик ёқар эди. У кишининг ташки кўринишлари ҳам, юриш-туришлари ва гапиришлари ҳам амирлик учун туғилганларидан дарак бериб турар эди.

Бир куни Амр ибн Осснинг юриб келаётганларини кўрган Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анху табассум билан:

«Абу Абдуллоҳга ер юзида фақат амир бўлиб юришгина ярашади-да!» деган эдилар.

Дарҳақиқат, Амр ибн Осс амирликни қойиллатиб адо этар эдилар. У киши ўзлари амир бўлиб турган жойда кишилар ўртасида ноўрин фикрлар тарқалмаслиги учун барча керакли чораларни кўрар эдилар.

Имом Доримий ва бошқалар Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анхунинг мавлосидан куйидагиларни ривоят қиладилар:

«Субайғ ал-Ироқий мусулмон жангчилар ичида Қуръондаги турли нарсалардан сўрай бошлади. У Мисрга келганда Амр ибн Осс уни Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анхуга юборди.

Чопар мактубни олиб кирганда уни ўқиб бўлиб:

«Бу одам қани?» деди.

«Юклар билан», деди у.

«Тез топ! Агар кетиб қолган бўлса, сенга аламли укубат етади!» деди.

Уни олиб келди. Умар унга «Нималар ҳақида сўрайсан?» деди. У айтиб берди. Умар хурмо шохи сўраб, менга одам юборди. Уни ўша билан уриб, орқасини яра қилди. Кейин уни қўйиб юбориб, тузалганидан сўнг яна урди. Сўнгра уни қўйиб юбориб, тузалганидан сўнг яна урди. Кейин уни яна уриш учун олдириб келди. Шунда у «Эй мўминларнинг амири, агар мени ўлдирмоқчи бўлсангиз, чиройли қилиб ўлдилинг. Агар даволамоқчи бўлсангиз, Аллоҳга қасамки, тузалдим», деди. У киши унга ўз юртига кетишга изн берди ва Абу Мусо ал-Ашъарий

розияллоху анхуга «Мусулмонлардан ҳеч ким у билан ўтирмасин», деб мактуб ёзди. Бу ҳалиги одамга жуда ҳам оғир бўлди. Абу Мусо Умарга «Унинг ҳоли яхши бўлди», деб ёзди. У ҳам ўз навбатида «Одамларга у билан ўтиришга изн беравер», деб ёзди».

Бу одам Бани Тамимлик Субайғ ибн Асал бўлиб, Қуръондаги баъзи оятлардан ихтилофли масала чиқаришга уринар эди. Ҳазрати Умар кўрган чорадан сўнг у юз кишининг олдига келса ҳам, ҳаммаси тарқалиб кетар эди. Авваллари у ўз қавмида саййид эди. Бундан кейин ҳақир бўлди».

Шундай қилиб, Амр ибн Осснинг ҳушёрликлари туфайли Исломотдаги катта ихтилофга сабаб бўлиши мумкин бўлган фитнанинг олди олинган эди.

Амр ибн Осс амир сифатида халифанинг ҳар бир амрини олиймақом қилиб бажарар эдилар.

Ибн Абдулҳакам ал-Лайс ибн Саъддан ривоят қиладилар:

«Умар ибн Хаттоб розияллоху анхунинг халифалик даврида Мадинада одамларга қаттиқ очлик етди. Бас, у киши Мисрдаги Амр ибн Оссга мактуб ёзди:

«Аллоҳнинг бандаси, мўминларнинг амири Умардан Осий ибн Осийга. Салом! Аммо баъд, умрим ила қасамки, эй Амр! Сен ўзинг ва сен билан бўлганлар тўқ бўлса, мен ва мен билан бўлганлар ҳалок бўлса ҳам ишинг йўқми?! Ёрдам! Ёрдам!»

Амр ибн Осс унга мактуб ёзди:

«Аллоҳнинг бандаси, мўминларнинг амири Умарга Амр ибн Оссдан. Аммо баъд, лаббайка! Яна лаббайка! Батаҳқиқ, сизга бир қарвон юбордим. Унинг аввали сизнинг ҳузурингизда, охири менинг ҳузуримда. Вассалому алайкум ва роҳматуллоҳи ва барокатуҳу».

Амр катта қарвон юборди. Унинг аввали Мадинага етиб келганда охири Мисрда эди. Бир-бирига уланган эди.

У Умарга етиб келганда, одамларга кенглик яратди. У Мадинадаги ҳар бир уй аҳлига бир туяни устидаги таоми билан берди. Абдуррахмон ибн Афв, Зубайр ибн Аввом ва Саъд ибн Аби Ваққос розияллоҳу анхумларни одамларга уни тақсимлаб бериш учун юборди. Улар ҳар бир уй аҳлига бир туяни устидаги таоми билан бердилар. Таомни ейдилар, туяни сўядилар, гўштини ейдилар, ёғини эритиб оладилар, терисини оёқ кийими қиладилар ва таом солинган идишни чойшаб ёки бошқа нарса қиладилар. Шу билан Аллоҳ одамларга кенглик яратди».

Ибн Саъд Фирос ад-Дайламийдан ривоят қиладилар:

«Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳу ҳар кеча дастурхони учун Амр ибн Осс розияллоҳу анҳу Мисрдан юборган туялардан йигирма туяни сўяр эдилар».

Шу тариқа Амр ибн Осс Ислом тарихида биринчи марта инсонпарварлик ёрдамини уюштирган эдилар. У киши ташкил қилган бу мислсиз ёрдам мусулмонларни катта мушкулдан халос қилган эди.

Амр ибн Осс музаффар саркарда ва ҳайбатли амир бўлишларига қарамай, иш давомида йўл қўйилган баъзи хатолари учун халифадан танбеҳ ёки жазо олганларида ҳам хафа бўлмас эдилар.

Мисрда уюштирилган от пойгасида, қибтий йигит Миср волийси Амр ибн Осс розияллоҳу анҳунинг ўғлидан ўзиб кетади. Шунда Амр ибн Осснинг ўғли қибтий йигитни «Ҳали сен хожанинг ўғлидан ўтиб кетадиган бўлдингми?!» деб, бир камчи уради.

Қибтий йигитнинг отаси Мадинага бориб, халифа ҳазрати Умарга арз қилади. У киши Амр ибн Оссни чақиртирадилар. У етиб келади. Катта мажлисда ҳазрати Умар розияллоҳу анҳу унга «Эй Амр, қачондан бери оналари хур тукқан кишиларни «Қул», дейдиган бўлиб қолдиларинг?!» дейдилар ва қибтийга камчини бериб, «Хожанинг ўғлини яхшилаб савала», дейдилар.

Қибтий шу ерда иймонга келади ва ҳаққидан кечиб, Амр ибн Оссни уришдан воз кечади.

Ҳазрати Умар унга «Аллоҳга қасамки, агар урганингда, ўзинг тўхтамагунигча сени ҳеч ким тўхтатмас эди», дейдилар.

Бу ердаги ажабланарли нарса улуг саҳобий, шавкатли лашкарбоши Амр ибн Осс розияллоҳу анхунинг итоатлилиги ҳам эмас, буюк халифа ҳазрати Умарнинг одил ҳукмлари ҳам эмас. Улар ўз бурчларини адо этдилар, холос. Бу ердаги ажабланадиган нарса ғайридин кишининг бир оғиз сўз учун Мисрдан Мадинага арзга борганидир. Агар Ислом адолатидан, ҳурриятпарварлигидан умидвор бўлмаганида, бундоқ қилмас эди. Чунки унинг ўз юртида, ўз қавмида қулчилик ўта ривожланган эди. Фақат Ислом ҳукмигина унга мазкур сезгини берган эди.

Ҳа, Ислом ўн беш аср илгари ана шундоқ оламшумул ишни амалга оширган эди.

Моҳир амир сифатида Амр ибн Осс баъзи вақтларда халифага маслаҳат ҳам бериб турар эдилар.

Ибн Саъд Атодан ривоят қиладилар:

«Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анху омилларига ҳаж мавсумида унинг ҳузурига келишни амр қилар эди. Улар жамланганда:

«Эй одамлар! Мен ўз омилларимни сизларнинг жонларингиз ва молларингизга мусибат етказишлари учун юборганим йўқ. Уларни ораларингизда тўсиқ бўлишлари учун ва пайларингизни бўлиб беришлари учун юборганман. Кимга шундан бошқа иш қилинган бўлса, турсин!» деди.

Бир одамдан бошқа ҳеч ким турмади. У туриб:

«Эй мўминларнинг амири, сизнинг омилингиз фалончи мени юз дарра урди», деди.

«Нима учун уни урдинг?! Тур, у қасосини олсин!» деди.

Шунда Амр ибн Осс розияллоҳу анҳу туриб:

«Эй мўминларнинг амири, агар бу ишни қилсангиз, гап кўпаяди ва сиздан кейингилар ҳам қиладиган одат бўлиб қолади», деди.

«Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ўзларини қасос олишга тутиб берганларида, мен қасос олишга шароит яратмайми?!» деди Умар.

«Ўзимизга қўйиб беринг. Уни рози қиламиз», деди.

«Бу сизларнинг ишингиз. Рози қилинглари», деди у.

Унга икки юз динор: ҳар қамчига икки динордан фидя берди».

Бу ерда Амр ибн Осснинг зийракликлари яққол кўриниб турибди. У кишининг маслаҳатларини забардаст халифа Умар розияллоҳу анҳу ҳам дарҳол қабул қилганликлари алоҳида таҳсинга сазовордир.

Амр ибн Осснинг ақл-заковатлари, сезгирликлари, тадбиркорликлари, энг қийин масалаларни ҳам осонлик ила тезда ҳал қила олишлари, чуқур мулоҳазали одам эканликлари, даҳолари ва усталикларига ҳамма ҳам тан берар эди. Ҳатто Умар розияллоҳу анҳудек буюк зот ҳам Амр ибн Осснинг мазкур сифатларига ҳавас билан қарар эдилар.

Ҳазрати Умар розияллоҳу анҳу зеҳни паст ва нотавон кимсаларни учратиб қолсалар:

«Субҳаналлоҳ! Манавининг Холиқи билан Амр ибн Осснинг Холиқи бир илоҳ-а!» дер эдилар.

ҲАЗРАТИ УСМОН ДАВРЛАРИДА

Ҳазрати Умар розияллоҳу анҳу шаҳид бўлганларидан сўнг бир қанча маслаҳатлар уюштирилди ва шўро асосида ҳазрати Усмон розияллоҳу анҳу халифа этиб сайландилар.

Халифа сайланиб бўлиши билан ҳамманинг эътибори Убайдуллоҳ ибн Умарнинг ишига қаратилди. Бу жуда ҳам

нозик ва ҳассос бир масала эди.

Халифа Усмон ибн Аффон розияллоҳу анҳу шўро мажлисини чақирдилар ва Убайдуллоҳ ибн Умарни назарда тутиб:

«Менга анави Исломда ёриқ пайдо қилган ҳақида маслаҳат беринглар», дедилар.

Ҳақиқатда, Убайдуллоҳ ибн Умар ниҳоятда мушкул ишни қилган эди. Исломда қасос учун қотилни ўлдириш бор. Бир кишини кўпчилик ўлдирса, қасос учун уларнинг ҳаммасини ўлдириш ҳам бор. Шунингдек, ўлдирилган кишининг қариндошлари қотилни ўлдиришлари, афв этишлари ёки дия олишлари мумкин. Лекин бу ишларнинг ҳаммасини ҳукумат қилиши керак. Ҳеч ким ўзича қасос олиши, ўзича ҳукм чиқариши мумкин эмас. Убайдуллоҳ ибн Умар ҳукуматнинг кўрадиган чорасини кутиб ўтирмай, ўзи отасининг ўчини олиш мақсадида айбдорларни ўлдирди.

Шўро аъзоларидан Али ибн Абу Толиб розияллоҳу анҳу «Убайдуллоҳ ибн Умарни қатл қилиш керак», деган гапни айтдилар.

Баъзилар «Кеча Умар, бугун ўғли ўлдириладими?!» дедилар.

Амр ибн Осс розияллоҳу анҳу «Убайдуллоҳ ибн Умар бу ишни халифа йўқлик вақтида қилди. Шунинг учун уни ҳукуматнинг ҳаққига тажовуз қилди, дейиш мумкин эмас. Ундан қасос олиш шарт эмас», деган фикр билан чиқди.

Халифанинг охирги қарори: «Уларнинг валийси менман, мен хун тўланишини ихтиёр қилдим. Уни ўз молимдан тўлайман», дейиш бўлди.

Шундоқ қилиб, Амр ибн Осс ўзларининг ўткир заковатлари билан бу ўта мушкул ишни тўғри ҳал қилишга муносиб ҳисса қўшдилар.

Йигирма бешинчи йили ҳазрати Усмон ибн Аффон розияллоҳу анҳу томонларидан Шомга бош волий этиб

тайинланган Муовия ибн Абу Суфён розияллоҳу анҳу у кишининг амрлари ила Румнинг Амурийя, Туртус ва Антокия деган жойларини фатҳ қилди.

Ўша пайтда Мисрга унинг фотиҳи Амр ибн Осс розияллоҳу анҳу волий эдилар. Йигирма бешинчи йили, ҳазрати Умар розияллоҳу анҳунинг ҳалокатидан руҳланган Қўстантиниядаги румликлар ўзларининг Искандариядаги биродарларига хат ёзиб, уларни мусулмонлар билан тузган сулҳни бузишга чақирдилар. Бу чақириқ уларга ёқиб тушди.

Аммо Мисрдаги Муқавқис шарафли одам бўлганлиги учун аҳдида турди. Румнинг катта ададдаги лашкари Искандарияга келиб тушди.

Бу хабар Амр ибн Оссга етганида у ўз лашкари билан Искандария томон юрди. Искандариядагилар ҳам улар томон юрдилар. Икки лашкар Миср билан Искандария орасидаги бир жойда тўқнашди. Жангда румликлар енгилиб, Искандария томон қочдилар. Мусулмонлар уларни қувиб бориб, шаҳар ичкарасига кирдилар. Шу билан бу фитна ҳам бостирилди.

Албатта, бу фитнанинг ўз вақтида бостирилишида Амр ибн Осс бош ўринни эгалладилар.

Ўша йили Амр ибн Осс розияллоҳу анҳу ҳазрати Усмон ибн Аффон розияллоҳу анҳунинг амрлари билан Абдуллоҳ ибн Саъд розияллоҳу анҳуни Африқонинг шимол тарафини фатҳ қилиш учун юбордилар. У киши Тороблус, Тонжа ва бошқа жойларни фатҳ этдилар.

Ўша йили Нуба юртларини фатҳ этиш ишлари ҳам давом этди. Бу ҳақда Белазурий «Футуҳул Булдон» номли китобида қуйидагиларни ёзади:

«Амр ибн Осс Нуба юртларини фатҳ қилишни халифа Умарнинг изни билан бошлаган эди. У ерда арабларга одат бўлмаган урушга дуч келди. Улар камон билан жангчиларнинг кўзини нишонга олар эдилар. Биринчи

жангда юз элликта кўздан ажралинди. Шунинг учун ҳам сулҳ қабул қилинди. Аммо Амр ибн Осс яхшироқ шартларга эришишга ҳаракат қилди.

Йигирма еттинчи ҳижрий санада халифа Усмон розияллоҳу анҳу томонларидан Мисрнинг фотиҳи ва кўп йиллик волиий Амр ибн Осс розияллоҳу анҳу ўз вазифасидан озод қилинди.

Усмон ибн Аффон розияллоҳу анҳу Абдуллоҳ ибн Саъд розияллоҳу анҳуни Африкога қилган зафарли юришларидан сўнг Мисрга хароҷ ишлари бўйича масъул қилиб қўйган эдилар. У билан Мисрнинг волиий орасида низо чикди. Бу низо Абдуллоҳ ибн Саъднинг фойдасига ҳал бўлди. Амр ибн Осснинг ўрнига у киши волиий этиб тайинланди».

Ҳазрати Усмон розияллоҳу анҳуға қарши фитна бошланганда ҳам Амр ибн Осс ўзларининг барча имконлари билан фитнаға қарши курашдилар.

Турли бўлган-бўлмаган гаплар кўпайиб кетганидан сўнг ҳазрати Усмон ибн Аффон розияллоҳу анҳу вилоятларға «Мадина аҳли менға баъзи одамлар ҳақоратланаётган ва калтакланаётган эканликларини етказишди. Мен ҳар ҳаж мавсумида ўз омилларимдан ҳисобот оламан. Кимнинг даъвоси бўлса, мавсумда иштирок этсин, албатта, мендан ёки омилларимдан ўз ҳаққини олади. Ёки садақа қилиб, кечириб юборинглар. Албатта, Аллоҳ садақа қилувчиларни мукофотлайди», деган мактуб юбордилар.

Кейин волийларға ҳажға келишни амр қилдилар. Улар келишди. Усмон ибн Аффон розияллоҳу анҳу уларни жамлаб, кенгаш ўтказдилар. Кенгашда Абдуллоҳ ибн Омир, Муовия ибн Абу Суфён, Абдуллоҳ ибн Саъд, Зайд, Амр ибн Осс розияллоҳу анҳумлар иштирок этдилар.

Халифа ҳазрати Усмон ибн Аффон розияллоҳу анҳу уларға қараб:

«Сизларга нима бўлди ўзи?! Бу шикоят нима?! Бу миш-мишлар нима?! Аллоҳга қасамки, сиз ҳақингиздаги бу гаплар рост бўлмаса, деб кўрқаман. Бу нарсага мендан бошқа жавобгар йўқ», дедилар.

Дарҳақиқат, фитначилар ҳамма тарафни гапга тўлдириб ташлаганда худди мана шундай тасаввур пайдо бўлади. Ҳамма томондан бир-бирига ўхшаш гап келаверганидан кейин «Эҳтимол, бу гапларда ҳам жон бўлса керак, шамол бўлмаса, теракнинг учи кимирламайди», деган ҳаёл пайдо бўлиши турган гап...

Шунинг учун ҳам фитнабоши яҳудий Абдуллоҳ ибн Саба ўз гумашталарига «Амирларингизни тинмай ёмонланглар», деб топшириқ берган эди. Фитначиларнинг ишлари ўз самарасини берган эди.

Шунинг учун ҳазрати Усмон ибн Аффон розияллоҳу анҳу ҳам ўз омилларига юқоридаги гапни айтишга мажбур бўлдилар. Бу гапга жавобан:

«Улар «Сиз одамлар юбордингиз-ку, улар сизга хабар олиб келди-ку. Уларга бир киши бирор оғиз гап айтмади. Аллоҳга қасамки, улар (фитначилар) рост гапирмайдилар. Бу ишнинг ўзи асли йўқ. Бунинг учун бирор одамни ушлай ҳам олмайсанки, бирор нарсанинг тагига етсанг. Миш-мишдан бошқа нарса эмас. Миш-миш асосида ҳеч кимни айблаб бўлмайди. Унинг охирига ҳам етиб бўлмайди», дедилар».

Ҳақиқатда ҳам шундоқ бўлади. Фитнанинг ҳатарлилиги ҳам шунда. Ҳамма томонни фисқу фасод гап босиб кетади, аммо бу гапларни ким тарқатганлигини аниқлаб бўлмайди. Кимдан сўрасанг, «Билмадим, одамлар айтишяпти», деб жавоб беради. Фитначилар фаоллик билан ишлаб, ҳамма тарафдан бир хил гап чиқаришади. Гапнинг учи кимга бориб тақалишини ҳеч ким билмайди. Оқибатда жамият ичида фитначилар ҳужумига учраган бечора ҳақида салбий фикр кучаяверади.

Нима қилиш керак? Усмон ибн Аффон розияллоҳу анхунинг бошларини ҳам ана шу савол қотирар эди. У киши мана шу саволни кенгаш қатнашчиларига ҳам бердилар.

«Менга маслаҳат беринглар», деди.

Шунда Амр ибн Осс розияллоҳу анҳу гап бошладилар:

«Бу уюштирилаётган иш. Уни махфий равишда уюштирмакдалар. Кейин уни билмаганларга тарқатишади. Улар эса, қаерда бўлса гапираверадилар».

«Бунинг давоси нима?» дедилар ҳазрати Усмон.

«Ўша одамларни излаб топиш ва гап тарқатаётганларни қатл қилиш керак», деди Амр ибн Осс.

Шу пайт Абдуллоҳ ибн Саъд гап бошлаб:

«Одамлардан уларнинг зиммасидаги нарсани олинг. Сиз берсангиз, оладилар-ку. Улар ҳам зиммаларидаги нарсани адо қилсин. Уларни тек қўйиб қўйгандан кўра шундоқ қилинса яхши», деди.

Гапга Муовия ибн Абу Суфён аралашди:

«Мени волий қилдингиз. Мен волий бўлган қавмдан сизга фақат яхшилик келади. Бошқалар ҳам ўз ноҳияларини ўзлари яхши биладилар. Нима қилиш керак?»

«Хусни адаб керак. Сен нима дейсан, Амр?» деди Усмон розияллоҳу анҳу.

«Менимча, уларга юмшоқлик қилдингиз. Бўш қўйиб қўйдингиз. Умар қиладиган нарсага зиёда қилдингиз. Менимча, икки соҳибингизнинг йўлини тутмоғингиз керак. Қаттиқ туриш керак бўлган жойда қаттиқ туриш лозим. Юмшоқлик керак жойда юмшоқ бўлиш лозим. Одамларга ёмонлик қиладиганларга қаттиқ туриш керак. Одамларга яхшилик қиладиганларга юмшоқ бўлиш керак. Сиз иккисига ҳам юмшоқликни ошириб юбордингиз», деди Амр».

Барча вилоятларнинг волийлари «Фитначиларга нисбатан қаттиқ туриш керак», деган фикрда эканликлари

равшан кўриниб турибди. Улар ҳазрати Усмон ибн Аффон розияллоху анхуга бир овоздан ўзларининг ниятларига эришиш учун ҳар қандай пасткашликдан қайтмаётган нобакорларнинг бўғизларидан олиш кераклиги ҳақида маслаҳат бердилар. Аммо ҳазрати Усмон ибн Аффон розияллоху анхунинг ўз фалсафалари, ўз тушунчалари ва ўз услублари бор эди. У киши волийларнинг фикрларини эшитиб бўлгач, уларга қараб:

«Менга берган маслаҳатларингизнинг ҳаммасини эшитдим. Ҳар бир ишнинг ўз эшиги бор. Унга фақат ўша эшикдан кирилади. Уммат бошига етишидан қўрқилаётган ушбу ишнинг бир бўлиши бор. Унинг ёпадиган ва ушлаб турадиган эшиги юмшоқлик, муроса ва фақатгина Аллоҳнинг белгилаган жазолари чегарасида чора кўришдир. Ана шунда ҳеч ким айблай олмайди. Ўша нарсани тўсса, юмшоқлик тўсиши мумкин. Ана ўша, Аллоҳга қасамки, фатҳ қилиши мумкин. Ҳеч кимнинг менинг зиддимга ҳақ ҳужжати йўқ. Аллоҳнинг Ўзи билади, мен одамлар ҳақида ҳам, ўзим ҳақимда ҳам камчиликка йўл қўймадим. Аллоҳга қасамки, фитнанинг тегирмони айланмоқда. Уни ҳаракатга келтирмай туриб ўлса, Усмонга қандоқ ҳам яхши бўлар эди. Одамларни тўсинглар. Уларга ҳуқуқларини беринглар. Уларни кечиринглар. Агар Аллоҳнинг ҳаққи поймол қилинадиган бўлса, унда муросага борманглар», дедилар.

Амр ибн Осснинг ушбу мушкул маслаҳатда ҳам ўта муҳим таклиф ва мулоҳазалар билан қатнашганликларини англаб олиш қийин эмас.

ФАЗЛЛАРИДАН НАМУНАЛАР

Амр ибн Осснинг бошқа фазллари ҳам кўп эди. У кишининг буюк ҳаётларини ўрганган олимлар Амр ибн Осс розияллоху анхунинг фазлларининг ҳаммасини баён

қилиш учун бир неча жилдлик китоблар кераклигини таъкидлаганлар. Шунинг учун ҳам баъзи фазлларида намуналар зикр қилиш ила кифояланамиз.

Ана шу фазлларида бири Амр ибн Осс розияллоху анхунинг пурмаъно, ҳикматли сўзларни кўп айтганликларидир.

Амр ибн Осс розияллоху анху ҳаёт ҳақида қуйидаги сермаъно гапларни айтган эканлар:

«Тўрт нарсани ҳеч малол кўрмайман:

Мени фахмлаб турган ҳамсуҳбатимни.

Менинг сатримни қилиб турган кийимимни.

Мени кўтариб турган кийимимни.

Менинг турмушимни яхши қилиб турган хотинимни».

Амр ибн Осснинг гаплари ҳақиқатда ҳам ҳикматли эканлигини англаш учун у кишининг Муовия розияллоху анхунинг балоғат, сабр, сахийлик ва шижоат ҳақидаги саволларига берган жавобларига эътибор беришнинг ўзи кифоя.

Муовия розияллоху анху Амр ибн Оссга:

«Балоғат недир?» деди.

«Ким ортиқча гапни тарк қилиб, қисқаси ила кифояланса», дедилар.

«Одамлар ичида сабрлиси ким?» деди.

«Кимнинг фикрида ҳавои нафсига раддия бўлса», дедилар.

«Одамларнинг сахийси ким?» деди.

«Дунёсини диннинг фойдаси учун сарф қилган», дедилар.

«Одамларнинг шижоатлиси ким?» деди.

«Жаҳлини ҳилми ила қайтаргани», дедилар».

Амр ибн Осс ўз ўғиллари Абдуллоҳ розияллоху анхуга қуйидагиларни айтган эканлар:

«Эй ўғлим, одил султон баракали ёмғирдан яхшидир.

Жиловланган шер золим султондан яхшидир.

Бешафкат, золим султон фитнаи бардавомдан
яхшидир».

Амр ибн Осс яхши шоир ҳам бўлганлар. Тарих ва
сийрат китобларида у кишининг пурҳикмат шеърларидан
кўплаб намуналар келтирилгандир.

3064- عَنْ ابْنِ شِمَاسٍ ر قَالَ: حَضَرْنَا عَمْرَو بْنَ الْعَاصِ وَهُوَ
فِي سِيَاقَةِ الْمَوْتِ فَبَكَى طَوِيلًا وَحَوَّلَ وَجْهَهُ إِلَى الْجِدَارِ فَجَعَلَ ابْنُهُ
يَقُولُ: يَا أَبَتَاهُ أَمَا بَشَرَك رَسُولُ اللَّهِ ر بَكَدَا أَمَا بَشَرَك بَكَدَا قَالَ:
فَأَقْبَلَ بِوَجْهِهِ فَقَالَ: إِنَّ أَفْضَلَ مَا نَعُدُّ شَهَادَةً أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ
مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ إِنِّي قَدْ كُنْتُ عَلَى أَطْبَاقٍ ثَلَاثٍ لَقَدْ رَأَيْتُنِي وَمَا أَحَدٌ
أَشَدَّ بُغْضًا لِرَسُولِ اللَّهِ ر مِنِّي فَلَوْ مِثُّ عَلَى تِلْكَ الْحَالِ لَكُنْتُ مِنْ
أَهْلِ النَّارِ فَلَمَّا جَعَلَ اللَّهُ الْإِسْلَامَ فِي قَلْبِي أَتَيْتُ النَّبِيَّ ر فَقُلْتُ:
ابْسُطْ يَمِينَكَ فَلَأُبَاحِجَكَ فَبَسَطَ يَمِينَهُ فَقَبَضْتُ يَدِي فَقَالَ: مَا لَكَ يَا
عَمْرُو؟ فَقُلْتُ: أَرَدْتُ أَنْ أَشْتَرِطَ قَالَ: تَشْتَرِطُ بِمَاذَا؟ قُلْتُ: أَنْ يُغْفَرَ
لِي قَالَ: أَمَا عَلِمْتَ أَنَّ الْإِسْلَامَ يَهْدِمُ مَا كَانَ قَبْلَهُ وَأَنَّ الْهِجْرَةَ تَهْدِمُ
مَا كَانَ قَبْلَهَا وَأَنَّ الْحَجَّ يَهْدِمُ مَا كَانَ قَبْلَهُ وَمَا كَانَ أَحَدٌ أَحَبَّ إِلَيَّ
مِنْ رَسُولِ اللَّهِ ر وَلَا أَجَلَ فِي عَيْنِي مِنْهُ وَمَا كُنْتُ أَطِيقُ أَنْ أَمْلَأَ عَيْنِي
مِنْهُ إِجْلَالًا لَهُ وَلَوْ سُئِلْتُ أَنْ أَصِفَهُ مَا أَطَقْتُ لِأَنِّي لَمْ أَكُنْ أَمْلَأُ
عَيْنِي مِنْهُ وَلَوْ مِثُّ عَلَى تِلْكَ الْحَالِ لَرَجَوْتُ أَنْ أَكُونَ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ

ثُمَّ وَلَيْنَا أَشْيَاءَ لَا أَذْرِي مَا حَالِي فِيهَا فَإِذَا أَنَا مُتُّ فَلَا تَصْحَبْنِي نَائِحَةٌ
وَلَا نَارٌ فَإِذَا دَفَنْتُمُونِي فَشَبُّوا الثَّرَابَ عَلَيَّ سَنًا ثُمَّ أَقِيمُوا حَوْلَ قَبْرِي
قَدَرِ مَا تُنَحِّرُ جُزُورَ وَيُقَسِّمَ لَحْمَهَا حَتَّى أَسْتَأْنِسَ بِكُمْ وَأَنْظُرَ مَاذَا
أُرَاجِعُ بِهِ رُسُلَ رَبِّي. رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

3064. *Ибн Шаммос розияллоху анхудан ривоят қилинади:*

«Ўлим сиёқида ётган Амр ибн Осснинг ҳузурида ҳозир бўлди. У узоқ йиғлади ва юзини девор томонга ўгириб олди. Шунда ўғли:

«Эй отажон, Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам сизга манави башоратни берган эдилар-ку, анави башоратни берган эдилар-ку», дея бошлади. У юзини ҳаммага қаратиб туриб:

«Албатта, биз ҳисоблайдиган нарсалар ичида энг афзали «Лаа илаҳа иллаллоху, Муҳаммадур Расулуллоҳи», деб шаҳодат келтиришдир. Мен уч хил ҳолда бўлдим.

Мен ўзимни Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламни мenden кўра ёмон кўрадиган одам йўқ ҳолда кўрдим. Агар ўша ҳолимда ўлганимда, албатта, дўзах аҳлидан бўлар эдим.

Аллоҳ таоло қалбимга Исломни солиб қўйганида Набий соллаллоху алайҳи васалламнинг олдиларига бориб:

«Қўлингизни беринг, бир байъат қилай», дедим.

У зот қўлларини узатдилар. Мен қўлимни тортиб олдим.

«Сенга нима бўлди, эй Амр?!» дедилар.

«Шарт қўймоқчи бўлдим», дедим.

«Нимани шарт қўясан?» дедилар.

«Менинг мағфират қилинишимни», дедим.

«Ислом ўзидан олдинги нарсани ювиб юборишини, хижрат ўзидан олдинги нарсани ювиб юборишини ва ҳаж ўзидан олдинги нарсани ювиб юборишини билмасмидинг?» дедилар.

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан кўра мен учун маҳбуброқ одам бўлмай қолди. Менинг кўзимда у зотдан улуғроқ бирор одам йўқ эди. Мен у зотни шунчалар улуғлаганимдан у кишига тик қараб, кўзим тўлиб, назар сола олмас эдим. Агар мендан у кишини васф қилиб бериш сўралса, қилиб бера олмасдим. Чунки у зотга кўзимни тўлдириб, боқа олмас эдим. Агар ўша ҳолимда ўлганимда, албатта, жаннат аҳлидан бўлишимни орзу қилар эдим.

Сўнгра турли нарсаларни қилдик. Энди ҳолимиз нима бўлишини билмайман. Қачон мен ўлсам, менга йиғичи ҳам, олов ҳам эргашмасин. Қачон мени дафн қилсангиз, устимга тупроқни яхшилаб тортинг. Сўнгра қабрим атрофида туялар сўйилиб, гўштлари тақсимлангунча муддат турунглари. Сизлардан унс олиб турай ва Роббимнинг элчиларига қандоқ жавоб қайтаришимга назар солай», деди».

Муслим ривоят қилган.

Амр ибн Осснинг ўлим тўшагида ётиб айтган бу гапларидан у зотнинг тақволари ва охиратдан қанчалар кўрқинчлари аниқ кўриниб турибди.

Амр ибн Осснинг ўғилларининг «Эй отажон, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам сизга манави башоратни берган эдилар-ку, анави башоратни берган эдилар-ку», дейишларидан Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг у кишига охиратлари яхши бўлиши ҳақида ҳам башоратлар берганликлари кўриниб турибди. Албатта, бу нарсалар яхшилик ва улкан фазл аломатларидир.

Амр ибн Осс розияллоҳу анҳу саксон ёшдан

ошганларида, 43-ҳижрий санада, Рамазон ийди куни вафот қилдилар. Ҳайит намозига келган жамоат жанозаларида иштирок этдилар. Ўғиллари Абдуллоҳ жанозаларини ўқидилар ва Миқто қабристонида дафн этилдилар.

Амр ибн Осс ибн Воил Суҳамий ал-Қурайший розияллоҳу анҳунинг кунялари Абу Абдуллоҳдир.

Амр ибн Осс ҳаммаси бўлиб, 39 та ҳадис ривоят қилдилар. Бу кишидан ўғиллари Абдуллоҳ, Абу Усмон ан-Наҳдий, Қобиса ибн Зувиб ва бошқалар ривоят қилдилар.

Исломга тиш-тирноғи билан қарши оиланинг фарзанди бўлган Амр ибн Осс Аллоҳ таолонинг инояти ила, охири келиб, Исломнинг ана шундоқ фидокорига айландилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ашаддий душмани бўлган Осс ибн Воилнинг фарзанди Амр ибн Осс Аллоҳ таолонинг инояти ила, охири келиб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ана шундоқ маҳбубларига айландилар.

Йигирма йил Исломга душманлик қилган Амр ибн Осс охири келиб, Исломнинг абадий мўъжизаларидан бирига айландилар.

Йигирма йил Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга душманлик қилган Амр ибн Осс охири келиб, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг кўзга кўринган шогирдларидан бирига айландилар.

Буларнинг барчаси Исломнинг ҳаммага муносиб дин эканлигидандир.

Аллоҳ таоло Амр ибн Оссдан рози бўлсин! Омин!

فضل خالد بن الوليد القرشي ط

**ХОЛИД ИБН ВАЛИД АЛ-ҚУРАЙШИЙ
РОЗИЯЛЛОҲУ АНҲУНИНГ ФАЗЛИ**

Бу қахрамонимизнинг тўлиқ исмлари Холид ибн Валид ибн Муғййра ибн Абдуллоҳ ибн Умар ибн Махзум ибн Яқаза ибн Мурра ибн Каъбдир.

Холид ибн Валид розияллоҳу анҳу араблар ичида ўз шижоати билан шухрат топган Бани Махзум қабиласига мансубдир.

Унинг отаси Қурайшнинг саййидларидан ва ҳокимларидан бўлган Валид ибн Муғййрадир. Уни одамлар Қурайшнинг райҳони ва адли деб атар эдилар.

Холид ибн Валиднинг онасининг исми Лубоба бинти Ҳорис Ҳилолия бўлиб, бу аёл Аббос ибн Абдулмуттолибнинг хотини Умму Фазл бинти Ҳориснинг синглисидир. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг завжаи мутоҳҳаралари Маймуна бинти Ҳорис розияллоҳу анҳо Холид ибн Валидга хола бўладилар.

Холид ибн Валид зодагонлар хонадонида туғилиб, вояга етди. У ўз қабиласи ва оиласининг анъаналарига содиқ бўлиб улғайди. Холид ўзининг ақл-заковати ва тадбиркорлиги билан жамиятда юқори поғоналарни эгаллай бошлади.

Холид ибн Валид бой хонадоннинг фарзанди бўлганлиги учун турмуш ташвишларидан бутунлай озод эди. Шунинг учун ҳам ёшлигидан от миниш, қурол ишлатиш каби нарсаларни ўрганишга керагидан ортиқ вақт ва имкон топди. Натижада жасур жангчи бўлиб улғайди.

Кейинчалик Қурайшнинг ҳарбий ишларидан масъул бўлган Бани Махзумликлар бу ишларга Холид ибн Валидни бошлиқ қилиб тайинладилар.

Холид ибн Валид урушларда одамларга бошчилик қилар, тинчлик вақтларида эса кишиларга жанг услубларини ўргатиш ва қурол ишлатиш бўйича машғулотларга раҳбарлик қилар эди.

Аллоҳ таоло Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламни пайғамбар қилиб, ер юзини Ислом нури ила мунаввар

қилганида Холид ибн Валиднинг отаси Валид ибн Муғйра бунга қаттиқ қарши чиққан кофирлардан бири бўлди. Ўша пайтда Валид ибн Муғйра мушрикларнинг пайғамбарлик мақомига номзодларидан бири эди. Маккада Валид ибн Муғйра, Тоифда Урвату ибн Масъуд ас-Сақафий исмли одамлар бўлиб, мушриklar «Ана шулардан бири Пайғамбар бўлса, арзийди», деган фикрда эдилар.

Шунинг учун ҳам у ўзини Исломга тарғиб қилган зот, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламга:

«Агар Пайғамбарлик ҳақ бўлса, сендан кўра мен унга муносиброқман, чунки менинг ёшим ҳам сендан кўра катта, мол-дунёим ҳам кўп», деган.

Валид ибн Муғйра Аллоҳ таолонинг динига турли йўллар билан тўсқинлик қилар эди.

Ибн Исҳоқ қуйидагиларни ривоят қилади:

«Валид ибн Муғйра Қурайшнинг ёши улуғларидан эди. Ҳаж мавсуми яқинлашиб қолганида Валид:

«Эй Қурайш жамоаси, мавсум ҳам келиб қолди. Яқин орада арабларнинг вакиллари ҳузурингизга келади. Уларнинг ҳаммаси анави оғайнингиз ҳақида эшитган. Энди сиз у ҳақда гапни бир қилиб олинг. Яна гапингиз ҳар хил бўлиб, бир-бирингизни ёлғончи қилиб юрманг. Гапингиз хилма-хил бўлмасин», деди.

Тўпланганлар:

«Эй Абу Абдушшамс, сен ўзинг бизга бир фикрни айт, биз ўшани тутамиз», дейишди.

«Йўқ! Аввал сизлар айтинг, мен эшитай», деди.

«Коҳин, деймиз», дейишди.

«Йўқ! Аллоҳга қасамки, у коҳин эмас. Коҳинларни кўп кўрдик. Унинг гапи коҳиннинг ғинғиллашига ҳам, сўзларни тартибга солишига ҳам ўхшамайди», деди.

«Мажнун, деймиз», дейишди.

«Муҳаммад мажнун эмас. Батаҳқиқ, жинниликни кўп кўрдик. Унинг нима эканлигини яхши биламиз. Унинг

гапи жиннининг бўғилишига ҳам, довдирашига ҳам, васвасасига ҳам ўхшамайди», деди.

«Шоир, деймиз», дейишди.

«У шоир ҳам эмас. Батаҳқиқ, биз шеърнинг ҳамма турларини–ражзини ҳам, ҳажзини ҳам, қарийзини ҳам, мақбузини ҳам, масбутини ҳам билганмиз. Бу шеър эмас», деди.

«Жодугар, деймиз», дедилар.

«У жодугар ҳам эмас. Батаҳқиқ, жодугарларни ҳам, жодуларни ҳам кўрдик. Унинг гапи уларнинг дам солишига ҳам, тугун тугишига ҳам ўхшамайди», деди.

«Унда нима деймиз, эй Абу Абдушшамс?» деб сўрашди.

«Аллоҳга қасамки, унинг гапида ҳаловат бор. Гапининг асли кўп томирли. Шохлари сермева. Сиз у ҳақда нима десангиз ҳам, ботиллиги дарҳол билинади. Аммо у ҳақда айтиш мумкин бўлган энг ишончли гап «сеҳргар» дейишингиздир. У бир сеҳр гапни келтирди. Ўша гап билан болани отасидан, акани укасидан, эрни хотинидан, одамни қабиласидан ажратмоқда», деди.

Шу тўхтамга келишиб, тарқалишди. Ҳаж мавсуми бошланганида йўлларга ўтириб олиб, олдиларидан ўтганларни у зотдан эҳтиёт бўлишга чақириб, ишларини зикр қилдилар.

Тафсирчиларнинг аксарияти «Аллоҳ таоло Муддасир сурасидаги қуйидаги оятларни айнан Валид ибн Муғйра ҳақида нозил қилган» дейдилар:

«Итоат қилма! Ҳар бир қасамхўр, пасткашга.

Айбловчи, чақимчилик қилиб юрувчига.

Яхшиликни ман қилувчи, тажовузкор, сергуноҳга.

Қўпол, ундан сўнг отасининг тайини йўққа.

Моли ва ўғиллари кўп бўлганидан.

Бизнинг оятларимиз унга ўқилган пайтда «Аввалгиларнинг афсоналари», дер».

Ривоятларда зикр қилинишича, мазкур ояти карималар нозил бўлганидан сўнг Валид ибн Муғийра онасининг хузурига бориб, «Муҳаммаднинг Худоси мени ўнта сифат билан айблабди. Шундан тўққизтасининг ўзимда борлиги аниқ, лекин отам кимлигини ўзим билмайман, сен айтиб бер», деган. Шунда онаси «Сенга ростини айтай. Сен отам, деб юрган одамнинг эркаклиги йўқ эди. Фарзандсиз ўтсам, унинг меросидан қуруқ қолишдан қўрқиб, саҳродаги чўпон билан зино қилганман. Сен ўша чўпондан бўлгансан», деган.

Аллоҳ таоло мазкур оятларнинг давомида Валид ибн Муғийранинг оқибати қандай бўлишининг ҳам хабарини беради:

«Тезда унинг тумшуғига белги қўямиз».

Бу оятлар Исломнинг аввалида тушган. Бир неча йил ўтиб, Мадинаи Мунаввара яқинидаги Бадр номли жойда бўлиб ўтган жангда Валид ибн Муғийранинг бурнига қилич тегди ва бу жароҳат ўлгунича унга белги бўлиб юрди. Шундай қилиб, Аллоҳнинг ваъдаси рўёбга чиқди.

Мазкур отанинг фарзанди Холид ибн Валид ҳам Исломга душманлик руҳига асир бўлган эди. Унинг бу душманлиги Уҳуд жанги куни ўзининг энг аччиқ ва шафқатсиз самарасини берди.

УҲУДДА

Қурайшликлар Исломни ер юзидан таг-туғи билан супуриб ташлаш мақсадида урушга тайёрлана бошладилар. Уларнинг сони уч мингта бўлиб, отлиқлари икки юзта эди. Улар ўнг қанотга Холид ибн Валидни ва чап қанотга Икрима ибн Абу Жаҳлни қўйдилар.

Икки томон ўртасида аёвсиз жанг бошланди. Мусулмонлар ғолиб келиб, мушриклар қоча бошладилар.

Мушрикларнинг енгилиб қочаётганларини кўрган

камончилар Пайғамбар алайҳиссалом қимирламай туришни тайинлаб қўйган жойларини ташлаб кетдилар.

Улар бир-бирларига:

«Қаранглар, ўлжа, ўлжа!» деб қичқираб эдилар.

Камончиларнинг амирлари Пайғамбар алайҳиссаломнинг шартларини уларга эслатсалар ҳам, кўнмадилар. Мушриклар батамом енгилиб бўлдилар, деган гумон билан ўлжа йиғишга киришиб кетдилар ва Уҳуд томонни очиқ қолдирдилар.

Шу пайт Холид ибн Валид фурсатни ғанимат билиб, мушрикларнинг отлиқларини худди ўша ерга бошлади. У очиқ қолган ердан ўтиб, мусулмонларнинг орқа томонларидан бостириб кирди.

Холид ибн Валид бошлиқ отлиқларнинг мусулмонлар устига бостириб келганини кўрган, қочиб кетаётган мушриклар ҳам дарҳол ўзларини ўнглаб, яна уруш майдонига юзландилар. Натижада мусулмонлар қуршовда қолдилар.

Ҳамма нарса тескарисига айланиб, мусулмонлар енгилар бошладилар. Уларнинг сафида саросима бошланди. Қўрқув ҳукм суриб, тартибсизлик бошланди. Бундай бўлишини ҳеч ким кутмаган эди.

Мусулмонлар ичида шаҳидлар кўпайди. Мушриклар Пайғамбаримиз алайҳиссалом томонга ҳужум бошладилар. У зотни ҳимоя қилиб турган оз сонли кишиларнинг бир нечтаси ўз Пайғамбарларини ҳимоя қилган ҳолда мардонавор жанг қилиб, шаҳид бўлдилар.

Ана шу тариқа Холид ибн Валид мусулмонлар лашкарига қаттиқ зарба берди.

МУШРИКЛАР ЛАШКАРБОШИ СИ

Холид ибн Валид кейинчалик ҳам мушрикларнинг ишонган лашкарбошиларидадан бўлиб юрди.

Умра мақсадида Макка томон йўл олган Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам ўз саҳобалари билан бирга Асафан деб аталган жойга етганларида уларга Бишр ибн Суфён ал-Каъбий исмли киши йўлиқди ва:

«Эй Аллоҳнинг Расули, Қурайш сизнинг йўлга отланганингизни эшитиб, ёшу қари ҳаммаси йўлбарс териларини кийиб, Зу Туво деган жойда сизни Маккага абадий киритмасликка Аллоҳга қасам ичмоқдалар. Холид ибн Валидни отлиқларга бош қилиб, Қуроъул Ғамим деган жойга юборишди», деди.

Пайғамбар алайҳиссалом:

«Қуриб кетсин ўша Қурайш! Уруш уларнинг бошини ейди. Мен билан бошқа арабларни тек қўйишса бўлмасмиди?! Агар улар менга ғолиб келишса, Қурайшнинг орзуси рўёбга чиқарди. Агар Аллоҳ мени ғолиб қилса, ҳаммаси Исломга киришарди. Бундай қилишмаса, кучлироқ бўлиб олиб, урушга киришарди. Қурайш нимани ўйлаяпти ўзи?! Аллоҳга қасамки, дин йўлида Аллоҳ уни устун қилгунича уруш қиламан ёки ҳалок бўламан», дедилар.

Аммо Аллоҳ таолонинг инояти ила уруш бўлмади. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам мушриклар билан Ҳудайбия сулҳини тузиб, янаги санада қазо умраси қиладиган бўлиб, ортга қайтдилар.

Ҳудайбия Ислом дини учун фатҳ бўлди, Исломда бундан улуғроқ фатҳ бўлган эмас, дейдилар салаф уламоларимиз. Бунгача қаерда бўлсалар, урушга йўлиқар эдилар. Сулҳ тузилиб, уруш тўхтаганидан сўнг одамлар бир-бирларидан амин бўлдилар. Бир-бирлари билан учрашиб, ўтиришиб, гаплашиб-тортишадиган бўлдилар. Озгина ақли бор одам бундай суҳбатлардан кейин Исломни қабул қилар эди. «Ҳудайбия сулҳи» билан Макканинг амалий фатҳи орасидаги икки йил мобайнида ундан аввалги ўн тўққиз йилдагидан кўпроқ одам Исломга

кирди.

Худайбияда иштирок этганларнинг сони бир минг тўрт юз эди. Икки йилдан сўнг, Макка амалий фатҳ қилинганида ўн минг киши қатнашди. Уларнинг ичида Холид ибн Валид ва Амр ибн Оссга ўхшаш улкан фотиҳ саҳобийлар ҳам бор эдилар.

ИСЛОМГА КИРИШЛАРИ

Худайбия сулҳидан кейинги йилда Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ўз саҳобалари билан қазо умрасини адо этиш учун Маккага бордилар. Бу пайтда Холид ибн Валид Маккада йўқ эди. Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам унинг укаси Валид ибн Валиддан:

«Холид қаерда?» деб сўрадилар.

«Уни Аллоҳ олиб келади», деди у.

«Холидга ўхшашлар Исломдан жоҳил бўлмаслар. Агар у мусулмонлар билан бирга бўлиб, ўз шиддатини ва жиддиятини мушрикларга қарши қаратганида, ўзи учун яхши бўлар эди. Биз уни ўзгалардан муқаддам қилган бўлар эдик», дедилар.

Шундан сўнг Валид ибн Валид ўз акасига ушбу мактубни ёзди:

«Бисмиллаҳир роҳманир роҳийм. Аммо баъду, мен сенинг ақлингнинг Исломдан бошқа томонга бурилганидан кўра ажабланарлироқ ишни кўрмадим. Сенинг ақлинг ақлмисан ақлдир. Исломга ўхшаш нарсадан бирор киши беҳабар бўлиши мумкин эмас...»

Кейин Валид ўз хатида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Холид ҳақида айтган гапларини келтирди ва охирида:

«Эй акажон! Ўзинг ўтказиб юборган фурсатнинг пайдан бўл! Сен кўпгина яхши фурсатларни ўтказиб юбординг», деб ёзди.

Укасининг мактубини ўқиган Холид ибн Валид узок ўйлади. Унга укасининг гапларида улкан ҳақиқат ётганлиги аён бўлди.

Ўша куни кечаси Холид ибн Валид туш кўрди. У тор ва қурғоқ бир юртда юрган экан. Сўнгра ям-яшил, кенг ва латиф бир юртга бориб қолибди. Холид ибн Валид уйкусидан турганида кўнгли қандайдир оромга тўлган эди. У Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг хузурларига бориб, Исломга киришга қарор қилди. Холид ибн Валид ўзининг бу фикрини Сафвон ибн Умайя ва Икрима ибн Абу Жаҳлларга айтди. Улар бу фикрни мутлақо қабул қилмадилар. Аммо у умидини узмади ва ўз ходимларига уловни йўлга тайёрлашни амр қилди.

Кейин нима бўлганини Ибн Саъд раҳматуллоҳи алайҳи Холид ибн Валиднинг ўзларидан ривоят қиладилар:

«Мен ўзга бир йўлдош топишга ҳаракат қилдим. Усмон ибн Толҳани учратиб қолиб, унга ўзим ирода қилган нарсани айтдим. У тезда рози бўлди. Иккимиз сахар пайти нимқоронғида йўлга тушдик. Пасттекисликка чиққанимизда қарасак, Амр ибн Осс келмоқда.

«Марҳабо, эй қавм!» деди у.

«Сенга ҳам марҳабо», дедик.

«Қаёққа кетмоқдасизлар? Сизларни нима йўлга чорлади?» деди.

«Исломга кириш ва Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга эргашиш», дедик.

«Мени ҳам шу нарса йўлга чорлади. Мен ҳам Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга эргашмоқни истайман», деди у.

Ҳаммамиз биргалашиб, Мадинага, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг хузурларига бордик. Саккизинчи ҳижрий сананинг биринчи Сафар куни эди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга бизнинг хабаримиз берилди. У зот шод бўлдилар. Мен яхши

кийимларимни кийдим. Сўнгра Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига равона бўлдим. Йўлда укам кўриб қолди-да:

«Тезроқ бор! Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга сенинг хабаринг берилди. У зот келганингдан шод бўлдилар. У киши сизларни кутмоқдалар», деди.

Мен тезлаб юриб кетдим. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга кўринганимда у зот менга қараб, табассум қилдилар. Мен етиб бориб, тўхтадим ва салом бердим. У зот очик юз билан алик олдилар. Мен:

«Ашҳаду аллаа илаҳа иллаллоҳу ва аннака Расулуллоҳи!» дедим.

«Сени ҳидоятга бошлаган Аллоҳга ҳамд бўлсин! Мен сенинг ақлинг жойидалигини билардим ва у сени яхшиликка бошлашдан умидвор эдим», дедилар у зот.

«Эй Аллоҳнинг Расули! Менинг ҳақни тан олмай, сизга қарши чиққан ерларимни биласиз. Аллоҳга мени мағфират қилишини сўраб, дуо қилинг!» дедим.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ислом ўзидан олдинги нарсани ўчириб юборади», дедилар.

«Эй Аллоҳнинг Расули! Шундоқ бўлса ҳам», дедим.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Эй Аллоҳим, Холид ибн Валиднинг Сенинг йўлингдан тўсиш учун қилган барча нарсаларини мағфират қилгин!» дедилар.

Бас, Амр ибн Осс ва Усмон ибн Толҳалар ҳам Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга байъат қилдилар. Аллоҳга қасамки, мусулмон бўлган кунимдан бошлаб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ўзларини ташвишга солган нарсаларида мени бошқа саҳобаларига алмашмай қўйдилар».

Ха, шундоқ қилиб, Хайбар фатҳ этилган йилда Холид ибн Валид Амр ибн Осс ва Усмон ибн Толҳалар билан

бирга Мадинага бориб, Исломни қабул қилдилар. Уларнинг Исломни қабул қилганларидан хурсанд бўлган Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Албатта, Макка сизларга ўз жигарпорасини юборибди», деб марҳамат қилдилар.

Холид ибн Валид худди Амр ибн Оссга ўхшаб, мусулмон бўлган кунлари муҳожир ҳам бўлдилар. Ўша кундан бошлаб, Ислом фидокорларидан бирига айландилар. У кишининг паҳлавонлик, чавандозлик, баҳодирлик сифатлари, айникса, жанг услублари ва уруш сирларини аъло даражада билишлари ўша пайтда жуда ҳам кўл келар эди.

Бунинг устига, Холид ибн Валиднинг жисмоний сифатлари ҳам талабга тўла жавоб берар эди. Сийрат илми олимлари у кишини қуйидагича васф қиладилар:

«У киши новча бўйли, катта жуссали, елкалари кенг одам эди. Умар розияллоҳу анҳуга жуда ҳам ўхшар эди».

МЎЪТА ЖАНГИДА

Холид ибн Валиднинг мусулмон бўлишлари Мўъта жанги бошланадиган пайтга яқин вақтга тўғри келди. Бу жангнинг сабаби қуйидагича эди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Бусродаги Рум томонидан тайинланган ҳоким Шарҳабийл ибн Амр ал-Ғассонийга ал-Ҳорис ибн Умайр ал-Аздийни элчи қилиб юбордилар. У эса элчини ушлаб, боғлаб қўйди. Кейин бўйнидан чопиб, ўлдирди.

Одатда, элчига ўлим йўқ эди. Аммо насоролар ҳамма амал қиладиган қоидага амал қилмай, мусулмонларнинг элчисини ўлдирдилар. Бу ишни уруш чиқариш учун қилган эдилар. Элчини ўлдириб қўйиб, яна аскар тўплашни давом эттирдилар.

Румликларнинг ўзлари юз минг аскар йиғдилар.

Уларнинг Шомдаги иттифокдошлари ва насроний араб қабилалари ҳам юз минг аскар тўпладилар. Улар мана шу икки юз минг аскар билан мусулмонларни йўқ қилиб ташлаш қасдида эдилар.

Саккизинчи ҳижрий сананинг Жумадул улаа ойи эди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам румликларга қарши аскар юборишга қарор қилдилар. У зот уч минг кишилик лашкарга Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳуни амир этиб тайинлар эканлар.

«Агар Зайдга бир гап бўладиган бўлса, одамларга Жаъфар ибн Абу Толиб бош бўлур, агар Жаъфарга бир гап бўладиган бўлса, Абдуллоҳ ибн Равоҳа», дедилар.

Лашкар ўз вазифасини адо этиш учун йўлга тушаётганда одамлар чиқиб, уларни кузатиб қолдилар. Бу лашкар олдида узоқ ва машаққатли сафар ва оғир жанглар турар эди. Олдинда уларни ўша пайтдаги энг кучли империянинг мададига суянган аёвсиз душман кутар эди.

Ислом лашкари машаққатли сафарни бошидан ўтказиб, Маъон деган жойга етиб борди. Ўша ерда Рум буларга қарши юз минг аскар тўплаганлиги ва уларга Лахм, Жузом, Балқийн, Баҳро, Балий ва бошқа араб қабилаларидан яна шунча адад қўшилганлигининг хабари етди.

Мусулмонлар бу хабарни эшитгач, маслаҳат қилиб Маъонда икки кун туриб қолдилар. Улар «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга мактуб ёзиб, душманнынг адади ҳақида хабар берсак, у зот бизга ±ки янги кучлардан мадад берсалар, ёки бошқа бир амр юборсалар, ўшани қилсак», деган фикрга бордилар.

Икки кундан сўнг Абдуллоҳ ибн Равоҳа розияллоҳу анҳу кишиларни шижоатлантириб:

«Эй қавм! Аллоҳга қасамки, сиз қўрқаётган нарса, ўзингиз талаб қилиб чиққан нарса – шаҳидликдир. Биз одамларга қарши сон билан ёки кучу кўплик билан урушмаймиз. Биз фақатгина Аллоҳ бизни мукаррам қилган

ушбу дин билан урушамиз. Қани, жўнанглар! Икки яхшиликдан бири: зафар ёки шаҳидликдан бошқа нарса бўлмайди!» деди.

Одамлар дадил туриб, йўлга тушдилар. Улар юриб бориб, Балқоонинг Машориф деган қишлоғига етганларида румликлардан ва араблардан иборат душман аскарига йўлиқдилар. Душман яқинлашиб кела бошлади. Мусулмонлар ўзларини «Мўъта» деган қишлоқ томонга олдилар. Ўша ерда икки тараф тўқнашди ва шиддатли жанг бошланди.

Мусулмонларнинг амири Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳу Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам томонларидан берилган байроқни баланд кўтарган ҳолда душманга қарши баҳодирона жанг қилдилар. Жанг давомида у киши шаҳид бўлдилар.

Кейин байроқни Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам тавсия қилганларидек, Жаъфар ибн Абу Толиб розияллоҳу анҳу олдилар. У киши ҳам ҳаммага ўрнак бўлиб, жанг қилдилар. Жаъфар розияллоҳу анҳунинг отлари йиқилиб тушган эди, отни сўйиб юбориб, пиёда юриб, жанг қилдилар. Урушда у кишининг ўнг қўллари кесилиб кетди. Шунда у киши байроқни чап қўллари билан кўтардилар. Чап қўллари ҳам кесилган эди, байроқни икки кесилган қўлларининг қолган қисми билан кўтардилар. Охири шаҳид бўлдилар.

Жаъфар ибн Абу Толиб розияллоҳу анҳу шаҳид бўлганларидан сўнг Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам тавсия қилганларидек, байроқни Абдуллоҳ ибн Равоҳа розияллоҳу анҳу олиб, олға ташландилар. У киши отдан тушиб, байроқни кўтарган ҳолда жанг қила бошладилар. Амакиваччалари у кишининг ёнларига келиб, бир оз гўшти бор бир суякни узатиб:

«Бир оз тамадди қилиб ол! Бу кунларда кўп чарчадинг», деди. У киши гўшtdан бир тишладилар, аммо

уни дарҳол ташлаб юбордилар-да, киличларини олиб, яна жангга кирдилар. Душман томон шердек ташландилар. Вақти-соати етиб, Абдуллоҳ ибн Равоҳа розияллоҳу анҳу ҳам шаҳидлар сафига қўшилдилар.

Шу пайт Абдуллоҳ ибн Равоҳа розияллоҳу анҳу шаҳид бўлиб йиқилганини ва байроқ ерга қулаганини кўрган Собит ибн Арқам Ансорий розияллоҳу анҳу шиддат билан бориб, байроқни олдилар ва бошлари узра кўтардилар. У киши жангчилар байроқ қулаганини кўриб, саросимага тушмасинлар, деган фикрда эдилар. Шу сабабдан ҳам байроқни кўтариб Холид ибн Валиднинг олдиларига етиб бордилар ва:

«Байроқни ол, эй Абу Сулаймон!» дедилар.

Холид ибн Валид янги мусулмон бўла туриб, ўзларидан катта муҳожир ва ансорларга қўмондон бўлишни ўзларига эп кўрмадилар ва Собит ибн Арқам Ансорий розияллоҳу анҳуга:

«Йўқ! Мен байроқни олмайман! Уни сен ол! Унга сен ҳақлисан! Сенинг ёшинг катта! Сен Бадрда иштирок этгансан!» дедилар.

Собит ибн Арқам Ансорий розияллоҳу анҳу:

«Байроқни ол! Сен урушни мендан яхши биласан! Аллоҳга қасамки, мен уни сенга бериш учунгина олганман! Эй мусулмонлар! Холиднинг амир бўлишига розимисизлар?!» деб, кичқирди.

«Розимиз!» деб наъра тортдилар мужоҳидлар.

Аҳвол ниҳоятда оғир эди. Сон жиҳатидан етмиш марта устун бўлган душман мусулмонларни ўта мушкул ҳолга солиб қўйган эди. Оддий инсоний ўлчов билан қараганда ҳам, мусулмонларнинг қутулишга имконлари йўқ эди.

Аммо Аллоҳ таоло мусулмонларга раҳм қилди. Бу раҳмнинг бир кўриниши Холид ибн Валиддек нодир зотнинг уларга қўмондон бўлиши эди. Холид ибн Валид байроқни қўлларига олишлари билан дарҳол керакли

чораларни кўра бошладилар.

У киши ўта шижоатли ва ҳикмат билан иш кўрадиган шахс эдилар. Айниқса, уруш сирларини жуда яхши билар эдилар. Холид ибн Валид розияллоҳу анҳу жанг қила бориб, Ислом лашкарининг аста-секин жануб томон силжишини йўлга қўйди. Душман эса, шимол томон силжий бошлади. Қоронғи тушди. Одамлар урушни тўхтатишди. Икки томон ҳам дам олишни афзал кўрди.

Кечаси Холид ибн Валид розияллоҳу анҳу кўпчилик жангчиларни Ислом лашкари турган жойнинг орқа томонига, турли жойларга жойлаштирди. Кейин уларга худди орқадан мадад кучлари етиб келгандек овоз чиқаришни амр қилди. Жангчилар ўз амирларининг амрини аъло даражада бажардилар.

Шу билан бирга, Холид ибн Валид розияллоҳу анҳу яна бошқа бир ҳарбий ҳийла ҳам ишлатди. Аскарнинг ўнг томонини чап томонга, орт томонини олд томонга алмаштирди. Эрталаб румликлар аскарлар ичида тамоман бошқа кишиларни кўрдилар. Румликларнинг орасида «Мусулмонларга мадад кучлари етиб келибди», деган шовшув тарқалди. Уларнинг кўнглига қўрқув тушди. Улар «Буларнинг уч мингтасининг иши кечаги кўрганимиз бўлса, мадад кучи келганидан кейин кўрадиганимизни кўрар эканмиз-да», деб қўрқиб қолдилар. Бу қўрқув уларни мусулмонларга қарши ҳужум бошлашдан тўсди. Шундай қилиб, Аллоҳ мусулмонларни сақлаб қолди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Холид ибн Валиднинг Мўътада кўрсатган қаҳрамонликларини ва хизматларини юқори баҳоладилар. У зот у кишига «Сайфуллоҳ», яъни «Аллоҳнинг қиличи» деган унвон бердилар.

لِلنَّاسِ قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَهُمْ خَبَرُهُمْ فَقَالَ: أَخَذَ الرَّايَةَ زَيْدٌ فَأُصِيبَ ثُمَّ أَخَذَ جَعْفَرٌ فَأُصِيبَ ثُمَّ أَخَذَ ابْنُ رَوَاحَةَ فَأُصِيبَ وَعَيْنَاهُ تَذْرِفَانِ حَتَّى أَخَذَ سَيْفٌ مِنْ سُيُوفِ اللَّهِ حَتَّى فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

3065. Анас розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам Зайд, Жаъфар ва Ибн Равоҳанинг хабарлари келишидан аввал одамларга уларнинг ўлганлигини билдирдилар. Бас, у зот:

«Байроқни Зайд олди. У мусибатга учради... Сўнгра байроқни Жаъфар олди. Бас, у ҳам мусибатга учради.... Энди байроқни Ибн Равоҳа олди. Бас, у ҳам мусибатга учради...» дер ва кўзларидан дув-дув ёш тўкилар эди.

«Токи байроқни Аллоҳнинг қиличларидан бир қилич олди ва уларга фатҳу нусрат келди», дедилар.

Бухорий ривоят қилган.

Худди мана шу ондан бошлаб Холид ибн Валиднинг лақаблари «Сайфуллоҳ» бўлиб қолди. Ушбу ҳар ким ҳавас қилса арзийдиган унвонни Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам бошқа вақтларда ҳам айтар эдилар.

3066- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ τ قَالَ: نَزَلْنَا مَنْزِلًا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ρ فَجَعَلَ النَّاسُ يَمْشُونَ فَيَقُولُ رَسُولُ اللَّهِ ρ : مَنْ هَذَا يَا أَبَا هُرَيْرَةَ؟ فَأَقُولُ: فَلَانٌ فَيَقُولُ: نِعَمَ عَبْدُ اللَّهِ هَذَا وَيَقُولُ: مَنْ هَذَا؟ فَأَقُولُ: فَلَانٌ فَيَقُولُ: بَنَسَ عَبْدُ اللَّهِ هَذَا حَتَّى مَرَّ خَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ فَقَالَ مَنْ هَذَا؟ فَقُلْتُ: هَذَا خَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ فَقَالَ: نِعَمَ عَبْدُ اللَّهِ خَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ

سَيْفٌ مِنْ سُيُوفِ اللَّهِ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

3066. *Абу Хурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:*

Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васаллам билан бир манзилга тушдик. Одамлар ўта бошладилар.

Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васаллам:

«Бу ким, эй Абу Хурайра?» дер эдилар.

«Фалончи», дер эдим.

«Бу Аллоҳнинг қандоқ ҳам яхши бандаси», дер эдилар.

«Бу ким?» дер эдилар.

«Фалончи», дер эдим.

«Бу Аллоҳнинг қандоқ ҳам ёмон бандаси», дер эдилар.

Холид ибн Валид ўтиб қолди. Бас, у зот:

«Бу ким?» дедилар.

«Бу Холид ибн Валид», дедим.

«Холид ибн Валид Аллоҳнинг қандоқ ҳам яхши бандаси. Аллоҳнинг қиличларидан бири», дедилар».

Термизий ривоят қилган.

«Мўъта» урушида мусулмон жангчиларнинг эсон-омон кутулиб қолишларига сабаб бўлган кўмондон Холид ибн Валидга Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васалламнинг бунчалик катта унвон беришлари бежиз эмас эди.

Пайғамбар соллalloҳу алайҳи васаллам «Мўъта» урушида ўзлари иштирок этмаган бўлсалар ҳам, уни жанг деб атадилар. Ҳолбуки, у зотнинг шахсан ўзлари иштирок этмаган уруш жанг дейилмас эди.

Мусулмонлар Ислom лашкарининг шонли зафарларига ўрганиб қолган эдилар. Шунинг учун ҳам Мўътадаги уруш уларга Ислom лашкарининг мағлубияти бўлиб кўринди. Улар қайтиб келаётган жангчилар устидан тупроқ сочиб:

«Қочқоқлар! Аллоҳнинг йўлидан қочдинглар!» деб бакира бошладилар. Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Йўқ! Улар, иншааллоҳ, каррорлар – қайта ҳужум қилувчилар», дедилар.

Дарҳақиқат, «Мўъта» жангида иштирок этган саҳобалар қочқоқ эмас эдилар. Улар ўзлари уч минг киши бўлишларига қарамай, ўша замоннинг энг кучли, икки юз минглик аскарига тенг келган эдилар. Ўша аёвсиз жангда саҳобалардан фақатгина ўн икки киши шаҳид бўлган эди, холос. Кофирлардан эса, неча киши ўлганини Аллоҳнинг Ўзи билади.

Биргина Холид ибн Валид розияллоҳу анхунинг кофирлар бошини узиш билан машғул бўлган тўққиз қиличи синган эди ўша жангда.

Имом Бухорий раҳматуллоҳи алайҳи келтирган ривоятда Холид ибн Валид:

«Мўъта куни қўлимда тўққизта қилич синди. Қўлимда Яман қиличидан бошқа нарса қолмади», деганлар.

МАККА ФАТҲИДА

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Маккани фатҳ қилган кунлари шаҳарга яқинлашиб келганларида:

«Бугунги кун раҳм-шафқат кунидир. Бугунги кун Аллоҳ Каъбани улуғлайдиган кундир», дедилар ва ўз аскарбошиларини ўзларига қарши уруш қилмаганларга тегмасликка амр этдилар. Фақат олти эркак ва тўрт аёлни бундан мустасно қилдилар. Улар Исломга ҳаддан ташқари душманлик қилган ва Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламни ҳажв этган шахслар эдилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Маккага унинг юқори тарафидан, Кадаадан кирдилар. Холид ибн Валидга ўз одамлари билан Макканинг паст тарафидан,

яъни, Кудайдан киришни топширдилар. Мусулмонлар ҳеч қандай қаршиликсиз Маккага кириб бордилар. Фақат Холид ибн Валидга ўз одамлари билан келаётган томонда қаршилик кўрсатилди. Бир гуруҳ мушриклар уруш қилиш учун чиқдилар. Уларнинг ичида Икрима ибн Абу Жаҳл ва Сафвон ибн Умайялар ҳам бор эдилар. Холид розияллоҳу анҳу ва унинг одамлари уларга қарши уруш қилдилар. Бу жангда қурайшликлардан йигирма тўрт, Ҳузайлдан тўрт киши ҳалок бўлди.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам узоқдан қиличларнинг ялтирашини кўриб, аччиқлари чиқди. Шунда у зотга «Холидга қарши уруш очишган эди, у ҳам жанг қилишга мажбур бўлди», дейилди. У зот: «Аллоҳнинг қазоси хайрлидир», дедилар.

Кейин Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам Холид ибн Валидни Бани Жузайма уруғини Исломга чақириш учун юбордилар.

Маккаи Мукаррама фатҳ қилинганидан сўнг Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Холид ибн Валидни мушрикларнинг энг машҳур бутларидан бири Уззони бузиб ташлаш учун юбордилар. Холид ибн Валид бориб, топшириқни аъло даражада адо этдилар. Мазкур бутнинг бурнини болта билан чопдилар ва бузиб, парчалаб ташладилар-да:

«Эй Уззо, сенга субҳонмас куфрон келтирдим!

Аллоҳ сени хор этганин ўз кўзим ила кўрдим!» деган байтни айтдилар.

ҲУНАЙН ЖАНГИДА

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам билан бирга Холид ибн Валид Ҳунайн жангида ҳам иштирок этдилар. Тарихчиларимиз бу жанг ҳақида сўз юритар эканлар, Холид ибн Валиднинг номларини ҳам тилга оладилар:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам тўпланиб турган бир гуруҳ кишилар олдидан ўтаётиб қарасалар, улар ўлдирилган аёл кишига назар солиб туришган экан. У зот бундан қаттиқ ҳаяжонга тушдилар-да:

«Бу қандоқ гап?!» дедилар.

«Бу аёлни Холид ибн Валид қатл қилибди», дейишди тўпланиб турганлар. Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ўша ерда турган одамлардан бирига:

«Тезда бориб, Холидни топ! Расулуллоҳ сени ёш бола, аёл киши ва қулларни қатл қилишдан қайтардилар, деб айт!» дедилар.

Ўша жангда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Холид ибн Валид бошчилигидаги Бани Сулаймликларни мусулмонлар лашкарининг етакчи қисмига қўйган эдилар.

Жангдан кейин Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Холид ибн Валидни кўргани келдилар ва жароҳатига дам солиб, қайтиб кетдилар.

Холид ибн Валид Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам билан бирга Тоиф жангида ҳам иштирок этдилар.

МАХСУС ТОПШИРИҚЛАРНИ БАЖАРИШ

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам тўққизинчи хижрий сананинг Ражаб ойидан беш кун қолганда Табук жангига чиқдилар. Ўттиз минг кишилиқ бу Ислом лашкари ичида Аллоҳнинг қиличларидан бири бўлган Холид ибн Валид ҳам бор эдилар. Ислом лашкарининг ўн минг оти, ўн икки минг туяси бор эди.

Табукда душман қайтиб кетганлиги сабабли бир оз туриб қолинди. Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Холид ибн Валидни тўрт юз йигирма отликқа бошлиқ қилиб, Давматул Жандалга юбордилар. Улар бориб, у ернинг раҳбари Укайдирни тутиб олдилар. Унинг эғнида тилло ҳошияли ипак чопон бор эди. Холид ибн

Валид у чопонни Набий соллаллоҳу алайҳи васалламга юбордилар. Сўнгра ўзлари Укайдирни олиб, етиб келдилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Укайдирнинг қонидан кечдилар ва у билан сулҳ туздилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Табукда турганларида Холид ибн Валидни Давматул Жандалдаги машҳур бут Ваддни бузиб ташлаш учун юбордилар. У Бани Калб уруғининг бути эди. Холид ибн Валиднинг йўлларини Абду Вадд ва Бану Омирлар тўсиб чиқдилар. Холид ибн Валид уларни енгиб, бутни парчалаб, кайтдилар.

Имом Термизий Бароо розияллоҳу анхудан қилган ривоятда у киши қуйидагиларни айтадилар:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам иккита лашкар юбордилар. Улардан бирига Алини, бошқасига Холид ибн Валидни амир қилдилар ва:

«Агар жанг қилинса, Али бош бўлади», дедилар.

Бас, Али бир кўрғонни фатҳ қилди ва ундан бир жорияни олди. Холид мен орқали Набий соллаллоҳу алайҳи васалламга Али ҳақида хабар берадиган мактуб юборди. Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига келиб, мактубни бердим. У киши уни ўқиб, ранглари ўзгарди ва:

«Аллоҳга ва Унинг Расулига муҳаббат қиладиган, Аллоҳ ва Унинг Расули ҳам унга муҳаббат қиладиган киши ҳақида нима демоқчисан?!» дедилар.

«Аллоҳнинг ғазабидан, Унинг Расулининг ғазабидан паноҳни Аллоҳнинг Ўзидан сўрайман. Мен элчиман, холос», дедим. У зот сукут қилдилар».

ТАРҒИБОТЧИЛИК

Ибн Ҳишом ва Тобарий раҳматуллоҳи алайҳимлар ўз китобларида ривоят қиладилар:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Холид ибн Валидни тўрт юз кишилик бир сарийяга бошлиқ қилиб, Нажронга, Бани Ҳорис ибн Каъбни Исломга тарғиб қилиш учун юбордилар. Уларга китол қилишдан олдин уч кун муҳлат беришни амр қилдилар. Агар улар ижобат қилсалар, қабул қилади. Ижобат қилмасалар, уруш қилади.

Холид уларнинг олдига етиб борди ва ҳар тарафларга отлиқларни юборди. Улар одамларни Исломга тарғиб қилдилар:

«Эй одамлар! Мусулмон бўлинглар! Саломат бўласизлар!» дедилар.

Одамлар мусулмон бўлдилар ва улар чақирган динга кирдилар.

Бас, Холид уларнинг ичида туриб, Исломни, Аллоҳнинг Китобини ва Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг суннатларини таълим берди.

Холид ибн Валид Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга мактуб ёзди:

«Бисмиллаҳир роҳманир роҳийм. Аллоҳнинг Расули, набий Муҳаммадга Холид ибн Валиддан.

Эй Аллоҳнинг Расули! Сизга салом ҳамда Аллоҳнинг раҳмати ва баракоти бўлсин! Мен Сиз учун Ундан ўзга илоҳи маъбуд йўқ Аллоҳга ҳамд айтаман. Аммо баъду:

Сиз мени Бани Ҳорис ибн Каъбга юборган эдингиз. Уларга китол қилишдан олдин уч кун муҳлат беришни ва уларни Исломга тарғиб қилишимни амр қилган эдингиз. Агар улар ижобат қилсалар, қабул қилишим, уларга Исломни ва Аллоҳнинг Китобини ва у зотнинг Набийсининг суннатини ўргатишим керак эди. Мусулмон бўлмасалар, китол қилишим керак эди.

Мен уларнинг олдига етиб келдим ва уларни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам амр қилганларидек, уч кун Исломга тарғиб қилдим. Уларнинг ичига, ҳар тарафларга отлиқларни юбордим. Улар

одамларни:

«Эй одамлар! Мусулмон бўлинглар! Саломат бўласизлар!» деб, тарғиб қилдилар.

Одамлар мусулмон бўлдилар, қитол қилмадилар.

Бас, мен уларнинг ичида туриб, Аллоҳ уларга амр қилган нарсаларга амр қилмоқдаман. Аллоҳ уларни қайтарган нарсадан қайтармоқдаман. Уларга Исломни, Аллоҳнинг Китобини ва Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг суннатларини таълим бермоқдаман. Бу ишда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам менга мактуб ёзгунларича шу ҳолда тураман.

Эй Аллоҳнинг Расули, сизга салом ва Аллоҳнинг раҳматию баракоти бўлсин!»

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Холид ибн Валидга қуйидаги мактубни юбордилар:

«Бисмиллаҳир роҳманир роҳийм. Аллоҳнинг Расули, набий Муҳаммаддан Холид ибн Валидга.

Ассалому алайка! Мен сен учун Ундан ўзга илоҳи маъбуд йўқ Аллоҳга ҳамд айтаман. Аммо баъду:

Мактубинг йўллаган хабарчинг ила келиб, Бани Ҳорис ибн Каъб сен уларга қарши қитол қилишингдан олдин мусулмон бўлганликлари, сен қилган тарғиботга ижобат қилганликлари ва «Лаа илаҳа иллаллоҳу, Муҳаммадур Расулуллоҳи», деб шаҳодат келтирганликлари ҳамда Аллоҳ уларни Ўз ҳидоятига бошлаганлигининг хабарини етказди. Бас, уларга башорат бер ва уларни огоҳлантир. Ўзинг билан уларнинг намояндаларини олиб кел. Вассалому алайка ва роҳматуллоҳи ва баракотуху».

Бас, Холид Бани Ҳорис ибн Каъбнинг намояндаларини олиб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам томон юрди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам уларнинг етиб келганларини кўрганларида:

«Анави ҳинд одамларига ўхшаганлар кимлар?» деб сўрадилар.

«Эй Аллоҳнинг Расули, улар Бани Ҳорис ибн Каъб», дейилди.

Улар келиб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларида туриб:

«Гувоҳлик берамизки, сиз Аллоҳнинг Расулисиз ва албатта, Аллоҳдан ўзга илоҳи маъбуд йўқдир», дедилар.

«Мен ҳам гувоҳлик бераманки, Аллоҳдан ўзга илоҳи маъбуд йўқ ва албатта, мен Аллоҳнинг Расулидирман», дедилар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ва сўзларида давом этиб:

«Заҳр қилинса, олдинга интиладиганлар сизлармисизлар?» дедилар.

Улар сукут қилдилар. Улардан бирортаси у зотга гап қайтармади. У зот ҳалиги гапни иккинчи, учинчи марта айтдилар. Улардан бирортаси у зотга гап қайтармади. Сўнгра у зот тўртинчи марта айтдилар. Шунда Язид ибн Абдулмудан:

«Ҳа! Эй Аллоҳнинг Расули! Заҳр қилинса, олдинга интиладиганлар бизлармиз», деб, тўрт марта айтди.

«Агар Холид менга сизларнинг мусулмон бўлганингиз, қитол қилмаганингиз ҳақида ёзмаганида, албатта, бошларингизни оёқларингиз остига улоқтирган бўлар эдим», дедилар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам.

«Аммо Аллоҳга қасамки, биз сизга ҳам ҳамд айтмадик, Холидга ҳам ҳамд айтмадик», деди Язид ибн Абдулмудан.

«Кимга ҳамд айтдингиз?» дедилар у зот.

«Бизни сиз ила ҳидоятга солган Аллоҳга ҳамд айтдик, эй Аллоҳнинг Расули», дейишди.

«Тўғри айтдингиз», дедилар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ва сўзларида давом этиб:

«Жоҳилиятда сизлар билан қитол қилганларга нима ила ғолиб келар эдингиз?» дедилар.

«Биз ҳеч кимдан ғолиб келмас эдик», дейишди.

«Йўқ! Сизлар ўзингиз билан қитол қилганларга ғолиб

келар эдингиз!» дедилар.

«Биз ўзимиз билан қитол қилганларга ғолиб келар эдик. Эй Аллохнинг Расули, биз бир тан бўлар эдик. Тафриқага тушмас эдик. Ҳеч кимга зулм қилмас эдик», дейишди.

«Тўғри айтдингиз», дедилар у зот ва сўнгра уларга Қайс ибн Ҳусойнни амир этиб тайинладилар».

Сўнгра Бани Ҳорис ибн Каъб қабиласи намояндалари ўз юртларига қайтиб кетдилар.

Шунингдек, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Холид ибн Валидни Бани Мусталакка ҳам юбордилар. У киши бориб, уларнинг Исломни тутиб турганларини кўрдилар. Азон айганларини эшитдилар ва намоз ўқиётганларига гувоҳ бўлдилар. Қайтиб келиб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга хабар бердилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Холид ибн Валидни одамларни Исломга тарғиб қилиш учун Яманга юбордилар. У киши Яманда олти ой турдилар.

ҲАДИС РИВОЯТИ

Холид ибн Валид Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳадиси шарифларини ривоят қилишга ҳам ўзларининг муносиб ҳиссаларини қўшганлар. У кишидан Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўн саккизта ҳадислари ривоят қилинган.

Холид ибн Валид розияллоҳу анҳудан ривоят қилинган энг машҳур ҳадислардан бирини келтиришга ижозат бергайсиз.

«У киши Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам билан Маймунанинг уйига кирган экан. Қовурилган «зобб» келтирилди. Бас, у зот унга қўл узатдилар. Шунда аёллардан баъзилари:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васалламга нимани емоқчи

эканликлари ҳақида хабар беринглар!» дедилар.

Бас, улар:

«Бу зоббдир, эй Аллоҳнинг Расули», дедилар.

Шунда у зот қўлларини тортдилар.

«У ҳаромми, эй Аллоҳнинг Расули?», дедим.

«Йўқ. Лекин менинг қавмимнинг ерида бўлмаганлиги учун кўнглим тортмайди», дедилар у зот. Холид айтди:

«Бас, уни ўзимга яқинлаштириб олиб, едим. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам назар солиб турдилар».

Имом Бухорий, Муслим ва бошқалар ривоят қилганлар.

Ушбу ривоятда зикр қилинган қовурилган зоббни Маймуна онамиз розияллоҳу анҳонинг сингиллари Ҳафийда бинти ал-Ҳорис ўзлари оила куриб кетган Нажд томондан ҳадя қилиб олиб келганликлари бошқа ривоятларда баён қилинган.

Бундан Холид ибн Валид Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам билан бирга ўз хоалари Маймуна онамизнинг ҳужраларига кирганликлари келиб чиқади. Бу қариндошлик Холид ибн Валидга катта шараф бўлганлигини ҳам ривоятдан сезиб олишимиз қийин эмас.

ҲАЗРАТИ АБУ БАКР ДАВРЛАРИДА

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Рафиқи аълога риҳлат қилганларидан сўнг ҳазрати Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анҳу халифа бўлдилар. Ўша пайтда кўплаб қабилалар диндан қайтиб, муртад бўлдилар. Ислом жамияти катта хавф остида қолди. Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анҳу муртадларга қарши уруш эълон қилдилар. Ана шунда Холид ибн Валид ўзларини кўрсатадиган фурсат келди.

МУРТАДЛАРГА ҚАРШИ

ЛАШКАРЛАР ТАЙЁРЛАШ

Абу Бакр Сиддиқ розияллоху анху Мадинаи Мунавваранинг ташқарисига аскаргоҳ қурдилар. Сўнг вазиятни чамалаб кўриб, ўн битта лашкар туздилар. Уларга қўмондонлар тайин қилдилар ва уларнинг вазифаларини белгиладилар.

1. Холид ибн Валид лашкари.

Тулайҳа ибн Хувайлид ал-Асадийга боради. Ундан фориг бўлгандан сўнг Молик ибн Нувайрага ўтади.

2. Икрима ибн Абу Жаҳл лашкари.

Ямомадаги Мусайлима ал-Каззобга боради.

3. Шурҳабийл ибн Ҳасана лашкари.

Икримага ёрдамга боради.

4. Муҳожир ибн Абу Умайя лашкари.

Ал-Анасийнинг аскарига қарши боради. Кейин Кинда томон ўтади.

5. Ҳузайфа ибн Муҳсон ал-Ғалақоний лашкари.

Аҳли Дубаа томон боради.

6. Арафжа ибн Ҳарсама лашкари.

Муҳра аҳлига боради. Сўнг ўзларидан аввалги лашкар ила бирлашади. Ҳар ким ўз амирлигини қилаверади.

6. Сувайд ибн Муқаррин лашкари.

Яманнинг Туҳамасига боради.

8. Ал-Алаа ибн ал-Ҳазрабий лашкари.

Баҳраинга боради.

9. Турайфа ибн Ҳожир лашкари.

Бани Салим ва ҳавазонликларга боради.

10. Амр ибн Осс лашкари.

Қузоъага боради.

11. Холид ибн Саъид ибн Осс лашкари.

Шом тарафларга боради.

Холид ибн Валид розияллоху анхунинг исмлари рўйхатнинг бошидан ўрин эгаллаганлиги у кишининг

кимлигини аниқ кўрсатиб турибди. Ўша вақтда мусулмонларнинг ичида Холид ибн Валидга тенг келадиган аскарбоши йўқ эди.

МУРТАДЛАРГА МАКТУБ

Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анҳунинг муртадларга қарата ёзган узун мактубларида Холид ибн Валиднинг исмлари ҳам зикр қилинган эди:

«Мен Холид ибн Валидни муҳожирлар, ансорлар ва яхшиликла тобеъин бўлганлардан иборат лашкар ила юбордим. Уни Аллоҳнинг динига чақирмай туриб, бирор кишига қарши уруш қилмасликка амр қилдим. Бас, ким ижобий жавоб берса, иқрор бўлса, тўхтаса ва солиҳ амал қилса, у ундан ани қабул қилур ва унга ёрдам берур. Ким бош тортса, унга қарши ўшанинг учун уруш қилишга, кодир бўлгунича бирортани қолдирмасликка, уларни олов ила куйдиришга, қандоқ қилиб бўлса ҳам, қатл қилишга ва хотинлар ҳамда болаларини асир қилишга амр қилдим. У ҳеч кимдан Исломдан бошқа нарсани қабул қилмайди. Ким иймон келтирса, ўзи учун яхши. Ким иймонни тарк қилса, Аллоҳдан қочиб қутула олмайди.

Батаҳқиқ, элчимга ушбу мактубимни сизларнинг барча тўпланиш жойларингизда ўқимокни амр қилдим. Чақириқ азондир. Мусулмонлар азон айтганларида улар ҳам азон айтсалар, уларга тегманглар. Агар азон айтмасалар, улар нимада эканликларини сўрасинлар. Агар бош тортсалар, ишларини битиринглар. Агар иқрор бўлсалар, улардан қабул қилинур ва уларга лозим бўлган нарсага амр қилинур». (Тобарий келтирган.)

ХОЛИД ИБН ВАЛИД – АМИР

Урва розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Абу Бакр муҳожир ва ансорийлар билан чиқиб, Нажд тарафдаги Нақъгача борди. Аъробийлар бола-чақаларини олиб қочдилар. Одамлар Абу Бакрга:

«Сен Мадинага, зурриётлар ва аёллар олдига қайт. Лашкарга амир тайин қил», дедилар. Унинг қайтмаганига қўймадилар. У Холид ибн Валидни амир этиб тайинлади ва унга:

«Қачон мусулмон бўлсалар ва закотни берсалар, булардан қайтишни истаганлар қайтсин», деди».

Дорақутний Ибн Умардан ривоят қилади:

«Абу Бакр чиқиб, уловига минганда Али ибн Абу Толиб жиловдан тутди ва:

«Эй Расулуллоҳнинг халифаси, қаёққа? Мен сенга Ухуд куни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам айтган гапларни айтаман, қиличингни қинига сол. Бизни ўз нафсингда фожиага учратма. Мадинага қайт. Аллоҳга касамки, агар сенда фожиага учрасак, абадул-абад Исломнинг низоми бўлмас», деди.

Абу Бакр Мадинага қайтди».

ТУЛАЙҲАНИНГ ХАБАРИ

Тулайҳа ибн Хувайлид ал-Асадий аслида коҳин бўлган эди ва Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳаётлик пайтларида пайғамбарлик даъвосини қилган эди. Унга Бани Исроилдан афорийқлар эргашган эдилар. У Нажднинг шарқий тарафидаги, Ироққа яқинроқ, Бани Асаднинг Самийро номли юртида эди. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам унга қарши урушиш учун Зирор ибн ал-Азвар ал-Асадийни юборган эдилар. У етиб борай деганда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг вафотлари ҳақида хабар келиб қолди. Тулайҳанинг иши юришиб, унга Ғатафон, Ҳавазон ва Той қабилалари ҳам қўшилдилар. Зирор Мадинага қайтди.

Абу Бакр Сиддиқ розияллоху анҳу Холид ибн Валидни ва унинг лашкарини Тулайҳага қарши урушга юборганда Холиднинг лашкари ичида Адий ибн Ҳотим Тоий ҳам бор эди. У Холиддан олдин бориб, ўз қавми, яъни, Бани Тойни Аллоҳнинг динига қайтишга тарғиб қилиш учун изн сўради. У бориб, уларни тарғиб қилди. Улар уни қабул қилдилар ва Тулайҳани тарк қилиб, Холиднинг лашкарига қўшилдилар. Адий розияллоху анҳу Тулайҳа билан бирга бўлган Бани Жудайлани ҳам тарғиб қилган эди, улар ҳам қабул қилдилар. Сўнгра Холид муртадлар билан Бузохада тўқнашди ва улар билан қаттиқ жанг қилди.

Тулайҳа урушга тоқати йўқлигини билганидан сўнг хотини билан олдиндан тайёрлаб қўйилган икки отга миниб, Шомга қочиб кетди. Унинг лашкари мағлуб бўлди.

Бани Асад ва Ғатафон қабилалари мусулмон бўлганларидан кейин Тулайҳа ҳам Исломга кирди. У Ироқни фатҳ қилиш пайтида таҳсинга сазовор ишларни қилди.

ҒАТАФОН ХАБАРИ

Тулайҳа қочганидан сўнг Ғатафон қабилалари ҳавъаблик Салма бинти Молик ибн Ҳузайфа исмли аёл атрофида тўпландилар. Бу аёл Расулуллоҳ алайҳиссаломнинг даврларида мусулмонларга асир тушган ва Оиша онамиз уни озод қилган эдилар.

Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам бир куни уйга кирсалар, ўша аёл бир гуруҳ аёллар ичида Оиша онамиз билан ўтирган экан. Шунда у зот унга: «Сизлардан бирингиз Ҳавъаб итларини хурдиради», деган эдилар. Мазкур аёлнинг ушбу қилган иши Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламнинг ўша гапларининг тасдиғи эди (Ибн Халдундан).

Холид бориб, у аёлнинг лашкарига қарши жанг қилди.

Аёл туяга миниб олган эди. Уни ҳимоя қиламан, деб юз эркак ўлди. Сўнгра унинг ўзи ҳам қатл этилди ва лашкари мағлуб бўлди.

БАНИ ОМИР ХАБАРИ

Бани Омирликлар Асад ва Ғатафон қабилаларининг холини кўриб, Холид ибн Валид розияллоху анхунинг олдига келдилар ва:

«Ўзимиз чиққан нарсага қайтамиз, Аллоҳга ва Унинг Расулига иймон келтирамиз», дедилар. Холид улардан бунни қабул қилди ва намозни ўқиб, закотни бериш учун байъат олди. Ана ўша шарт асосида болалари ва аёллари ҳам байъат қилдилар. Сўнгра Холид Исломга қарши иш қилганларни келтиришни талаб қилди. Улар келтирилдилар ва қилганларига яраша жазоландилар.

МОЛИК ИБН НУВАЙРА ХАБАРИ

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Бани Тамимга олтига амир тайин қилган эдилар. Улар: аз-Зарбуқон ибн Бадр, Қайс ибн Осим, Сафвон ибн Сафвон, Сабра ибн Амр, Вакиъ ибн Молик ва Молик ибн Навайралардир.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам вафот этганларидан сўнг аз-Зарбуқон ибн Бадр ва Сафвон ибн Сафвонлар закотни Абу Бакрга бердилар. Қайс ибн Осим ва Молик ибн Навайралар эса, закот беришдан бош тортдилар.

Сўнгра уларнинг ичида Исломда боқий қолганлар билан муртад бўлиб, закотни ман қилганлар ўзаро жанжал бошладилар.

Улар ўзаро ихтилоф қилиб турганларида уларнинг ерига Бани Тағлаблик Сажоҳ исмли аёл келди. У насрония бўлиб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам вафот

қилганларидан кейин пайғамбарликни даъво қилган эди. Унга кўпгина араб авбошлари эргашган ҳам эдилар.

Ана шу аёл Абу Бакрга қарши урушга отланди. Уларнинг ери Нажд тарафда эди. Бани Тамимга етганларида Сажоҳ Молик ибн Нувайрага одам юбориб, ярашишни талаб қилди. У ярашди ва Сажоҳни Мадинага жанг қилишни қўйиб, Бани Тамимлик мусулмонларга қарши уруш қилишга чақирди. Бани Тамимликлар эса аёлдан қочиб кетдилар.

Аёл бўлса, Мадинага қараб юришда давом этди. У Нибожга етганида Бани Тамимлик бир қавм йўлини тўсиб чиқиб, у билан уруш қилди ва кўпгина одамларини асир олди. Сўнгра мазкур қавм билан музокара олиб бориб, асирларни алмаштириш ва шу ердан қайтиб кетишни талаб қилдилар. Аёл Мадинага боришдан умид узиб, Ямома томон юрди.

Бани Тамимликларнинг Молик ибн Нувайрадан бошқаси қилган ишларига надомат қилиб, Исломга қайтдилар. Унинг ўзи иккиланиб, туриб қолди. Бutoҳ деган жойда қавми унинг атрофида тўпланди.

Холид Тулайҳанинг ишини битирганидан сўнг Молик ибн Нувайра томон юрди. Молик Холиднинг келаётганини эшитиб, одамларини тарқалиб кетишга амр қилди. Холид уларнинг ортидан одам юбориб, баъзиларини ушлатиб, олиб келди. Уларнинг ичида Молик ибн Нувайра ҳам бор эди. Бас, Холид уларни қатл этишга амр қилди.

МУСАЙЛАМА ХАБАРИ

Бани Ханийфа элчилари Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига келганларида уларнинг ичида машҳур бузғунчи Мусайламатул Каззоб ҳам бор эди. Бу нобакор аввалроқ Пайғамбар соллalloҳу алайҳи васалламга мактуб юборган эди. Мактубда қуйидагилар

айтилган эди:

«Аллоҳнинг Расули Мусайламадан, Аллоҳнинг Расули Муҳаммадга.

Аммо баъд, мен бу ишда сенга шерик бўлдим. Бу ишнинг ярми бизгадир. Унинг ярми Қурайшгадир. Қурайш адолат қиладиган қавм эмаслар».

Ўшанда Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам унга куйидаги жавобни ёзган эдилар:

«Бисмиллаҳир роҳманир роҳийм. Аллоҳнинг Расули Муҳаммаддан Мусайламага. Ҳидоятга эргашганларга саломлар бўлсин. Аммо баъд, албатта, ер Аллоҳнинг мулкидир. Уни Ўз бандаларидан кимга хоҳласа, ўшанга мерос қилур. Окибат тақводорларникидир».

Бани Ҳанийфа элчилари Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига кирганларида Мусайламани у зотдан кийимлари билан тўсиб турган эдилар. Бу каззоб шу ерда ҳам ўз нобакорлигини қилган эди. У Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан ўз салтанатлари остидаги нарсанинг бир қисмини беришларини сўраган эди. Шунда у зот қўлларидаги чўпни кўрсатиб:

«Сенга мана шу чўпни ҳам бермайман», деган эдилар.

Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анҳу Икрима ибн Абу Жаҳл лашкарини ўша Нажд тарафдаги, Ямомадаги Мусайламатул Каззобга юбордилар.

Унинг ортидан мадад учун Шурҳабийл ибн Ҳасанани яна бир лашкар билан юбордилар.

Икрима Шурҳабийл ибн Ҳасанани кутиб турмасдан, ишни ўзи битирмоқчи бўлиб шошилди ва Мусайламанинг аскари билан тўқнашиб енгилди.

Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анҳунинг ундан аччиқлари чиқди ва Икримани Мадинага қайтиб келмасдан, Яманга боришга, Ҳузайфа ва Аржафага кўшилишга амр қилдилар.

Абу Бакр Сиддиқ розияллоху анху Холид ибн Валидга одам юбориб, уни Мусайлама томон юришга амр қилдилар. Унга муҳожир ва ансорлардан иборат катта лашкарни мадад учун юбордилар. Шурҳабийл ибн Ҳасанага ҳам одам юбориб, Холидни кутиб туришга амр қилдилар. Мусайламанинг қирқ минг кишилиқ лашкари бор эди. Улар Холиднинг келаётганини эшитиб, Ямоманинг четига аскаргоҳ қилиб, одам тўпладилар. Уларга жуда кўп одам қўшилди.

Холид ҳам яқинлашиб келар эди. Унинг лашкари олдида Шурҳабийл ибн Ҳасана борарди. Бани Ҳанийфанинг аскаргоҳига бир кечалиқ йўл қолганида уларнинг Омирдан ўч олиб келаётган бир жангчи гуруҳини учратди. Бани Ҳанийфанинг улуғларидан Мажоъа ибн Марора бу гуруҳнинг бошлиғи эди. Холид розияллоху анху уларнинг бошлиқларидан бошқасини қатл этишга амр қилди.

Сўнгра Холид розияллоху анху бошлиқ лашкар бориб, муртадлар лашкари билан тўқнашди. Икки томон қаттиқ жанг қилди. Дастлаб мусулмонларнинг иши юришмади. Муртадлар Холид розияллоху анхунинг чодиригача етиб келдилар ва унинг хотинини асир олмоқчи бўлдилар. Мажоъа уларни бу ишдан қайтарди.

Жанг майдонидаги мағлубиятга қараб кетаётган ҳолат Холид ибн Валидни қаттиқ ташвишга солди. У киши отларига миниб, яқин орадаги тепаликка чиқдилар ва жанг майдонига диққат билан разм солдилар. Бир зумда ҳамма нарса равшан бўлган эди. У киши даҳо аскарбоши сифатида сир нимада эканлигини дарҳол англаб етган эдилар. Мусулмонлар қаттиқ зарбага учраганларидан сўнг масъулият ҳиссини йўқотиб қўйган эдилар. Холид ибн Валид:

«Ҳамма ўз тўпига ажрасин! Бугун қайси тўп нимага ярашини бир кўрайлик!» деб наъра тортдилар.

Бу чакириқдан кейин муҳожирлар ўз байроқлари остига, ансорийлар ўз байроқлари остига ва ҳар қабила ўз тўпига ажралди. Мужоҳидларда янгича рух пайдо бўлди. Барчанинг ғайратига ғайрат қўшилди. Мусулмонлар орасида тушқунликдан асар ҳам қолмаган эди. Ҳамма жон-жаҳди билан жангга киришиб кетди.

Холид ибн Валиднинг ўзи эса, ҳар замонда «Аллоҳу акбар!!!» дея такбир айтиб, жангчиларини қувватлаб турар эди.

Шундай қилиб, мусулмонлар муртадларни қиришни бошладилар ва Аллоҳ уларга Ўз сакинасини нозил қилди.

Бани Ҳанийфаликлар аччиқланиб, шиддат билан жанг қилдилар. Холид розияллоҳу анҳу уруш Мусайламанинг зиддига бўлаётганлигини англаб етди ва уни яккама-якка олишувга чақирди. У олишувга чикди, лекин иши оғирлашиб қолгани аниқ бўлгач, ўзи ҳам, одамлари ҳам қочишга тушдилар.

Холид розияллоҳу анҳу ўз жангчиларига нидо қилган эди, улар бирдан ҳамла қилиб, муртадларни буткул мағлуб этдилар.

Муртадларнинг қолганлари Мусайламанинг «Ҳадийқатур Роҳман» номли боғига кириб олишди. Бу кўрғонга кириш мусулмонлар учун осон бўлмади. Ансорийларнинг шижоатлиларидан Баро ибн Молик «Мени боғнинг ичига отинглар», деди. Шериклари уни ўша боғнинг ичига улоқтирдилар. Унинг ёлғиз ўзи душман билан жанг қила туриб, эшикни очиб юборди. Сўнг мусулмонлар бостириб кириб, душманни қириб ташладилар.

Қатл этилганлар ичида Мусайлама ҳам бор эди. Уни Ҳамза ибн Абдулмуттолибнинг қотили Ваҳший билан яна бир ансорий ўлдирдилар. Ўша вақтда Мусайлама бир юз эллик ёшда эди.

Холид ибн Валид муртадларнинг фитнаси таг-туби

билан битмагунича уларга қарши тиним билмай, жанг қилдилар. Ислом олами учун катта таҳдид бўлиб турган бу фитнани йўқ қилишда Холид ибн Валиднинг алоҳида ўринлари бордир.

ИРОҚ ФАТҲИ

Абу Бакр Сиддиқ розияллоху анху Ридда урушлари тамом бўлганидан сўнг Ислом омонлиги, адолати, фазилати, каромати ва нурини оламга тарқатиш ташвишига тушдилар.

У киши ўзларининг Ямомада турган музаффар лашкарбошилари Холид ибн Валид розияллоху анҳуга қуйидаги мактубни ёздилар.

«Бисмиллаҳир роҳманир роҳийм. Аллоҳнинг бандаси, Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламнинг халифаси Абу Бакрдан Холид ибн Валид ва у билан бирга бўлган муҳожир, ансорлар ва уларга яхшилик ила тобеъин бўлганларга.

Ассалому алайкум. Мен сизлар учун Аллоҳга ҳамд айтаман. У Зотдан ўзга илоҳи маъбуд йўқ. Аммо баъду:

«Ваъдасини бажарган, бандасига нусрат берган, дўстини азиз қилган, душманини хор қилган ва ҳизбларга ёлғиз Ўзи ғолиб келган Аллоҳга ҳамдлар бўлсин. Албатта, Аллоҳдан ўзга илоҳи маъбуд йўқ. У Зот:

«Аллоҳ сизлардан иймон келтириб, солиҳ амалларни қилганларга уларни ер юзида худди улардан олдин ўтганларни халифа қилганидек халифа қилишни, улар учун Ўзи рози бўлган динни мустаҳкамлашни ва уларнинг хавф-хатарларидан сўнг омонликни бадал қилиб беришни ваъда қилди. Менгагина ибодат қилурлар ва Менга ҳеч нарсани ширк келтирмаслар», дегандир.

Бу У Зотдан ваъдадир. Хилофи йўқ, айтилган гапдир. Шубҳаси йўқ. Ва мўминларга урушни фарз қилиб:

«Сизга ёқмаса ҳам, жанг қилишингиз фарз қилинди. Шоядки ёқтирмаган нарсангиз сиз учун яхши бўлса. Ва шоядки ёқтирган нарсангиз сиз учун ёмон бўлса. Аллоҳ билади, сиз билмайсиз», деди.

Бас, Аллоҳнинг ваъдасини охиригача етказинглар. У Зотга сизга фарз қилган нарсасида итоат қилинглар. Агар сизга қийинчилик катта, мусибат улуғ, машаққат узок бўлса ҳам. Бу йўлда молларингиз ва жонларингизда фожиага учрасангиз ҳам. Албатта, улар Аллоҳнинг улуғ савоби олдида арзимас нарсадир.

Огоҳ бўлинглар! Мен Холид ибн Валидни Ироқ томон юришга амр қилдим. У менинг амрим келмагунича ўша ерни тарк этмас. Сизлар у билан юринглар. Танбаллик қилманглар. Албатта, бу бир йўлки, унда ният яхши бўлса, яхшиликка рағбат кучли бўлса, Аллоҳ ажрни катта қилиб беради. Қачон Ироқда воқеъ бўлсангиз, менинг амрим келгунича ўша ерда бўлингиз. Бизни ҳам, сизни ҳам Аллоҳ бу дунё ва охиратнинг ташвишларидан сақласин. Вассалому алайкум ва баракотуху!» (*Байҳақий «Сунан»ида келтирган*).

Абу Бакр Сиддиқ розияллоху анху Холид ибн Валид розияллоху анхуга муртад бўлганлардан бирортасини ҳам ўз лашкарига олмасликни амр қилдилар.

Холид ибн Валид розияллоху анху бошлиқ ушбу лашкарнинг ўша пайтдаги дунёнинг энг катта икки империясининг бири бўлган Форс империясига қарашли Ироқ ерларини фатҳ қилиш учун юришлари билан Исломнинг шонли фатҳлар аҳди бошланди.

Холид ибн Валид ўзларининг Ироқдаги ишларини Кисронинг барча волийларига мактуб жўнатишдан бошладилар. Мактубнинг матни қуйидагича эди:

«Бисмиллаҳир роҳманир роҳийм.

Холид ибн Валиддан Форс мирзобларига.

Ҳидоятга эргашганларга саломлар бўлсин!

Аммо баъд, жамингизни тирқиратган, мулкингизни тортиб олган ва ҳийлангизни заиф қилган Аллоҳга ҳамдлар бўлсин.

Ким намозимизни ўқиса, қибламизга юз тутса ва сўйишимизни еса, ана ўша мусулмондир. Биздаги имтиёзлар унга ҳам бор ва биздаги масъулиятлар унга ҳам бор.

Сизларга мактубим етиб боргандан бошлаб менга гаровингизни юборинг ва ўзингизни менинг зиммамда деб эътиқод қилинг. Илло, Ундан ўзга илоҳи маъбуд йўқ Зот ила қасамки, устингизга ўлимни сиз ҳаётни яхши кўргангидек яхши кўрадиган қавмни юборурман!»

Фотиҳи музаффар Холид ибн Валид розияллоҳу анҳу ўз халифаси Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анҳунинг кўрсатмаларига амал қилиб, ишни ал-Убулла деган жойни фатҳ қилишдан бошладилар.

Холид ибн Валид ўз аскарларига:

«Дехқонларга ёмонлик қилманглар. Уларни ўз ишларида омон қўйинглар. Фақат баъзилари сизга қарши уруш қилсагина ўшаларга қарши уруш қилинглар», деган амр бердилар.

Дехқонлар форсларнинг зулми остида яшаётган ерлик аҳоли эди. Бундан мусулмон фотиҳлар мазлум халқларни золимлар зулмидан озод қилиш учун уруш қилганликлари келиб чиқади.

Холид ибн Валид розияллоҳу анҳунинг фотиҳ лашкарлари ал-Убулладан кейин ас-Сина, ал-Валжа ва Уллайс деган жойларда душман билан тўқнашиб, ғолиб келдилар.

Кейин ал-Ҳайра, Анбор, Айнут тамр, Давматул Жандал номли жойларни фатҳ қилдилар.

Холид ибн Валид розияллоҳу анҳунинг аскарлари ал-Ҳосийд, ал-Хунофис ва ал-Фирос номли ерларда ҳам рақибларни мағлуб этдилар.

Музаффар жангчи Холид ибн Валид ўттиздан ортик юртларни фатҳ қилдилар.

Имом Ҳоким Авс ибн Ҳориса ибн Лом розияллоҳу анхудан ривоят қиладилар:

«Арабларга Ҳурмуздан кўра душманроқ одам йўқ эди. Мусайлама ва унинг шерикларидан фориг бўлганимиздан сўнг Бусра томонга юрдик. Козима деган жойда Ҳурмузга учрадик. Унинг одамлари жуда ҳам кўп эди. Холид унга қарши чиқиб, яккама-якка олишувга чақирди. Ҳурмуз олишувга чиқди. Холид ибн Валид уни қатл қилди ва бу ҳақда Абу Бакр розияллоҳу анҳуга мактуб ёзди, унга Ҳурмузнинг нарсаларини юборди. Унинг дўпписи юз минг дирҳамга етди. Форслар киши шарафли бўлса, юз минг дирҳамли дўппи кийгизар эдилар».

ШОМ ФАТҲИ

Мусулмонлар томонидан Форс ерларини фатҳ қилиш бошланганлигини эшитган румликлар катта аскар тўпладилар ва аскарларининг сони икки юз қирқ мингга етди.

Халифа Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анҳу томонларидан Шомни фатҳ қилиш учун юборилган Абу Убайда Жарроҳ розияллоҳу анҳу ва Язид ибн Абу Суфён кўмондонликлари остидаги мусулмон лашкарлари билан Румларнинг катта сондаги аскарлари Ярмук деган жойда бир-бирларига қарама-қарши жойлашдилар.

Ўн учинчи ҳижрий сананинг Сафар, Робийул аввал ва Робийус сони ойларини ўша ерда ўтказишди.

Бу хабар Рум императорига етганида у ўз вазирлари ва аскарбошиларига мусулмонлар билан сулҳ тузишни маслаҳат берди. Аммо улар «Аллоҳга қасамки, отларини еримизга киритиш қандоқ бўлишини Абу Бакрга кўрсатиб кўямиз», деб, туриб олдилар ва икки юз қирқ минглик

лашкарни жангга ҳозирладилар.

Амирлар Абу Бакр Сиддиқ розияллоху анхудан ёрдам сўрадилар. У киши «Аллоҳга қасамки, уларнинг восвосларини Холид билан даволаб қўяман», дедилар ва Холид ибн Валид розияллоху анхуни ўз лашкарининг ярмини олиб, Ироқдан Шомга ўтишга амр қилдилар.

Ироқдан Шомгача бўлган йўлда Холид ибн Валид Тадмур, Ҳавворийн, Муржи Роҳт ва Бусро каби бир қанча юртларни фатҳ қилдилар.

Холид ибн Валид розияллоху анху Шомга етиб келдилар ва ҳаммани бир қўмондонлик остида бирлаштиришни таклиф қилдилар. Кўпчилик у кишининг ўзини амир қилиб сайлашди.

Холид ибн Валид ўйлаб ўтирмасдан, дарҳол буюк даҳо ила Ислом лашкарини бошдан-оёқ қайта низомга солдилар ва ҳаммага керакли жой ҳамда вазифа белгиладилар. У киши жангчиларни алоҳида гуруҳларга бўлдилар. Ким хужум қилишини, ким ҳимояга ўтишини ҳам белгиладилар. Айнан румликлар қилиши мумкин бўлган ҳийлаларга жавоблар тайёрладилар.

Мусулмон лашкарлар ичидаги янги мусулмонлар Холид ибн Валид розияллоху анхуни бир оз ташвишга солар эди. Румликларнинг ҳайбати зўр эди. Янги мусулмонлардан битта ёки иккитаси жанг пайтида ҳалиги ҳайбатдан қўрқиб, орқага қочиб қолса, катта мусибатга сабаб бўлиши турган гап эди. Бу қочиш бутун лашкарни тумтарақай бўлишига сабаб бўлар эди.

Холид ибн Валид бу эҳтимолнинг ҳам олдини олдилар. Лашкарларни сафга тизиб бўлганларидан сўнг муслима аёлларни чақирдилар ва уларнинг қўлларига қилич бериб:

«Ким орқага қочса, аямай чопасизлар!» дедилар.

Кейин ўзлари мужоҳидларнинг ҳузурида сўз сўзладилар ва ҳамду санодан сўнг:

«Албатта, бу кун Аллоҳнинг кунларидан биридир. Бу

кунда фахр ва ҳаддан ошиш мумкин эмас.

Урушингизда ихлос қилинг. Амалингиз ила Аллоҳнинг розилигини ирода қилинг.

Келинглар, навбат билан амирлик қиламиз. Бугун биримиз амир бўламиз. Эртага бошқамиз. Индинга яна бошқамиз», дедилар.

Тарихчиларимиз Саъид ибн Зайд розияллоҳу анхунинг Ярмук жанги ҳақидаги куйидаги хотираларини келтирадилар:

«Ярмук куни биз йигирма тўрт минг атрофида эдик. Румликлар (±лғиз ўзлари) бир юз йигирма минг аскар билан чиқдилар. (Орқада яна шунча уларга ±рдамга келганлар бор эди.) Улар биз томон оғир қадамлар билан худди махфий қўллар ҳаракатга келтираётган тоғлар каби юриб кела бошладилар. Уларнинг олдиларида патриархлари, епископлари ва роҳиблари хочларини кўтариб олиб, дуоларини ўқиб келишар, аскарлари уларни такрорлар эдилар. Уларнинг овозлари худди момоқалдиरोқнинг овозидек гулдираб чиқар эди.

Мусулмонлар уларнинг бу холини кўрганларида кўплигидан чўчидилар ва қалбларига бир оз хавф тушди».

Жанг бошланишидан олдин румликларнинг бош кўмондони, Холид олдинга чиқсин, унга айтадиган бир-икки оғиз гапим бор, деди. Холид ибн Валид олдинга чиқдилар. Икковлари от устида туриб, икки лашкар орасидаги очик жойда учрашдилар. Рум кўмондони Моҳон Холид ибн Валидга:

«Биз сизларни юртингиздан бечоралик ва очлик бошлаб келганини билдик. Агар истасангиз, ҳар бирингизга ўн динордан пул, кийим ва таом бераман ва орқангизга қайтиб кетасиз. Келаси йили яна шунча нарса юбораман», деди.

Холид ибн Валиднинг бу беодобона гаплардан жаҳллари чиқса ҳам, тишларини тишларига қўйиб, чидаб

турдилар ва гапга яраша жавоб қилиб:

«Бизни сен айтганингдек, юртимиздан очлик бошлаб келгани йўқ. Аммо биз қонхўр қавмимиз. Биз румликларнинг қонидан кўра ширинроқ қон йўқлигини билдик. Шунинг учун келдик», дедилар-да учқур отларининг жиловини силтаб, ўз аскарлари сафларига қайтдилар ва еру кўкни ларзага солиб:

«Аллоху акбар!!!» деб наъра тортдилар.

Бу наърани эшитишлари билан мусулмонлар худди арслонлардек ўзларини душман устига отдилар. Йигирма тўрт минг мусулмон икки юз қирқ минг кофирга қарши ҳаёт-мамот жангини бошладилар.

Жангда иштирок этган ҳар бир мусулмон нодир қахрамонлик намуналарини кўрсатди.

Ярмук жанги иштирокчиси Саъид ибн Зайд розияллоху анху хотираларини давом эттирадилар:

«Ана шу пайт Абу Убайда ибн Жарроҳ мусулмонларни жангга тарғиб қила бошлади. У:

«Эй Аллоҳнинг бандалари! Аллоҳга ёрдам беринг! Аллоҳ сизга ёрдам берур ва қадамингизни собит қилур!

Эй Аллоҳнинг бандалари! Сабр қилинг! Албатта, сабр куфрдан нажот бергувчидир! Роббни рози қилгувчидир! Орни кетгазувчидир! Найзаларни тўғриланг! Қалқонларни тўсинг! Сизга амр қилингунча жим туриб, ичингизда Аллоҳнинг зикрини қилинг!» деди.

Шунда мусулмонлардан бир киши олдинга чиқиб, Абу Убайдага:

«Мен ушбу соатда ўз ишимни битиришга қарор қилдим. Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламга айтиб юборадиган гапинг йўқми?» деди.

«Бор! У зотга мендан ва мусулмонлардан салом етказ ва: «Эй Аллоҳнинг Расули, албатта, биз Роббимиз ваъда қилган нарсанинг ҳақ эканлигини топдик», деб қўй», деди Абу Убайда.

Унинг каломини эшитганимда, кескир қиличини суғуриб, душман томон отилганини кўрганимда ўзимни ерга отдим, чўккалаб туриб, найзамни тўғриладим ва биз томон келган биринчи отликқа санчдим. Сўнг душман томон сакрадим. Аллоҳ таоло қалбимдан кўрқинчни суғуриб олган эди».

Жанг давомида Холид ибн Валид ўзларининг юзта аскарлари билан румликларнинг қирқ минг кишилиқ лашкари қаршисида қолдилар. Шунда у киши ўз шерикларига:

«Жоним қўлида бўлган Зот ила қасамки, румликларнинг сабри ҳам, кучи ҳам тугаганини кўриб турибсиз! Менимча, Аллоҳ сизга уларнинг кифтларини тутиб берса керак!» дедилар ва ўз арслонларини жангга бошладилар. Иймон куфрдан устун келди.

Жанг орасидаги дам олиш пайтларидан бирида румлик кўмондонлардан Жаража исмли одам Холид ибн Валидни олишувга чақирди. Улар бир-бирларига рўбарў бўлганларида румлик (кўмондон) Холид ибн Валидга:

«Эй Холид! Ростини айт! Менга ёлғон гапирма! Хур киши ёлғон гапирмас! Аллоҳ набийингизга осмондан қилич туширгани, у киши уни сенга бергани ва сен ўша қилични кимга қарши суғурсанг, енгишинг тўғрими?!» деди.

«Йўқ», дедилар Холид ибн Валид.

«Нима сабабдан Аллоҳнинг қиличи деган ном олгансан?» деди.

«Аллоҳ бизга Ўз Расулини юборди. Биздан баъзилар у кишини тасдиқлади, баъзилар ёлғончига чиқарди. Мен то Аллоҳ қалбимизни Исломга бурғунича, Расули ила ҳидоятга солғунича ва у зотга байъат қилгунимизча у кишини ёлғончи қилганлардан эдим.

Бас, Расул менга дуо қилдилар ва: «Сен Аллоҳнинг қиличларидан бир қиличсан», дедилар. Шундоқ қилиб,

Аллоҳнинг қиличи деган номни олдим», дедилар Холид ибн Валид.

«Нимага чақирасизлар?» деди румлик.

«Аллоҳнинг тавҳидига ва Исломга», дедилар.

«Бугун Исломга кирган одамга сизларга бериладиган ажру савоб бериладими?» деди Жаража.

«Ҳа! Ундан ҳам афзали берилади», дедилар Холид ибн Валид

«Қандоқ қилиб? Ахир сизлар ундан олдин бўлгансизлар-ку», деди у.

«Биз Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам билан бирга яшадик. У зотнинг белгилари ва мўъжизаларини кўрдик. Биз кўрган нарсани кўрган, ва биз эшитган нарсани эшитган киши осонлик билан мусулмон бўлмоғи шартдир. Аммо сизлар у зотни кўрмаган ва гапларини эшитмаганлар ва ғайбдан иймон келтирганлар, агар ниятларингизда ва ичингизда Аллоҳга содиқ бўлсангиз, ажру савобингиз кўп бўлғай», дедилар Холид ибн Валид.

Шунда румлик кўмондон отини чоптириб, Холид ибн Валиднинг ёнларига келди-да:

«Эй Холид, менга Исломни ўргат», деди.

У мусулмон бўлди. Икки ракъат намоз ўқиди ва румликларга қарши жангга кириб, шаҳид бўлди.

Имом Ҳоким ўзларининг «Мустадрак» номли китобларида қуйидагиларни келтирадилар:

«Холид ибн Валид Ярмук куни дўпписини йўқотиб қўйди ва: «Уни излаб топинглар», деди. Дўппини топа олмадилар. Яна изладилар. Охири уни топиб келдилар. Қарасалар, эскириб, титилиб кетган дўппи экан. Бас, Холид:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам умра қилиб бўлиб, сочларини олдирдилар. Одамлар у зотнинг соч толаларини олишга шошилдилар. Мен улардан олдин пешона сочларини олволдим ва мана шу дўппига тикиб

кўйдим. Шу билан қайси жангга кирсам, албатта, нусрат топдим», деди».

Тарихда «Ярмук жанги» номи ила машҳур бўлган ушбу мусулмонларнинг тарихий ғалабаси билан яқунланган жанг тугаши билан музаффар фотиҳларга уларнинг маҳбуб халифалари Абу Бакр Сиддик розияллоҳу анҳунинг вафотлари ва ўринларига Умар розияллоҳу анҳу халифа этиб сайланганликлари ҳақидаги хабар келди.

Аслида хабар жангдан олдин келган эди. Унда Холид ибн Валид розияллоҳу анҳунинг амирликдан бўшатилигани ва Абу Убайда ибн Жарроҳ розияллоҳу анҳунинг амир бўлгани ҳақида ҳам гап бор эди. Лекин ҳал қилувчи жангдан олдин мусулмонларга машъум хабарни билдирмаслик учун Холид ибн Валид розияллоҳу анҳу уни беркитган эдилар.

Бу амрга биноан, Холид ибн Валид розияллоҳу анҳу бош лашкарбошилиқдан гуруҳ лашкарбошилигига туширилган эдилар. У киши ҳеч нарса бўлмагандек, ўз фаолиятларини давом эттиравердилар.

Холид ибн Валид янги халифадан келган мактубни ўқиб бўлганларидан кейин хабарчига ҳеч ким билан учрашмаслик, ҳеч кимга бирор нарсани айтмасликни тайинладилар-да, жангни давом эттиравердилар. Жанг зафар билан тамом бўлганидан сўнг Холид ибн Валид Абу Убайда розияллоҳу анҳунинг қаршиларига бориб, оддий жангчи бош қўмондонга берадиган саломни бердилар. Аввалига Абу Убайда розияллоҳу анҳу гап нимада эканлигини билмай, Холид ибн Валиднинг бу ишларни ҳазил деб ўйладилар. Гап нимадалигини тушуниб етганларидан сўнг эса, Холид ибн Валиднинг икки кўзлари орасидан ўпиб, тасанно айтдилар.

Ҳа, Холид ибн Валид урушдан ташқарида урушдагидан кўра катта қаҳрамонлик кўрсатган эдилар. Чексиз жасорат кўрсатиб, ўз жангчиларидан ўн марта кўп

душманни енгган музаффар лашкарбоши ўз нафси устидан ҳам ғолиб чиққан эди. Халифанинг амрини сўзсиз амалга оширган эдилар.

Ҳазрати Умарнинг Холид ибн Валидни айблайдиган далиллари йўқ эди. Бунинг устига, икковларининг қариндошлик алоқалари ҳам бор эди. Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳунинг оналари Хатама бинти Ҳошим ибн ал-Муғйра ал-Махзумия Холид ибн Валид розияллоҳу анҳунинг амакиларининг қизи эди.

Аммо Умар ибн Хаттоб Холид ибн Валиднинг жанг майдонларидаги кетма-кет зафарлари мусулмонларни фитнага солиб қўйишидан қўрқар эдилар. Холид ибн Валид ҳақларида кишилар ўртасида турли афсоналар тарқала бошлаган эди. Ушбу афсоналардан бирини румлик қўмондонлардан бири Жаражадан юқорида эшитдик. Ана шу нарсаларни эътиборга олган ҳазрати Умар розияллоҳу анҳу Холид ибн Валидни бош қўмондонликдан бўшатган эдилар.

ДИМАШҚ ФАТҲИ

Мусулмонлар Абу Убайда розияллоҳу анҳунинг амирлигида Шомни фатҳ этишда давом этдилар. Холид ибн Валид ҳам ўша фатҳларда оддий аскарбоши бўлиб иштирок этдилар. Фотиҳлар Шомнинг марказий шаҳарларидан бўлмиш Димашққа етиб бордилар.

Димашқликлар шаҳар дарвозаларини беркитиб, ҳимоя мавқифига ўтдилар. Абу Убайда розияллоҳу анҳу бир томондан, Холид розияллоҳу анҳу бошқа томондан шаҳарни қамал қилдилар. Қамал етмиш кун давом этди.

Абу Убайда ибн Жарроҳ розияллоҳу анҳунинг айғоқчилари шаҳарнинг патриархиникида тўй бўлиб, ҳамма аҳолининг маст-аласт ҳолда эканлиги ҳақида хабар олиб келдилар. Холид ибн Валид розияллоҳу анҳу дарҳол

ўз одамлари билан арқондан нарвон ясадилар ва шаҳар кўрғонига сиртмоқ ташлаб, арқонга осилиб, девор устига чиқдилар.

Сўнг ичкарига тушиб, эшикларни очиб, «Аллоҳу акбар!» дея такбир айтдилар.

Қолган фотиҳлар ҳам «Аллоҳу акбар!» садолари остида шаҳарга кириб бордилар.

Бошидан ҳуши учган Димашқ катталари сулҳ пайидан бўлиб қолдилар. Улар Абу Убайда ибн Жарроҳ розияллоҳу анҳуни топиб, сулҳ сўрадилар. У киши рози бўлдилар.

Бу хабар Холид ибн Валид розияллоҳу анҳуга етгандан сўнг у киши ҳам ўз одамлари билан жангни тўхтатдилар.

Шомнинг машҳур шаҳарларидан бири Ҳимсада Холид ибн Валид бетоб бўлиб, ётиб қолдилар. У киши умрларининг охирида қолганини сезганларида:

«Юздан ортиқ жангни кўрдим. Баданимда қилич зарбаси, найза синчиғи ва камон ўқи тегмаган бирор қарич ҳам жой қолмади. Мана энди тўшагимда ўлмоқдаман. Қўрқоқларнинг кўзи уйқу кўрмасин! Менинг амалларим ичида «Лаа илаҳа иллаллоҳ»дан умидлироғи йўқ. Мен уни ўзимга қалқон қиламан», дедилар.

Холид ибн Валид йигирма биринчи ҳижрий санада, Ҳимсада олтмиш ёшларида вафот этдилар.

Холид ибн Валиднинг вафотлари ҳақидаги хабар халифа ҳазрати Умар розияллоҳу анҳуга етганида у киши каттиқ йиғладилар ва:

«Аёллар Холидга ўхшаганни туғишга ожиз бўлдилар. Аллоҳ Абу Сулаймонни раҳмат қилсин! Аллоҳнинг ҳузуридаги нарсалар Холид учун ўзидаги нарсалардан яхшидир. У макталиб яшаб, бахтиёр ўлди», дедилар.

فضل معاوية بن أبي سفيان ت

МУОВИЯ ИБН АБУ СУФЁН РОЗИЯЛЛОҲУ АНҲУНИНГ ФАЗЛЛАРИ

Навбатдаги қаҳрамонимиз Муовия ибн Абу Суфён ибн Ҳарб Қурайший ал-Умавий розияллоҳу анҳудирлар. У кишининг фазллари ҳақида «Тоҷул Жомеъ» китобининг соҳиблари иккита ривоят келтирганлар.

3067- عَنْ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ τ قِيلَ لَابْنِ عَبَّاسٍ: هَلْ لَكَ فِي
أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ مُعَاوِيَةَ فَإِنَّهُ مَا أَوْتَرَ إِلَّا بِوَاحِدَةٍ قَالَ: أَصَابَ إِنَّهُ فَقِيهٌ.
رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

3067. Ибн Абу Мулайка розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Ибн Аббосга:

«Амирул мўминин Муовияга бир нарса демайсанми! Ахир у витирни бир рақъат ўқиди!» дейилди.

«Тўғри қилибди. У фақиҳдир», деди у».

Бухорий ривоят қилганлар.

Ислом умматининг илм денгизи ҳисобланган буюк олим саҳобий Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу Муовия ибн Абу Суфённинг фақиҳликларини тан олганларидан сўнг у киши катта фазл эгаси эканликларида заррача ҳам шубҳа қолмайди.

3068- عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي عُمَيْرَةَ τ وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ
النَّبِيِّ ρ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ ρ أَنَّهُ قَالَ لِمُعَاوِيَةَ: اللَّهُمَّ اجْعَلْهُ هَادِيًا
مَهْدِيًا وَاهْدِ بِهِ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

3068. Абдурроҳман ибн Абу Умайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади. У киши Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг саҳобаларидан эдилар:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Муовияга:

«Эй Аллоҳим, уни ҳидоят қилувчилардан, ҳидоят топганлардан қилгин ва у ила ҳидоят қилгин», дедилар».

Термизий ривоят қилган.

Ушбу ҳадиси шариф Муовия ибн Абу Суфён учун катта фазлдир. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг дуолари бежиз бўлмаслиги аниқ.

Муовия ибн Абу Суфённинг оталари Абу Суфён ибн Ҳарб бўлган. Абу Суфённинг Қурайшнинг бошлиғи ва аввалда Исломнинг ашаддий душмани бўлганлиги машҳур.

Муовия ибн Абу Суфённинг оналари Ҳинд бинти Утба ибн Робийъадир. Бу аёлнинг ҳам Макка фатҳидан сўнг Исломга келгунча Аллоҳнинг динининг энг ашаддий душманларидан бири бўлганлиги кўпчиликка маълум. Айнан Ҳинд бинти Утбанинг Ухуд уруши куни ҳазрати Ҳамза розияллоҳу анҳунинг ўлимларига ва қиймаланишларига бош бўлганлиги сир эмас.

Муовия ибн Абу Суфён мазкур ота ва онадан Маккаи Мукаррамада ҳижратдан ўн беш йил илгари таваллуд топдилар.

Ана шундоқ оилада ва шароитда ўсган Муовия ибн Абу Суфённинг ҳам дарҳол мусулмон бўлиши қийин эди. У киши ҳижратнинг саккизинчи санасида, Фатҳ кунида Исломга кирганлар. Ўшанда у кишининг ёшлари йигирма учда эди.

Кейинчалик Муовия ибн Абу Суфён Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам билан Ҳунайн жангида иштирок этганлар.

Мадинаи Мунавварада Муовия ибн Абу Суфён Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ваҳий котибларидан бўлганлар.

Муовия розияллоҳу анҳу ҳаммаси бўлиб, 163 та ҳадис ривоят қилганлар.

У кишидан ҳадисларни Абдуллоҳ ибн Аббос, Абу Дардо, Жарир ибн Абдуллоҳ, Нўъмон ибн Башир, Абдуллоҳ ибн Умар, Абдуллоҳ ибн Зубайр, Абу Саид ал-Худрий, Соиб ибн Язид, Абу Умома ибн Саҳл, тобеъинлардан Саид ибн Мусаййиб, Холид ибн Абдурроҳман, Ибн Сийрийн ва бошқа бир нечта кишилар ривоят қилганлар.

Муовия ибн Абу Суфённинг кунялари Абу Абдурроҳман бўлган.

У киши новча, оппоқ, чиройли ва ҳайбатли одам бўлганлар.

Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анҳу Шомга фотиҳларни юборганларида Муовия ибн Абу Суфён акаси Язиднинг аскарлари ичида ўша томонга борганлар.

Амвосдаги вабода кўпгина саҳобаи киромлар вафот этдилар. Жумладан, Димашкнинг амири Язид ибн Абу Суфён ҳам вафот этиб, унинг ўрнига укаси Муовия ибн Абу Суфён розияллоҳу анҳу бўлди.

Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анҳунинг вафотларидан кейин ҳазрати Умар розияллоҳу анҳу ҳам Муовия ибн Абу Суфённинг амирликларини иқроқ қилдилар.

Кейинчалик бутун Шомга амир бўлиб, ҳазрати Усмон розияллоҳу анҳунинг даврларида шуҳратлари ҳамма тарафга тарқади.

ФАТҲЛАР

Усмон ибн Аффон розияллоҳу анҳу халифалик даврларида арманлар юртини фатҳ қилишга қарор

қилдилар. У киши Валид ибн Уқбага амр қилдилар. У Озарбайжон томонидан Салмон ал-Боҳилий кўмондонлигида арманлар юрти томон ўн икки минг лашкар юборди.

Муовия ибн Абу Суфён розияллоҳу анҳу халифанинг амрига биноан, арманлар юрти фатҳи учун Шом томондан Ҳабиб ибн Маслама ал-Фехрий бошчилигида лашкар юбордилар. Маълум муддат жанг бўлганидан сўнг арманлар сулҳ сўрадилар. Орада сулҳ тузилди.

Йигирма бешинчи йили ҳазрати Усмон ибн Аффон розияллоҳу анҳу томонларидан Шомга бош волий этиб тайинланган Муовия ибн Абу Суфён розияллоҳу анҳу у кишининг амрлари ила Румнинг Амурийя, Туртус ва Антокия деган жойларини фатҳ қилдилар.

Йигирма еттинчи санада Шомнинг бош волийси Муовия ибн Абу Суфён розияллоҳу анҳу халифа ҳазрати Усмон ибн Аффон розияллоҳу анҳудан Кубрсни фатҳ қилишга изн сўрадилар.

У киши бундай изни ҳазрати Умар розияллоҳу анҳудан ҳам сўраган эдилар. Аммо у киши мусулмонлар денгиз ишларини билмасликларини назарга олиб, изн бермаган эдилар.

Бунинг устига, у вақтда Рум жамияти мусулмонларга ҳеч қандай таҳдид қилмас, аксинча, уларнинг подшоҳи ҳазрати Умар розияллоҳу анҳуга воситачилар орқали алоқага сабаб бўладиган нарсаларни юбориб турар эди. Ҳатто унинг хотини ҳазрати Умар розияллоҳу анҳунинг хотинларидан ҳадя олиб, жавоб ҳадяси ҳам юборган эди.

Усмон ибн Аффон розияллоҳу анҳу эса, Муовия ибн Абу Суфён розияллоҳу анҳуга шарт билан изн бердилар. У киши «Хотинингни ҳам бирга олиб борасан ва у томонга фақат кўнгиллиларни олиб борасан, ҳеч кимни боришга мажбур қилмайсан», дедилар.

Бу чоралар фотиҳларни асраш, уларнинг хавф-хатарга

дучор бўлмасликлари учун кўрилган эди.

Муовия ибн Абу Суфён розияллоху анху Акка шаҳридаги сув портидан ҳаракат қилишга киришди. Ислом жамиятининг биринчи денгиз кучларига ўша ерда асос солинди. Фатҳ юришини бошлашга ҳамма нарса тайёр бўлди.

Муовия ибн Абу Суфён розияллоху анху билан Аллоҳнинг йўлида уруш қилишга муштоқ бўлган катта сондаги мужоҳидлар Ислом тарихидаги биринчи денгиз юришига чиқдилар. Муовия ибн Абу Суфён розияллоху анху хотинини ва синглисини ҳам ўзи билан бирга олиб, жўнади.

Кемалар Кубрсга етиб борганда Муовия розияллоху анхунинг кемаси биринчи бўлиб лангар ташлади.

Муовия ибн Абу Суфён розияллоху анху лашкардаги саҳобалар билан маслаҳат қилиб, византияликлар Кубрсни марказ қилиб олиб, бу ердан мусулмонлар томон аскар юбораётганлиги сабабли мазкур аскар Ислом жамияти чегараларини мустаҳкамлаш учун келганлиги ҳақида ерли аҳолини хабардор қилишни йўлга қўйдилар.

Орол аҳолиси гапга кўнмадилар. Улар пойтахтга беркиниб олиб, румликларнинг ёрдамга келишини кута бошладилар.

Мусулмонлар пойтахтни қамал қилдилар. Румликлар ёрдамга келмади. Охири кубрселиклар сулҳ сўрадилар. Улар билан қуйидаги шартлар асосида сулҳ тузилди:

1. Румликлар мусулмон юртларга бостириб келсалар, ёрдам бермаслик.

2. Мусулмонларни Рум аскарларининг ҳаракатларидан хабардор қилиб туриш.

3. Орол аҳли ҳужум қилса, мусулмонлар уларни ҳимоя қилмасликлари.

4. Мусулмонларга уларнинг душманлари томон юришларида йўлни таъминлаш.

5. Йилига етти минг икки юз динор жизя бериш.

Қубрсликлар йигирма саккизинчи хижрий санадан ўттиз иккинчи санагача сулҳга тўлиқ амал қилдилар. (Бундан Қубрс фатҳига рухсат бўлганидан сулҳ тузилгунича бир йил ўтганлиги келиб чиқади.) Сўнгра румликларнинг сикуви остида уларга мусулмонларга қарши урушда ёрдам бера бошладилар.

Халифа Усмон ибн Аффон розияллоху анхунинг изнлари ила мусулмонларнинг денгиз кучларини ташкил қилган Муовия ибн Абу Суфён розияллоху анху ҳар ёзда денгиз фатҳлари ўтказиб турар эдилар.

Бу иш румликларнинг тинчини бузган эди. Улар Ҳераклнинг ўғли Константин бошчилигида катта куч тўпладилар ва ана шу мисли кўрилмаган катта куч билан мусулмонлар устига ғарот қилиш учун отландилар.

Улар ўзларининг беш юзта кемаси билан мусулмонларнинг ғарбий томонидаги Абдуллоҳ ибн Саъд ва унинг шериклари томон ёпирилиб бордилар. Икки томон бир-бири билан юзлашди. Румликлар чўқиниб, дуоларини ўқий бошладилар. Мусулмонлар тиловат қилиб, намоз ўқидилар.

Тонг отганда Абдуллоҳ ибн Саъд ўз шерикларининг кемаларини сафга тизди. Уларни Аллоҳнинг зикрини ва Қуръон тиловати қилишга амр қилди.

Ўша ҳолни кўрганлардан бири: «Улар биз томон мисли кўрилмаган кўп кемалар ила уларнинг елканларини кўтарган ҳолда юриш бошладилар. Шамол уларнинг фойдасига, бизнинг зараримизга эди. Биз лангар ташладик. Шамол бизга зарар беришдан тўхтади. Улар курукликка чиқишдан бош тортдилар. Биз уларга яқинлашиб бордик. Кемаларимизни уларнинг кемаларига боғладик. Сўнгра улар билан қиличбозликни бошладик. Одамлар бир-бирлари билан қилич ва ханжарлар ила жанг қилар эдилар. Тўлқин кемаларни қирғоқ томон суриб чиқарди.

Тўлқинлар одамларнинг жуссаларини ҳам соҳилга чиқариб ташлади. Жасадлар катта тоғга ўхшаб ётар эди. Қон ранги сувнинг рангидан ғолиб бўлди. Ўша куни мусулмонлар мисли кўрилмаган сабр-матонат кўрсатдилар. Улардан кўплари шаҳид бўлдилар. Румликлардан уларга қараганда бир неча баробар кўп ҳалок бўлди. Сўнгра Аллоҳ нусратни мусулмонларга нозил қилди», деган эди.

Бу жангнинг «ас-Саворий» деб номланиши ҳам шундан. «Ас-Саворий» «Елканлар» деганидир.

Қубрс аҳли сулҳни бузиб, мусулмонларга қарши румликларга ёрдам бердилар. Бу хабар Муовия ибн Абу Суфён розияллоҳу анҳуға етиб борганида у киши ўттиз учинчи санада беш юз кемада лашкар олиб, Қубрс томон юрдилар.

Мисрдан Абдуллоҳ ибн Саъд ҳам ўз кучлари билан ўша томонга юриб келиб, қўшилди. Мусулмонларнинг қўшма лашкари қубрсликларни осонлик билан енгди.

Уларнинг подшоҳи мағлуб бўлганлиги аломати сифатида икки кўлини кўтаришга мажбур бўлди.

Муовия ибн Абу Суфён розияллоҳу анҳу уларнинг аввалги сулҳда қолишларига рози бўлди. Аввалги тажрибалардан дарс олган Муовия ибн Абу Суфён розияллоҳу анҳу бу сафар Қубрсда ўн икки минг мусулмон аскарни қолдириб, уларга маош тайин қилдилар ва масжид қурдирдилар.

ФИТНАГА ҚАРШИ

Муовия ибн Абу Суфён ҳазрати Усмон розияллоҳу анҳу даврларида чиққан фитнага қарши курашда ҳам фаоллик кўрсатдилар.

Ўттиз учинчи йили Куфада ишлар чатоқ эканлигини, кундан-кунга аҳвол баттарлашиб кетаётганлигини тасдиқловчи бир ҳодиса юзага чиқди.

Бундай ишларнинг бўлишига Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг саҳобаларининг озлиги, борлари ҳам турли масъулиятли ишлар билан атрофдаги ноҳияларда банд эканликлари сабаб бўлди.

Волий Саъид ибн Омирнинг олдида мажлис куриб ўтирадиган кўпгина одамлар бор эди. Уларнинг аксари олдинги волий Валид ибн Уқбанинг устидан шикоят қилганлардан иборат эди. Улар турли гапларни, бўлиб ўтган ишларни гаплашиб ўтирар эдилар.

Бир куни ораларидан гап ўтиб, уришиб кетдилар. Уларни ажратишга келган миршаббошини ҳам урдилар. Саъид ибн Омир уларнинг ҳаммасини ўз суҳбатидан кувди. Улар ўзлари бирлашиб, алоҳида мажлисхона қилиб олдилар. У ерда фақат Саъид ибн Омирнинг ва унинг одамларининг ғийбати билан машғул бўлдилар. Шундан сўнг Саъид ибн Омир халифа ҳазрати Усмон ибн Аффон розияллоҳу анҳуга мактуб ёзиб, бу ишдан хабар берди. У киши «Уларнинг бошлиқларини Шомга, Муовиянинг олдига юбор», деб амр қилдилар.

Муовияга эса, «Фитна учун яратилган бир гуруҳ одамлар бор экан. Уларга ўзинг қара, бу ишларидан қайтар. Агар улардан бирор яхшилик чиқса, қабул қил. Агар улар сени чарчатсалар, менинг ҳузуримга юбор», деб мактуб ёздилар.

Улар Муовиянинг олдига борганларида у уларни икром қилди, яхшилаб меҳмон қилди. Ироқдаги маошлари миқдорича маош тайин қилди. Бу неъматлар уларни баттар қутуртириб юборди. Фитначилар Муовияни ҳам назар-писанд қилмай қўйдилар. Унинг волийлигига ҳам эътироз қила бошладилар.

Муовия ибн Абу Суфён розияллоҳу анҳу уларга қарата:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам маъсум эдилар. У зот мени волий этдилар. Ўзлари мени ишга

олдилар.

Сўнгра Абу Бакр халифа бўлди. У ҳам мени волий қилди.

Сўнгра Умар халифа бўлди. У ҳам мени волий қилди.

Сўнгра Усмон халифа бўлди. У ҳам мени волий қилди.

Улардан ҳар бири фақат мендан рози бўлганлиги учунгина волий қилганлар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам мўминлардан фақатгина мукофотга аҳл бўлганларга иш берар эдилар. Албатта, Аллоҳ тутишга ва ўч олишга соҳиб Зотдир. Албатта, Аллоҳ сизларни синамасдан ва сирингизни одамларга фош қилмасдан тарк қилмайдир!» деди.

Муовия ибн Абу Суфён уларнинг билиб туриб залолатни ўзларига эп кўрганлардан эканликларини ва уларга насихат қилмаслигини билганидан сўнг ҳазрати Усмон ибн Аффон розияллоҳу анҳуга улар ҳақларида мактуб ёзди. У киши «Уларни Ҳимса, Абдурроҳман ибн Холид ибн Валиднинг олдига юбор», деб амр қилди.

Шомда Муовия ибн Абу Суфён бошлиқ катта саҳобийлар кўп бўлганлиги учун фитна тарқалмаган эди. Фитнабоши Абдуллоҳ ибн Саба Шомга келганда Абу Зарр Ғифорий розияллоҳу анҳу билан учрашиб, у кишига баъзи мол-дунёга оид ўзларига ёқадиган гапни айтиб, Муовия ибн Абу Суфён бу фикрга қарши экан деб, икковларини тортиштириб қўйди.

Кейин фитнабоши Абу Дардо розияллоҳу анҳунинг олдига бориб, гап бошлаган эди, у киши «Сен яҳудий бўлсанг керак», деб қувиб солдилар.

Кейин фитнабоши Убода ибн Сомит розияллоҳу анҳунинг олдига борган эди, уни маҳкам тутиб, Муовиянинг олдига олиб борди ва «Абу Заррни сенинг олдингга юборган шу», деди. Муовия ибн Абу Суфён розияллоҳу анҳу фитначини Шомдан қувиб чиқарди.

ФИТНАГА ҚАРШИ ЧОРАЛАР

Турли бўлган-бўлмаган гаплар кўпайиб кетганидан сўнг ҳазрати Усмон ибн Аффон розияллоҳу анҳу вилоятларга «Аҳли Мадина менга баъзи одамлар ҳақоратланаётган ва калтакланаётган эканликларини етказишди. Мен ҳар ҳаж мавсумида ўз омилларимдан ҳисобот оламан. Кимнинг даъвоси бўлса, ҳаж мавсумида иштирок этсин. Албатта, мендан ёки омилларимдан ўз ҳаққини олади. Ёки садақа қилиб, кечириб юборинглар. Албатта, Аллоҳ садақа қилувчиларни мукофотлайди», деган мактуб юбордилар.

Кейин волийларга ҳажга келишни амр қилдилар. Улар келишди. Усмон ибн Аффон розияллоҳу анҳу уларни жамлаб кенгаш ўтказдилар.

Кенгашда Абдуллоҳ ибн Омир, Муовия ибн Абу Суфён, Абдуллоҳ ибн Саъд, Саъид ибн Осс, Амр ибн Осс розияллоҳу анҳум иштирок этдилар.

Халифа ҳазрати Усмон ибн Аффон розияллоҳу анҳу уларга қараб:

«Сизларга нима бўлди ўзи?! Бу шикоят нима?! Бу миш-мишлар нима?! Аллоҳга қасамки, сиз ҳақингиздаги бу гаплар рост бўлмаса, деб кўрқаман. Бу нарсага мендан бошқа жавобгар йўқ», дедилар.

Дарақиқат, фитначилар ҳамма тарафни гапга тўлдириб ташлаганда, худди мана шундай тасаввур пайдо бўлади. Ҳамма томондан бир-бирига ўхшаш гаплар келавергандан кейин «Эҳтимол, бу гапларда ҳам жон бўлса керак, шамол бўлмаса, теракнинг учи қимирламайди», деган хаёл пайдо бўлиши турган гап. Шунинг учун ҳам фитнабоши яҳудий Абдуллоҳ ибн Саба ўз гумашталарига «Амирларингизни тинмай ёмонланглар», деб топшириқ берган эди. Фитначиларнинг ишлари ўз самарасини берган эди. Шунинг учун ҳазрати Усмон ибн Аффон розияллоҳу анҳу

ҳам ўз омилларига юқоридаги гапни айтишга мажбур бўлдилар. Бу гапга жавобан:

«Улар «Сиз одамлар юбордингиз-ку, улар сизга хабар олиб келди-ку. Уларга бир киши ҳам бирор оғиз гап айтмади. Аллоҳга қасамки, улар (фитначилар) рост гапирмайдилар. Бу ишнинг ўзи асли йўқ. Бунинг учун бирор одамни ушлай ҳам олмайсанки, бирор нарсанинг тагига етсанг. Миш-мишдан бошқа нарса эмас. Миш-миш асосида ҳеч кимни айблаб бўлмайди. Унинг охирига ҳам етиб бўлмайди», дедилар».

Ҳақиқатда ҳам шундоқ бўлади. Фитнанинг хатарлилиги ҳам шунда. Ҳамма томонни фиску фасодга тўла гап босиб кетади, аммо бу гапларни ким тарқатганини аниқлаб бўлмайди. Кимдан сўрасанг, «Билмадим, одамлар айтяпти», деб жавоб беради. Фитначилар фаоллик билан ишлаб, ҳамма тарафдан бир хил гап чиқаришади. Гапнинг учи кимга бориб тақалишини ҳеч ким билмайди. Оқибатда жамият ичида фитначилар хужумига учраган бир бечора ҳақида салбий фикр кучаяверади.

Нима қилиш керак? Усмон ибн Аффон розияллоҳу анхунинг бошларини ҳам ана шу савол қотирар эди. У киши кенгаш қатнашчиларига ҳам мана шу саволни бердилар.

«Менга маслаҳат беринглар», дедилар.

Шунда Амр ибн Осс розияллоҳу анҳу гап бошлади:

«Бу уюштирилаётган иш. Уни махфий равишда уюштирмоқдалар. Кейин уни билмаганларга тарқатишади. Улар эса, қаерда бўлса гапираверадилар», деди у.

«Бунинг давоси нима?» дедилар ҳазрати Усмон.

«Ўша одамларни излаб топиш ва гап тарқатаётганларни қатл қилиш керак», деди Амр ибн Осс.

Шу пайт Абдуллоҳ ибн Саъд гап бошлаб:

«Одамлардан уларнинг зиммасидаги нарсани олинг. Сиз берсангиз, оладилар-ку. Улар ҳам адо қилсинлар.

Уларни тек қўйиб қўйгандан кўра, шундоқ қилган яхши», деди.

Гапга Муовия ибн Абу Суфён аралашди:

«Мени волий қилдингиз. Мен волий бўлган қавмдан сизга фақат яхшилик келади. Бошқалар ҳам ўз ноҳияларини ўзлари яхши биладилар. Нима қилиш керак?» деди.

«Хусни адаб керак. Сен нима дейсан, Амр?» деди Усмон.

«Менимча, уларга юмшоқлик қилдингиз. Бўш қўйиб қўйдингиз. Умар қиладиган нарсага зиёда қилдингиз. Менимча, икки соҳибингизнинг йўлини тутмоғингиз керак. Қаттиқ туриш керак бўлган жойда қаттиқ туриш лозим. Юмшоқ бўлиш керак бўлган жойда юмшоқ бўлиш лозим. Одамларга ёмонлик қиладиганларга қаттиқ туриш керак. Одамларга яхшилик қиладиганларга юмшоқ бўлиш керак. Сиз иккисига ҳам юмшоқликни ошириб юбордингиз», деди Амр».

Барча вилоятларнинг волийлари фитначиларга нисбатан қаттиқ туриш керак, деган фикрда эканликлари равшан кўриниб турибди. Улар ҳазрати Усмон ибн Аффон розияллоху анҳуга бир овоздан ўзларининг ниятларига эришиш учун ҳар қандай пасткашликдан қайтмаётган нобакорларни бўғизларидан олиш кераклиги ҳақида маслаҳат бердилар. Аммо ҳазрати Усмон ибн Аффон розияллоху анҳунинг ўз фалсафалари, ўз тушунчалари ва ўз услублари бор эди. У киши волийларнинг фикрларини эштиб бўлиб, уларга қараб:

«Менга берган маслаҳатларингизнинг ҳаммасини эшитдим. Ҳар бир ишнинг ўз эшиги бор. Унга фақат ўша эшикдан кирилади. Уммат бошига етишидан қўрқилаётган ушбу ишнинг бир марта бўлиши бор. Унинг ёпадиган ва ушлаб турадиган эшиги юмшоқлик, муроса ва фақатгина Аллоҳ белгилаган жазолар чегарасида чора кўришдир. Ана

шунда сени ҳеч ким айблай олмайди. Ўша нарсани тўсса, фақат юмшоқлик тўсиши мумкин. Ана ўша, Аллоҳга қасамки, фатҳ қилиши мумкин. Бирорта одамнинг менинг зиддимга ҳақ-ҳужжати йўқ. Аллоҳнинг Ўзи билади, мен одамлар ҳақида ҳам, ўзим ҳақимда ҳам камчиликка йўл қўймадим. Аллоҳга қасамки, фитнанинг тегирмони айланмоқда. Уни ҳаракатга келтирмай туриб ўлса, Усмонга қандоқ ҳам яхши бўлар эди. Одамларни тўсинглар. Уларга ҳуқуқларини беринглар. Уларни кечириглар. Агар Аллоҳнинг ҳаққи поймол қилинадиган бўлса, унда муроасага борманглар», дедилар.

Сўнгра ҳазрати Усмон ибн Аффон розияллоҳу анҳу волийларни ўз ишларига қайтариб юбордилар.

Усмон ибн Аффон розияллоҳу анҳу ҳам Мадинаи Мунаввара томон йўл олдилар. Шомнинг йўли шу томонда бўлганлиги учун Муовия ибн Абу Суфён розияллоҳу анҳу ҳам У киши билан бирга кетдилар.

Мадинаи Мунавварага келганларида ҳазрати Усмон ибн Аффон розияллоҳу анҳу катта саҳобаларни жамладилар.

Ҳамма тўплангандан сўнг Муовия ибн Абу Суфён розияллоҳу анҳу ўрнидан туриб, Аллоҳ таолога ҳамду сано айтди ва:

«Сизлар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг саҳобалари ва ҳалойиқнинг яхшиси ва ушбу умматнинг валийи амрларисиз. Уни сиздан бошқа ҳеч ким тама қилмайди. Ўз шерикларингизни ғолиблиги ёки тамаси бўлмаса ҳам ихтиёр қилиб сайлагансизлар. Мана, қариб, ёши ўтиб қолди. Агар унинг жуда кексайишини кутсангиз, у ҳам яқин. Умид қиламанки, Аллоҳ унчалик бўлгунча Ўзи қарам қилар. Батаҳқиқ, тарқалган гаплардан сизларга зарар етармикан, деган хавфдаман. Менинг қўлим сизлар билан. Одамларни ўз ишингизга тама қилдирманг. Аллоҳга қасамки, агар тама қилиб қолсалар, унда ишнинг орқага

кетишидан бошқани кўрмай қоласизлар», деди.

Али ибн Абу Толиб розияллоху анху уни жеркиди. Шунда Усмон:

«Биродаримнинг ўғли тўғри айтади. Мен сизларга ўзимнинг ва эга бўлган ишимнинг хабарини берайин. Мендан олдинги икки соҳибим ўзларига ҳам, улар билан бир йўлда бўлганларга ҳам савоб умидида қийин қилдилар. Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам яқинларига атолар берар эдилар. Мен олиймаком ва маишатлари оз одамлар ичидаман. Бир оз қўлимни очик қилдим. Агар уни хато десангиз, рад қилишингиз мумкин. Менинг ишим сизларнинг ишингизга мувофиқ бўлади», дедилар.

«Тўғри қилдинг, яхши қилдинг. Холид ибн Усайдга эллик минг, Марвон ибн Ҳакамга етмиш минг бердинг», дейишди тўпланганлар. У улардан ўша маблағларни қайтариб олди. Ҳаммалари рози бўлиб, тарқалишди.

Муовия ибн Абу Суфён розияллоху анху ҳазрати Усмон ибн Аффон розияллоху анхуни ўзлари билан Шомга олиб кетишни таклиф қилган эдилар, у киши кўнмадилар. «Агар бўйнимнинг томирини узса ҳам, Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламнинг қўшниликларини ҳеч нарсага алмаштирмайман», дедилар.

Шунда Муовия ибн Абу Суфён ҳазрати Усмон ибн Аффон розияллоху анхуга «Шомдан аскар юборай, сизни Мадинада кўриб турсин», дедилар.

Усмон ибн Аффон розияллоху анху «Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламнинг қўшниларига улар билан яшаб, ризқларига шерик бўладиган лашкарнинг кераги йўқ. Аҳли хижрат ва нусратга торлик бўлмасин», дедилар.

ҲАЗРАТИ АЛИ ДАВРЛАРИДА

Аввал айтилганидек, Шомда ҳазрати Умар розияллоху анхунинг даврларидан бери Муовия ибн Абу Суфён

розияллоҳу анҳу волий бўлиб келар эдилар. У киши ўз ишларини аъло даражада бажарар ва ўз аҳолиси ичида обрўлари ниҳоятда катта эди.

Муовия ибн Абу Суфён розияллоҳу анҳуга ҳазрати Усмон ибн Аффон розияллоҳу анҳунинг қатл этилганликлари ва ҳазрати Али ибн Абу Толиб розияллоҳу анҳунинг халифа бўлганликлари ҳақидаги хабар етганда янги халифага байъат қилмади.

Бунинг бир неча сабаблари бор эди.

1. Муовия ибн Абу Суфён розияллоҳу анҳу ҳазрати Усмон ибн Аффон розияллоҳу анҳунинг ўлимларида ҳазрати Али ибн Абу Толиб розияллоҳу анҳунинг ҳам айблари бор, деб тушунар эди.

2. У киши Али ибн Абу Толиб каррамаллоҳу важҳаҳунинг лашкари ичида фитначиларнинг борлигини ҳам айб ҳисоблар эди.

3. Муовия ибн Абу Суфён розияллоҳу анҳу бу ишларни бир ёқлик қилиб, орани очиб олмасдан аввал тоатни вожиб қилувчи байъат қилишга қўл урмади.

Али ибн Абу Толиб каррамаллоҳу важҳаҳу Муовия ибн Абу Суфён розияллоҳу анҳунинг ҳузурига Сабрата ал-Жуханийни юбориб, ундан ўзига байъат қилишни талаб қилди. Муовия ибн Абу Суфён розияллоҳу анҳу бу талабга ҳеч қандай жавоб бермади.

Охири бориб, орада уруш чиқди. Бу ишда Муовия ибн Абу Суфён Ислом умматининг аҳли сунна ва жамоаси қарор қилганидек, хато қилган мужтаҳид бўлдилар.

Ҳазрати Али шаҳид бўлиб, у кишининг ўғиллари Имом Ҳасан ўз ихтиёрлари билан 41-ҳижрий сананинг Робиъул аввал ойида Муовия ибн Абу Суфёнга байъат қилганларидан сўнг у киши халифа бўлдилар. Бунгача йигирма йил амирлик қилган Муовия ибн Абу Суфён яна йигирма йил халифалик қилдилар.

Муовия ибн Абу Суфённинг халифалик даврларида

Ислом жамияти яна ҳам кенгайди ва марказий ҳукумат атрофида бирлашди.

Муовия ибн Абу Суфён ўта ҳалим одам эдилар. У кишининг ҳалимликлари зарбулмасал бўлиб кетган эди. Ҳатто Ибн Абудунё ва Абу Бакр ибн Осимлар Муовия ибн Абу Суфённинг ҳилмлари ҳақида алоҳида китоблар ҳам ёзган эканлар.

Тарих ва адабиёт китобларимиз мазкур ҳилмдан намуналарга тўла.

«Муовия ибн Абу Суфён ҳажга келганида унинг олдига ўзининг каттиқ мухолифати билан машҳур аёллардан Баккора ал-Ҳилолияни олиб киришди.

Халифа Муовия ибн Абу Суфён у аёлдан:

– Нима учун Алини яхши кўриб, мени ёмон кўрдиг ва уни дўст тутиб, мени душман билдиг?– деб сўради.

«Жавобдан мени афв қилсанг», деди аёл.

«Афв қилмайман», деди халифа.

«Ундоқ бўлса, эшит. Мен Алини фуқароларга адолати учун, нарсани ҳаммага тенг тақсим қилгани учун яхши кўрдим. Сени эса, ишга сендан кўра ҳақлироқ одамга қарши уруш қилганинг учун ёмон кўрдим. Сенга қонхўрлигинг учун, қозиликда зулм қилганинг учун ва ҳавои нафсинг-ла ҳукм қилганинг учун душман бўлдим», деди аёл».

Яна бошқа бир мисол:

«Бир куни халифа Муовия ибн Абу Суфён минбарда туриб, хутба қилаётган эди. У ўша пайтда одамларга бериладиган моддий ёрдамни тўхтатиб қўйган эди.

Одамлар ичидан Абу Муслим исмли киши ўрнидан туриб:

«Муовия! Албатта, ўша бериладиган нарса сенинг меҳнатингдан ҳам, отангнинг меҳнатида ҳам, онангнинг меҳнатида ҳам эмас эди!» деди.

Муовия ғазабланди. Минбардан тушди. Одамларга «То

келгунимча, туриб-туринглар», деди-да, бир муддат ғойиб бўлди. Сўнгра қайтиб чиқди. Ғусл қилиб олган эди. Кейин «Абу Муслим менга гапириб, ғазабимни чиқарди. Мен Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг: «Ғазаб шайтондандир. Шайтон эса, оловдан яратилгандир. Албатта, олов сув билан ўчирилади. Қачон бирингиз ғазабланса, ғусл қилиб олсин», деганларини эшитган эдим. Кириб, ғусл қилиб чиқдим. Абу Муслим тўғри айтди. Албатта, у менинг меҳнатимдан ҳам эмас, отамнинг меҳнатидан ҳам эмас. Келинглари, оладиган атоларингизни олинглар», деди».

Имом Тобароний ва Абу Яъло раҳматуллоҳи алайҳимо Абу Фунайлдан ривоят қиладилар:

«Муовия ибн Абу Суфён бир жума куни минбарга чиқди ва хутбасида:

«Албатта, мол бизнинг молимиз ва ўлжа бизнинг ўлжамиз. Кимга хоҳласак, берамиз. Кимга хоҳламасак, бермаймиз», деди.

Унга бирор киши жавоб бермади.

Иккинчи жума куни яна ўша гапни айтди.

Унга бирор киши жавоб бермади.

Учинчи жума куни бўлганда яна ўша гапга ўхшаш гапни айтди.

Шунда масжидга ҳозир бўлганлардан бир киши ўрнидан туриб:

«Йўқ! Ундоқ эмас! Албатта, мол бизнинг молимиз ва ўлжа бизнинг ўлжамиз. Ким бизни ундан тўсса, қиличларимиз ила уни Аллоҳнинг маҳкамасига ўтказамиз!» деди.

Муовия ибн Абу Суфён пастга тушди. Ҳалиги кишига одам юборди. Уни ичкарига олиб кириб кетишди. Одамлар:

«Бу одам энди ўлди», дейишди.

Сўнгра одамлар киришса, ҳалиги одам у билан сўрида

ўтирган экан. Муовия одамларга:

«Албатта, бу мени тирилтирди. Аллоҳ уни тирилтирсин! Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг «Мендан кейин амирлар бўлур. Улар гап айтсалар, рад қилинмас. Улар ўтга маймунлар талашгандек, талашиб қирурлар», деганларини эшитган эдим.

Мен биринчи жума куни гапирганимда, менга ҳеч ким рад қилмади. Мен ҳам ўшаларданмиканман, деб қўрқдим.

Мен иккинчи жума куни гапирганимда, менга ҳеч ким рад қилмади. Мен ҳам ўшаларданмиканман, деб қўрқдим.

Мен учинчи жума куни гапирганимда манави киши туриб, менга рад қилди. У мени тирилтирди. Аллоҳ уни тирилтирсин!» деди».

Муовия ибн Абу Суфён розияллоҳу анҳу ҳижратнинг 60-санасида Шомда вафот этдилар.

Муовия ибн Абу Суфённинг ҳаётий йўллари, у кишининг аввал ким бўлганликлари ва кейин кимга айланганликларини ўрганар эканмиз, бу ҳам Исломнинг яна бир мўъжизаси эканлигига тан берамиз.

Муовия ибн Абу Суфён розияллоҳу анҳу Исломга энг ашаддий душман бўлган ота-онадан туғилиб, уларнинг тарбиясида ўсдилар. У киши ота-оналарига қўшилиб, Ислом душмани бўлиб юрдилар.

Маккаи Мукаррама фатҳ бўлиб, ҳамма Исломни қабул қилаётганда кўпчиликка қўшилиб, мусулмон бўлдилар.

Аммо Муовия ибн Абу Суфён гўзал Ислом соҳиби бўлдилар. У киши исломни қабул қилган илк кунлариданок Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларида ваҳийни ёзадиган мирзалардан бирига айландилар.

У киши учун Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга саҳобий бўлишнинг ўзи катта бахт эди. Аммо Муовия ибн Абу Суфён бу билан кифояланиб қолмай, юқори чўққиларга интилдилар. Исломни пухта ўргандилар ва

фақиҳ саҳобалардан бирига айландилар.

Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларида уч йилгина бирга бўлган бўлсалар ҳам, кўп нарсаларни ўрганиб улгурган Муовия ибн Абу Суфён ҳазрати Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анҳунинг даврларида оддий жангчи бўлиб, урушда иштирок этишни бошладилар ва амир даражасига кўтарилдилар. У киши тўрт рошид халифа даврларида йигирма йил амирлик қилиб, Исломнинг Шомда тарқалишига ва мустаҳкамланишига катта ҳисса қўшдилар.

Муовия ибн Абу Суфённинг халифалик даврларида Ислом Атлантик океани қирғоқларигача етиб борди. Бу даврда у кишининг Ислом учун қилган хизматлари ҳақида кўп жилдлик китоблар ёзилган.

Бундай ҳолат фақат Исломдагина бўлиши мумкин. Бошқа ҳолатларда эса, «чаённинг боласи чаён бўлади, душманнинг боласи душман бўлади», деб Муовия ибн Абу Суфёнга ўхшаганлар йўқ қилиб юборилишлари турган гап эди. Аммо «Ислом ўзидан олдинги нарсани ювиб ташлайди» деган қоида Муовия ибн Абу Суфёнга ўзларини кўрсатишга имкон яратиб берди ва у киши ўзларидаги Исломга бўлган фидокорликни кўрсатдилар.

Аллоҳ таоло Муовия ибн Абу Суфёндан рози бўлсин!
Омин!

فضل أبو سفیان بن حرب ط

АБУ СУФЁН ИБН ҲАРБ РОЗИЯЛЛОҲУ АНҲУНИНГ ФАЗЛЛАРИ

Абу Суфён ибн Ҳарб ибн Умайя ибн Абдушшамс ибн Абдуманоф Қурайшнинг зодагон оилаларидан бирида Макка шаҳрида, «Фил йили»дан беш йил аввал туғилди.

Унинг асл исми Саҳр эди. Аммо халқ орасида Абу Суфён номи ила машҳур бўлди.

У ўзининг ақл-заковати ила ёшлигидан жоҳилий жамиятда юқори даражалар томон интилиб борди.

Аллоҳ таоло оламини Ислом нури билан ёритиб, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламни Ўзининг охирги Пайғамбари қилиб юборган пайтда Абу Суфён иймон келтирмаганлардан бири эди.

МАНСАБПАРАСТЛИК ҚУЛИ

Абу Суфён Қуръони Каримдан таъсирланар, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳақ пайғамбар эканлигини англаб эди. Аммо жоҳилий жамият тушунчалари унинг иймонга келишига тўсиқ бўлиб турар эди.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам Қуръони Каримни тиловат қилганларида Абу Суфён ҳам, Қурайшнинг бошлиқлари ҳам тинглашар эди. Аммо ундан таъсирланиб қолмаслик учун турли чораларни кўришга уринар эдилар.

Бу ҳақда энг машҳур Ислом тарихчиларидан, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг сийратлари ҳақидаги дастлабки китоблардан бирини ±зган уламо Ибн Исҳоқ раҳматуллоҳи алайҳи имом Ибн Шихоб аз-Зухрийдан қуйидагиларни ривоят қиладилар:

«Иттифоқо, бир кечада Абу Суфён ибн Ҳарб, Абу Жаҳл ибн Ҳишом ва Бани Заҳро қабиласининг шартномадоши ал-Ахнас ибн Шурайқлар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ўз уйларида намоз ўқиётганларида кулоқ солиш учун чиқибдилар. Уларнинг ҳар бири алоҳида-алоҳида ўтириб тинглабди. Уларнинг бир-бирларидан хабарлари йўқ экан.

Кечаси билан у зот соллаллоҳу алайҳи васалламга

кулоқ солиб, тонг отганда тарқалишибди. Йўлда учрашиб қолиб, бир-бирини маломат қилишибди. Бир-бирларига «Энди қайта келмайлик. Эси паст одамларимиз кўриб қолсалар, кўнгилларига баъзи шубҳалар тушишига сабаб бўламиз», дейишибди-да, тарқалиб кетишибди.

Иккинчи кечаси ҳам, улар яна ўз жойларига келиб, кечаси билан (Қуръон) эшитиб чиқишибди. Тонг отганда қайтиб кетаётиб, йўлда учрашиб қолишибди ва яна бир-бирларига аввалги гапларни айтишибди.

Учинчи кечаси ҳам келиб, туни билан (Қуръон) эшитиб чиқишибди. Тонг отганда қайтиб кетаётганларида яна аввалги ҳол такрорланибди. Бир-бирларига:

«Қайтиб келмасликка аҳд қилмагунимизча тарқалмаймиз», дейишибди.

Сўнгра аҳдлашиб, тарқалиб кетишибди.

Кундузи ал-Ахнас ҳассасини қўлига олиб, Абу Суфён ибн Ҳарбнинг уйига борибди ва унга:

«Эй Абул Ҳакам, Муҳаммаддан эшитганларинг ҳақида нима дейсан?» дебди.

Абу Суфён:

«Нима эшитдим? Биз Бани Абду Маноф билан шараф талашганмиз. Улар ҳам кишиларга таом берганлар, биз ҳам берганмиз. Улар улов бердилар, биз ҳам улов бердик. Улар хайри-эҳсон бердилар, биз ҳам бердик. Ҳамма тиз тушиб, пойгага қўйилган икки отдай бўлиб қолди. Шунда улар:

«Биздан Пайғамбар бор, унга осмондан ваҳий келади», дедилар.

Биз буни қачон идрок қиламиз? Аллоҳга қасамки, биз ҳеч қачон унга иймон ҳам келтирмаймиз, уни тасдиқ ҳам қилмаймиз», деди.

Ал-Ахнас унинг олдидан туриб кетди».

Кибр ва мансабпарастликкина уларни иймонга келишдан тўсиб турар эди. Абу Суфён ана шу кибр ва мансабпарастликнинг қули эди. У бу қуллик занжирини

уза олмас эди.

Ушбу аччиқ ҳақиқатни қуйидаги ривоят ҳам яна бир бор тасдиқлайди.

Имом Тобароний ва Ибн Асокирлар Муовия ибн Абу Суфёндан ривоят қиладилар:

«Абу Суфён Ҳиндни мингаштириб, ўзининг саҳродаги ерига чиқди. Мен ўша пайтда ёш бола эдим ва эшагимни миниб, уларнинг олдида борар эдим. Бирдан Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг овозларини эшитиб қолдик. Шунда Абу Суфён менга:

«Эй Муовия, сен туш! Муҳаммад миниб олсин!» деди.

Мен эшакдан тушдим ва уни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам миниб олиб, олдимизда бир оз юрдиларда, сўнгра бизга қараб:

«Эй Абу Суфён ибн Ҳарб! Эй Ҳинд бинти Утба! Аллоҳга қасамки, албатта, ўлурсизлар ва албатта, қайта тирилурсизлар. Сўнгра яхшилик қилган жаннатга, ёмонлик қилган дўзахга кирур. Мен сизларга ҳақни айтурман. Сизлар мен огоҳлантирган биринчи кишисизлар», дедилар.

Сўнгра Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам **«Ҳаа мийм. Танзийлул китаби»**ни «тоиъуун»гача кироат қилдилар. Кейин Абу Суфён у зотга:

«Бўлдингми, эй Муҳаммад?» деди.

«Ҳа», дедилар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ва эшакдан тушдилар. Мен уни миниб олдим. Бас, Ҳинд Абу Суфёнга қараб:

«Шу сеҳргарни деб ўғлимни туширддингми?!» деди.

«Аллоҳга қасамки, у сеҳргар ҳам, каззоб ҳам эмас!» деди Абу Суфён».

Ҳа, Абу Суфён Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг сеҳргар ҳам, каззоб ҳам эмасликларини яхши билар эди. Аммо кибр ва мансабпарастлик кули бўлганлиги учун ўзи билган ҳақиқатни тан олишни хоҳламас эди.

МУШРИКЛАР КАРВОНБОШИСИ

Абу Суфён ўз жамиятининг мансаб поғоналаридан кўтарилиб бориб, мушрикларнинг Шомга борадиган карвонбошиси даражасига етди. У Қурайшнинг машхур савдо карвонини Шомга олиб борар ва керакли савдо юклари билан қайтариб олиб келар эди.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам Мадинаи Мунавварага ҳижрат қилганларининг иккинчи йили, Рамазон ойи эди. У зот алайҳиссаломга Абу Суфён ибн Ҳарб бошлиқ Макка мушрикларининг ўттиз ёки қирк кишилиқ карвони Шомдан келаётганлиги ҳақида хабар етди.

Бу катта карвонда қурайшликларнинг мол-мулклари, тижоратлари бор эди. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам мусулмонларни қизиқтириб:

«Мана, Қурайшнинг карвони, мол-мулки. Унинг йўлига чиқинглар, шоядки, Аллоҳ таоло бу мол-мулкни сизларга ўлжа қилиб берса», дедилар.

Баъзи кишилар кўнгилли бўлиб чиқишга қарор қилдилар. Айримларнинг боргиси келмади. Чунки улар ўртада уруш чиқади, деб ўйлаган эдилар.

Абу Суфён Ҳижозга яқинлашган сари сергакланиб, ҳар бир хабарга аҳамият билан қулоқ солиб келаётган эди. Карвон бирор қутилмаган ҳолга дуч келмасин, деб ўтган-кетганлардан маълумотлар тўплар эди.

Баъзи йўловчилар унга:

«Муҳаммад сенга ва сенинг карвонингга қарши саҳобаларини оёққа турғизмоқда», деган хабарни етказдилар.

Абу Суфён ҳушёр тортди ва Замзам ибн Амр Ғифорий исмли одамни ёллаб, уни «Муҳаммад саҳобалари билан йўлимизни тўсиб чиқди. Ким Қурайшнинг мол-мулкни

химоя қилмоқчи бўлса, зудлик билан етиб келсин!» деган хабар билан Маккага жўнатди.

Замзам ибн Амр шошилинич Макка томон йўл олди. У Маккага дод-вой солиб кириб бориб:

«Эй Қурайш жамоаси! Ибн Ғолиб фарзандлари! Муҳаммад ўз саҳобалари билан карвонларингизнинг йўлини тўсди! Ёрдам!!! Ёрдам!!! Аллоҳга қасамки, борсангиз, туяларнинг қулоқлари кесилган, одамларнинг кўйлаги йиртилган, юклари таланган ҳолда кўрасиз!» дер эди.

Қурайшнинг тинчи бузилди. Улар тезда ҳаракатга тушиб қолдилар. Икки кун ичида урушга тайёр бўлдилар.

Нихоят, юришга қарор қилдилар. Сафарларига чирманда билан қўшиқ айтадиган чўри кизларни ҳам олдилар.

Улар қаерда тўхтасалар, туя сўяр эдилар. Қўшинлари тўққиз юз эллик нафар жангчидан иборат эди. Пиёдалар эғнидаги совутлардан ташқари яна юзта отга биттадан совут ортиб олган эдилар. Улар етти юзга туяни Бадр томонга ҳайдаб борар эдилар. Юришлари жуда кибрли ва дабдабали эди.

Абу Суфён ҳам ўз одамлари билан келаверди. Унинг карвонида мингта туя бор эди. Мадинага яқинлашган сари уларнинг қўрқувлари ортар эди. Улар юришни секинлатиб, Замзам ибн Амрнинг ёрдам олиб келишига кўз тика бошладилар.

Бадрга етганларида Абу Суфён карвоннинг олдига ўтди. Унинг миясига «Пойлаб туришган бўлса-я?» деган кўрқинчли фикр келди. Тезда йўналишни ўзгартириб, карвонни соҳил томон бурди-да, илдам кета бошлади. Бадр чап тарафда қолди.

Қурайшликлар эса ҳар қулай жойда бир тўхтаб, туя сўйиб, кўринганни меҳмон қилиб келаётган эдилар. Уларнинг ҳузурига Абу Суфённинг чопари Қайс ибн

Имруил Қайс келиб, карвонлари кутулиб кетганлигини билдирди ва:

«Энди қайтаверар экансизлар. Ўзингизни Ясриб (Мадина) аҳлига қатл эттирманглар. Энди сизларга эҳтиёж йўқ. Карвон ва мол-мулкингизни ҳимоя қилиш учун чиққан эдингиз, Аллоҳ уларни қутқарди», деди.

У ҳар қанча уринмасин, қурайшликларни ортга қайтишга кўндира олмади. Абу Жаҳл:

«Аллоҳга қасамки, Бадрга бориб, уч кун турамиз. У ерда туяларни сўйиб, таомларни еб, ароқларни ичиб, чўрилардан қўшиқ эшитиб, маишат қилмагунимизча қайтмаймиз. Токи араблар доимо биздан кўрқиб турсинлар!» деди.

Қайс Абу Суфённинг олдига бориб, қурайшликларнинг йўлларида қайтмаганликлари ҳақида хабар берди.

Шунда Абу Суфён: «Ҳолингга вой қавмим! Абу Жаҳлнинг иши бу! У одамларга бошлиқ бўлиб, туғёнга кетди. Қайтишни хоҳламабди. Ҳаддан ошиш хато ва бадбахтликка олиб боради. Агар Муҳаммадга йўлиқсак, хор бўламиз», деди.

Мусулмонлар урушни қутмаган, унга тайёргарлик ҳам кўрмаган эдилар. Лекин Аллоҳ таоло уларни душман билан тўсатдан тўқнаштирди ва Ўзининг ёрдами билан мусулмонлар ғолиб келдилар.

Ушбу ҳодисада Абу Суфённинг ақл-идроки, тадбиркорлиги яққол кўриниб турибди. Унинг насиҳатига кулоқ солмаган қавмининг ҳолига вой бўлди.

ҚУРАЙШ БОШЛИҒИ ВА УҲУД ЖАНГИ

Бадр урушида раҳбарларидан ажраб қолган Қурайш қабиласига Абу Суфён ибн Ҳарб бошлиқ бўлиб қолди.

У одамларини мусулмонлардан ўч олишга чақира бошлади. Бу орада Қурайшнинг бутун бошли бир қарвони

мусулмонлар кўлига тушиш арафасида базўр қутулиб қолди.

Шунда мушриклар ўша карвондаги ҳамма мол-мулкларини мусулмонларга қарши урушга сарфлашга аҳд қилдилар.

Абу Суфён Қурайшдан ва Қурайш билан шартнома тузганлардан ҳамда Аҳбош деган жойда аҳдлашилгани учун «Аҳобийш» номи билан машҳур бўлган араблардан жами уч мингтача одам тўплади.

Ҳижратнинг учинчи йили, Шаввол ойида мушриклар лашкари йўлга чиқди. Қочиб кетишларнинг олдини олиш ва шижоатлантириб туриш учун хотинларини ҳам ўзлари билан бирга олиб чиқдилар.

Улар Мадинаи Мунавварага қараб юриб келиб, Уҳуд тоғи яқинига тушдилар.

Икки томон орасида қаттиқ жанг бўлди. Икки томон ҳам кўп шикаст кўрди. Аммо икки томон ҳам бир-бирини охиригача мағлуб эта олмади.

ЖАНГДАН СЎНГ

Абу Суфён тоғнинг устига чиқиб:

«Ичингизда Муҳаммад борми?!» деб бақирди.

Расулulloҳ алайҳиссалом:

«Унга жавоб берманглар», дедилар.

«Ичингизда ибн Абу Қуҳофа (Абу Бакр) борми?!» деб бақирди Абу Суфён. Жавоб бермадилар.

«Ичингизда Умар ибн Хаттоб борми?!» деб бақирди у.

Жавоб бермадилар.

У шу уч кишидан бошқани сўрамади ва ўз шерикларига:

«Уларни йўқ қилибсизлар, шекилли», деди.

Шунда Умар розияллоҳу анҳу ўзларини тута олмай:

«Эй Аллоҳнинг душмани! Сен зикр қилганларнинг

хаммалари тирик! Аллоҳ сенга ёмонликни боқий қолдирди», деб қичқирдилар.

«Қавмнинг ичида «мусла» (ўликни қиймалаш) бўлибди. Мен амр қилганим йўқ, хафа ҳам эмасман», деди Абу Суфён.

Бу билан у ўзининг хотини Ҳинднинг қилган ишига, яъни, Ваҳший ҳазрати Ҳамза ибн Абдулмуттолибни ўлдирганидан сўнг унинг қорнини ёриб, жигарини олиб, чайнаб ташлаганига ишора қилди.

«Хубал олий бўлди!», деб бақирди Абу Суфён.

Расулуллоҳ алайҳиссалом:

«Унга жавоб бермайсизларми?» дедилар.

«Нима деб жавоб берайлик?» дедилар саҳобалар.

Расулуллоҳ алайҳиссалом:

«Аллоҳу аъло ва ажалл», (Аллоҳ олийроқ ва улуғроқ) денглар», дедилар.

«Бизнинг Уззомиз бор, сизнинг Уззонгиз йўқ!» деб бақирди Абу Суфён.

Расулуллоҳ алайҳиссалом:

«Унга жавоб бермайсизларми?» дедилар.

«Нима деб жавоб берайлик?» дедилар саҳобалар.

Расулуллоҳ алайҳиссалом:

«Аллоҳ бизнинг мавломиз, сизнинг мавлонгиз йўқ», деб айтинглар», дедилар.

«Бу кун Бадр кунидагининг ўрнига. Урушда гоҳ ундоқ, гоҳ бундоқ бўлади», деди Абу Суфён.

Ҳазрати Умар розияллоҳу анҳу:

«Баробар эмас, бизнинг ўликларимиз жаннатда, сизники дўзахда», дедилар.

Жанг тугаганидан сўнг мушриклар қайтиб бориб, тўплана бошладилар. Мусулмонлар «Улар Мадинага бориб, аёл-қизларни асир олиб, мол-мулкни талашса керак», деб ўйлаб, хафа бўлдилар. Пайғамбар алайҳиссалом ҳазрати Али ибн Абу Толибга:

«Уларнинг изидан бор. Нима қилишаётганига назар сол. Нима қилмоқчи эканликларини бил. Агар отларни четга қўйиб, туяларни минсалар, Маккага кетишади. Агар отларни миниб, туяларни ҳайдаб олсалар, Мадинага юришади. Менинг нафсим қўлида бўлган зот билан қасамки, агар Мадинага боришса, мен ҳам бориб, уларни ўша ерда йўқ қиламан!» дедилар.

Ҳазрати Али бориб қарасалар, улар отларни четга қўйдилар ва туяларни миниб, Маккага қараб юрдилар. Аммо бир жойга етганларида бир-бирларини маломат қила бошладилар. Баъзилари:

«Ҳеч нарса қилганингиз йўқ, уларга бир оз мусибат етказдингиз, холос. Уларни шундай қолдириб келяпсиз, ичларида бошлиқлари бор. Ҳали сизга қарши одам тўплашади. Орқага қайтиб, уларни охиригача йўқ қилиб, тугатиш керак», дейишди.

Бу хабар Пайғамбаримиз алайҳиссаломга етиб бориши билан одамларни тўплаб, душманга қарши чиқишга ундадилар:

«Биз билан урушда қатнашганлардан бошқалар чикмасин», дедилар. Мунофиқларнинг бошлиғи Убай ибн Салул «Мен ҳам борай», деган эди, «Йўқ!» дедилар.

Мусулмонлар чарчаган, ярадор бўлган ва кўрккан бўлишларига қарамай, «Эшитдик ва итоат қиламиз», деб тўпланиб чиқдилар. Жобир ибн Абдуллоҳ розияллоҳу анху келиб:

«Эй Аллоҳнинг Расули, мен сиз қатнашган ҳамма урушларда қатнашишни ният қилган эдим. Отам «Қизларга қараб тур», деб қолдириб кетган эди. Изн беринг, сиз билан борай», деди. Унга изн бердилар. Расулуллоҳ мусулмонлар билан юра-юра, Ҳамроул Асад деган жойга етдилар.

Бу ерда Маъбад ибн Абу Маъбад Расулуллоҳнинг хузурларига келди. Унга Абу Суфённинг олдига бориб,

уни кўркитишни буюрдилар. У Равоҳа деган жойда Абу Суфёнга етиб борди. Абу Суфён Маъбаднинг мусулмон бўлганини билмас эди.

«Ортингда нима гап бор, эй Маъбад?» деди Абу Суфён.

«Муҳаммад ва унинг саҳобалари сизларга қарши мисли кўрилмаган кўп одам тўпладилар. Аввал чиқмаганлари ҳам пушаймон бўлиб, чиқдилар», деди Маъбад.

«Нима маслаҳат берасан?» деди Абу Суфён.

«Менимча, анави тепаликлар ортидан аскар чиқиб қолмасидан бурун жўнаб қолганинг маъқул», деди Маъбад.

«Аллоҳга қасамки, тўпланиб, бир ҳужум қилиб, уларни таг-томири билан йўқ қилиб юбормоқчи эдик», деди Абу Суфён.

«Менинг сенга насиҳатим, ундоқ қилма», деди Маъбад.

Мушриклар Маккага қайтиб кетдилар. Йўлда Абу Суфён Мадинага кетаётган бир одамни учратиб, деди:

«Муҳаммадга гапимни етказиб қўясанми? Маккага қайтганингда уловинг кўтарганча майиз бераман».

«Ҳа», деди у.

«Муҳаммадга айтиб қўй: биз уни ва шерикларини таг-томири билан йўқ қилиб юбориш учун одам тўплаб қўйдик», деди Абу Суфён:

Унинг бу гапи мусулмонларга етганда:

«Аллоҳ бизга етарли ҳомий. У қандай ҳам яхши вакил», дейишди. Ҳалиги хабар уларни чўчитмади. Уч кун кутдилар. Мушриклар Макка сари узоқлаб кетганларига ишонч ҳосил қилгач, Мадинага қайтдилар.

Ушбу зикр қилинган ривоятлардан Абу Суфённинг Исломга ва Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга қанчалар душман бўлганлигини билиб оламиз. Абу Суфённинг душманлиги фақат уруш пайтида эмас, балки доимий эди. Ҳатто баъзи мушриклар одамийлик қоидаларига амал қилишса ҳам, аммо у мусулмонларга

заррача одамгарчилик қилишни раво кўрмас эди. Бунга куйидаги ҳодиса ёрқин далилдир.

РОЖИЙЪ ҲОДИСАСИ

Уҳуд урушидан сўнг Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига Узал ва ал-Қора уруғларидан кишилар келиб:

«Эй Аллоҳнинг Расули, бизнинг ичимизга ўз саҳобаларингиздан баъзиларини юборинг, бизга динни ўргатишсин», дедилар.

Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам саҳобалардан олти кишини юбордилар.

Макка билан Асафон ўртасида жойлашган «Рожийъ» деган жойга етганларида Узал ва ал-Қора уруғларининг хиёнаткор эканлиги маълум бўлди. Улардан бир қанча қуролли кишилар чиқиб, саҳобаларни ўраб олдилар. Шунда саҳобалар қуролларини қўлга олиб, ўзларини ҳимоя қилишга шайландилар. Лекин мушриклар:

«Биз сизларга аҳду паймон берганмиз, сизларни ўлдирмаймиз», дедилар.

Мусулмонлар иккига бўлиндилар. Марсад ибн Абу Марсад, Осим ибн Собит ва Холид ибн Букайр розияллоҳу анҳум:

«Биз ҳеч қачон мушрикдан аҳд ҳам, паймон ҳам қабул қилмаймиз», дедилар ва жанг қилиб, ҳалок бўлдилар.

Ушбу уч шахиднинг бири Осим ибн Собит розияллоҳу анҳу Уҳуд урушида қурайшлик бир аёлнинг икки ўғлини қатл қилган эди. Ўша аёл агар имконини топса, Осим ибн Собитнинг бош чаноғида ҳамр ичишни назр қилган эди. Осим розияллоҳу анҳу қатл қилинганида ўша аёл унинг калласини беришларини сўраб келди.

Одамлар Абу Суфёнга «Ўз амакиваччангнинг калласи бундоқ қилинишига йўл қўйма», деб илтимос қилдилар.

Аммо Абу Суфён Осимнинг бошини кесиб ҳалиги хотинга беришга амр қилди. Шунда Осим розияллоҳу анҳунинг бошини Аллоҳ таолонинг Ўзи ҳимоя қилди. Бошни кесиб олмоқчи бўлган эдилар, бу ишни қилишига арилар мутлақо йўл қўймадилар.

Мушриклар қолган уч киши, яъни Абдуллоҳ ибн Торик, Хубайб ибн Адий ва Зайд ибн ад-Дасаналарни асир қилиб олдилар ва уларни сотиш учун Макка томон олиб кетдилар.

Макка яқинидаги Заҳрон деган жойга етганларида Абдуллоҳ ибн Торик розияллоҳу анҳу қўлини бўшатиб, қиличини олишга муваффақ бўлди. Аммо буни мушриклар билиб қолиб, у кишини тошбўрон қилиб, ўлдирдилар.

Хубайб ибн Адийни ал-Ҳорис ибн Аммор ибн Навфалнинг ўғиллари оталарининг ўчини олиш учун сотиб олдилар. Хубайб уларнинг отасини Бадр урушида қатл қилган эди.

Улар Хубайб розияллоҳу анҳуни турли азобларга гирифтор қилдилар. У киши эса, ҳамма азоб-укубатларни сабр билан қарши олдилар. Кўнгиллари тўқ равишда сабр-бардош кўрсатдилар. Охири уни осиб ўлдиришга тайёргарлик кўра бошладилар. Шунда Хубайб розияллоҳу анҳу:

«Агар маъкул кўрсангиз, менга икки ракъат намоз ўқиб олишимга ижозат беринглар», деди. Улар:

«Майли, ўқиб ол», дейишди.

У киши яхшилаб икки ракъат намоз ўқидилар ва жаллодларга кулимсираб туриб:

«Аллоҳга қасамки, агар ўлимдан кўрқяпти, дейишларингни мулоҳаза қилмаганимда, кўпроқ ўқиган бўлар эдим», дедилар.

Мушриклар Хубайб розияллоҳу анҳуни осиб учун бўйинларига сиртмоқ боғлашганда у киши:

«Эй бор Худоё, биз Расулингнинг рисолатини

етказдик. Бу куни бизни нима қилишаётганини у зотга Сен Ўзинг етказгин. Эй бор Худоё, уларнинг ададини санаб олгин. Ҳаммасини парчалаб, ҳалок қилгин. Улардан биттасини ҳам қўймагин», деб туриб, қуйидаги байтни айтдилар:

Муслим ҳолда қатл этилсам, парво қилмасман,
Аллоҳ йўлида қай ёнбош ила йиқилганимга.

Худди ўша куни Хубайб розияллоҳу анхунинг шериклари Зайд ибн ад-Дасана розияллоҳу анхуни ҳам бошқа бир мушриклар гуруҳи Умайя ибн Халафнинг ўчини олиш учун осиб ўлдирдилар. Дор тагига томоша учун мушриклар томонидан бир қанча одамлар тўпланган эди. Зайд розияллоҳу анху хотиржам ва хушвақт эди.

Мушрикларнинг бошлиғи Абу Суфён у кишига қараб:

«Эй Зайд, Худо ҳаққи, ростини айт! Ҳозир Муҳаммад бизнинг қўлимизда бўлиб, сен ўз аҳлинг билан бўлишни хоҳлармидинг?» деди.

Зайд розияллоҳу анху бунга жавобан:

«Аллоҳга қасамки, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга ҳатто тикан кирса, менга ўз оилам билан ўтиришим татимади!» деди.

Шунда Абу Суфён:

«Мен Муҳаммаднинг асҳоблари Муҳаммадни севганларидек ҳеч бир асҳобнинг бирор кишини севганини кўрмаганман», деди.

Ҳа, Абу Суфён Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг кимликларини яхши билар эди. Аммо аввал айтиб ўтганимиздек, кибр ва мансабпарастлик туфайли иймон келтирмас эди.

ХАНДАҚ УРУШИ

Худди ўша кибр ва мансабпарастлик Абу Суфённи Хандақ урушини кўзгашига ҳам бошлади.

Ибн Исҳоқ раҳматуллоҳи алайҳи қуйидагича ривоят қиладилар:

«Хандақ урушида воқеа бундай бўлган эди. Бир гуруҳ яҳудийлар, жумладан, Салом ибн Абул Ҳақиқ ан-Назрий, Ҳайй ибн Ахтоб ан-Назрий, Кинона ибн Робиъа, Ибн Абул Ҳақиқ, Ҳаваза ибн Каас ал-Воилий, Абу Аммор ал-Воилий ва бир тўп Бани назирлик ҳамда Бани воилликлар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга қарши ҳизбларини тўплаган эдилар.

Улар тўпланиб, Маккага, Қурайш кофирларининг олдига бордилар ва уларни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга қарши урушга чақириб:

«Биз уни тағ-томири билан йўқ қилиб ташлагунимизча, сизлар билан бирга бўламиз», дедилар.

Қурайшликлар уларга:

«Эй яҳудийлар жамоаси! Албатта, сизлар аввалги китоб аҳлидирсизлар. Биз Муҳаммад билан келишмаётган нарсанинг илмини ҳам биласизлар. Бизнинг динимиз ҳақми, уникими?» деб сўрадилар.

Ўзларини аҳли китоб, яъни Тавротга эргашувчи, деб даъво қиладиган яҳудийлар:

«Сизларнинг динингиз унинг динидан яхшидир. Сизлар ҳаққа яқинсизлар», деб жавоб қилишди.

Бу гапдан қурайшликлар хурсанд бўлиб, ҳаракатга тушдилар. Уларнинг Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга қарши уруш қилиш ҳақидаги чақириқларига биноан, жангга тайёргарлик кўрила бошланди.

Сўнгра ўша яҳудийлар жамоаси Ғатафон қабиласига бориб, уларни ҳам Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга қарши уруш қилишга чақирдилар. Уларни ҳам «Сизлар билан бирга бўламиз», деб ишонтирдилар. Бу таклифни қурайшликлар ҳам қабул қилганини билдирдилар. Улар ҳам тўпландилар.

Қурайшликлар Абу Суфён ибн Ҳарб бошчилигида

урушга чиқдилар. Ғатафонликлар ҳам кўзғолдилар. Улардан Бани Физорага Уйайна ибн Ҳисн, Бани Муррага ал-Ҳорис ибн Ҳарб ва Ашжаъ қабиласидагиларга Масъар ибн Роҳийла бош бўлиб чиқдилар.

Улар Мадинага етиб келганларида мусулмонлар шаҳар атрофига хандақ қазиб бўлган эдилар. Мушриклар шаҳарга хужум қила олмай, туриб қолдилар.

Мушриклар ва уларнинг иттифокдошлари шаҳарга бостириб киришга турли йўллар билан ҳаракат қилиб кўрдилар, аммо иложини топа олмадилар.

Кейин ғатафонлик Наъим ибн Масъуд ибн Омир Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига келиб:

«Эй Аллоҳнинг Расули, мен мусулмон бўлдим. Аммо мусулмон бўлганимни қавмим билгани йўқ. Менга хоҳлаган ишингизни буюринг», деди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Албатта, сен бизнинг одамсан. Агар қўлингдан келса, уларнинг орасини буз. Уруш доғда қолдиришдир», дедилар.

Шундан сўнг Наъим ибн Масъуд чиқиб, Бани Қурайзага борди. Жоҳилият даврида улар билан улфатчилик қилиб юрар эди. Ибн Масъуд уларга:

«Эй Бани Қурайза, мен сизни яхши кўришимни биласиз. Гап орамизда қолсин-у, қурайшликлар билан ғатафонликларнинг сиздан фарқи бор. Бу юрт – сизларнинг юртингиз. Унда мол-мулкингиз, бола-чақангиз, аёлларингиз бор. Қурайшликлар ва ғатафонликлар Муҳаммад ва унинг шериклари билан урушгани келганлар. Сизлар эса Муҳаммадга қарши уларга ёрдам бердингиз. Уларнинг мол-мулки ҳам, юрти ҳам, аёллари ҳам бошқа жойда. Агар қўлларидан келса, бир иш қиладилар, бўлмаса, юртларига қайтиб кетиб, сизни анави одам билан ёлғиз ташлаб кўядилар. Агар у билан якка ўзингиз

қолсангиз, кучингиз етмайди. Сиз анави қавмнинг улуғларидан баъзиларини гаровга олмагунингизча, улар билан урушга кирманг. То Муҳаммадга қарши урушнинг охиригача гаровга олинганлар қўлингизда турсин», деди.

«Тўғри айтасан», деб жавоб қайтаришди.

Гарчи бу гап Бани Қурайза қурайшликларга ёрдам бермасин, деган мақсадда айтилган бўлса ҳам, ёлғон эмас, балки Бани Қурайза учун керакли танбех эди.

Сўнгра Наъим ибн Масъуд қурайшликлар бошлиғи Абу Суфённинг ҳузурига борди ва:

«Менинг сизга бўлган муҳаббатимни ҳам, Муҳаммад билан алоқам йўқлигини ҳам яхши биласизлар. Ўзимга етган нарсадан сизларни хабардор қилиб қўйишни бурчим деб билганимдан олдингизга келдим. Аммо ҳеч кимга айтмайсизлар!» деди.

«Хўп бўлади», дедилар.

«Яҳудийлар Муҳаммад билан ўрнатилган сулҳни бузишганига надомат қилиб, унга одам юборганларини биласизми? Улар «Қилган ишимизга пушаймонмиз. Агар Қурайш ва Ғатафоннинг улуғларидан сенга асир олиб берсак, биздан рози бўласанми? Сен уларнинг калласини оласан, кейин биргалашиб, душманни қириб ташлаймиз», дейишган экан, Муҳаммад «Хўп», дебди. Агар яҳудийлар одам юбориб, сизлардан гаровга одам беришни сўрасалар, бирор кишини бера кўрманглар», деди у.

Кейин ғатафонликларнинг ҳузурига бориб, уларга ҳам Қурайшга айтганларини айтди.

Ушбу гаплардан сўнг Абу Суфён Бани Қурайза ҳузурига Икрима ибн Абу Жаҳлни юбориб, уларни урушга чорлади. Икрима уларга:

«Биз ўз еримизда эмасмиз, ҳайвонларимиз ҳалок бўлмоқда. Урушни бошлайлик-да, Муҳаммадни йўқ қилиб, ишни тугатайлик», деди.

Ўша куни шанба эди. Яҳудийлар узр айтдилар:

«Бу кунда ҳеч нарса қилмаймиз. Баъзи бирларимиз бу кунда бир хил ишларни қилиб, мусибатга учради. Ундан кейин яна, то Муҳаммадни йўқотгунимизча, бизга гаровга одам бериб қўймасанглар, сиз билан унга қарши уруш қилмаймиз. Сизлар урушда қийналиб, юртингизга қайтиб кетиб, бизни ташлаб қочишингиздан қўрқамиз. Муҳаммад бизнинг юртда турибди. Биз якка ўзимиз унга қарши тура олмаймиз», дедилар.

Шундай қилиб, уларнинг ораси бузилди. Лекин Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга қарши душманликларини давом эттиравердилар.

Абу Суфён ўтакетган устамон бўлса ҳам, мусулмонларнинг устамонлиги олдида ип эша олмай, адашди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам бошлиқ мусулмонлар Аллоҳдан астойдил нусрат тилаб, мустаҳкам турар эдилар. Расули акрам соллаллоҳу алайҳи васаллам тинимсиз дуо қилдилар.

Аллоҳ таоло душманларга қишнинг совуқ кечасида ўта совуқ шамол юборди. Шамол душманнинг чодирларини, қозонларини учириб кета бошлади.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга душман орасида ихтилоф пайдо бўлганлиги, Аллоҳ уларнинг бирлигини бузганлиги ҳақида хабар етганидан сўнг, кечаси нима бўлаётганини билиб келиш учун Ҳузайфа ибн Ямон розияллоҳу анҳуни уларнинг ичига юбордилар.

Бу ҳақда Ҳузайфа ибн Ямон розияллоҳу анҳу куйидагиларни айтадилар:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам менга:

«Эй Ҳузайфа, анави қавмнинг ичига бориб, нима қилаётганларига назар сол. Бизга қайтиб келгунингча, ҳеч нарса қилма», дедилар. Топиб бордим ва қавмнинг ичига кирдим. Шамол ва Аллоҳнинг лашкарлари нима қилса, қилаётган эди. Шамол уларнинг қозонини ҳам, оловини

ҳам, чодирини ҳам жойида қўймас эди. Абу Суфён ўрнидан туриб: «Эй Қурайш жамоаси, ҳамма ёнидаги одамга қарасин», деди. Мен ёнимдаги одамни ушлаб:

«Сен кимсан?!» дедим.

«Мен Фалончи ибн Пистончиман», деди у. Сўнгра Абу Суфён:

«Эй Қурайш жамоаси! Туриб бўлмайдиган ҳолатда қолдингиз. Туя ва отлар ҳалокатга учради. Бани Қурайза сизга хиёнат қилди. Улардан бизга ўзимиз ёмон кўрган нарса етди. Шамолнинг зўридан нима бўлаётганини ҳам кўриб турибсиз. Қозонимиз жойида турмайди, олов ёнмайди, чодирларимиз тик турмайди. Қани, жўнанглар! Мен жўнадим!» деди.

Сўнгра бориб, туясига минди. Уни урган эди, уч оёклаб, сакраб турди. Бир оёғи буклаб, боғланган экан. Аллоҳга қасамки, у туянинг оёғини тик турғазиб, ечди. Агар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг менга: «Бизга қайтиб келгунингча бир нарса қилма», деган амрлари бўлмаганида, уни ўлдирар эдим».

Ғатафонга Қурайшнинг нима қилганлиги ҳақида хабар етиб борганда улар ҳам ўз юртларига жўнаб қолдилар. Ўша пайтда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам намоз ўқиётган эдилар. Ҳузайфа ибн Ямон розияллоҳу анҳу келиб, у зотга хабарни етказди. Тонг отгач, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳам Мадинага қайтдилар.

Шундай қилиб, Хандақ уруши тугади. Исломни ва мусулмонларни тағ-томири билан суғуриб ташлаш ниятида тўпланган Абу Суфён бошлиқ кофир ва мушрик гуруҳлар ёвуз мақсадларига ета олмадилар. Аллоҳ таоло мусулмонларга нусрат берди.

ҲУДАЙБИЯ СУЛҲИДАН КЕЙИН

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ўз саҳобалари

билан умрага борганларида мушриклар йўлларини тўсиб, уларни Маккага киритмадилар. Икки тараф Худайбияда сулҳ тузди.

Бу сулҳга биноан, икки томон орасида уруш ва унинг хавфи битди. Фурсатдан фойдаланиб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам турли юртларнинг подшоҳларига мактублар юбориб, уларни Исломга чақирдилар. Ўша мактуб юборилганлар ичида Рум қайсари Ҳеракл ҳам бор эди.

Ҳеракл Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг мактубларини олганидан сўнг бу масалани яхшироқ ўрганишга қарор қилди. Ўз одамларига Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳақида маълумот биладиган одам топиб келишни амр қилди.

Иттифоқо, ўша пайтда Абу Суфён тижорат билан Ғазза шаҳрига борган эди. Ҳераклнинг одамлари уни топиб келишди. Ҳеракл Абу Суфёнга ўта оқилона саволлар берди. Бу суҳбат жуда ҳам ибратлидир.

Икки киши Исломнинг дастлабки босқичида Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳақларида суҳбат қиладилар. Савол берувчи умуман бегона, аммо самовий динга эътиқод қилган шахс. Жавоб берувчи эса Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга ашаддий душман бўлган, мушрик шахс.

Келинг, ўша суҳбатга қулоқ осайлик. Ҳеракл Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳақларида сўрайди.

Абу Суфён Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳақларида жавоб беради.

Ҳеракл: Унинг насаби қандоқ?

Абу Суфён: У ичимизда насаблидир.

Ҳеракл: Ушбу гапни ундан олдин сизлардан бирорта айтганми?

Абу Суфён: Йўқ.

Ҳеракл: Унинг ота-боболаридан подшоҳ ўтган борми?

Абу Суфён: Йўқ.

Ҳеракл: Унга одамларнинг ашрофлари эргашдими, заифларими?

Абу Суфён: Заифлари.

Ҳеракл: Улар кўпаймоқдаларми, озаймоқдаларми?

Абу Суфён: Кўпаймоқдалар.

Ҳеракл: Унинг динига кирган бирор киши аччиқ қилиб, диндан чиқадими?

Абу Суфён: Йўқ.

Ҳеракл: У айтганини айтишидан олдин уни ёлғончиликда айблар эдингларми?

Абу Суфён: Йўқ.

Ҳеракл: Алдайдими?

Абу Суфён: Йўқ. Биз ҳозир уни кутиш муддатидамиз. Нима қилишини билмаймиз. (Абу Суфён ушбу гапларни одамларга айтаётиб: «Ҳеракл менга ушбу калимадан бошқа гап қўшишга имкон бермади», деган.)

Ҳеракл: У билан жанг қилдингларми?

Абу Суфён: Ҳа.

Ҳеракл: Унга қарши жангингиз қандоқ бўлди?

Абу Суфён: Гоҳ ундок. Гоҳ бундок. У бизни енгади. Биз уни енгамиз.

Ҳеракл: Сизларга нимани амр қилади?

Абу Суфён: «Аллоҳнинг Ўзига ибодат қилинглар. Унга ширк келтирманглар. Ота-боболарингиз айтадиган нарсани тарк қилинглар», дейди. Бизни намозга, ростгўйликка, ифбатга ва силаи раҳмга амр қилади.

У таржимонга: «Бунга айтгин: мен сендан унинг насаби ҳақида сўраган эдим. Сен у ичингиздан насабдорлигини айтдинг. Пайғамбарлар доимо ўз қавмининг насаби ила юбориладилар.

Мен сендан «Сизлардан бирорта одам ундан олдин бу гапни айтганмиди?» деб сўрадим. Сен «Йўқ», дединг. Агар

бирорта одам ундан олдин бу гапни айтган бўлганида, «Ўзидан олдин айтилган гапни айтмоқда», дер эдим.

«Унинг ота-боболаридан подшоҳ ўтган борми?» деб сўрадим. Сен «Йўқ», дединг. Агар ота-боболаридан подшоҳ ўтгани бўлганида «Ота-боболарининг мулкини талаб қилмоқда», дер эдим.

«У айтганини айтишидан олдин уни ёлғончиликда айблар эдингларми?» деб сўрадим. Сен «Йўқ», дединг. Биламанки, одамларга ёлғон гапирмаган одам ҳеч қачон Аллоҳга ёлғон гапирмайди.

«Унга одамларнинг ашрофлари эргашдими, заифларими?» деб сўрадим. Сен «Заифлари эргашдилар», дединг. Улар пайғамбарларнинг атбоъларидир.

«Улар кўпаймоқдаларми, озаймоқдаларми?» деб сўрадим. Сен «Улар кўпаймоқдалар», дединг. Иймоннинг иши то батамом бўлгунча шундоқ бўлур.

«Унинг динига кирган бирор киши аччиқ қилиб, диндан чиқадими?» деб сўрадим. Сен «Йўқ», дединг. Иймоннинг ҳаловати қалбларга кирганда шундоқ бўлади.

«Алдайдими?» деб сўрадим. Сен «Йўқ», дединг. Ана шундоқ. Пайғамбарлар алдамайдилар.

«Сизларга нимани амр қилади?» деб сўрадим. Сен «Аллоҳнинг Ўзига ибодат қилинглар. Унга ширк келтирманглар. Ота-боболарингиз айтадиган нарсани тарк қилинглар», дейди. Бизни намозга, ростгўйликка, иффатга ва силаи раҳмга амр қилади», дединг. Агар сен айтган гап ҳақ бўлса, албатта, у менинг ушбу қадамим остини эгаллайди. Мен унинг чиқишини билар эдим. Унинг сизлардан эканлигини ўйламаган эдим. Агар мен унга холис бўлишимни билганимда, у билан учрашишга уринар эдим. Агар унинг ҳузурида бўлганимда, оёқларини ювар эдим», деди.

Сўнгра Румнинг улуғларига қасрга киришларига изн берди. Қасрнинг эшикларини кулфлатиб қўйди. Кейин

ўртага чиқиб:

«Эй Рум улуғлари! Агар сиз нажотни, рушди ҳидоятни ва мулкингиз собит бўлишини истасангиз, ушбу пайғамбарга байъат қилинг!», деди. Улар қочиб, ўзларини эшикка урдилар. Эшиклар қулфланган эди. Ҳеракл уларнинг қочишини кўриб, иймондан ноумид бўлди, «Уларни олдимга қайтариб келинглар», деди ва: «Мен халиги гапларни сизларнинг динингизга мустаҳкамлигингизни синаб кўриш учун айтган эдим. Батаҳқиқ, уни кўрдим», деди. Уларнинг барчаси унинг оёғига йиқилдилар ва ундан рози бўлдилар».

Шундай қилиб, Ҳеракл подшоҳликни ҳидоятдан устун кўрди.

Аммо Абу Суфён у билан бўлган суҳбатдан таъсирланди. Янаям аниғини Аллоҳ таолонинг Ўзи билади-ку, лекин ўша воқеадан сўнг у Исломга қарши иш қилмаган ва Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга қарши қаттиқ гап айтмаган. Буни кейинги ҳодисалардан ҳам пайқаб олиш мумкин.

ХУДАЙБИЯ СУЛҲИНИНГ БУЗИЛИШИ

Худайбия сулҳида ким Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг шартномасига қўшилмоқчи бўлса, қўшилавериши, шунингдек, ким Қурайшнинг шартномасига қўшилмоқчи бўлса, қўшилаверишига келишилган эди.

Ана шу бандга биноан, Бани Бакр Қурайшнинг, Ҳузоъа эса Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг шартномасига қўшилган эдилар.

Бани Бакр билан Ҳузоъанинг ўртасида қадимдан адоват бор эди. Улар бир-бирлари билан Иломдан олдин урушиб юрар эдилар. Илом келганидан сўнг бу адоват тўхтаган эди. Худайбия сулҳи тузилганидан кейин бу икки

қабила бир-бирига қарши бўлган икки томонга шерик бўлиб, душманликлари яна янгиланди.

Бани Бакр қабиласи пайтдан фойдаланиб, Хузоъадаги эски ўчини олмоқчи бўлди. Хузоъаликлар ўз сувхоналарида машғул бўлиб турганларида, Бани Бакр одамлари уларга тўсатдан ҳужум қилиб, бир неча кишини ўлдирдилар. Тўс-тўполон бўлиб, орада уруш чиқди. Қурайш ўз шартномадоши Бани Бакрга қурол етказиб берди. Қурайшнинг кўзга кўринган одамлари кечаси билдирмай бориб, урушда шахсан иштирок этдилар. Хузоъаликлар Ҳарамга қараб қочдилар. Ҳарамга етиб борганларидан сўнг Бани Бакрликларнинг баъзилари:

«Энди Ҳарамга кирдик. Худодан кўрқинглар! Худодан кўрқинглар!» дейишди. Бошқалари эса:

«Бугун Худо йўқ! Эй Бани Бакр, ўчингизни олиб қолинг! Бундан кейин қулай фурсат келмайди!» деди.

Мазкур ҳодисалардан кейин Хузоъа қабиласининг одамларидан Амр ибн Солим ал-Хузоъий ўз қабиласидан қирқ отлиқ билан Мадинаи Мунавварага қараб йўл олди. У тўғри Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг олдиларига бориб, тик турган ҳолда байт ўқиди. Бу байтда у зотга ўзлари билан Хузоъа ўртасида шериклик шартномаси борлигини эслатиб, ёрдам сўради. Қурайш у зот билан тузган сулҳни бузганлигини, сувхонага келиб, рукуъ ва саждада турган кишиларни қатл қилганликларини айтди. У зот:

«Сенга нусрат берилур, эй Амр ибн Солим!» дедилар.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Амр ибн Солимга ёрдам берилиши ҳақида гапирган бўлсалар ҳам, ҳақиқатни аниқлаш учун гапнинг ростини текшириб кўрдилар. У зот соллаллоҳу алайҳи васаллам Қурайшга одам юбориб, хабарни айтдилар ва уларни уч нарсадан бирини танлашга чақирдилар:

Хузоъалик ўлдирилган кишиларнинг хунини тўлаш.

Аҳдбузарларни, яъни, Ҳузоъага қарши ҳужум уюштирган Бани бакрликларни ўз шериклигидан чиқариш.

Аҳдни бузиб, уруш ҳолига ўтиш.

Уларнинг бошлиқларидан бири аҳдни бузиб, уруш ҳолига ўтишни ихтиёр қилганларини айтиб, жавоб берди.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга бу хабар етиб келганда саҳобаларга:

«Худди сизларнинг ҳузурингизга Абу Суфён келиб, аҳдни мустаҳкамлаш ва унинг муддатини чўзишни сўрайдиганга ўхшайди», дедилар. Шундоқ бўлди ҳам. Қурайш ўз қилмишига надомат қилди. Ўзининг эсипастларидан баъзилари қилган аҳмоқликдан афсусланди.

Улар Абу Суфённи Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига аҳдни мустаҳкамлаш ва унинг муддатини чўзишни сўраш учун юбордилар.

АБУ СУФЁННИНГ УЗР СЎРАШИ

Ўша вақтда ширк жамоасининг бошлиғи бўлган Абу Суфён ибн Ҳарб Мадинаи Мунаввара томон йўлга чикди.

Абу Суфён Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қайнотаси ҳам эди. Ҳа, унинг қизи Умму Ҳабиба розияллоҳу анҳо Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг завжаи мутоҳҳаралари, мўминларнинг оналаридан бири эди.

Шунинг учун ҳам Абу Суфён Мадинаи Мунавварага етиб боргандан сўнг тўғри ўз қизи Умму Ҳабибанинг олдига кириб борди. У ўз жигаргўшасиникида ўзини эркин ҳис қилиб, кира солиб, индамай, тўшаб қўйилган кўрпачага ўтирмоқчи бўлди.

Шунда кутилмаган иш содир бўлди. Умму Ҳабиба розияллоҳу анҳо шошиб бориб, узок муддатдан бери кўришмай юрган отасининг тагидан кўрпачани тортиб

олдилар. Абу Суфён хайрон бўлиб:

«Ҳа, кизгинам, нима бўлди? Бу кўрпачани менга раво кўрмаяпсанми? Ёки мени кўрпачага раво кўрмаяпсанми?»— деб сўради.

Умму Ҳабиба розияллоҳу анҳо:

«Бу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг кўрпачалари! Сен мушриксан, нажассан! Сенинг Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг кўрпачаларига ўтиришингни истамадим», дедилар.

«Аллоҳга қасамки, сенга мендан кейин ёмонлик етибди», деди Абу Суфён.

Бу муомаладан хайратда қолган Абу Суфён Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига бориб, сўзламоқчи бўлган эди, у зот унинг сўзларини эшитишни ҳам истамадилар.

Кейин у Абу Бакр розияллоҳу анҳунинг олдига бориб, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга унинг гапини етказишни сўради. У киши: «Мен бу ишни қилмайман», дедилар.

Абу Суфён Умар, Али ва Фотима розияллоҳу анҳумга ҳам илтимос қилди, бўлмади.

У хайрон бўлиб, нима қилишини билмай қолди ва Фотима розияллоҳу анҳога:

«Эй Муҳаммаднинг қизи! Сен ўзингнинг манави ўғилчангни одамларга омонлик беришга амр қилсанг-чи! Шунда у арабларнинг улуғи бўлар эди», деб тетапоя бўлиб қолган имом Ҳасанни кўрсатди. Фотима розияллоҳу анҳо бу гапга жавобан:

«Менинг ўғлим ҳали бировга омонлик берадиган бўлгани йўқ. Қолаверса, бирор киши Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга қарши ҳеч кимга омонлик бермас!» дедилар.

Паришонлиги янада зиёда бўлган Абу Суфён ҳазрати Алига мурожаат қилиб:

«Эй Абул Ҳасан! Қийин аҳволда қолдим, менга маслаҳат бер», деди.

«Сенга фойда берадиган бирор нарсани кўрмаяпман. Лекин сен Бани Канонанинг саййидисан. Туриб, одамлардан омонлик сўрагин-да, ўз аҳлинг томон йўл ол», дедилар унга ҳазрати Али розияллоҳу анху.

Абу Суфён масжидга кириб:

«Эй одамлар! Мен одамлардан омонлик сўрайман», деди-да, туясига миниб, жўнаб қолди.

МАККА ФАТҲИДА

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Маккани фатҳ қилиш учун ўз саҳобалари билан йўлга чиқдилар.

У зот юриб бориб, «Марриз Заҳрон» деган жойга тушдилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам лашкарларга олов ёқишни амр қилдилар. Қурайшликлар катта олов ва кишилар ҳаракатини сезиб, сергакландилар.

Абу Суфён ҳам гап нимадалигини билиш учун шаҳардан ташқарига чиқди. У ўзича:

«Бу кечадагига ўхшаш оловни ва аскарни ҳеч кўрганим йўқ эди», деди.

Аббос ибн Абдулмуттолиб мусулмон ҳолида аҳли аёли билан Маккадан чиқиб, лашкарга келиб қўшилган эди. У қоронғида Абу Суфённи излаб топди ва:

«Мана, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам одамлар билан келдилар. Қурайшнинг ҳолига вой!» деди.

У мусулмонлардан бирортаси Абу Суфённи ўлдириб қўямасин, деб шошилиб, уни ҳаширига мингаштириб олиб, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига олиб келди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Абу Суфённи кўришлари билан:

«Шўринг қурисин, эй Абу Суфён! Аллоҳдан ўзга ибодатга сазовор Зот йўқлигини биладиган вақт келмадими?!» дедилар.

«Ота-онам сизга фидо бўлсин. У Зот сизни қандоқ ҳам хилмли, қандоқ ҳам қарамли, қандоқ ҳам силаи раҳмли қилди. Аллоҳга қасамки, батаҳқиқ билдимки, агар Аллоҳдан ўзга илоҳ бўлганида, менинг бирор ҳожатимни чиқарар эди», деди Абу Суфён.

«Шўринг қурисин, эй Абу Суфён! Менинг Аллоҳнинг Расули эканлигимни биладиган вақт келмадими?!» дедилар.

«Ота-онам сизга фидо бўлсин. У Зот сизни қандоқ ҳам хилмли, қандоқ ҳам қарамли, қандоқ ҳам силаи раҳмли қилди. Аллоҳга қасамки, бу ҳақда ҳалигача кўнгилда бир нарсa бор», деди Абу Суфён.

Шунда Аббос гапга аралашиб:

«Шўринг қурисин! Мусулмон бўл! Бўйнингдан чопмасимиздан аввал «Лаа илаҳа иллаллоҳ, Муҳаммадур Расулуллоҳ», деб шаҳодат келтир!» деди.

У шаҳодат келтириб, мусулмон бўлди.

Кейин Аббос розияллоҳу анҳу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга мурожаат қилиб:

«Абу Суфён фахрни яхши кўрадиган одам. Унга бирор илтифот қилиб қўйсангиз яхши бўларди», деди.

Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Хўп! Ким Абу Суфённинг ҳовлисига кириб олса, омонликдадир! Ким эшигини ёпиб олса, омонликдадир! Ким масжидга кириб олса, омонликдадир!» дедилар.

Шундоқ қилиб, афв ва омонлик ҳаммага баробар бўлганлиги эълон қилинди.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Макка томон Аллоҳнинг лашкарларини бошлаб юрмоқчи бўлганларида Аббос розияллоҳу анҳуга:

«Абу Суфённи водийнинг тор жойида ушлаб тур. У

бир Аллоҳнинг аскарларини кўриб қўйсин!» дедилар.

Аббос розияллоҳу анҳу Абу Суфённи етаклаб бориб, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам айтган жойда тўхтатиб турди. Ўн минг кишилик музаффар Ислон лашкари денгиздек мавжланиб, Макка томон келаётган эди. Ҳар бир қабила ўз байроғи остида ўта бошлади. Ҳар бир қабилани кўрганда Абу Суфён:

«Эй Аббос, булар кимлар?» дер эди.

Аббос уларнинг кимлигини айтар эди.

Бирдан Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам билан бирга муҳожир ва ансорийлардан иборат гуруҳ ўтиб қолди. Дубулғалар ичидан аскарларнинг фақатгина ёноқлари кўриниб турар эди. Абу Суфён:

«Субҳаналлоҳ! Аббос, булар кимлар?!» деди.

«Расулulloҳ муҳожир ва ансорлар билан келмоқдалар!» деди Аббос.

«Буларга бирорта одамнинг кучи ҳам, қуввати ҳам етмайди. Аллоҳга қасамки, эй Абул Фазл, бугун укангнинг ўғлининг мулки улуғ бўлди», деди Абу Суфён.

«Мулк эмас, нубувват!» деди Аббос.

«Ҳа, ҳа! Шундоқ! Шундоқ!» деди Абу Суфён.

Шу ерга келганда Аббос Абу Суфёнга:

«Қавминга нажотни ўйла», деди.

Абу Суфён ўқдай учиб, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан аввал Маккага кириб борди-да, баланд овоз билан:

«Эй Қурайш жамоаси! Мана, Муҳаммад сизнинг кучингиз етмайдиган нарса ила келди! Ким Абу Суфённинг ҳовлисига кирса, омонликдадир!» деб бакирди.

Бир пайт Абу Суфённинг хотини Ҳинд бинти Утба унинг олдига тезлаб келди-да, мўйловидан тутиб туриб, ҳақорат гапларни айтди. Аммо Абу Суфённинг бунга ўхшаш гапларни муҳокама қилиб ўтиришга ҳоли йўқ эди. У яна ўз қавмига:

«Шўрингиз курийди! Ўзингиздан кетманглар! У олдингизга сизнинг кучингиз етмайдиган нарса билан келди! Ким Абу Суфённинг ҳовлисига кириб олса, омонликдадир!» деб бақира кетди.

Улар:

«Аллоҳ сени ҳалок қилсин! Сенинг ҳовлинг бизга нима қилиб берар эди!» дер эдилар. У эса қичқирришда давом этди:

«Ким эшигини ёпиб олса, омонликдадир! Ким масжидга кириб олса, омонликдадир!».

Одамлар уй-уйларига тарқалиб кетдилар. Уларнинг баъзилари Масжидул Ҳаромга кириб олдилар.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Маккада кишиларнинг байъатларини қабул қилдилар. У зот Сафо устида ўтирган ҳолларида эркаклардан Аллоҳга ва Унинг Расулига қўлларидан келганича итоат қилишга байъат олдилар.

Эркаклардан байъат олиб бўлганларидан сўнг аёллардан олдилар. Ўша куни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга байъат қилган аёллар ичида Абу Суфённинг хотини Ҳинд бинти Утба ҳам бор эди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ўлдиришга амр қилган тўрт аёл ичида у ҳам бор эди. Аммо у зот уни афв қилдилар.

ФАТҲДАН СЎНГ

Фатҳда мусулмон бўлган Абу Суфён розияллоҳу анҳу Макка фатҳидан сўнг Ҳунайн ва Тоиф жангларида Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам билан бирга туриб, кофирларга қарши жанг қилдилар.

Ҳунайн жангидан кейинги ўлжа бўлиш ишларида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам у кишига «муаллафатул қулуб», яъни қалби улфат қилиниши лозим

бўлган кишиларнинг улушидан бердилар. Ўшанда у зот Абу Суфён розияллоху анҳуга юзта туя ва қирқ увқия тилло бердилар.

Тоиф жангида эса Абу Суфён розияллоху анҳу Аллоҳнинг йўлида бир кўзларидан ажрадилар.

Ибн Асокир Саъид ибн Убайд Сақафий розияллоху анҳудан ривоят қилади:

«Тоиф куни Абу Суфён розияллоху анҳуни Абу Яълонинг боғида ўтириб, таом тановул қилаётганини кўрдим. Бас, у пойлаб отган эди, кўзига тегди. У Набий соллаллоху алайҳи васалламнинг ҳузурларига келиб:

«Эй Аллоҳнинг Расули! Мана бу кўзим Аллоҳнинг йўлида мусибатга учради», деди.

«Агар хоҳласанг, дуо қиламан, Аллоҳ кўзингни сенга қайтаради. Агар хоҳласанг, жаннатни оласан», дедилар.

«Жаннатни!» деди у».

Бу ривоятда кечагина кофир бўлиб юрган Абу Суфён розияллоху анҳунинг бугун жаннат илинжида кўздан воз кечаётганлигини кўриб турибмиз. Ислому кишининг қалбидан жой олганида, ишлар ана шундоқ ўзгариб кетади.

МАДИНАДА

Макка фатҳи куни мусулмон бўлган Абу Суфён фатҳдан сўнг ҳижратнинг фарзлиги қолмаган бўлса ҳам, Мадинага бориб, Набий соллаллоху алайҳи васалламнинг яқинларида яшашни ирода қилдилар.

Афтидан, мусулмонлар оммаси Абу Суфённи унча яхши қабул қилмаганлар. Эҳтимол, бунга у кишининг ўтмишда мусулмонларга қарши қилган ишлари сабаб бўлгандир. Бу маънони қуйидаги ҳадиси шарифдан тушуниб оламиз.

3069- عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ τ قَالَ: كَانَ الْمُسْلِمُونَ لَا يَنْظُرُونَ
إِلَى أَبِي سُفْيَانَ وَلَا يُقَاعِدُونَهُ فَقَالَ لِلنَّبِيِّ ρ: يَا نَبِيَّ اللَّهِ ثَلَاثُ
أَعْطِيهِنَّ قَالَ: نَعَمْ قَالَ: عِنْدِي أَحْسَنُ الْعَرَبِ وَأَجْمَلُهُ أُمُّ حَبِيبَةَ بِنْتُ
أَبِي سُفْيَانَ أَرْوَّجُكَهَا قَالَ: نَعَمْ قَالَ: وَمُعَاوِيَةُ تَجْعَلُهُ كَاتِبًا بَيْنَ يَدَيْكَ
قَالَ: نَعَمْ قَالَ: وَتَوَمَّيْنِي حَتَّى أَقَاتِلَ الْكُفَّارَ كَمَا كُنْتُ أَقَاتِلُ
الْمُسْلِمِينَ قَالَ: نَعَمْ قَالَ أَبُو زُرْمِيلٍ: وَلَوْلَا أَنَّهُ طَلَبَ ذَلِكَ مِنَ النَّبِيِّ ρ
مَا أَعْطَاهُ ذَلِكَ فَإِنَّهُ لَمْ يَكُنْ يُسْأَلُ شَيْئًا إِلَّا قَالَ نَعَمْ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

3069. Ибн Аббос розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Мусулмонлар Абу Суфёнга назар солмас ва у билан бирга ўтирмас эдилар. Бас, у Набий соллаллоху алайҳи васалламга:

«Эй Аллохнинг Набийси! Менга уч нарсани беринг:

Ҳузуримда арабларнинг гўзали ва чиройлиси Умму Ҳабиба бинти Абу Суфён бор. Уни сизга никоҳлаб берай», деди.

«Хўп», дедилар.

«Муовияни ўз ҳузурингизда котиб қилиб олинг», деди.

«Хўп», дедилар.

«Мени амир қилиб қўйинг. Мусулмонлар билан қандоқ уруш қилган бўлсам, кофирлар билан ҳам худди шундоқ уруш қилай», деди.

«Хўп», дедилар.

Абу Зумайл айтади:

«Агар у мазкур нарсани Набий соллаллоху алайҳи васалламдан сўрамаганида, у зот бермас эдилар. У зотдан нима сўралса, «Хўп» дер эдилар».

Муслим ривоят қилган.

Ушбу ҳадиси шарифда англаш бир оз қийинроқ бўлган жой бор – Абу Суфён розияллоҳу анхунинг Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга «Хузуримда арабларнинг гўзали ва чиройлиси Умму Ҳабиба бинти Абу Суфён бор, уни сизга никоҳлаб берай», дейиши сиртдан қараганда воқеъликка тўғри келмайди. Чунки Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Умму Ҳабиба бинти Абу Суфён онамиз розияллоҳу анҳога у киши Ҳабашистонда турганларида совчи қўйиб, ўз никоҳларига олганлар ва мазкура онамиз кўпчилик билан Мадинага қайтганларида бирга яшай бошлаганлар.

Имом Нававий ўзларининг имом Муслимнинг саҳиҳларига ёзган шарҳларида бу жумбоқни кенг таҳлил қилганлар. Бу масала ҳақида турли уламоларнинг айтган гапларини келтирганлар. Гапнинг қисқасини айтадиган бўлсак, бу жумла билан Абу Суфён розияллоҳу анҳу Набий соллаллоҳу алайҳи васалламга ўз қайноталикларини яна бир бор эслатиб қўйганлар.

Бу ҳадиси шарифнинг умумий маъносига эътибор берадиган бўлсак, Абу Суфён розияллоҳу анҳу ўзининг олдинги қилмишлари учун кўпчилик мусулмонлар томонидан ўзига кўрсатилаётган совуқ муомалани Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ёрдамларида муолажа қилмоқчи бўлган.

Албатта, мусулмонлар оммасига Абу Суфён розияллоҳу анхунинг Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қайноталари эканлиги, Умму Ҳабиба оналари розияллоҳу анҳо унинг қизи эканлиги эслатилса, унга бўлган муомалалар яхши томонга ўзгариши турган гап.

Албатта, мусулмонлар оммаси Абу Суфён розияллоҳу анхунинг ўғли Муовия Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларида ваҳий котиби эканлигини

билсалар, унга бўлган муомалалар яхши томонга ўзгариши турган гап.

Албатта, мусулмонлар оммаси Абу Суфён розияллоху анху Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам томонларидан амир этиб тайинланганлигини билсалар, унга бўлган муомалалар яхши томонга ўзгариши турган гап.

Дарҳақиқат, тарихчиларимиздан Аскарининг таъкидлашларича, Пайғамбар соллаллоху алайҳи васаллам Абу Суфён розияллоху анхуни Нажронга волий ва Тоифга закотчи этиб тайинладилар.

Ибн Исҳоқ раҳматуллоҳи алайҳининг таъкидлашларича, Набий соллаллоху алайҳи васаллам Абу Суфён розияллоху анхуга машхур бутлардан бўлган Манотни бузишни буюрганлар. У киши ўз аскарлари билан бориб, уни бузиб келганлар.

Абу Суфён розияллоху анхунинг Исломи гўзал бўлиб, олдинги қилган ишларини ювиб бораверди. У киши фатх ишларида ҳам фаол қатнашдилар. Қатнашганда ҳам ўз ўғиллари Язид қўмондон бўлган лашкарда оддий аскар бўлиб қатнашдилар.

Тарихчиларимиз Саъид ибн Мусаййиб розияллоху анхудан, у киши ўз оталаридан ривоят қиладилар:

«Ярмук куни Румга қарши жанг қилаётган мусулмонларнинг овози сусайиб қолди. Фақат бир овоз «Эй Аллоҳнинг нусрати, тезроқ кел!» деб тинмай такрорлар эди. Қарасам, Абу Суфён ўз ўғли Язиднинг байроғи остида жанг қила туриб, нидо қилаётган экан.

Абу Суфён розияллоху анху ўттиз биринчи ҳижрий санада, Мадинаи Мунавварада, саксон саккиз ёшларида вафот этдилар. У кишининг жанозаларини Усмон ибн Аффон розияллоху анху ўқидилар.

Абу Суфён розияллоху анхунинг ҳаётларини ўрганар эканмиз, Иломнинг улуғворлигига, ким бўлишидан қатъи

назар, кишиларни жамиятга фойдали шахсларга айлантира олишига яна бир бор амин бўламиз. Бу иш фақат Аллох таолонинг мукаммал ва боқий дини – Исломдагина бўлиши мумкин.

Шу билан «Тожул Жомеъ» китобида келган муҳожирларнинг фазилатлари ҳақидаги ҳадиси шарифларнинг кенгайтирилган шарҳи ниҳоясига етди.

Улардан охирги икки киши – Муовия ибн Абу Суфён ва Абу Суфён розияллоху анҳулар, муҳожир бўлмасалар ҳам, илова сифатида келтирилган.

Мазкур буюк зотларнинг улуғ ва шон-шарафга тўла муборак ҳаётларини, уларнинг битмас-туганмас фазилатларини ўрганар эканмиз, Ислом қулни ҳам, хурни ҳам, бойни ҳам, камбағални ҳам, арабни ҳам, ажамни ҳам, окни ҳам, қорани ҳам, ёшни ҳам, қарини ҳам, кучлини ҳам, заифни ҳам, фозилни ҳам, разилни ҳам, дўстни ҳам, душманни ҳам, аслзодани ҳам, бошқа-бошқасини ҳам тарбиялаб, инсоний фазилатларнинг энг юқори чўққисига олиб чиқиши мумкинлигига ишончимиз комил бўлади.

МАНБАЛАР РЎЙХАТИ

1. Қуръони Карим.
2. Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф. «Тафсири Ҳилол».
3. Муҳаммад ибн Исмоил ал-Бухорий. «Саҳихул Бухорий», Тошкент. 1973.
4. Муслим ибн ал-Ҳажжож ал-Қурайший. «Саҳиху Муслим», Дорул кутубил илмийя. Байрут.
5. Муҳаммад ибн Исо ат-Термизий. «Сунанут Термизий», Дорул кутубил илмийя. Байрут. 1987.
6. Сулаймон ибн ал-Ашъас ас-Сижистоний. «Сунану Аби Довуд», Дорул Боз. Макка.
7. Аҳмад ибн Шуъайб ан-Насайй. «Сунанун Насайй»,

Мактабут тарбиятил арабий лидувалил халийж. Риёз. 1988.

8. Муҳаммад ибн Язид ал-Қазвиний. «Сунану Ибни Можа», Дору ихяит туросил арабий. Байрут. 1975.

9. Молик ибн Анас ал-Асбаҳий ал-Хумайрий. «Муватаъул имами Малик», Дорун нафаис. Байрут. 1987.

10. Аҳмад ибн Ҳанбал. «Муснадул имами Аҳмад инби Ҳанбал», Дорул кутубил илмийя. Байрут. 1978. 2-босма.

11. Абдуллоҳ ибн Баҳром ад-Доримий. «Сунануд Даримий», Дорул фикри.

12. Муҳаммад ал-Муборақфурий. «Тухфатул Аҳвазий бишарҳи жамиъит Термизий», Дорул кутубил илмийя. Байрут.

13. Муҳаммад Юсуф ал-Банурий. «Маъарифус сунани шарҳу сунанит Термизий», Ал-Мактабатул банурийя. Карачи.

14. Шох Валийulloҳ ад-Дехлавий. «Ҳужжатуллоҳил балиға», ал-Мактабатус салафийя. Лохур.

15. Муҳаммад Фуад Абдулбоқий. «Муъжамул мафаҳрас ли алфазил Қуръанил Карийм», Дорул кутубил мисрийя. Қоҳира. 1945.

16. Аҳмад ибн Хилликон. «Вафиятул аъйани фи анбаи абнаиз заман», ал-Матбаътул маймуна. Қоҳира. 1310 х. й.

17. Жалолиддин ас-Суйутий. «Танвийрул ҳавалики шарҳун ала муваттаи Малик». Дору ихяил кутубил арабийя. Миср.

18. Али Муҳаммад ал-Қори. «Мирқотул мафатийҳ шарҳу мишкатул масабийҳ», Дору ихяит туросил арабий. Байрут.

19. Бадруддин ал-Айний. «Умдатул Қорий шарҳу саҳихул Бухорий», Дорул фикр.

20. Аҳмад ибн Ҳажар ал-Асқалоний. «Фатҳул Барий шарҳу саҳихил Бухорий», Дорул райяни лит турос. Қоҳира. 1986. 1-босма.

21. Муҳаммад ибн Абу Бакр ар-Розий. «Мухтарус

сиҳаҳ», ал-Ҳайъал мисриятул аммату лил китаб. Қоҳира. 1976.

22. Абдулхай ал-Имод ал-Ҳанбалий. «Шазаротуз заҳаби фи аҳбари ман заҳаб», Дорул афақил жадийдати. Байрут.

23. Шамсуддин Муҳаммад аз-Заҳабий. «Тазкиратул хуффоз», Дору ихъит туросил арабий. Байрут.

24. Муҳаммад Содик Муҳаммад Юсуф. «Ҳадис ва Ҳаёт».

25. Ал-Кандеҳлавий. «Ҳаётус саҳоба».

26. Суютий. «Тарихул хулафаа».

27. Холид Муҳаммад Холид. «Хулафоур Расул».

28. Муҳаммад Ҳузарий. «Итмамул вафаа».

29. Бадахшоний. «Талхийси шарҳи ақоиди тоҳовия».

30. Абу Нуъайм. «Ҳулятул авлиё».

31. Ибн Касир. «Ал-Бидая вал-Ниҳая».

32. Имом Ибн Жарир Тобарий. «Тарихи Тобарий».

33. Баҳнасовий. «Хилофату вал Хулафаур Рошидийн».

34. Ибн Ҳишом. «Ас-сийра ан-Набавийя».

35. Ибн Саъд. «Ат-Тобақотул Кубро».

36. Ибн Ҳажар. «Ал-Исоба фий Тамйизис Саҳоба».

37. Ибн Асийр. «Усудул Ғоба».

38. Белазуруй. «Футухул Булдон».

39. Ибн Асийр. «Ал-Комил».

40. Ҳазарий. «Ад-Давла ал-Умавийя».

41. Субҳий Солиҳ. «Мабоҳис фий улумил Қуръон».

42. Ибн Абдулбарр. «Ал-Истийъоб».

43. Ибн Асокир. «Тарихи Димашқ».

44. Мунзирий. «Ат-Тарғийб ват-Тарҳийб».

45. Байҳақий. «Далоилу Нубувва».

46. Ибн ал-Жавзий. «Сифатус Сафва».

47. «Фурсанун мин асрин нубуввати» ва бошқалар.